

**ИНТЕРАКТИВНИ
ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕСУРСИ
ЗА ЖИВОТА И ДЕЛОТО
НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ**

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ НАУЧЕН ЦЕНТЪР**

**Интерактивни образователни ресурси
за живота и делото на Кирил и Методий**

София, 2023

Кирило-Методиевски научен център – Българска академия на науките
ул. „Московска“ 13
София 1000
www.kmnc.bg

*Образователните ресурси са разработени по проект „Интердисциплинарен клъстер
„КИРИЛОМЕТОДИКОН“ в рамките на проект BG05M2OP001-1.001-0001
„Изграждане и развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“,
финансиран по ОП НОИР 2014–2020 г.*

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ ФОНД ЗА
РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

НАСЛЕДСТВО БГ

© Кирило-Методиевски научен център
2023

Съставител *Елка Златева*
Редактор *Нели Ганчева*
Графичен дизайн *Анита Борисова*

ISBN 978-954-9787-61-0

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	11
------------	----

КУРС 1. Делото на Кирил и Методий и неговите традиции в българското средновековие, автор проф. д-р Бойка Мирчева.....	13
--	-----------

ТЕМА 1. Делото на Кирил и Методий	13
Методическо упътване към темата	13

Урок 1 – Делото на Кирил и Методий като европейски феномен	15
• Славянската писменост и култура като феномен в средновековната европейска история	
• Моравската мисия – началото	
• Делото на Кирил и Методий и България	
• Разпространение на славянската писменост и култура в Европа	

Урок 2 – Славянските извори	20
• Писмените паметници като исторически свидетелства за Кирил и Методий и техните ученици	
• Автори	
• Жанрове на славянските извори	
• Пространните жития за Кирил и Методий	

Урок 3 – Почитание на светите братя по българските земи през Средновековието	25
• Славянски извори за Кирил и Методий и техните ученици от периода XII–XIV в.	
• Ранни изображения на светите братя по българските земи	
• Кирило-методиевската идея като белег на националната идентичност на българите през Средновековието	

ТЕМА 2. Учителят Климент Охридски	32
Методическо упътване към темата	32

Урок 1 – Живот и дело	34
• Извори за живота на Климент Охридски	
• Ранни години	
• Климент във Велика Моравия	
• Пристигане в България – Плиска и Преслав	

Урок 2 – Охридската книжовна школа	36
• Преслав и Охрид	
• Климент и формирането на Охридското книжовно средище	
• Произведенията на Климент Охридски	

Урок 3 – Кирилицата	42
• Глаголица и кирилица	
• Кирилицата – втората славянска азбука	
• Климент Охридски и кирилицата – митове и реалност	

ТЕМА 3. Българските царски ръкописи	45
Методическо упътване към темата	45

Урок 1 – Симеонов сборник	47
• История на ръкописа	
• За състава на сборника	
• Симеонов или Светославов сборник?	
Урок 2 – Четириевангелие на цар Иван-Александър	50
• История на ръкописа	
• Съставът на Лондонското четириевангелие	
• Миниатюрите на Лондонското четириевангелие	
Урок 3 – Томичов псалтир	54
• История на ръкописа	
• За състава на ръкописа	
• Миниатюрите на Томичовия псалтир	
Речник на курса	60

КУРС 2. Писмени системи по българските земи, автор доц. д-р Ива Трифонова

67

ТЕМА 1. Българските земи – огнище на древни цивилизации

67

Методическо упътване към темата

67

Урок 1 – Писмени системи в Древния Изток	69
• Месопотамия. Клинописното писмо	
• Древен Египет. Египетската писменост	
• Индската писменост	
Урок 2 – Писмени системи в Древна Елада и Древен Рим	77
• Древна Елада. Гръцката писменост	
• Елинизъм. Пергаментът	
• Древен Рим. Римската писменост и Балканите	
Урок 3 – Писмени традиции при траките, славяните и прабългарите	84
• Българската народност. Великото преселение на народите	
• Древна Тракия. Тракийската писменост	
• Славяните. Славянската писменост	
• Прабългарите. Руническата писменост	

ТЕМА 2. Златният век

91

Методическо упътване към темата

91

Урок 1 – Християнизация на българската народност	92
• Предпоставки за Златния век. Българската писменост	
• Обединението на българската народност. Християнството	
• Делото на Кирил и Методий	
Урок 2 – Културен подем по времето на цар Симеон Велики (893–927)	98
• Управлението на цар Симеон Велики като предпоставка за книжовната просвета	
• Просветна дейност. Книжовни школи	
• Старобългарските азбуки	

Урок 3 – Книжовното наследство	104
• Епиграфски паметници	
• Глаголически паметници	
• Кирилски паметници	
ТЕМА 3. Образованието в средновековна България	115
Методическо упътване към темата	115
Урок 1 – Манастирски книжовни средища	117
• Духовният живот в манастирите	
• Плисковско-Преславски книжовен център	
• Охридски книжовен център	
• Равненският манастир	
• Манастирският комплекс „Теке Караач“	
Урок 2 – Старобългарската книга	123
• Християнството и културата на книгата	
• Ролята на манастирската книга в образователния процес	
• Как се изработва книгата	
• Как се изписва книгата	
Урок 3 – Книжовен репертоар	128
• Първите старобългарски книги	
• Библията	
• Богослужението	
• Образователният процес	
Речник на курса	134
Литература за любопитни	136
КУРС 3. Идентичност и различия в обществото, автор доц. Десислава Найденова	137
ТЕМА 1. Власт и идеологии. Библейските модели като санкция на властта	137
Методическо упътване към темата	137
Урок 1 – Библейските модели като санкция на властта	139
• Старозаветните модели	
• Власт, дадена „от Бога“	
• Ритуалът на коронацията	
• Свещеният характер на императорската власт	
Урок 2 – Средновековна България. От варварска държава към християнска империя	146
• Българското ханство	
• Владетелските инсигнии в българското ханство	
• Византийският модел: присвояване или противопоставяне	
• Покръстването. Усвояване на византийските модели	

Урок 3 – Владетелското покаяние	154
• Сълзите на владетеля като част от церемониала на властта	
• Старозаветните модели. Покаянието на цар Давид	
• Същността на императорската власт и основанията за налагане на покаяние	
• Каещият се император	
• Организирането на молебни шествия и практиката на публично покаяние	
ТЕМА 2. Средновековието – източник на съвременните стереотипни представи за другия	161
Методическо упътване към темата	161
Урок 1 – Пътуването през Средновековието	163
• Пределите на света	
• Пътуващите. Игра „Мисия кръстоносец“. Игра „Мисия мисионер“	
Урок 2 – Далечните и непознати земи	173
• Чудесата на света	
• Необичайни същества и животни	
• В търсене на Земния рай	
• Страната на презвитер Йоан	
Урок 3 – Културният диалог	179
• Раждането на стереотипите	
• Забраните за общуване	
• Съвременните стереотипи	
ТЕМА 3. Делото на Кирил и Методий и българската национална идентичност	187
Методическо упътване към темата	187
Урок 1 – Кирил и Методий и българската национална идентичност	189
• Свещеният характер на славянските букви	
• Кирил и Методий – учители на българите	
• Кирил и Методий и Българското възраждане	
• Кирил и Методий и българският национален идеал в периода до Втората световна война	
• Делото на Кирил и Методий в социалистическа България	
• Кирил и Методий и програмата 1300 г. от създаването на българската държава	
Урок 2 – Кирил и Методий – покровители на Европа	199
• Кирил и Методий – апостоли на славяните	
• Кирило-методиевските юбилеи и политическата карта на XIX в.	
• Кирил и Методий – съпокровители на Европа	
Урок 3 – Кирил и Методий и нашето съвремие	202
• Значението на Кирило-Методиевото дело днес	
• Кирил и Методий и общата европейска идентичност	
• Приносът на България за опазване на Кирило-Методиевото дело	
Речник на курса	206
КУРС 4. Библията – Европейски културен код, автор гл. ас. Евгени Зашев	212
ТЕМА 1. Библията – Священото писание	212
Методическо упътване към темата	212

Урок 1 – Средновековието – епоха на Библията	215
• Залезът на Античността	
• Периоди на Средновековието:	
• Ранно средновековие (V–X в.)	
• Същинско средновековие (X–XIII в.)	
• Късно средновековие (XIV–XV в.)	
• Фактори, определящи средновековната култура:	
• Християнството	
• Църквата	
• Библията – първоначално представяне	
Урок 2 – Священото писание	223
• Книгата на книгите	
• История на Библията	
• Структура на Библията – Стар и Нов завет	
• Священо писание и Священо предание. Апокрифи.	
• Правопис на някои библейски имена	
• Псалм 136 – упражнение	
ТЕМА 2. Старозаветни библейски сюжети	236
Методическо упътване към темата	236
Урок 1 – Сюжетите за грехопадението, Каин и Авел	238
• Светът преди грехопадението (Из книга „Битие“)	
• Да разтълкуваме библейския текст	
• Грехопадението (Из книга „Битие“)	
• Да разтълкуваме библейския текст	
• Последствията от греха	
• Сюжетът за Каин и Авел – първата пролята кръв (Из книга „Битие“)	
• Да разтълкуваме библейския текст	
• „Авел и Каин“ от Шарл Бодлер – упражнение	
Урок 2 – Как библейският разказ стига до Мойсей	251
• Потопът и стълпотворението	
• Праотецът Авраам	
• Потомците на Авраам – Исаак, Яков и Йосиф	
Урок 3 – Животът и делата на Мойсей	254
• Спасеното дете	
• Робът – принц	
• Откровението	
• Изходът от Египет	
• Из пустинята	
• Срещу неверието на богоизбраните	
• Десетте Божии заповеди – упражнение	
• Из Псалм 105	
• Стихотворението на Джордж Байрон „Край Йордан“ – упражнение	
ТЕМА 3. Новозаветни библейски сюжети	267
Методическо упътване към темата	267
Урок 1 – От Стария към Новия завет. Евангелията	269
• Евангелията като сбъждане на пророчествата	

<ul style="list-style-type: none"> ● Явяването на четиримата евангелисти ● Съгласуване на евангелията ● Евангелията от Матей и Йоан 	
Урок 2 – Исус Христос Син Божи Спасител	276
<ul style="list-style-type: none"> ● Уводни думи ● Пролог. Чудото на непорочното зачатие ● Раждането и детството на Исус ● Проповедите на Йоан Предтеча. Кръщение на Исус и Богоявление ● Време на служение ● По пътя към Голгота. Страстната седмица ● Възнесение Господне ● Проповедта на планината – упражнение ● Одата „Левски“ от Иван Вазов – упражнение 	
Урок 3 – Мария – Приснодева и Богородица	295
<ul style="list-style-type: none"> ● Уводни думи ● Детството на Богородица според Протоевангелието от Яков ● Евангелският разказ за Богородица. Благовестие и непорочно зачатие ● Раждането на Сина Божи и бягството в Египет ● По-късни събития ● Успение Богородично според Свещеното предание ● След смъртта ● Разказът „Занемелите камбани“ от Елин Пелин – упражнение ● „Молитва към Богородица“ от Димитър Кантакузин – упражнение ● Евангелските сюжети и църковният празничен календар ● Евангелските сюжети в литературата и киното ● Сюжетите за Исус и Богородица – обобщение 	
Речник на термини, реалии, редки и остарели думи в курса	315
КУРС 5. Кирилометодиевистика за малки и големи, автор доц. Татяна Илиева	327
РАЗДЕЛ 1. Образователни игри и материали за начален курс	329
Увод и методическо упътване	329
<ul style="list-style-type: none"> ● Видеожития ● Материали за разпечатване и оцветяване ● Учебни табла ● Майстор Сръчко ● Забавни задачи ● Художествени произведения за деца, посветени на св. св. Кирил и Методий и българската азбука ● Песни за св. св. Кирил и Методий и за българските букви 	
РАЗДЕЛ 2. Образователни игри и материали за среден курс	336
Увод и методическо упътване	336
<ul style="list-style-type: none"> ● Въвеждащи видеоматериали ● Материали по история ● Материали по български език и литература 	

- Материали за часовете по музика
- Материали за занимания по изобразително и приложно изкуство
- Предложения за часовете по технологии и предприемачество
- Една кирило-методиевска идея за часа по биология
- Проверка на знанията

РАЗДЕЛ 3. Интерактивни карти 369

- Интерактивна карта „Св. Седмочисленици в паметта на българските селища“
- Интерактивна карта „Св. Седмочисленици в паметта на българите зад граница“

РАЗДЕЛ 4. Тематични образователни игри 374

- Домино
- Активни карти
- Дидактически активни карти „Уча старобългарски език“
- Рубик куб "старобългарските азбуки"
- Магически кръг на думите
- Магнитна глаголическа азбука

РАЗДЕЛ 5. Тематични сувенири 378

Filmotheca Cyrillomethodiana 381

Галерия „Детски скрипториум“ 382

Кирило–Методиевото дело в 10 кратки епизода - видеоуроци

- Средновековната книга, доц. Татяна Илиева
- България и Византия, доц. Десислава Найденова
- Делото на солунските братя Кирил и Методий, гл. ас. Евгени Зашев
- Учениците на Кирил и Методий в България, проф. Бойка Мирчева
- Пространното житие на Константи-Кирил Философ, проф. Бойка Мирчева
- Златният век на българската култура, доц. Ива Трифонова
- „Азбучна молитва“ (Константин Преславски), доц. Ива Трифонова
- „За буквите“ от Черноризец Храбър, гл. ас. Евгени Зашев
- Кирил и Методий – съпокровители на Европа, доц. Десислава Найденова
- Пътят на кирилицата от България към Европа и по света, доц. Татяна Илиева

Увод

През 2020 г. Кирило–Методиевският център при БАН започва изграждането на иновативен образователен център като част от образователната инфраструктура на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“. Оборудвана е учебно-демонстрационна зала за създаване и управление на електронно съдържание и за обучение на потребители. Чрез различни технологични решения образователният център осигурява достъп до актуалните научни достижения в изследването на Кирило-Методиевото дело на различни групи потребители: учени, докторанти, студенти, учители и ученици, културно-образователни организации, бизнеса, широката общественост.

Дигиталното образователно съдържание, представено в електронното помагало, е авторски продукт, създаден от утвърдени изследователи в съответната област и е насочено към преподавателите в начален и среден курс в българските държавни и частни училища. То представлява богата колекция от интерактивни образователни ресурси, които допълват учебното съдържание, като представят на учениците и учителите най-новите изследвания в областта на средновековната история, литература, език, изкуство.

Специален раздел в помагалото са адаптираните уроци за нуждите на българските съботно-неделни училища в чужбина. След проведено анкетно проучване и фокус-група с директори, учители и български лектори в чужбина за идентифициране на специфичните потребности на тези образователни институции зад граница, са разработени 10 кратки видеоурока, съобразени с езиковите възможности на потребителите.

Темите и уроците са разработени във формат на електронни курсове и достъпни за ползване от учители и ученици на електронната платформа на КМНЦ. Помагалото следва структурата на образователното съдържание, използвана на платформата – тематични курсове с богато съдържание, илюстративни изображения, интерактивни задачи и интерактивни игри, видео- и аудиоматериали, предложения за творчески занимания, допълнителни ресурси като книги, статии, публикации, филми, изложби и пр.

Всяка тема започва с методическо упътване, което посочва целите, задачите и целевата група на уроците, които съдържа, представя връзката им с учебните програми, очакваните знания и умения на ученика и вътрешните и междупредметните връзки. Уроците представят последователно базисни знания, допълващи учебното съдържание знания и знания, свързани с кирило-методиевската проблематика. Базисните знания представят основна информация и контекст (ключови събития, дати, имена, твърдения, свързани с темата), допълващите знания надграждат учебното съдържание, а знанията по кирилометодиевистика представят съвременните научни достижения в съответната научна област. Темите съдържат разнообразни задачи, например въпрос с един или повече отговора, тема за дискусия, допълнително проучване, индивидуална или групова задача, творчески задачи, интерактивна задача на платформата от типа branching scenario, drag and drop, fill the boxes и др.). Всеки курс завършва с речник на основните понятия, остарели или редки думи.

Поради техническите ограничения на използвания формат, помагалото не може да представи в пълнота интерактивността на образователното съдържание, достъпно на електронната платформа. Тя е напълно безплатна и достъпна по всяко време и от всяка точка за всички любознателни учители и ученици, които желаят да обогатят знанията си за богатото културно и духовно наследство на светите братя Кирил и Методий и техните ученици.

Адресът на платформата е: <https://lms.kmnc.bg>

За достъп до ресурсите е необходима регистрация чрез създаване на потребителски профил и записване в избрания курс.

Елка Златева

Експерт „Образователни дейности“ към ЦВП „Наследство БГ“

Делото на Кирил и Методий и неговите традиции в Българското средновековие

Анотация

Курсът „Делото на Кирил и Методий и неговите традиции в Българското средновековие“ представлява система от урочни единици, предоставящи основни знания за началото на славянската християнска култура. Изработен е в съответствие с Учебната програма по български език и литература за VIII клас и Учебната програма по история за VI и X клас, като обогатява и допълва учебното съдържание по тези дисциплини.

Всяка тема се състои от три урока и съдържа подробно методическо упътване за учителя.

Автор на курса, преподавател

проф. д-р Бойка Мирчева

Съдържание на курса

ТЕМА 1. Делото на Кирил и Методий

ТЕМА 2. Учителят Климент Охридски

ТЕМА 3. Българските царски ръкописи

Тема 1. Делото на Кирил и Методий

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

1. Цели

Основните цели на урочните единици в тази тема са:

- *Да задълбочат и обогатят знанията на учениците в среден курс за делото на Кирил и Методий, разглеждано в един по-широк европейски контекст.*
- *Да запознаят учениците с емблематични славянски писмени паметници като исторически свидетелства за делото на светите братя и техните ученици.*
- *Да проследят началата на кирило-методиевската идея като белег за националната идентичност на българите от Средновековието до наши дни.*
- *Да представят по достъпен и интерактивен начин съвременните научни достиженията в областта на кирилометодиевистиката.*

2. Задачи

- Проследяване на различните етапи в мисията на Кирил и Методий и нейния географски обхват.
- Изясняване на понятието „кирилометодиевски извор“.
- Представяне на емблематични славянски извори и техните автори, свидетелстващи за делото на светите братя и техните ученици.
- Представяне на различни литературни жанрове.
- Проследяване на изворите, свидетелстващи за почитта и преклонението пред делото на Кирил и Методий и техните ученици през Средновековието.

3. Целева група

- Ученици от VI, VIII и X клас

Учебни програми, ДОС, знания и умения

1. Знания

Уроците в темата предоставят допълващи учебното съдържание знания за живота и делото на Кирил и Методий и техните ученици.

2. Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДООИ умения, а именно – ученикът да:

- Обяснява по зададени показатели делото на светите братя Кирил и Методий и техните ученици.
- Посочва български книжовници и книжовни школи.
- Дава примери за влиянието на българската средновековна култура в славянския свят.
- Развива умение за тълкуване на средновековни творби в съответствие с породилия ги исторически контекст.
- Свързва изучените творби с имената на техните автори, с жанровете, с героите, със сюжетите и с мотивите им, с културната епоха на създаването им.

3. Междупредметни връзки

- Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици
- История за V клас: Църква и вяра по българските земи.
- История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.
- История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – Делото на Кирил и Методий като европейски феномен

- Славянската писменост и култура като феномен в средновековната европейска история
- Моравската мисия – началото
- Делото на Кирил и Методий и България
- Разпространение на славянската писменост и култура в Европа

Урок 2 – Славянските извори

- Писмените паметници като исторически свидетелства за Кирил и Методий и техните Автори
- ученици
- Пространните жития на Кирил и Методий

Урок 3 – Почитание на светите братя по българските земи през Средновековието

- Славянски извори за Кирил и Методий и техните ученици от периода XII–XIV в.
- Ранни изображения на светите братя по българските земи
- Кирило-методиевската идея като белег на националната идентичност на българите през Средновековието

Урок 1 – Делото на Кирил и Методий като европейски феномен

1. Славянската писменост и култура като феномен в средновековната европейска история

Появата на славянската писменост в средата на IX в. е уникално по смисъл явление. В една вече добре изградена система от религиозни и морални ценности, основана на християнската култура и възприетите от нея норми на живот, се появява една нова писменост, която има за цел да присъедини към тази система и новопокръстените славянски племена. Голяма част от европейски народи приемат християнството, като се подчиняват на чуждия език, примиряват се с чуждата азбука.

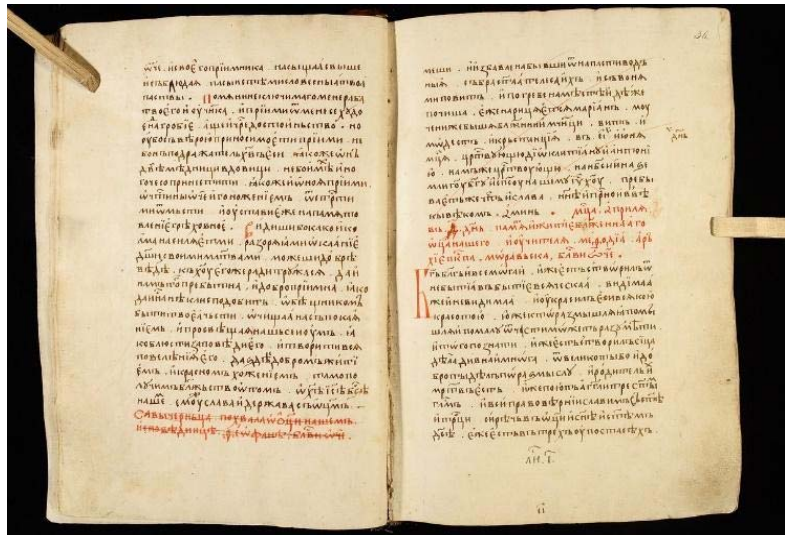
Делото на Кирил и Методий и техните ученици успява да разчупи тези рамки и да създаде нова по език и писменост, но подчинена на християнската основа култура, която едновременно обединява славяните с останалите европейци, като същевременно им дава възможност не само да запазят, но и да обогатят и развият своя език и култура.

2. Моравската мисия – началото

Началото е поставено, когато, както свидетелстват изворите, моравският княз Ростислав (846–870) се обръща за помощ към византийския император Михаил III. В двата най-ранни славянски извора за живота и делото на солунските братя – Пространното житие на Константин-Кирил и Пространното житие на Методий това събитие е представено по сходен начин: „*Моравският княз Ростислав по божие внушение направи съвет със своите князе и с моравците и изпрати пратеници при цар Михаил с тия думи: „Нашият народ се отметна от езичеството и държи на християнския закон, но нямаме такъв учител, който да ни обяснява на наш език истинската християнска вяра, та и други страни, като видят, да направят като нас. Затова, господарю, изпрати ни такъв епископ и учител, защото от вас всякога изхожда добър закон за всички страни“.* (Пространно житие на Константин-Кирил, глава 14)

Княз Ростислав

Пространното житие на Методий, глава 5

„Случи се по онова време, че славянският княз Ростислав и Светополк изпратиха от Моравия пратеници до цар Михаил, които казаха така: „Ние, с божия милост, сме здрави. При нас са дошли мнозина учители християни от Италия, от Гръцко и от Немско, които ни учат различно. Но ние, славяните, сме прости хора и нямаме човек, който да ни настави в истината и да ни обяснява смисъла на Писанието. Затова, добри ни господарю, изпрати ни такъв мъж, който да ни направлява във всяка правда“

(Начало на Пространното житие на Методий)

Не са запазени никакви исторически данни как двамата братя са били избрани за мисията, нито кога е започнала конкретната работа върху създаването на славянската азбука и първите преводи на църковните книги. В изворите, както е обичайно за средновековните схващания, такова дело се представя като проява на Божие чудо, като проява на Божията промисъл и предопределеност на героя към подвиг. Известно е, че приелият монашество Методий е пребивавал известно време в манастира Полихрон на планината Олимп в Мала Азия, където е бил игумен, а по-малкият му брат, уморен от житейската суета, се присъединил към него. Именно там двамата братя започват работата по създаване на славянската азбука и първите преводи на книгите, необходими за славянско богослужение.

Във Велика Моравия двамата братя пристигат с преводите на основните богослужбени книги. Там те организират училища и продължават своята преводаческа дейност.

Но войната на немското духовенство срещу славянското богослужение и мисията на двамата братя не престава. Дори след посещението на двамата братя и техните ученици при папа Адриан II в Рим и освещаването на славянските книги домогванията на немците не спират.

Останал сам сред смъртта на Константин-Кирил в Рим, Методий продължава своята мисия. Подложен на гонения, изтезания и съд, заточен и по-късно реабилитиран, той се старее с всички сили да запази делото, на което те двамата са посветили живота си.

В крайна сметка мисията в Моравия завършва с неуспех. Предчувствайки края си, Методий посочва за свой заместник моравеца Горазд. Но след смъртта на архиепископа на 6 април 885 г. неговите ученици са прогонени от страната. Някои от тях са продадени в робство, други убити, а само трима успяват да достигнат до пределите на Българското царство.

3. Делото на Кирил и Методий и България

Няма никакви достоверни сведения, че Кирил и Методий са пребивавали по българските земи. Въпреки това тяхното дело е неразривно свързано с българската държава, с българската писменост и култура. Основната заслуга за това имат преките ученици на двамата апостоли – Климент, Наум, Ангеларий, Константин Преславски.

Достигнали по различен път до България, те успяват не само да възстановят богослужебните книги, необходими за славянската литургия и да организират училища за свещенослужители и учители, но и поставят основата на двете книжовни средища на територията на държавата – Преслав и Охрид.

В двата книжовни центъра се развива плодотворна просветна и културна дейност. В столицата Преслав старобългарският книжовен език постепенно разширява своите функции, като към неговата богослужебна употреба се добавя и чисто светската в държавната администрация, като така той се превръща в официален език на българската държава. Едновременно с това там са направени нови преводи, често с компилативен характер и вмъкнати оригинални части, на много византийски съчинения, отразяващи представите за света и природата – проповеднически, законодателни и исторически сборници, хроники, енциклопедии от типа на Симеоновия сборник. Там са създадени и редица знакови за старобългарската литература оригинални произведения – Трактатът на Черноризец Храбър „За буквите“, който няма аналог във византийската литература, Азбучната молитва и Прогласът към евангелието на Константин Преславски, оригиналната част на Постния триод, също негово дело, оригиналните слова на Йоан Екзарх и Петър Черноризец.

Карта на Югоизточна Европа в края на IX в.

За разлика от столичното книжовно средище, в Охридското се развиват предимно дидактичните и богослужебните жанрове. Неразривно свързаната с имената на Климент и Наум просветителска и творческа дейност се опира на агиографията, ораторската проза, химнографията. Това са и жанровете, в които Климент достига най-ярките си постижения и създава собствена Климентова просветна школа.

Така замислената за славяните от Великоморавия мисия се превръща в достойние на българската държава и българите.

4. Разпространение на славянската писменост и култура в Европа

Достигнала през X в. своя „Златен век“, българската писменост и култура прониква в съседните славянски и неславянски народи – сърби, руснаци, румънци. Високите художествени образци се преписват, адаптират, разпространяват и заедно с езика, на който са създадени, поставят основата на литературата и културата на техните народи. По изградените модели се създават нови произведения, възприемат се християнските представи и ценности и проникват във всяко кътче на ежедневиия живот на милиони християни в Сърбия, Русия, Влахия и Молдова, които пишат, четат и се молят на езика, създаден от Кирил и Методий.

През последвалите столетия всеки един от тези народи създава своя литература и култура, заетите образци се преписват, преработват и адаптират към нови езици, исторически и религиозни изисквания, създават се и се развиват нови литературни форми, следвайки пътя на историческото развитие.

Всеки народ, приел славянската азбука за своя, развива своя самобитна култура.

В България, Македония, Русия и Сърбия и до днес кирилицата е официалното държавно писмо. По време на социализма тя е възприета като азбука на многобройни безписмени до този момент езици на Руската федерация, в някои от които се използва и до днес. През 1940 г. за основна писмена система кирилицата е обявена и в социалистическа Монголия.

Запис на румънски език с кирилица

До средата на XIX в., когато се обединяват Влахия и Молдова, кирилицата е официалната румънска писменост, а богослужението се извършва на църковнославянски език.

В момента над 250 милиона души по света използват кирилската азбука.

Разпространение на кирилицата по света

ЗАДАЧА 1

Разгледайте отново картата на Велика Моравия. Територията на кои съвременни държави обхваща тя?

- Украйна
- Гърция
- Унгария
- Словакия
- Чехия
- Румъния
- Полша
- Северна Македония
- Русия
- Гърция
- България

Провери

ЗАДАЧА 2

В кои от тези държави и до днес се пише на кирилица?

- Словакия
- Румъния
- Унгария
- Полша
- България
- Северна Македония
- Русия
- Украйна
- Гърция
- Сърбия
- Чехия

Провери

Допълнителни материали към урока

Изгледайте документалният филм на БНТ „В търсене на Полихрон“.

<https://youtu.be/rENX4xMkhyI>

Урок 2 – Славянските извори

1. Писмените паметници като исторически свидетелства за Кирил и Методий и техните ученици

Великоморавия при управлението на Светополк (871–894)

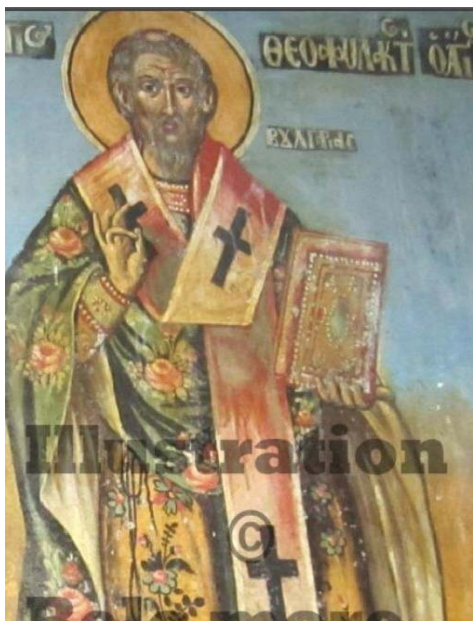
Животът и дейността на апостолите на славяните – Кирил и Методий – са културен феномен в историята на средновековна Европа. За тях и техните ученици са запазени писмени източници, създадени по различно време, в различни страни и на различни езици. Най-старите от тях са написани от съвременници на Кирил и Методий и отразяват непосредствените впечатления от техния живот и труд, както и отделни конкретни факти. За съжаление, нито една от тези творби не е запазена в оригинал. В писмената традиция на IX–X в. са съхранени само няколко източника. Повечето от тях са в по-късни копия от XII в. нататък. Характерна особеност на източниците, от които черпим информация за дейността на Солунските братя и техните последователи е, че по различно време, въз основа на недостигнали до нас текстове, се създават нови творби, в които могат да се намерят както потвърждения на известни от преди сведения, така и специфични, неизвестни преди детайли.

Дистанцията във времето довежда до заличаване на значителна част от познанията за живота и дейността на славянските просветители и книжовната традиция на различните народи и постепенно достоверните сведения обрастват с легендарни данни. Най-старите извори са създадени във Велика Моравия, но те са много малко на брой. Най-голямата група от стари и достоверни източници произхождат от българските земи.

2. Автори

Съставът на авторите на произведенията за Кирил и Методий е разнороден. Най-авторитетни са учениците и последователите им – Климент Охридски, Константин Преславски, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър, както и други, останали анонимни, автори. Особен кръг от извори, които дават и най-пълните сведения за учениците на Кирил и Методий, са творбите на охридските архиепископи през IX–XIII в. Теофилакт Охридски, Димитър Хоматиан, Константин Кавасила. Макар и много различни като книжовници, повечето от авторите са обединени от принадлежността си към църковните среди. Изворите са писани основно на три

езика – приетите според догмата латински и гръцки и на узаконения като трети книжовен език в средновековна Европа – старобългарски.

*Изображение на архиепископ
Теофилакт Охридски от Солунско*

3. Жанрове на славянските извори

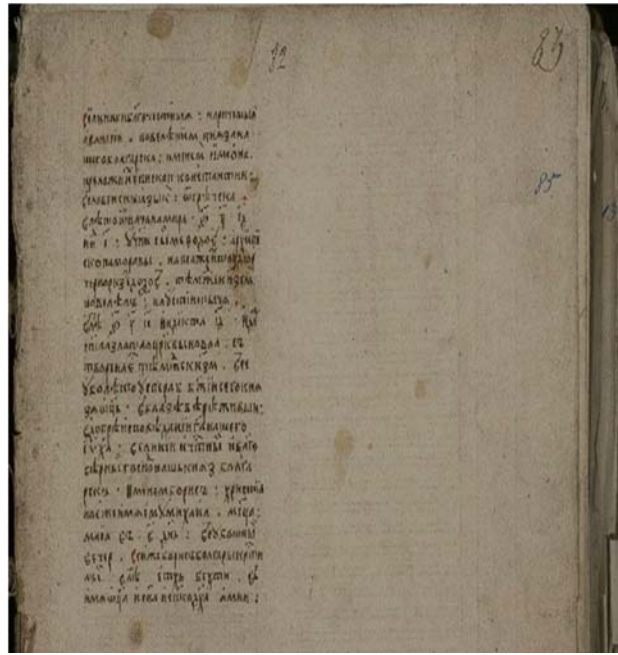
Широкият географски и хронологически обхват на корпуса от извори довежда до две негови характерни особености – голямо разнообразие от жанрове и пряко свързаната с него различна степен на достоверност. Жанровият състав на изворите трудно се поддава на напълно точна класификация. Не съществува нито един извор, писан със специалната цел да фиксира пълно и достоверно всички исторически факти. Тези съчинения се отнасят към основните дялове на средновековната книжнина – документалистика, агиография, ораторска проза, химнография и историография.

Най-многобройни са агиографските извори – пространни, кратки и проложни жития, написани на старобългарски, гръцки, латински и старочешки език. Когато се използват като исторически извори, винаги трябва да се има предвид, че те са създавани според нормите и в зависимост от съответната средновековна литературна традиция и да се отделят исторически достоверните факти от характерните литературни формули.

Именно в агиографските съчинения са отразени най-подробно и най-цялостно жизненият и творческият път на Кирил, Методий и техните ученици. Затова най-старите от тях заемат централно място при изясняването на всички кирило-методиевски проблеми. Ораторската проза и химнографията, представени най-широко с жанровете на полемичното слово, похвалното слово, службата и канона, макар и най-често ранни по произход, поради жанровите особености на творбите не са носители на конкретна информация. Въпреки това те се използват най-вече като потвърждение и коректив на данните от другите.

Голяма историческа стойност имат приписките и историческите бележки. Тук непременно трябва да споменем приписката на Тудор Доксов към славянския превод на „Четири слова против арианите“ от Атанасий Александрийски, която може да се види по-долу в оригинал и превод:

„Тия благочестиви книги, наречени Атанасий, преведе по поръка на нашия български кнз Симеон на славянски език от гръцки епископ Константин, ученик на Методий, архиепископ на Моравия, в годината от сътворението на света 6414 (906), индикт 10. По поръка на същия кнз ги преписа черноризец Тудор Доксов на устието на Тича в годината 6415 (907), индикт 14, гдето е съградена от същия кнз светата нова златна черква. В същата година почина на 2 май в събота вечерта възпят раб, бащата на този кнз, живеещ с чиста вяра и правоверното изповедание на нашия Господ Исус Христос. Това бе великият, честният и благоверният наш господар български кнз на име Борис, чието християнско име бе Михаил. Този Борис покръсти българите в годината етх бехти. В името на Отца и Сина и Светия Дух. Амин“.

Приписка на Тудор Доксов към славянския превод на „Четири слова против арианите“

4. Пространните жития за Кирил и Методий

Най-важните славянски извори за двамата братя са Пространните жития на Кирил и Методий, в които са проследени цялостно животът и дейността на двамата братя. Въпреки че са написани в характерния за средновековната литература жанр на агиографията и носят белезите на средновековната естетика, поради което не могат да се разглеждат като съвременни биографии, те се смятат за надеждни от историческа гледна точка най-вече поради това, че са създадени от съвременници на събитията. За тяхното авторство няма точни сведения. Смята се, че са писани от ученици на Кирил и Методий.

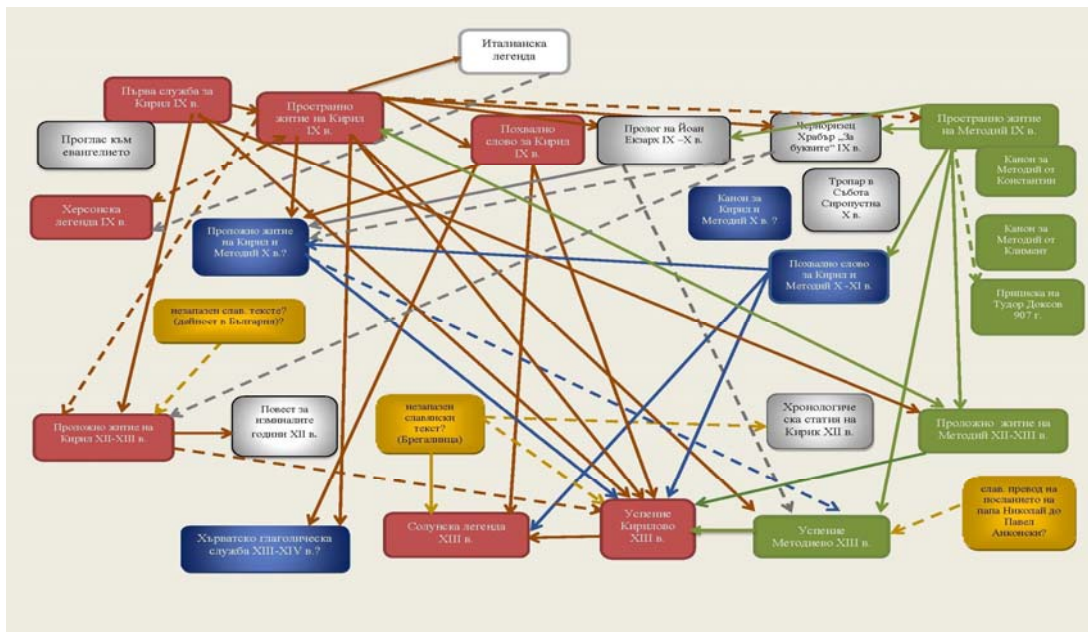

Схема на славянските извори за Кирил и Методий и техните ученици от периода IX–XII в.

По-голямата част от учените приемат, че Житието на Кирил е писано от ученици на Кирил, може би с помощта на Методий. Като се има предвид, че канонизацията на Кирил не би могло да стане веднага (за това се изисква отдалеченост във времето и доста дълга процедура) и че се предполага зависимост на латинската Италианска легенда (писана между 876 и 882 г.) от него, Житието на Кирил може да се датира преди 882 г.

Данни за ранна канонизация на Кирил има още в неговото житие. След смъртта на Кирил на 14 февруари 869 г. в Рим Методий моли папата да му позволи да го пренесе, като казва: „Майка ни ни е заклела, който от нас пръв почине, другият да го пренесе в братовия му манастир и там да го погребее“. Но римските епископи не позволяват това. Тогава Методий моли: „Тъй като не ме послушахте и не ми го предадохте, нека, ако обичате, да почива в църквата на свети Климент, с чиито мощи е дошъл тук.“ И така го положиха в ковчега в гроба, от дясната страна на олтара, в църквата на свети Климент, където веднага започнаха да стават чудеса. Като виждаха тези чудеса, римляните все повече се привързваха към неговата светиня и неговото

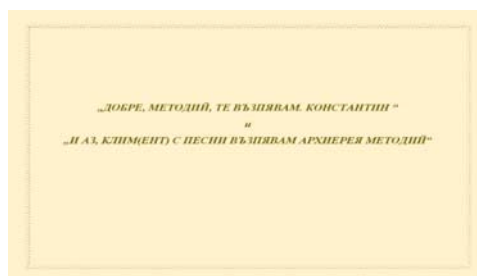
почитание. Изписаха икони над гроба му и започнаха денонощно да палят кандило над него“.

Пространното житие на Методий със сигурност е написано след 885 г., вероятно вече в България. Някои учени смятат, че негов автор е Константин Преславски, тъй като по това време той създава Службата за Методий и оставя в акростих името си. В последните години беше открито още едно произведение – втори канон за Методий с името на друг старобългарски книжовник – Климент Охридски. По мнението на някои учени двата канона са със свързан помежду си текст на акростих и са били създадени за потържествено отбелязване на паметта на славянския просветител като плод на съвместната дейност на двама от най-известните последователи на солунските братя, вероятно в пределите на Източна България – в Преслав.

Предполагаме посмъртно изображение на Константин-Кирил в базиликата „Сан Клементе“, Рим, IX в.

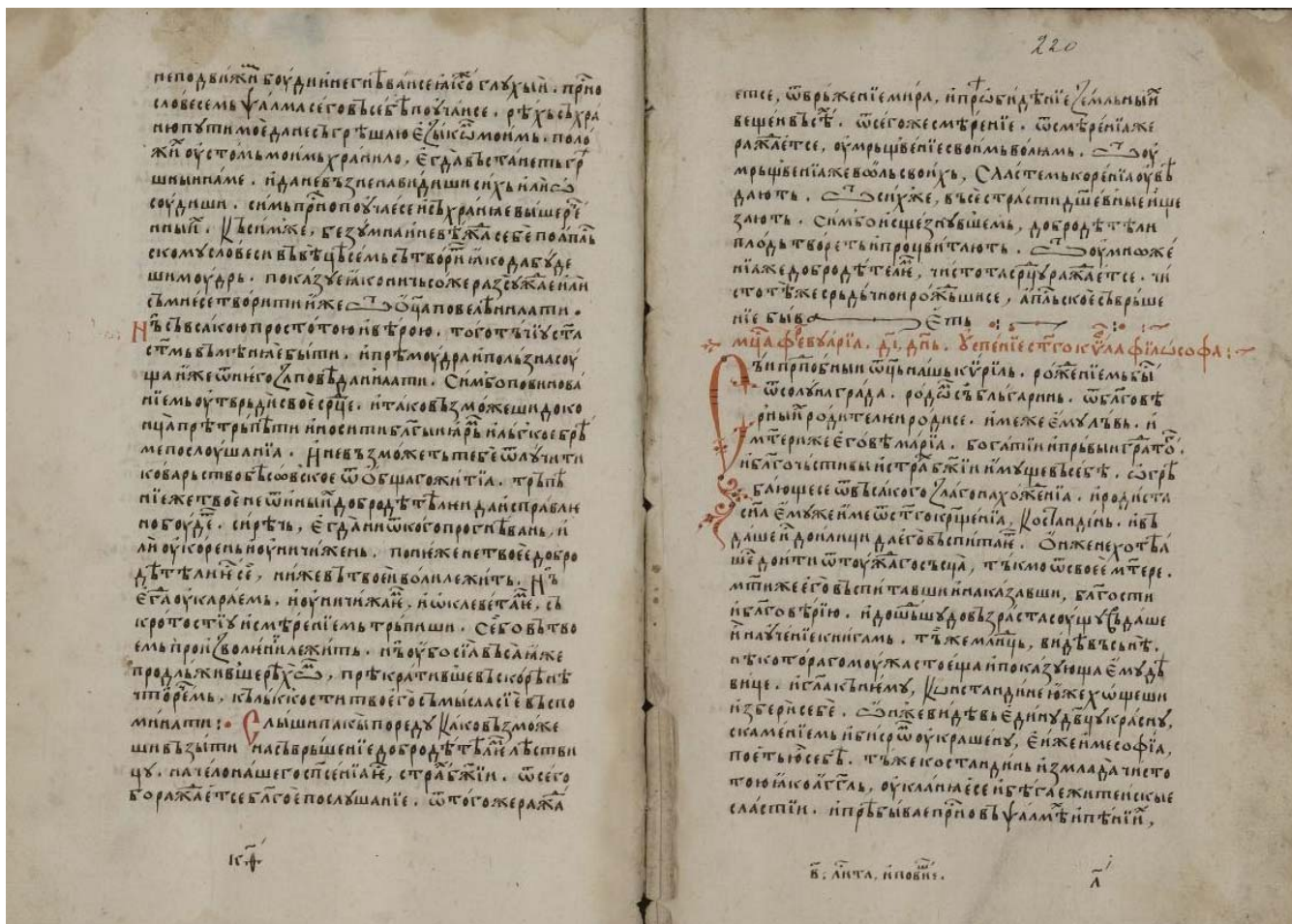
От по-късно време са няколко български извора – Проложното житие на Кирил, Проложното житие на Методий, Краткото житие на Кирил (Успение Кирилово), Солунската легенда. Всички те са възникнали в периода XII–XIV в. и сведенията, които съдържат, са предимно легендарни, поради което съдържанието им се подлага винаги на строг критически анализ за установяването на достоверността и на източниците, които са били използвани.

Особено внимание заслужават Проложните жития на Кирил и Методий, които съобщават, че двамата братя са работили сред българите и че майка им се е казвала Мария.

Двата акростиха от каноните за Методий с имената на авторите им – Константин Преславски и Климент Охридски

В един от най-спорните извори – Успение Кирилово, създаден вероятно през XIII в., Кирил е наречен „родом българин“, името на майка му е указано като Мария и се съобщава, че преди Сарацинската мисия Кирил е работил сред славяните на река Брегалница и е написал за тях книги на славянски език. Съобщават се и имената на учениците му – Сава, Ангеларий, Горазд и Наум и епископа на Великия, чието име не е споменато, но се предполага, че е Климент.

Успение Кирилово

Близко по време и сведения до споменатите по-горе извори стои Солунската легенда. Сред учените преобладава мнението, че тя е създадена в България и представлява легендарен разказ за силната привързаност на Кирил към българите, който покръства жителите в областта на река Брегалница и създава азбуката за техните нужди.

Постепенно започва да се оформя идеята за българския характер на делото на Кирил и Методий, която по-късно ще придобие общонационално значение.

Урок 3 – Почитание на светите братя по българските земи през Средновековието

1. Славянски извори за Кирил и Методий и техните ученици от периода XII–XIV в.

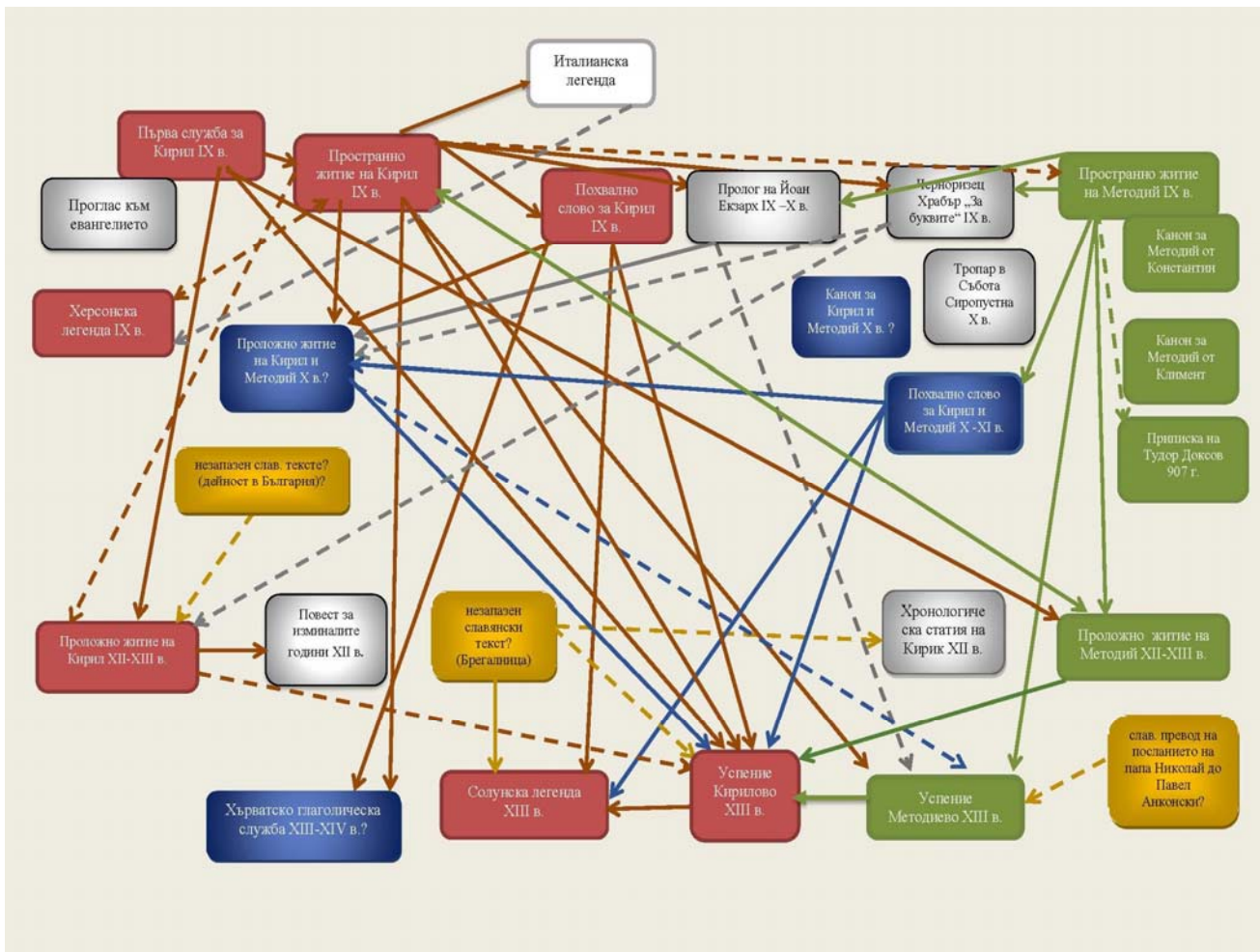
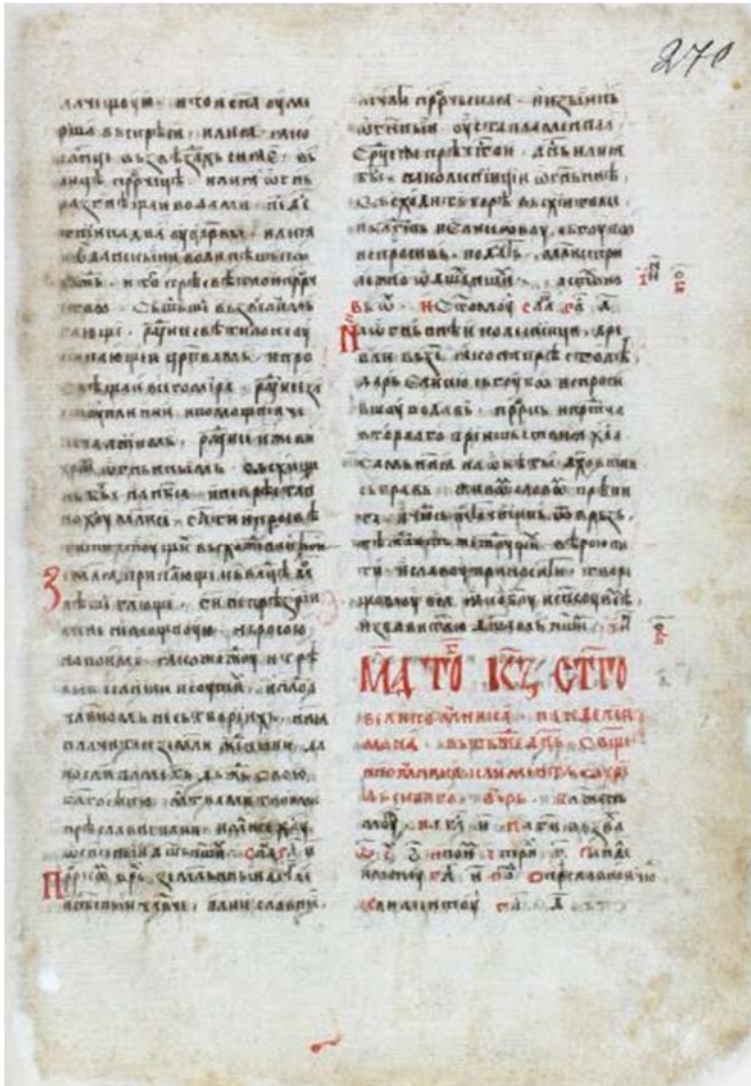

Схема на славянските извори за Кирил и Методий и техните ученици от периода XII–XIV в.

В периода XII–XIV в. споменът за братята Кирил и Методий и техните ученици по българските земи не е забравен. Делото им е увековечено в нови произведения, в които вече се включват и имената на техните именити ученици – Климент Охридски и неговия съратник – Наум. В основата на тези нови творби отново са използвани Пространните жития на славянските първоучители. Към тях се включват и несъхранени в ръкописите славянски текстове, като Славянско житие на св. Климент от първата половина на X в., за което споменава авторът на най-старото, или Първо славянско житие на св. Наум. Предполага се, че е съществувал и друг текст, от който са почерпани сведенията за християнизаторска и просветителска дейност на Кирил и Методий сред южните славяни. За ранната канонизация на св. Климент Охридски говори неговата Славянска служба, в която липсват конкретни исторически факти, но може да се свърже по време със Славянското житие на св. Климент.

Славянска служба за Климент Охридски

Охридският архиепископ Константин Кавасила

През този период сред авторите на кирило-методиевски извори се включват гръцките архиепископи, създали основните византийски извори за Климент и Наум.

Така например Теофилакт Охридски пише Пространно гръцко житие на св. Климент Охридски, като използва споменатото вече Славянско житие на св. Климент от първата половина на Х в., Първото славянско житие на св. Наум и сведения от Пространните жития на св. Кирил и св. Методий. Несъмнено Теофилакт е използвал и запазен до нас писмен извор или народно предание, от които черпи сведенията за просветителската дейност на Кирил и Методий в България и отношенията между княз Борис и Методий. Теофилакт не споменава изрично коя е областта в България, в която са работили Кирил и Методий, а именно Брегалница, което намираме в създадените малко по-късно славянски творби като Успение Кирилово, Солунската легенда и Проложното житие на св. Кирил. През същия период са създадени Гръцката служба за св. Климент и Краткото гръцко житие на св. Климент Охридски от Димитър Хоматиан. Среднобългарският превод на двете произведения е запазен в ръкопис от XV в. от сбирката на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в София.

Минея (Стружки) с преводната гръцка служба и гръцко кратко житие на Климент Охридски

Някои произведения от това време са посветени на съратника на Климент – Наум Охридски. Сред тях са Първото славянско житие на св. Наум, създадено не по-късно от 969 г. от неизвестен пряк последовател на св. Климент и св. Наум по поръка на Деволския епископ Марко. На него е посветено и Пространно гръцко житие. На основата на двете Пространни гръцки жития – Теофилактовото за Климент и Пространното житие на Наум, е създаден нов славянски текст – Второ славянско житие на св. Наум.

Св. Наум, Охридски чудотворец

2. Ранни изображения на светите братя по българските земи

Въпреки ранната канонизация, до XVIII в. изображенията на Кирил и Методий са много малко на брой. Едно от първите предполагаеми изображения на Солунските братя е миниатюрата „Чудо с отрока“ в Менология на Василий II от първата четвърт на XI в. (Vat. Gr. 1613, л. 204, под 25 ноември, денят за почитане на паметта на папа Климент Римски), на която е изобразено литийно шествие.

Идентифицирането на тези изображения с Кирил и Методий обаче не се приема в науката.

„Чудото с отрока“ (Vat. Gr. 1613)

След въстанието на Асен и Петър (1185) и възстановяването на Второто българско царство, което достига своя разцвет в края на XII и първата половина на XIII в., Охридският диоцез отново се връща в пределите на страната, а Българската патриаршия се възстановява. Това се отразява и на почитането към Кирил и Методий. За съжаление, до нас не са достигнали иконографски паметници от това време, но за съществуването им свидетелстват по-късни изображения от XIV в.

Със сигурност може да се каже, че Кирил е изобразен в две малки църкви от времето на цар Иван Александър (1331–1371). В църквата „Св. ап. Петър“ в с. Беренде, близо до Годеч, Кирил (с епитета „Философ“) е изобразен на южната стена и е включен в групата архиереи.

Св. Кирил Философ в църквата „Св. Петър“ в Беренде

В църквата „Св. Никола“ в с. Станичене, близо до Пирот, Сърбия, датирана от 1331–1332 г., Кирил е изобразен в конхата на абсидата заедно със св. Николай Чудотворец, обърнат в моление към Богородица и Иисус.

Св. Кирил Философ в църквата „Св. Николай Чудотворец“ в Станичене

И на двата стенописа св. Кирил е изобразен с покрита с плетена шапка глава, характерна за иконографския образ на св. Кирил Александрийски.

Манастирът „Св. Богородица“ в каньона Матка, близо до Скопие

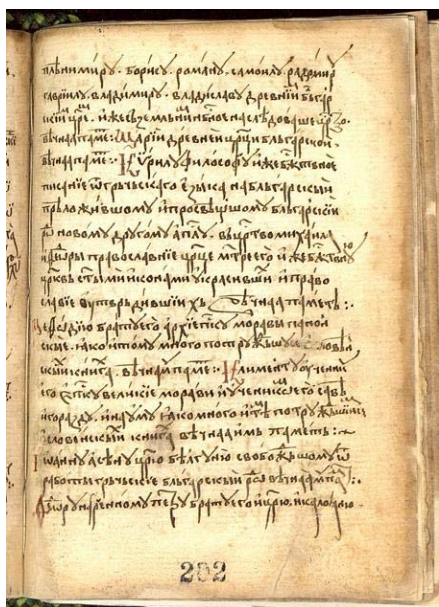
В следващите три столетия територията на Балканите е под властта на Османската империя. От този период са оцелели само няколко паметника с образите на Кирил и Методий. В същото време е наложена смяна на Студийския устав с Йерусалимския, в който имената на славянските апостоли не са включени. Иконографията поддържа традицията на изобразяване на св. Кирил Философ с атрибутите на св. Кирил Александрийски. Така е изобразен Кирил и на лошо запазения стенопис на южната част на олтара в църквата „Св. Богородица“ в каньона Матка близо до Скопие (1496–1497). Срещу него, на северната страна на абсидата, е изображението на св. Климент Охридски.

3. Кирило-методиевската идея като белег на националната идентичност на българите през Средновековието.

Делото на Кирил и Методий и техните ученици, започнало като християнизирание на славянския род, с течение на вековете придобива все по-силно национално значение. Този процес е свързан със специфичния развой на отделните славянски общности, постепенния разпад на славянското единство и появата и развитието на националното обособяване и самоопределение. Така в различни страни със славянско население идеята за Кирил и Методий придобива различно звучене, специфични измерения и смисъл. В повечето случаи тази идея изпъква на преден план в тежки за населението моменти, в които неговата религиозна, политическа или национална основа е застрашена или унищожена. По този начин общославянската по замисъла си кирило-методиевска идея придобива различно значение за отделните славянски общности, постепенно получава знака на национална ценност и белег за различие от останалите. Този процес се наблюдава в средновековна България, където най-рано делото на Солунските братя и техните ученици започва да добива национален характер.

От особена важност за началните прояви на българизация на култа към делото на Кирил и Методий са сведенията за мисия на Солунските братя сред българските славяни по поречието на р. Брегалница. Легендарното по същността си сведение, за което няма никакви достоверни източници, говори единствено, че в отстояването на собствената независимост българската култура на XIII в. намира опорна точка в делото на братята.

Така в Синодика на цар Борил от 1211 г. се поменават Кирил, Методий и Климент:

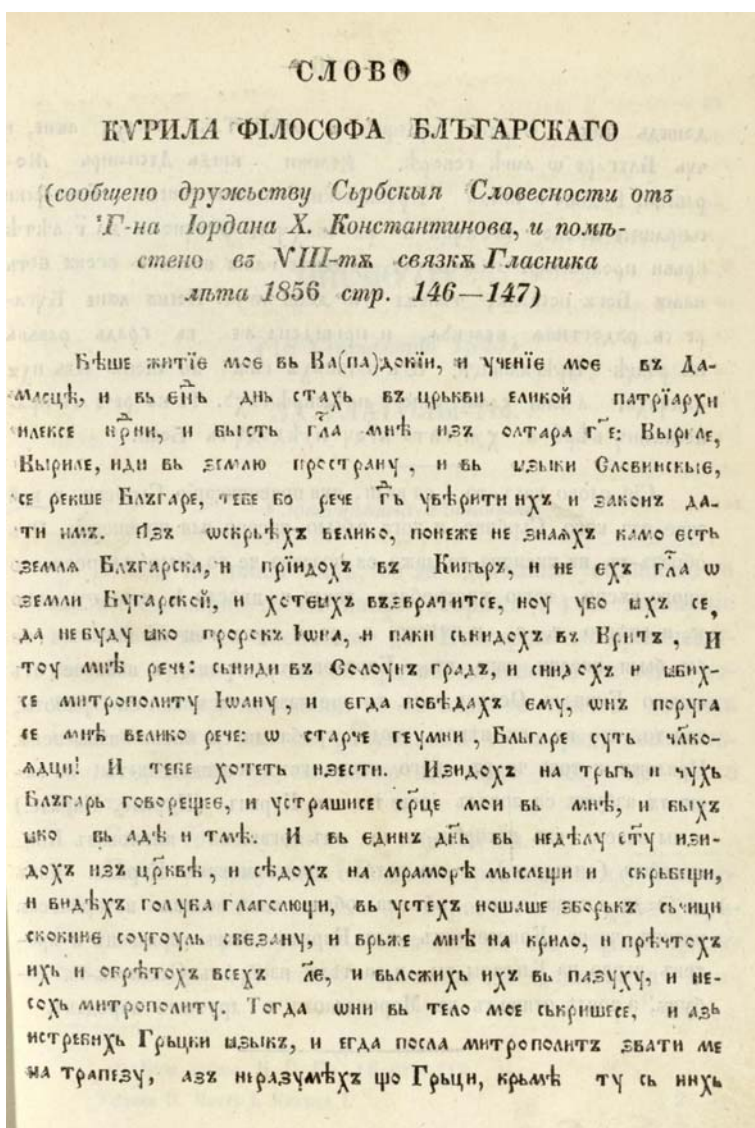
Л. 202а от Борилския синодик
Превод на славословието от
Борилския синодик
(А.-М. Тотоманова)

Други произведения са били редактирани, като делото на Кирил и Методий бива определено като „българско“ – в съответните пасажи думата „славянски“ (за книгите) е заменена с „български“. Ярък пример е един препис на старата славянска Служба за Константин-Кирил Философ от XIII в., за съжаление днес с неизвестно местонахождение, в който замяната е прокарана последователно в целия текст.

Тенденцията за българизация на култа към Кирил и Методий и техните ученици е характерна и за византийските произведения, написани в този период – например Краткото житие на Климент Охридски от охридския архиепископ Димитър Хоматиан.

В последвалите векове споменът за делото на Кирил и Методий не заглъхва. И до днес те продължават да бъдат тачени като български икони, символ на просвета, култура и духовност.

Солунска легенда

ГРУПОВА ЗАДАЧА: дискусия по актуална тема

Разделете учениците на две групи и дискутирайте темата:

„Одобрявате ли промените в наименованието на празника, който тържествено отбелязваме всяка година на 24 май, приети от Парламента на Република България през 2020 г.?“

Потърсете в интернет допълнителна информация и аргументи за тази законодателна промяна:

Примерни линкове:

<https://bntnews.bg/news/shte-se-promeni-li-imeto-na-praznika-24-mai-1078481news.html>

<https://topnovini.bg/novini/868139-sblasak-za-i-protiv-preimenuvaneto-na-24-ti-may>

Тема 2. Учителят Климент Охридски

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

1. Цели

Основните цели на урочните единици в тази тема са:

- *Да задълбочат и обогатят знанията на учениците в среден курс за живота и делото на Климент Охридски.*
- *Да задълбочат и обогатят знанията на учениците в среден курс за дейността на Преславската и Охридската книжовни школи*
- *Да проследят създаването на кирилицата – неразделна част от българската национална идентичност и трета официална азбука в Европейския съюз.*
- *Да представят по достъпен и интерактивен начин съвременните научни достиженията в областта на кирилометодиевистиката.*

2. Задачи

- *Да запознае с достигналите до нас сведения за живота и делото на Климент Охридски във Велика Моравия и България.*
- *Да проследи създаването и развитието на книжовните средища в Преслав и Охрид и ролята на Климент Охридски в тях.*
- *Да представи ключови произведения на Климент Охридски.*
- *Да проследи създаването на кирилицата и представи продължаващите научни спорове относно нейния произход, авторство и разпространение.*

3. Целева група

- *Ученици от VI, VIII и X клас*

Учебни програми, ДОС, знания и умения

1. Знания

Уроците в темата предоставят допълващи учебното съдържание знания за живота и делото на св. Климент Охридски и двете славянски азбуки – глаголицата и кирилицата.

2. Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно – ученикът да:

- Подбира, извлича и обработва съобразно няколко критерия информация от различни източници, за да изпълни самостоятелно конкретна задача – изследователска, комуникативна или творческа.
- Идентифицира и тълкува интерпретации на едни и същи мотиви и/или устойчиви сюжети в изучените творби от различни културни епохи.
- Разпознава литературни похвати, тропи и фигури и обяснява функциите им в изучените творби.
- Обяснява по зададени показатели делото на св. св. Кирил и Методий и техните ученици. Златен век. Книжовна школа.
- Посочва български книжовници и книжовни школи.
- Дава примери за влиянието на българската средновековна култура в славянския свят.

3. Междупредметни връзки

- Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.
- История за V клас: Църква и вяра по българските земи.
- История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.
- История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.
- Музика VIII клас: Развитие на музиката през Античността, Средновековието, Ренесанса и т.н.

Съдържание на темата и план на уроците:

Урок 1 – Живот и дело

- Извори за живота на Климент Охридски
- Ранни години
- Климент във Велика Моравия
- Пристигане в България – Плиска и Преслав

Урок 2 – Охридската книжовна школа

- Преслав и Охрид
- Климент и формирането на Охридското книжовно средище
- Произведенията на Климент Охридски

Урок 3 – Кирилицата

- Глаголица и кирилица
- Кирилицата – втората славянска азбука
- Климент Охридски и кирилицата – митове и реалност

Урок 1 – Живот и дело

1. Извори за живота на Климент Охридски

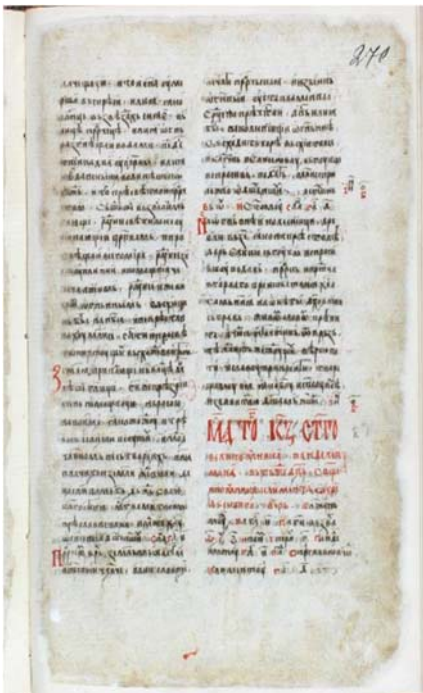

Предполага се, че Климент Охридски е роден около 30-те години на IX в. Със сигурност се знае годината на смъртта му – 916. Канонизиран е скоро след смъртта си, за което съдим по произведенията в негова прослава – жития и служби. За Климент са запазени славянски и гръцки извори.

Сред славянските извори най-ранното произведение, посветено на него, е Службата за Климент, дело на неговите ученици, съхранена в един-единствен препис, в която се открива част от акростих, за съжаление, запазен само в началните тропари на произведението.

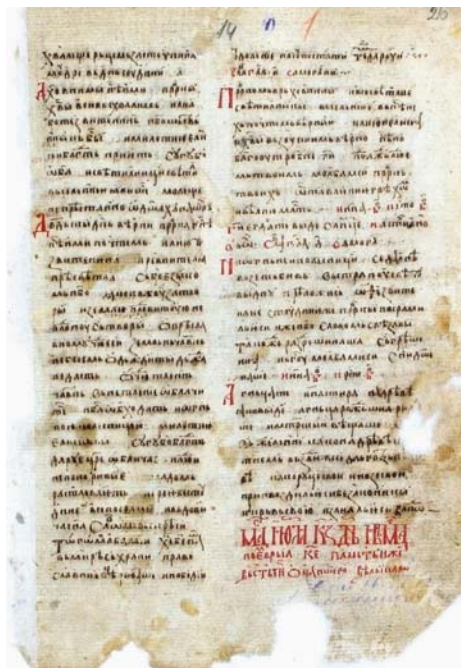
Св. Климент Охридски

По същото време за Климент е бил създаден и един славянски текст – житие, което обаче не е достигнало до нас. Сведения за неговото съществуване са запазени в Първото славянско житие на съратника на Климент – Наум Охридски и в Пространното гръцко житие на Климент Охридски от охридския архиепископ Теофилакт, което е и основен извор за бележития славянски учител. Освен него са запазени Гръцка служба и Кратко гръцко житие от охридския архиепископ Димитър Хоматиан, преведени и на български език в среднобългарския период.

Службата за Климент Охридски от неговите ученици

Среднобългарски превод на гръцката служба за Климент Охридски и краткото гръцко житие на Климент от Димитър Хоматиан

2. Ранни години

*Изображение на Кирил и Методий
в криптата на църквата „Сан Клементе“ в Рим*

Не е известно рожденото име на Климент. Според Пространното му житие той умира през 916 г. „прегърбен от старост“. Вероятно е бил сред учениците на Кирил и Методий, получили духовни санове в Рим при посещението на славянските първоучители при папа Адриан през 867–868 г. Това е било възможно само ако е бил навършил 30-годишна възраст, както изисква канонът, затова се предполага, че е роден в средата или втората половина на 30-те години на IX в. Изворите свидетелстват, че той съпровождал Методий от „млад и крехък“, познавал живота му „като никой друг“ и „произхождал от европейските мизи, наричани от мнозина и българи“. Тези сведения водят до заключението, че е възможно той да е бил български славянин от областта, която Методий управлявал през 40-те и 50-те години на IX в. Името Климент вероятно е приел при ръкополагането си в духовен сан в Рим, може би в чест на Климент Римски, с чиито мощи братята пристигат в града.

3. Климент във Велика Моравия

По време на мисията на двамата братя във Велика Моравия Климент е сред най-близките им ученици, въпреки че името му не се споменава изрично. Не е отбелязан и сред имената на придружаващите Методий по време на заточението на архиепископа в Бавария. След реабилитацията на славянския първоучител той е сред най-близките му помощници и заедно с Горазд, Наум, Ангеларий и Сава е посочен като „избран и корифей“ сред учениците. Въпреки липсата на сведения, може да се предположи че в периода 873–885 г. се е занимавал с просветна и църковна дейност. Може би именно тогава е започнала и неговата творческа дейност, която по-късно ще го направи един от най-плодовитите старобългарски писатели. След смъртта на Методий (6 април 885 г.) Климент оглавява мисията заедно с моравец Горазд. Прогонени от немското духовенство и неговия водач Вихинг, в края на същата година Климент, заедно с Наум и Ангеларий, преминават Дунава и достига до Белградската крепост (тогава гранична точка на българската държава), откъдето боритарканът на Белград ги препраща при княз Борис I (852–889) в тогавашната столица на България Плиска.

4. Пристигане в България – Плиска и Преслав

В Плиска Климент, заедно с Наум и Ангеларий пристигат вероятно през пролетта на 886 г. Приети са от княз Борис I с голяма радост, тъй като, както свидетелства Теофилакт, той „с голямо желание търсел такива мъже“. Там тримата са настанени в знатни болярски домове. Както отбелязва авторът, в този момент владетелят отчаяно се е нуждаел от такива хора, за да може да осъществи отдавнашната си мечта, прераснала вече в политическа необходимост – създаване на собствена славянска книжовна школа и оригинална църковна литература. Скоро след пристигането в Плиска Ангеларий умира. По време на престоя си в българската столица Климент и Наум започват работа по възстановяването на славянските книги, малка част от които са успели да донесат със себе си, като така поставят основите на столичното книжовно средище. Основното им внимание е насочено върху създаването на необходими за славянското богослужение книги.

Миниатюра на цар Борис I на корицата на Учителното евангелие от Константин Преславски

Урок 2 – Охридската книжовна школа

1. Преслав и Охрид

В края на IX в. на територията на новопокръстената Българската държава се формират два книжовни центъра – Преслав и Охрид. След разгрома на славянското богослужение във Великоморавия трима от учениците на Кирил и Методий – Климент, Наум и Ангеларий – са приети от княз Борис I в столицата Плиска. По неизвестен засега начин там пристига и друг от учениците – Константин, наречен по-късно Преславски. Основна задача на славянските книжовници е възстановяването на унищожените славянски книги. Едновременно с това започва усилена работа по превеждане и допълване на богослужебните кодекси, необходими за въвеждането на славянско богослужение. Така е поставено началото на големия политически проект на княза-покръстител: независима политически, религиозно и културно държава. След потушаването на бунта на престолонаследника Владимир-Расате, властта е поета от третия син на Борис I – Симеон, а столицата е преместена от Плиска в Преслав.

ПЪРВА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА (681–1018)

Езиково-правописната норма, която използват книжовниците и от двете книжовни средища, е единна за цялата българска територия в периода IX–X в. Тя е подчинена на традициите на създадения от Кирил и Методий книжовен език, който, както вече е доказано, е създаден на

основата на солунски български диалект от IX в. Първоначално Климент, Наум и техните последователи и ученици използват правописа, въведен от Кирил и Методий във Велика Моравия. В езика на техните произведения се срещат отделни думи, характерни за западнославянската езикова група, така наречените моравизми, които присъстват и в творбите на другия старобългарски писател и пряк ученик на Методий – Константин Преславски, чиято дейност се свързва единствено с Преслав и Преславското книжовно средище.

По-късно (предполага се, че от средата на X в. нататък) в Охрид се налага преславска езиково-правописна норма, както и преславската редакция на библейските и богослужебните книги. Колкото до единичните разлики във фонетично и лексикално отношение между творбите, писани в Охрид и тези, писани в Преслав, то те отразяват единствено диалектната диференциация на българския език от това време.

2. Климент и формирането на Охридското книжовно средище

Книжовната дейност на Климент Охридски е свързана главно с Охридската книжовна школа, на която той е създател. Развитието ѝ започва с изпращането на Климент в областта Кутмичевица като учител, което според изследователите е станало още в края на 886 или през 887 г. В Девол, Охрид и Главиница Климент Охридски изгражда училища, а в Охрид и манастира „Св. Пантелеймон“.

Карта на Охридската архиепископия ок. 1020 г.

Църквата „Св. Климент“ в Охрид

През 893–894 г. Климент е въздигнат в епископски сан, а на неговото учителско място е изпратен Наум Охридски. Наум въздига манастира „Св. Архангели“ (днес известен и като „Св. Наум“) на брега на Охридското езеро.

Манастирът „Св. Наум“ на Охридското езеро

Формирането на Охридската книжовна школа е резултат от дейността на Климент и Наум и политиката на княз Борис I и цар Симеон (893–927). В тази дейност много голяма подкрепа те получават от управителя на областта Кутмичевица – Домета, назначен на тази длъжност едновременно с изпращането на Климент. Първоначално книжовната и просветителска дейност се развива в Охрид, Девол и Главиница, но нейният обхват е бил много по-голям. Според Пространното житие на Климент от Теофилакт неговите ученици достигали до 3500 на брой, по 300 във всяка област. Предполага се че под „области“ в случая може да се разбират

енориите, подчинени на епископа. Възможно е този брой да е преувеличен по законите на литературния жанр, но във всеки случай показва огромна учителска дейност. За означаване на етническото и културно единство на книжовната и просветната дейност през IX–X в. в целия район, свързан с Охрид, в науката е въведено понятието „Охридска книжовна школа“. Този термин стеснява изключително много вида и многообразието от дейности, които характеризират културния живот на Охрид и областта, като го свързват единствено с преписване и разпространяване на ръкописи. В това понятие не се отчитат просветителската и литературната дейност, създаването на просветна и литературна школа. Затова за предпочитане е да се говори по-скоро за книжовно средище.

В периода от края на IX и през X в. Охрид, наред с Преслав, става един от приемниците на делото на Кирил и Методий. Като писмена система в Охридското книжовно средище доминира глаголицата, макар че кирилицата също е позната. Най-ранните глаголически паметници – Асеманиевото евангелие, Зографското евангелие, Мариинското евангелие произхождат от района на Охрид, а представят новата (преславска) правописна редакция, свързана с промени

глаголическата графика. Запазените кирилски преписи на творби на Климент и Наум също носят следи от глаголически протограф, което най-ясно личи в авторските подписи в химнографските им творби, а преките наблюдения върху глаголическото писмо на Асеманиевото евангелие показват, че обичайното делнично писмо на неговия писач е кирилицата.

Асеманиево евангелие, глаголически ръкопис с кирилски приписки

С името на Охридското книжовно средище е свързано възникването на Климентовата просветна школа. В неговите училища се давала начална грамотност по старобългарски език, за по-будните били организирани училища за подготовката им като църковни и книжовни дейци, което включва обучение по гръцки език, литургика, риторика и др. В манастира „Св. Пантелеймон“ се подготвяли свещеници, обучавани в църковен и манастирски устав и готови да извършват православно богослужение на старобългарски език. За тези свои ученици Климент създава поучителни слова, които можело да се адаптират към различни празници. За тях е характерно, че след въвеждащата формула от типа: „Ето, настана, братя, светлият ден на ...“ стои фразата „кажи името“. Същото важи и за създадения от Климент цикъл „Общи служби“.

Цикълът „Общи служби“ с името на Климент Охридски

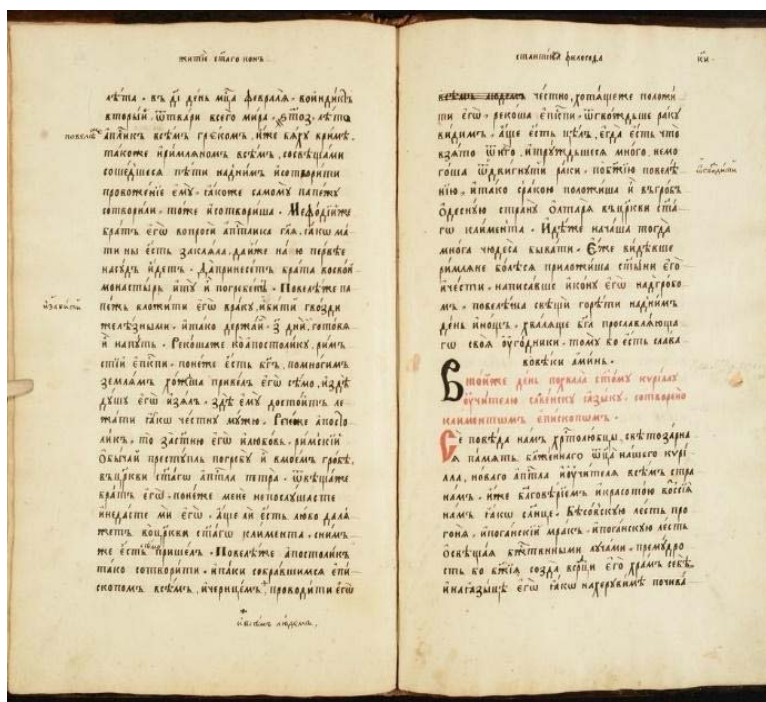
3. Произведенията на Климент Охридски

Творчеството на Климент Охридски и неговия съратник Наум Охридски ляга в основата на книжовната продукция на Охридската книжовна школа. Техните произведения са предимно в богослужебните и в дидактическите жанрове: агиографски творби, химнография, слова. Климент създава великолепни образци на ораторската проза и поставя основите на Климентова ораторска школа. Словата му са изпълнени по всички закони на жанра, възприети от византийската литература, но в тях се откриват и негови собствени индивидуални елементи, които говорят за оригинален ораторски стил. По тези образци учениците на Климент създават похвални слова, които носят същите характерни особености. Затова и днес съществуват много произведения, които макар да носят много от характерните особености на Климентовия ораторски стил, не са напълно доказани като негови авторски творби. Климентовото химнографско творчество също оказва влияние върху по-късните произведения от учениците му. За влиянието на Климент и Наум в развитието на книжовността и творчеството в Охрид говорят и създадените там произведения за прослава на двамата учители, чиито автори са техните преки ученици. Така например оригиналната славянска служба за Климент до такава степен е пропита със стила на самия Климент, че проф. Йордан Иванов с право отбелязва: „Ако да не знаехме, че тази служба е за прослава на Климент, то бихме я приписали на самия него“.

Ако за личния живот на Климент Охридски разполагаме с оскъдни сведения, то за творческите му достижения можем да говорим и пишем доста. Той е оставил огромно книжовно наследство. То може да се раздели най-общо на поучителни, похвални слова и химнографски произведения (служби). Похвалните слова, които носят името на автора си са 9 на брой, а поученията – 7. Отделно от тях обаче, от този период намираме десетки подобни, написани в неговия забележителен стил, които биха могли да са дело на някои от многобройните му ученици или дори създадени лично под негово ръководство.

Характерно за похвалите, създадени от Климент Охридски за отделни църковни празници и светци, е ясният им и разбираем език. Езикът и стилът, използвани от Климент, създават т. нар.

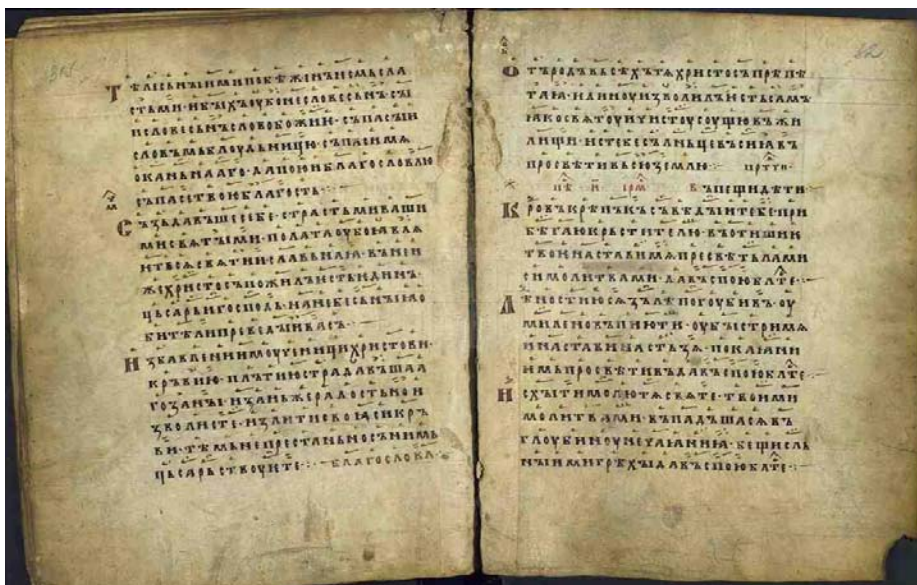
„Климентова образност“, в която основно значение имат епитетите и сравненията, свързани с понятията за светлина, слънце, лъчи, чистота, чест и т.н. Тези и други характерни особености на неговия стил определят ораторската му школа, която е продължена като традиция и от множество ученици и последователи. Климентовите традиции са основата на творчеството на много по-късни среднобългарски, руски и сръбски писатели.

Похвала на Константин-Кирил философ от Климент Охридски

Огромен е приносът на Климент Охридски в развитието на старобългарската оригинална химнография. Откритите в последно време произведения с неговия подпис в акростих доказват авторството му на част от Октоиха (песнопения по реда на осмогласието за всички дни от седмицата) и на много оригинални старобългарски служби за отделни празници и светци, както и един цикъл от Общи служби, които са служели за модел за служби на отделни светци.

Книжовното дело на Климент Охридски поставя началото на развитието на много от жанровете в старата българска и славянска литература. И до днес продължава откриването на оригинални Климентови произведения. Вероятно десетки са били неговите последователи, които са творили по създадените от Климент модели. Старобългарският книжовник е сред най-продуктивните автори от началото на развитието на старобългарската литература през IX–X век.

Октоих с името на Климент

Урок 3 – Кирилицата

1. Глаголица и кирилица

Старобългарските азбуки са две: глаголица и кирилица. Характерна особеност и на двете е, че имат унциален характер – обикновено в текста буквите рязко са разграничени една от друга, в пространството между тях няма лигатурни шрихи и са еднакво високи.

Глаголица
Първата старобългарска азбука

ⴐ	ⴑ	ⴒ	ⴓ	ⴔ	ⴖ	ⴘ	ⴚ	ⴜ	ⴞ	ⴠ
а	б	в	г	д	е	ж	дз	з	и	и
ⴢ	ⴣ	ⴤ	ⴥ	⴦	ⴧ	⴨	⴩	⴪	⴫	⴬
и	г	к	л	м	н	о	п	р	с	т
⴮	⴯	ⴰ	ⴱ	ⴲ	ⴳ	ⴴ	ⴵ	ⴶ	ⴷ	ⴸ
у	ф	х	о	ш	ц	ч	щ	ъ	ы	ь
ⴺ	ⴻ	ⴼ	ⴽ	ⴾ	ⴿ	ⵀ	ⵁ	ⵂ	ⵃ	ⵄ
я	ю	е ^н	о ^н	ие ^н	йо ^н	ф	и			

Създадената от Кирил и Методий славянска азбука е глаголицата. Тя се отличава със свършено предаване на всички звукове на говора на славяните в района на Солун, откъдето са родом двамата братя.

Докато глаголицата е напълно нова по начертание на буквите графика, то по-голямата част от знаците на кирилицата са преминали от византийския маюскулен унциал.

Гръцко писмо

Кирилско писмо

Подобно на другите писмени системи, старобългарските букви имат свои собствени названия. Но докато за гръцките е характерно единствено фонетичното изменение на оригиналните семитски имена на буквите, които лежат в основата на гръцката азбука и не означават нищо на гръцки, то за определяне на буквите в славянската азбука често са използвани обикновени славянски думи.

Глаголицата е била употребявана в цялата българска езикова територия по време на Първото българско царство и през византийското робство, но има по-дълбоки корени в югозападните български земи. Най-вероятно това се дължи на дейността на Климент и Наум Охридски и създаденото от тях книжовно средище в Охрид. За съжаление, от създаденото огромно книжовно богатство до наши дни е достигнала нищожна част, която носи югозападни езикови черти.

Глаголицата е била употребявана и в Източна България. Постепенно обаче, най-вероятно по политически причини, тя е била изместена от кирилицата, като този процес през XII в. вече е бил завършен. За известен период от време старобългарските книжовници са владеели и ползвали и двете графични системи, за което съдим от кирилските приписки по листовите на глаголически ръкописи и отделни глаголически букви в кирилски ръкописи било в реда, било във вид на орнаментирани инициали.

Има и примери с цели откъси от текстове, написани с глаголица в кирилски ръкопис.

В по-късно време глаголицата е била използвана и като вид тайно писмо.

Асеманиево евангелие, X–XI в., глаголически ръкопис с кирилски приписки

Охридски апостол, XII в., РГБ, ф. 87, № 13. Запис с глаголица в кирилски ръкопис

2. Кирилицата – втората славянска азбука

Старобългарската кирилица е съставена от 24-те гръцки унциални букви, към които са добавени още 12 букви за отбелязване на характерните за старобългарския език звукове, които липсват в гръцкия език.

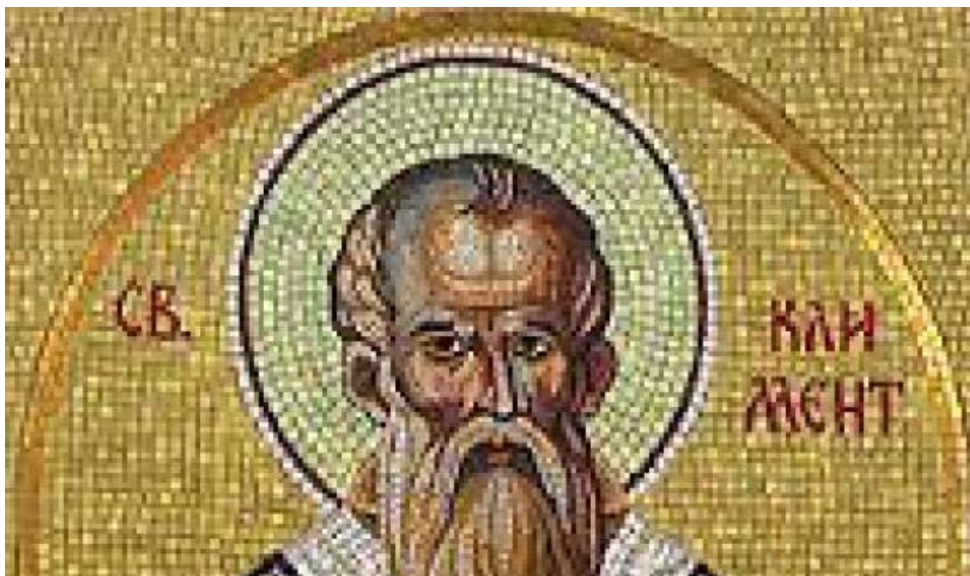
Употребените в старобългарските паметници кирилски букви са засвидетелствани в различни варианти и буквени съчетания, някои от които се срещат в единични ръкописи. Числените стойности на кирилските букви са заети от византийското писмо.

3. Климент Охридски и кирилицата – митове и реалност

Не са засвидетелствани никакви достоверни данни за произхода на кирилицата. Не е известно кой и кога е изобретил кирилските знаци, които липсват в гръцкия унциал. За авторството на кирилицата има три основни предположения – 1. че кирилицата е създадено преди Константин-Кирил славянско писмо за нуждите на българските славяни; 2. че тя е дело на самия Константин-Кирил, на неговия брат Методий или някой от преките им ученици и 3. че е създадена въз основа на гръцката азбука по образец на глаголицата, т.е. след нея. Най-правдоподобна е третата хипотеза, тъй като буквите за кирилските ш (без изменение), щ, ч, ж и отчасти ц могат да се изведат от съответните глаголически букви. Тоест глаголицата предхожда кирилицата по време. Добавените 12 допълнителни знака не са плод на еволюция, а са били изработени и въведени по едно и също време и вероятно от един и същи човек, който

е приспособил византийското писмо за записване на славянската реч. Със сигурност това е станало на територията на тогавашна България, тъй като няма данни кирилското писмо да е съществувало по времето на Кирил и Методий, нито да е било употребявано във Велика Моравия по време на тяхната мисия.

Много често създаването на кирилицата се приписва на Климент Охридски. Това твърдение почива на съобщението от Краткото житие Климент от Охридския архиепископ Димитър Хоматиан, в което се казва, че Климент „изобретил други форми на буквите за по-голяма яснота от ония, които изобретил мъдрият Кирил“.

В случая става дума за невярно тълкуване на пасажа у Димитър Хоматиан. Всички данни сочат, че най-вероятно става дума за някакви частични промени в графиката на глаголическите букви, за което намеква и Черноризец Храбър в трактата си „За буквите“.

Тема 3. Българските царски ръкописи

Методическото упътване към темата

Цели, задачи, целева група

1. Цели

Основните цели на урочните единици в тази тема са:

- *Да задълбочат и обогатят знанията на учениците в среден курс за разцвета на българската книжовност и култура през Средновековието.*
- *Да запознаят учениците с емблематични славянски писмените паметници като част от българското и световно културно наследство.*
- *Да представят по достъпен и интерактивен начин съвременните научни достижения в областта на кирилометодиевистиката.*

2. Задачи

- Да представи историята и съдържанието на Симеоновия сборник, както и продължаващите научни спорове около неговия оригинал;
- Да представи историята и съдържанието на Четириевангелието на цар Иван Александър, както и мястото му в световното културно наследство;
- Да представи историята и съдържанието на Томичовия псалтир;

3. Целева група – ученици от VI, VIII и X клас

Учебни програми, ДОС, знания и умения

Знания

Уроците в темата предоставят допълващи учебното съдържание знания за емблематични български царски ръкописи от Средновековието.

Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДООИ умения, а именно – ученикът да:

- Обяснява по зададени показатели делото на св. св. Кирил и Методий и техните ученици.
- Посочва български книжовници и книжовни школи.
- Дава примери за влиянието на българската средновековна култура в славянския свят.
- Показва умение за тълкуване на средновековни творби в съответствие с породилия ги исторически контекст.
- Свързва изучените творби с имената на техните автори, с жанровете, с героите, със сюжетите и с мотивите им, с културната епоха на създаването им.

4. Междупредметни връзки

- Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.
 - История за V клас: Църква и вяра по българските земи.
 - История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.
 - История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.
- Изобразително изкуство VIII клас: Усвояване на знания за изобразителното изкуство в контекста на епохата и културата; Връзката му с другите изкуства и социалните структури, Взаимодействието между епоха, иконографски канон и стил.
- История за X клас: Представяне на паметници на националната култура със световно значение; Познава дейността на Търновската книжовна школа.

Съдържание на темата и план на уроците:

Урок 1 – Симеонов сборник

- История на ръкописа
- За състава на сборника
- Симеонов или Светославов сборник?

Урок 2 – Четириевангелие на цар Иван Александър

- История на ръкописа
- Съставът на Лондонското четириевангелие
- Миниатюрите на Лондонското четириевангелие

Урок 3 – Томичов псалтир

- История на ръкописа
- За състава на ръкописа
- Миниатюрите на Томичовия псалтир

Урок 1 – Симеонов сборник

1. История на ръкописа

Симеоновият сборник е създаден в Преслав в периода 915–920 година. Кога точно той е бил пренесен в Русия няма точни данни. Изследователите приемат, че той е бил похитен и отнесен от българската столица по време на Втория поход на руския княз Светослав (968–969).

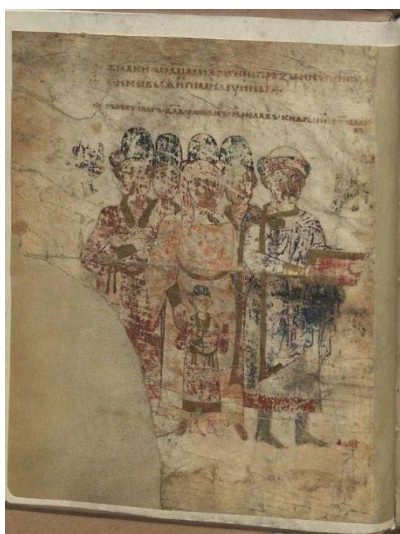
Вероятно скоро след това ръкописът е изгубен, но до нас са достигнали повече от 20 по-късни негови копия. Преписът от 1073 г., направен за княз Светослав Ярославович, владетел в Киев (1073–1076), е дал името на ръкописа – Светославов сборник.

Ръкописът е открит в 1817 г. и повече от 30 години е смятан за чисто руско произведение. През 1847 г. в хранилището на един руски манастир – Кирило-Белозерския, е открито друго копие, от XV в., в което в Похвалата за княза вместо името на Светослав е запазено името „Симеон“.

От този момент нататък ръкописът е причислен към старобългарското книжовно наследство.

2. За състава на сборника

Кодексът представлява сборник, съставен от 142 съчинения на над 30 раннохристиянски и византийски автори, творили между II и IX в. В момента се пази в Държавния исторически музей в Москва. Обхваща 266 листа, изписани с уставно писмо в две колони. Украсен е с пет цветни миниатюри на цяла страница, орнаментирани заставки и инициали във византийски стил, изключителни по своята изработка.

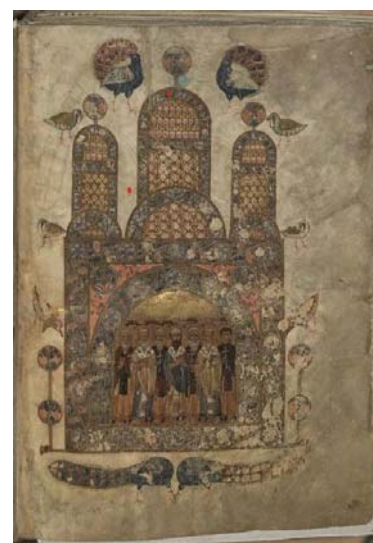
В началото на ръкописа има миниатюра – портрет на владетелското семейство, отразяващ българската действителност от X в., както и изображения на знаците на зодиака.

Книгата е своеобразна енциклопедия с текстове от областта на богословието и догматиката, християнската етика, поетиката, философията, историята и географията, средновековния календар и хронологията, астрономията и астрологията и представлява един вид универсален справочник за християнската вяра от типа на антологите, в които материалът е организиран не по календарния ред, а по определени теми.

Досега не е открит гръцки ръкопис, който да съответства напълно на славянските преписи. Предполага се, че най-близо по състав до него стоят два византийски ръкописа – един от Националната библиотека в Париж и един от Ватиканската библиотека.

Езикът на руския препис от 1073 г. пази до голяма степен първообраза на старобългарския оригинал, а правописът в различна степен отразява руски черти.

3. Симеонов или Светославов сборник?

Преводът на кодекса е направен от гръцки в края на IX и началото на X в. по поръка на цар Симеон Велики (893–927). Друг текст, който свидетелства за времето, по което е бил преведен сборникът, е едно съчинение, наречено Летописец вкратце, който представлява анонимна византийска хроника. Текстът на Летописеца завършва с първите години от царуването на Константин VII Багрянородни и неговата майка регентката Зоя (913–919). Този факт кара учените да приемат, че Симеоновият сборник е бил съставен около 919 г.

В началото и в края на кодекса е поместена Похвала на цар Симеон, която в този препис на Сборника е адресирана към княз Светослав. Под горния слой от текста, обаче, се чете името на Симеон. Похвалата свидетелства, че сборникът действително е преведен по нареждане на цар Симеон, а е много възможно цар Симеон да е участвал в подбора на текстовете, включени в него.

Похвала на цар Симеон

Великият между царете Симеон,
могъщият владетел, като пожела
– с желание голямо – да направи
явна мъдростта, дълбоко скрита
в мъчноразбираемите книги
на премъдрия Василий,
преди на мен, незнаещия нищо,
като сътвори промяна на речта,
да предам най-точно мъдростта им.
Нея той като пчела неуморима
от цветовете на Писанието сбира
в сърцето си като във медна пита
и като сладък мед я лее
от своите уста пред първенците,
та разума им с мъдрост да обогати.
Явявайки се втори Птоломея –
по вяра не, но по желание –
и с многочестни трудове като събра
божествените книги многобройни
и с тях палатите като изпълни
вечен спомен той си сътвори.
И заради този спомен вечен
Нека за душата му христолюбива
Бъде за отплата светният венец
На блажените и светите мъже
През неизбримите и вечни векове.
(Неизвестен автор, началото на X в.)

Похвала на цар Симеон (новобългарски превод)

Урок 2 – Четириевангелие на цар Иван Александър

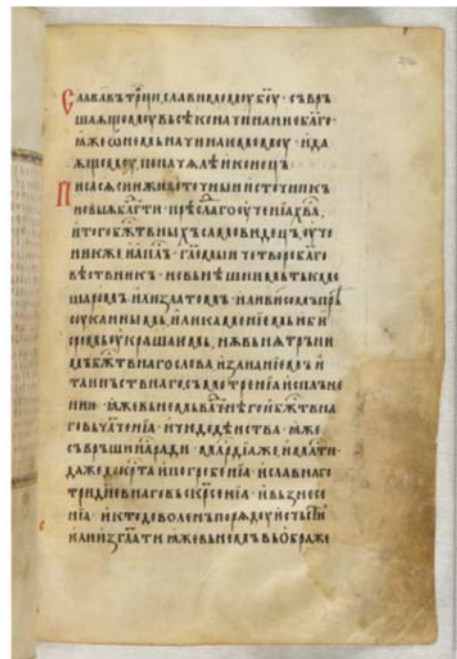
1. История на ръкописа

Четириевангелието на цар Иван Александър е създадено през 1355–1356 г. в столицата Търново от монаха Симон, оставил в послеслова към ръкописа името си.

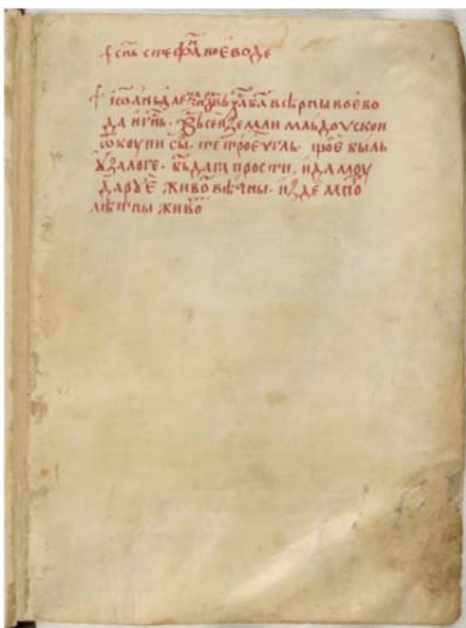
Ръкописът съдържа 268 пергаментни листа. Текстът на четирите евангелия е богато илюстриран с миниатюри.

Началото на евангелието от Матей

Похвала на цар Иван Александър

Вероятно ръкописът остава в Търново почти до падането на Търновското царство през 1393 г., когато е изнесено през Дунав в днешните румънски земи. За този период от неговата история не се знае почти нищо. Единствен свидетел за това време е Молдавската приписка на л. 5а, която свидетелства, че ръкописът е купен от молдовския владетел Александър Добрия (1402–1432), син на войводата Стефан, ревностен християнин, основател на манастири и радетел на християнската книжнина. Предполага се, че ръкописът е останал поне 60–80 години в пределите на Влашко и Молдова, тъй като там са създадени поне 2 негови реплики. Единият ръкопис е дословно копие на Четириевангелието – известното Елисаветградско евангелие.

Молдавската приписка

През XVII в. Четириевангелието е било пренесено в манастира „Св. Павел“ на Атон, смятан за румънски поради засилените му връзки с румънските земи. Там са били пренесени и други ръкописи от царската библиотека в Търново – Иван-Александровият сборник и Томичовият псалтир.

Манастирът „Св. Павел“ – Света Гора

През 1837 г. английският пътешественик лорд Робърт Кързън получава като подарък книгата и я пренася в Англия. След смъртта му през 1873 г. неговата дъщеря и зет му предават ръкописа на Британската библиотека.

Оттогава Четириевангелието на Иван Александър получава и названието „Лондонско евангелие“.

Британска библиотека, читалня

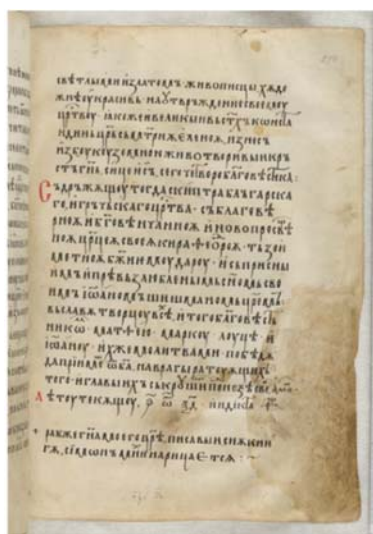
2. Съставът на Лондонското четириевангелие

Ръкописът съдържа пълен препис на четирите евангелия – Матей, Марко, Лука и Йоан.

По-късно, вероятно по време на пребиваването на ръкописа в румънските земи, към текста са добавени необходими за богослужението части – календар и синаксар, а страниците на евангелския текст са изпъстрени с календарни бележки.

Така разкошният царски ръкопис е бил пригоден за употреба в църковната служба. Най-вероятно това е било направено в голям църковен център, може би манастир или митрополия.

В края на ръкописа е съхранен Послесловът на писача Симон, който представлява Похвала на христоролюбивия цар Иван Александър, самодържец и цар на българи и гърци, неговата христоролюбива новопросветена съпруга Теодора и техният син Иван Шишман.

Приписката на писача Симон

Буквеният лабиринт в Лондонското четириевангелие

Буквеният лабиринт на л. 273б, наричан неправилно Магически квадрат, е изграден от 25 букви в 625 полета. Ограден е с тънка рамка, запълнена от повтарящ се растителен мотив от трилистна цветна чашка, в схема на зигзаг. Фразата, чиито букви образуват лабиринта, гласи: „Четириевангелие на цар Иван Александър“. Предполага се, че оригиналният ръкопис е завършвал с него.

3. Миниатюрите на Лондонското четириевангелие

Ръкописът е богато украсен с 367 миниатюри във византийски стил, илюстриращи отделни сцени от евангелския текст.

Изображенията се отличават с вещина и показват майсторството на художниците, които са работили върху тях. Използвани са обичайните по това време бои, но това, което отличава този ръкопис от съвременниците му, е употребата на злато във вид на златен прах.

Цар Иван-Александър и св. Евангелист Лука

Цар Иван Александър и св. Йоан Богослов

Разкошната украса по страниците е отговаряла и на обкова и украсата на подвързията на книгата, от които скъпоценните камъни и златото са оставили дупки и следи от чегъртано, както свидетелства описанието на лорд Кързън.

Иван Александър, Сара-Теодора, Иван Шишман и Иван Асен

„Страшният съд“

Миниатюрите са разположени така, че бележат края на текста, за който се отнасят. Като най-близък гръцки паралел на българския ръкопис изкуствоведите сочат гръцкото евангелие от XI в. от манастира Студион, което днес се пази в Националната библиотека в Париж под № 74.

В Лондонското евангелие образът на цар Иван Александър е нарисуван в общо 6 миниатюри – в началото на ръкописа, заедно с втората си съпруга Теодора-Сара и двамата си синове – Иван Шишман и Иван Асен, както и в края на всяко от евангелията със съответния евангелист и в композицията „Страшният съд“.

Управлението на Иван Александър се характеризира с културен възход на българската държава. Иван Александър се отличава като изключителен меценат и дарител, а Лондонското евангелие е част от богатата съкровищница на български царски ръкописи, към които принадлежат богато илюстрираният превод на Манасиевата хроника и Томичовият псалтир.

През 2017 г. Четириевангелието на цар Иван Александър е включено в Международния регистър на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.

Урок 3 – Томичов псалтир

1. История на ръкописа

Томичовият псалтир е единият от трите запазени до днес илюстрирани български ръкописа от времето на цар Иван Александър (1331–1371).

По царска поръчка през 1344–1345 г. е бил направен препис на византийската Хроника на Константин Манаси с 69 миниатюри (днес във Ватиканската библиотека).

Манасиева хроника

През 1356 г. Иван Александър поръчва преписа на Четириевангелие с повече от 350 миниатюри (днес в Британската библиотека, „Лондонско Евангелие“), а трети по време (около 1360–1363 г.) е Томичовият псалтир – среднобългарски писмен паметник, създаден в Търново, изписан с красив литургически устав. Известен е със своята прецизна орнаментална украса и миниатюри, в част от които се проявява доминиращото за Средновековието изкуство на Палеолозите. Съдържа 301 хартиени листа скъпа италианска хартия с воден знак, който позволява сравнително точната му датировка – 60-те години на XIV в., илюстрирани със 109 великолепни миниатюри.

След падането на България под османско робство Томичовият псалтир споделя съдбата на други български ръкописи и се озовава във влахо-молдовските земи.

След това в продължение на няколко века неговите следи се губят. Предполага се, че е попаднал в манастира „Св. Павел“ на Света Гора. В същия манастир попадат и други писмени паметници от Търново: Иван-Александровото (Лондонското) евангелие и Лаврентиевият (Иван Александров) сборник от 1348 г.

Известно е, че през XVI–XVIII в. Влахия и Молдова са в оживени връзки с Атон и по-специално с манастира „Св. Павел“. Според легендата манастирът е основан от влашкия воевода Константин Бранковяну (1688–1714). Кога и как ръкописът е достигнал до този манастир, не е известно.

Със сигурност се знае, че в началото на XIX в. псалтирът вече е бил в манастира. За това свидетелства бележката на л. 304 на румънски, но със славянски букви:

„Да се знае, че тази книга подписах аз, монах Парву през 1802 г. на 15 декември със знанието на отца архимандрит кир на този „Св. Павел“, касиер, със знанието на всичките отци на този манастир“.

По-нататък следите на ръкописа се губят, и то за цял век. Неизвестно кога и къде точно той попада в ръцете на белградския професор Сима Новакович Томич, който през 1901 г. е командирован от Сръбската академия на науките в Македония с цел да проучи местните говори. Томич отнася от Македония няколко ръкописа, между които и богато илюстрирания псалтир.

В края на септември 1902 г. ръкописите, взети от Сима Томич, са продадени на Историческия музей в Москва, където се пазят и до днес. Псалтирът е под сигнатура Муз. 2752. По предложение на големия руски учен Вячеслав Щепкин псалтирът бива наречен по името на неговия откривател — „Томичов псалтир“. И до днес ръкописът е известен с това название.

В. Н. Щепкин

2. За състава на ръкописа

Ръкописът съдържа среднобългарския текст на старозаветната книга Псалтир (песнопения на св. пророк и цар Давид), приспособен за богослужение – 151 псалми, както и деветте библейски песни.

Към основната част е добавена тържествена Служба на Пресвета Богородица (Акатист) и няколко възкресни тропара.

Миниатюра към Акатист на Богородица , горе „Благовещение“ , долу „Благовещение при кладенеца“

3. Миниатюрите на Томичовия псалтир

Заради изключително богатата и изпълнена с високо майсторство украса, Томичовият псалтир заема едно от първите места сред среднобългарските украсени ръкописи. При изработването му са използвани злато върху киноварна подложка, някои инициали са във византийски орнаментални форми, а други – със златен контур.

Полихромен инициал Б

Инициал Б с контури от злато и киновар

Част от композициите са посветени на старозаветната история и на епизоди от живота на цар Давид, на Авраам и Мойсей,

Давид се спасява от гонението на Сеул

Жертвоприношението на Авраам

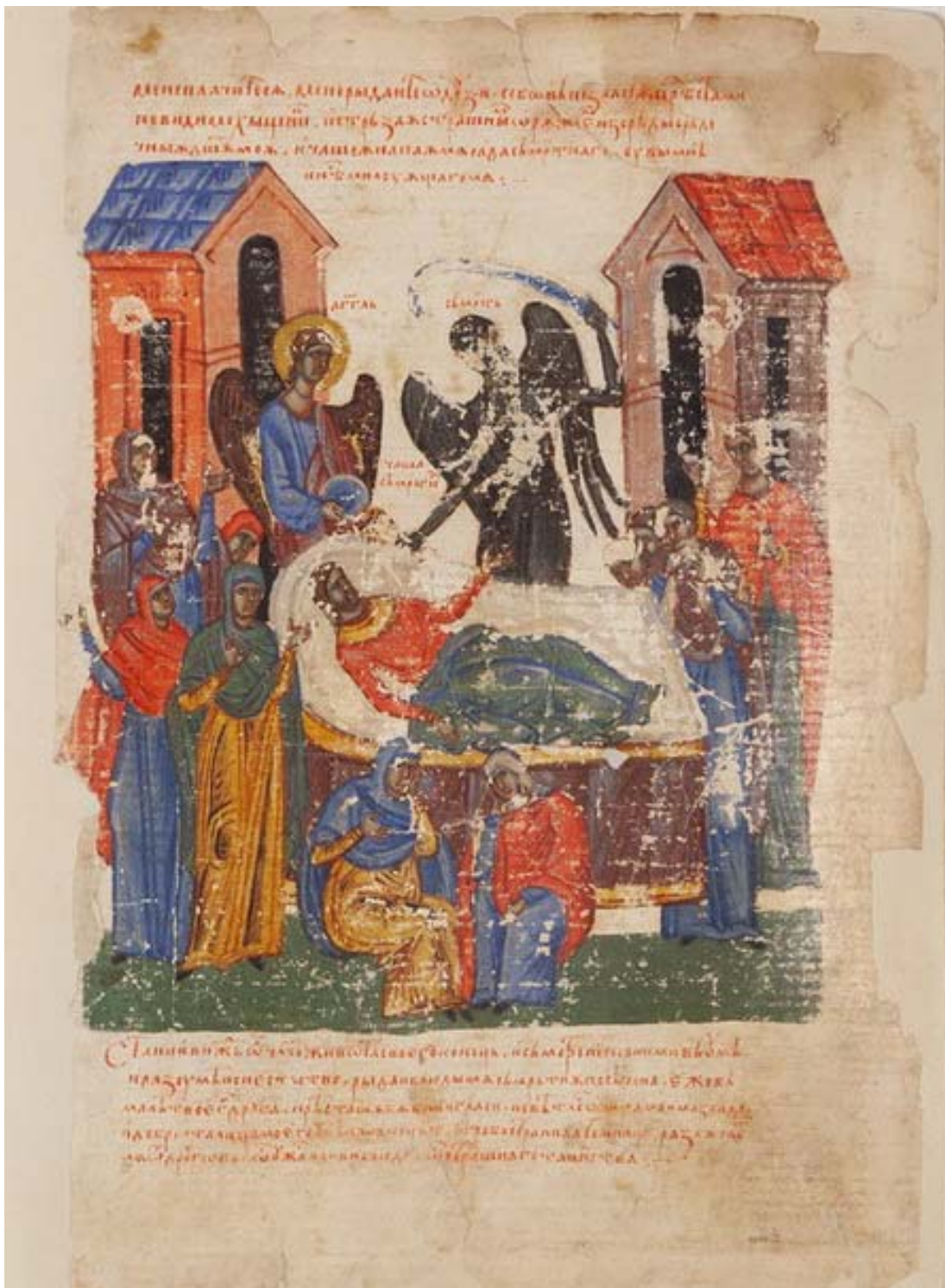

Мойсей води народа в пустинята

а други са миниатюри – тълкувания на важни догматически въпроси и илюстриращи пророческата същност на псалтирния текст за новозаветни събития.

Видението на пророк Исаия

Миниатюра „Краят на човешкия живот“

Вероятно за изработката на ръкописа е бил използван илюстриран византийски образец. По края на много листове с миниатюри се виждат фрагменти от надписи на гръцки език, които са подсказвали на художника сюжета и иконографските особености на илюстрациите.

Във връзка с честването на 150-годишнината от създаването на БАН през 2019 г. ръкописът за първи път напусна Държавния исторически музей в Москва и бе показан на изложба в Националния археологически институт с музей – БАН.

„Азбучна молитва“

Стихотворна творба, образец на декламационна поезия в азбучен акростих, който съдържа 40 стиха, дело на Константин Преславски. Най-старият запазен препис е руски от XII в., където тя е поместена като пролог към Учителното евангелие.

„За буквите“

Единственото запазено полемическо съчинение от Черноризец Храбър, вероятно писано в края на IX в., около 893 година. Представлява гореща защита на славянската азбука. Предполага се, че първоначално творбата е написана на глаголица.

А

Абецедар

Средновековно подреждане на буквите по азбучен ред при изписване. Названието произлиза от първите букви на латинското писмо: a-be-ce-de. Със своите данни за състава и подреждането на буквените символи абецедарите са основен източник за реконструкцията на развитието на определена писмена и фонологична система.

Ангеларий

Средновековен книжовник, един от светите Седмочисленици. Той е сред учениците на архиепископ Методий, намерили убежище в България след разгрома на Кирило-Методиевото дело във Велика Моравия. Според източниците умира скоро след пристигането си в Плиска.

Андрей, апостол (Андрей Първозвани)

Християнски проповедник, първият от 12-те апостоли, брат на апостол Петър. В средата на I в. св. ап. Андрей е най-видният проповедник на християнството в станалите по-късно български земи в Черноморския басейн. В края на IX – началото на X в. св. Наум Охридски пише канон за него, като оставя името си в акростих. Това е единственото достигнало до нас негово произведение.

Атанасий Александрийски

Раннохристиянски богослов и писател. Роден между 295 и 298 г. в Александрия. Литературното му наследство е изключително богато и се разпростира в различни области на богословието. През 906 г. Константин Преславски превежда „Четири слова против арианите“, а Тудор Доксов преписва превода, като оставя името си в приписка с много голяма историческа стойност.

Б

Борис-Михаил (1 полов. на IX век – 02.05.907)

Български владетел, който налага християнството и въвежда славянската писменост в България. Управлява от 852 до 889 г. и отново за кратко през 893 г., когато детронира първородния си син Владимир-Расате и възкачва на престола другия си син Симеон.

Бревиарий

В католическата традиция – книга, съдържаща молитви, химни и др. за ежедневна употреба при служение в каноничните часове.

В

Велика Моравия

Средновековна славянска държава в Централна Европа. Съществува от началото на IX (ок. 830) до началото на X в. на територията на историческите региони Моравия, Бохемия, Силезия (в днешна Чехия), както и части от днешните Полша, Словакия, Унгария, Австрия.

Д

Дворник, Френсис (Франтишек) (14.08.1893–04.11.1975)

Американски свещеник, историк, славист и византинист от чешки произход. Автор на 18 книги и монографии и на повече от 130 статии. Основни теми на научните му изследвания са ранните връзки между Византия и славяните и отношенията между Византия и Рим до Фотиевата схизма.

Димитър Солунски (кр. на III – нач. на IV в.)

Великомъченик, мироточец и чудотворец, патрон, пазител и застъпник на град Солун. През IX в. за него е създаден оригинален славянски канон, за чийто автор има различни хипотези – архиепископ Методий Моравски, Константин Преславски или някой от учениците на Солунските братя.

Ж

Житие, проложно

Кратко житие на светец, поместено в Пролога или в Минея под датата на съответния празник, предназначено за всекидневното богослужение. Представа в сбита форма основните събития от живота на светеца.

Житие, пространно

Подробен агиографски разказ за живота на светец, предназначен за индивидуално или колективно извънцърковно четене от миряни или монаси.

З

Златен век

Периодът на културен разцвет на българската държава при управлението на цар Симеон Велики (ок. 864–27.05.927) и неговият син цар Петър (912–30.01.970). В този период процъфтяват книжовните школи в Охрид и Плиска, преведена и създадена е богата книжнина, в която присъстват произведения от всички аспекти на тогавашния живот – история, богословие, география, животински свят, природа.

Й

Йоан Екзарх

Средновековен български писател и преводач, един от най-видните представители на Преславската книжовна школа от края на IX и началото на X в. Йоан Екзарх превежда на старобългарски част от „Точно изложение на православната вяра“ („Небеса“) на византийския писател Йоан Дамаскин, към който добавя свой авторски предговор. Съставител е и на компилативния „Шестоднев“, който съдържа преводни откъси от византийски автори и оригинални части.

К

Канон

Един от основните полистрофични жанрове на православното богослужение за отбелязване на паметта на светец или празник. Възниква на основата на девет старозаветни и новозаветни библейски песни. Състои се от отделни части, наречени песни, всяка от които съдържа по един ирмос и по няколко тропара, посветени на светеца или събитието. Последният от тропарите най-често е посветен на Богородица.

Климент Охридски

Старобългарски писател, книжовник, учител и епископ. Той е главният измежду учениците на светите братя Кирил и Методий и продължител на делото им. Приема се, че Климент има славянски произход и че вероятно произлиза от българските земи. Той придружава своите учители по време на Моравската мисия, в Панония при княз Коцел, във Венеция при спора с триезичниците и в Рим, където папа Адриан II освещава славянските книги и ръкополага някои от учениците за свещеници и дякони. Вероятно и Климент е сред ръкоположените в Рим през 868 г. След смъртта на Методий на 6 април 885 г. Климент е прогонен от Моравия и се отправя за България заедно с Наум и Ангеларий. Пристигат в столицата Плиска вероятно през пролетта на 886 г., където се залавят с книжовна, църковна и просветителска дейност. По-късно Климент е изпратен в югозападните предели на България, в областта Кутмичевица, като мисионер и учител. След възкачването на Симеон на престола през 893 г. Климент е ръкоположен за епископ. Автор е на ораторски и химнографски творби – проповеди, похвали и богослужебна поезия. Почитан е като един от Седмочислениците.

Климент Римски (92–101)

Глава (папа) на Римската църква. Заточен от римските власти в Херсон, където бил убит през 100 или 101 г., хвърлен в морето с тежка каменна котва на врата. По време на Хазарската мисия братята Кирил и Методий откриват мощите му в морето и по-късно ги занасят в Рим, където те са положени в базиликата „Сан Клементе“.

Константин Преславски

Старобългарски писател и църковен деец, епископ на Преслав, представител на Преславската книжовна школа. Непосредствен ученик на славянския първоучител Методий. Знае се, че след смъртта на Методий заедно с други негови ученици е подложен на преследване, може би продаден от немските духовници във Венеция, но успява да се прехвърли в Цариград и оттам да достигне до България. След окончателното преместване на архиепископията от Плиска в Преслав презвитер Константин е поставен за викарен епископ (помощник на архиепископа). Умира в началото на X в.

Той е един от основоположниците на старобългарската химнична поезия. Най-значимото негово произведение е проповедническият сборник „Учително евангелие“, едно от върховните постижения от Златния век на българската литература. Написано е през 893–894 г., едно от предисловията му е известната „Азбучна молитва“. През 906 г. по нареждане на цар Симеон, Константин Преславски превежда „Четири слова против арианите“ от Атанасий Александрийски. Автор е на църковна служба в чест на св. Методий, в която е показана борбата на неговия учител против триезичната догма. На Константин Преславски се приписва и стихотворението „Проглас към Евангелието“.

Константин-Кирил Философ (827(?)–14.02.869)

Византийски мисионер, учен-богослов, по-малък брат на Методий, с когото създават първата славянска азбука – глаголицата, и поставят началото на славянската литература и култура. Канонизиран от християнската църква за светец и равноапостол. Православните християни го почитат и като един от светите Седмочисленици.

Константинопол

Столица на Римската империя и Византия (330–1204 и 1261–1453), Латинската империя (1204–1261) и Османската империя (1453–1922). Градът носи името на римския император Константин Велики, избрал го за място на новата си столица.

М

Македония

Историко-географска област в югозападната част на Балканския полуостров с главен град Охрид. През IX в. голяма част от областта е в границите на Първата българска държава.

Методий (ок. 810–820– 06.04.885)

Високопоставен духовник, политически и културен деятел от Византия, по-голям брат на Константин-Кирил Философ, заедно с когото създават първата славянска азбука – глаголицата, и поставят началото на славянската литература и култура. Канонизиран от християнската

църква за светец и равноапостол. Православните християни го почитат и като един от светите Седмочисленици.

Михаил, архангел

Архангел, главният пазител на небесното царство и главен страж на Божия закон, един от четиримата архангели в Стария завет (заедно с Гавриил, Рафаил и Уриил). Като началник на небесните войнства, архангел Михаил е наричан също и „архистратиг“. В края на IX в. канон за него пише Константин Преславски, като оставя името си вплетено в акростих.

Н

Написание за правата вяра

Старобългарско произведение, приписвано на Константин-Кирил Философ. В жанрово отношение спада към т.нар. вероизповедни формули, символи на вярата, изложения на вярата, които през вековете се превръщат в норми на вярата.

Наум Охридски

Средновековен български книжовник, ученик на Кирил и Методий, участник във Великоморавската мисия, съратник на Климент Охридски и съосновател на Охридската книжовна школа, един от светите Седмочисленици. През 886 година е изгонен от Великоморавия и заедно с Климент Охридски и Ангеларий пристига в България. Автор е на оригиналния старобългарски Канон за апостол Андрей Първозвани, в който вписва името си в акростих.

О

Охрид

Град в югозападната част на Македония, на брега на едноименното езеро. През VIII в. влиза в пределите на България. По времето на цар Борис I градът е част от Охридско-Деволския комитат. През 887 година Климент Охридски е изпратен като учител в областта Кутмичевица, с главни градове Охрид и Девол, където заедно с Наум Охридски поставят основите на Охридската книжовна школа.

П

Петър, цар (912–30.01.970)

Български цар, управлявал България в периода 927–969. Петър е вторият син на цар Симеон Велики. При неговото управление Българската църква за пръв път е призната за автокефална (самостоятелна) и се изравнява с останалите независими църкви по онова време. Управлението му се характеризира с разцвет на старобългарската литература и култура.

Преслав (Велики Преслав)

Град в Източна България. Възниква през втората половина на IX в. по време на управлението на княз Борис I (852 – 889) като военен лагер с укрепен дворец и гарнизон, разположен на 30 км от столицата на Първата българска държава Плиска. След Преславския църковно-народен

събор през 893 г. градът е обявен за столица на България, като се превръща и в седалище на първата българска книжовна школа.

С

Симеон I (Велики) (864/865–27 май 927)

Български цар, син на княз Борис I, управлявал Първата българска държава в периода 893–927. Успешните войни на Симеон срещу Византия, маджарите и сърбите довеждат до най-голямото териториално разширение на България в цялата нейна история и я превръщат в най-силната държава на тогавашна Източна Европа. Неговото царуване е и период на културен разцвет, наричан по-късно „Златен век“ на българската култура.

Слово, похвално

Една от формите на тържественото църковно-литургическо и светско красноречие, наследена от античната риторика. Съдържа силно риторизирани увод и заключение. Същинската част на изложението се характеризира с емоционално и експресивно представяне на героя или събитието, осмислено от гледна точка на християнската етика.

Служба

1. Богослужение, т. е. църковен ритуал, изграден от определени молитвени текстове, песнопения и свещенодействия, който обикновено се извършва в храма. 2. Цялостна химнографска композиция, предназначена за честването на определен християнски празник.

Т

Тудор Доксов (Тодор Доксов) (IX–X в.)

Монах, братов син на княз Борис I, представител на Преславското книжовно средище. Известен е с обширна бележка, която пише през 907 г. към преписания от него старобългарски превод на „Четири слова против арианите“ от Анастасий Александрийски, направен година преди това от Константин Преславски.

Х

Херсон

Древногръцка колония, основана през 422–421 г. пр. н. е. в югозападната част на Кримския полуостров. Древният град се намира на брега на Черно море, в покрайнините на днешния Севастопол, Русия. През IX в. по пътя си за хазарската държава в Херсон пребивават Константин-Кирил Философ и Методий. Там те откриват мощите на папа Климент Римски, които по-късно пренасят в Рим.

Херсонска легенда

Старобългарска литературна творба, известна като „Слово за пренасяне на мощите на преславния Климент“. Възхожда към цикъла произведения, създадени от Константин-Кирил

Философ по повод откриването на мощите на римския папа Климент Римски (92–101 г.), които Константин-Кирил и Методий отнасят в Рим.

Ч

Черноризец Храбър

Старобългарски писател монах, един от видните представители на Преславската книжовна школа в края на IX и началото на X в. Автор е на трактата „Сказание о писменех“, което се превежда като „Сказание за буквите“ или само „За буквите“. Името му често се смята за псевдоним, използван от някой от другите изявени представители на школата или дори от самия цар Симеон I.

Писмени системи по българските земи

Анотация

Курсът „*Писмени системи по българските земи*“ представлява набор от урочни единици, предоставящи основни знания за писмената култура на българите. Той цели да проследи историческите процеси на изграждане и формиране на българската книжовност и начина на нейното функциониране при създаването на българската държава и последвалия Златен век. Курсът е изработен в съответствие с Учебната програма по български език и литература за VIII клас (общообразователна подготовка) и Учебната програма по история и цивилизация за V, VI и X клас (общообразователна подготовка) и надгражда знания в областта на хуманитарните науки с оглед на възникването и развитието на писмеността.

Всяка тема се състои от три урока и съдържа подробно методическо упътване за учителя.

Автор на курса, преподавател

Доц. д-р Ива Трифонова

Съдържание на курса

ТЕМА 1. Българските земи – огнище на древни цивилизации

ТЕМА 2. Златният век

ТЕМА 3. Образованието в средновековна България

ТЕМА 1. Българските земи – огнище на древни цивилизации

Методическо упътване към темата

1. Цели:

Да представи етапите на формиране на българската писменост въз основа на следите от праистория, открити в пределите на българските земи.

2. Задачи:

Да представи традициите и религиозните вярвания на народностите, свързани с формирането на културата на българската държава, да очертае културното наследство на езическа България, и да запознае целевата група с езиковите особености на писмените паметници в българските земи.

3. Целева група:

Учениците от V, VI, VIII, X клас – компонент български език и литература и история и цивилизация (общообразователна подготовка). Препоръчителен за професионалната подготовка по български език и литература и история и цивилизация в XI и XII клас.

4. Учебни програми ДОС, знания и умения:

УЕ е разработена въз основа на Учебната програма по български език и литература за VIII клас и Учебната програма по история и цивилизация за V, VI, X клас, като допълва профилираната програма във втория гимназиален етап на хуманитарните дисциплини. Предоставя знания за културноисторическата обстановка на Балканите при възникването на българската държава.

Уменията, които ще придобие целевата група, са насочени към:

1. Описване на събития, свързани със създаването на българската държава;
2. Разбиране за изграждането на българската държава като процес на постигане на единство чрез обща религия, обща славянска писменост и книжовност;
3. Откриване на влиянието на древните цивилизации, Древна Гърция, Древен Рим и Византия в българската средновековна култура;
4. Разбиране за богатството на културните традиции по българските земи;
5. Подрежда в хронологична последователност важни исторически събития и периоди;
6. Разпознаване на характерни паметници от средновековните български столици с национално и световно значение;
7. Разграничава глаголицата от кирилицата като две графични системи на старобългарския език.

5. Междупредметни връзки:

Литература за V клас – библейски разказ на началото на света;

Литература за VIII клас – Епохата на Античността и епохата на Средновековието, Библия и библейски сюжети;

История за X клас: Древна Тракия и Одриското царство; Общество религия и култура на траките; античната култура по българските земи; древните българи и славяните;

История за XI клас (профилирана подготовка): древноегипетската държава; Древна Елада; Одриското царство; Римската империя; възпитанието и образованието в Древен Египет, Елада и Рим; Византийската империя; античното културно наследство в днешна България и др.

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – Писмени системи в Древния Изток

- Месопотамия. Клинописното писмо
- Древен Египет. Египетската писменост
- Индската писменост

Урок 2 – Писмени системи в Древна Елада и Древен Рим

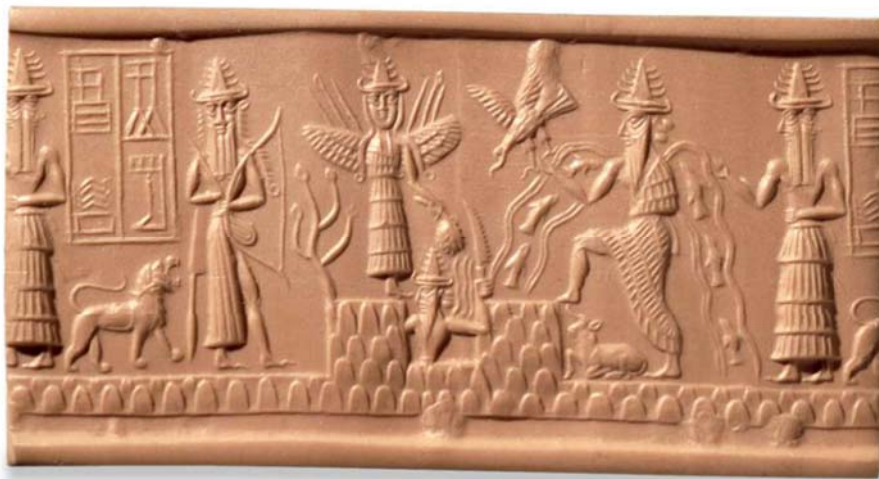
- Древна Елада. Гръцката писменост
- Елинизъм. Пергаментът
- Древен Рим. Римската писменост и Балканите

Урок 3 – Писмени традиции при траките, славяните и прабългарите

- Българската народност. Великото преселение на народите
- Древна Тракия. Тракийската писменост
- Славяните. Славянската писменост
- Прабългарите. Руническата писменост

Урок 1 – Писмени системи в Древния Изток

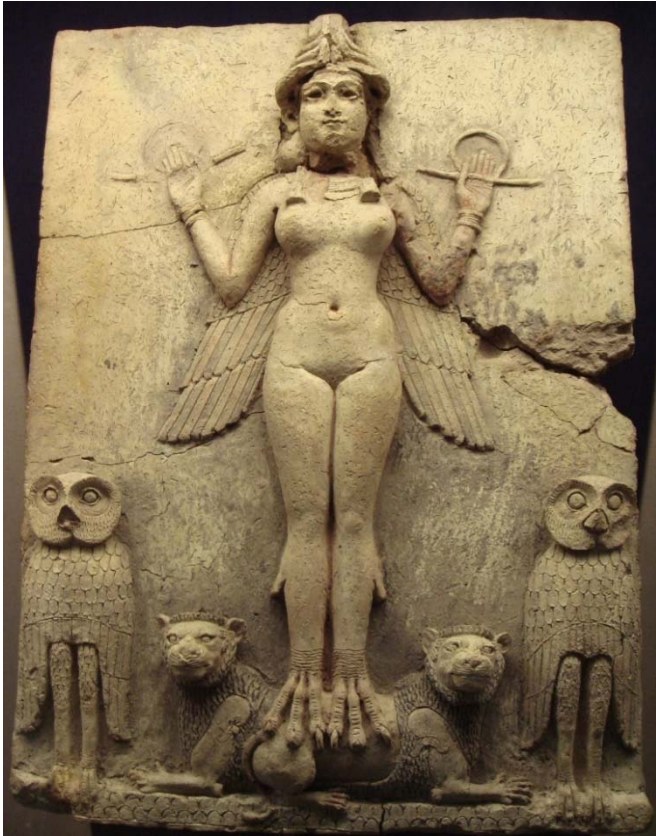
Този период се свързва с неолитната революция и с времето на първите човешки цивилизации. Той обхваща епохата от около 4 000 г. пр.н.е. до 30 г. пр.н.е., когато Египет пада под властта на Рим. Това е времето на митологизма, на зараждането на религиите, на политеизма, времето, в което се придобиват първите знания за астрономията, математиката, медицина, времето на градоустройството и грандиозните архитектурни паметници. И не на последно място – времето, когато се заражда писмеността. Това е един творчески акт, който променя завинаги човешкото мислене.

Акадски цилиндричен печат от ок. 2300 г. пр.н.е. (Британски музей, Лондон (Великобритания). Фигурите на печата са идентифицирани като богове по острите им шапки с множество рога. Фигурата с потоци вода и риба, които текат от раменете ѝ, е Ея (шумерски Енки), бог на подземните води и на мъдростта. Зад него стои Усиму, двуликият му везир. В центъра на сцената е богът на слънцето Шамаш (шумерски Уту) с лъчи, издигащи се от раменете му. Той пресича планините, за да се издигне на разсъмване. Вляво от него е крилатата богиня Ицар (шумерски Инана). Оръжията над раменете ѝ символизират военната ѝ мощ.

1. Месопотамия. Клинописното писмо

В земите на Месопотамия се пазят многобройни любопитни артефакти, свързани с историята и развитието на човешките общества от неолитната епоха до наши дни. В последните години често се обнародват нови данни от неразчетени досега епиграфски открития, свързани с шумерската и акадската култура, с времето на асирийците, с това на Вавилонското царство, на Персия.

Релефът на Берни, или Царицата на нощта, теракотен релефот Южна Месопотамия, датиран към 1800–1750 г. пр.н.е. (Британски музей, Лондон (Великобритания). Фигурата не е идентифицирана, сред най-разпространените версии са: Ицар, Ерешкигал или Лилит. Носи името на лондонския археолог Сидни Берни.

Глинена плочка, клинопис, копие на монументален надпис, ок. 2270 пр.н.е. Съдържа списък на победите на Римуш, цар на Акад, над Абалгамаш, цар на Мархаши, и над еламските градове (днес в Лувъра, Париж (Франция).

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: Историята на Древна Месопотамия

<https://youtu.be/xVf5kZA0HtQ>

1. На територията на кои съвременни държави се е намирала Месопотамия?
2. С какво са се изхранвали древните жители на Месопотамия?
3. Кои науки са били най-добре развити от древните жители на Месопотамия?

Най-старите писмени текстове са запазени в тези земи и датират отпреди повече от 3500 г. пр.н.е. Те първоначално са се състояли от пиктограми (лат. *pictus* „рисувам“ + стгр. *γράμμα* „запис“) – знаци, които изобразяват определен предмет, конкретен обект, като указват неговите характерни и разпознаваеми черти. Пиктограмите – първият опит на човечеството да изрази писмено свои мисли и впечатления, да съхрани и предаде информация, са се нанасяли на глинени плочки или таблички. В аналитичната научна литература те се наричат още и логограми (стгр. *λόγος* „дума“ + *γράμμα* „запис“). От 2800–2700 г. пр.н.е. датират и първите опити за предаване на свързан текст – вече с помощта на идеограми (стгр. *ἴδος* „идея“ + *γράμμα* „запис“), а после и с фонограми (стгр. *φωνή* „звук“ + *γράμμα* „запис“). С идеограмите шумерите са могли да изразят не просто някакъв обект от действителността, а цяла мисъл, идея, и то без помощта на нейния звуков облик. Но въпреки че с изображение това е било възможно, все пак практически е било изключително трудно да се пресъздадат съвсем точно всички детайли на плоскостта на глинени таблички. Всеки отделен знак се отпечатвал върху мокра глинена табличка с помощта на изострена тръстикова пръчица, наричана стилус. Отпечатъкът с времето придобил все по-клиновидна форма. Така постепенно е възникнал и шумерският клинопис – първата писменост, известна в човешката история.

Клинописът е вероятно най-важното цивилизационно откритие на Древен Шумер. Неговата употреба прави възможни предаването и съхраняването на необходимата информация в синхронен (описателен) и в диахронен (исторически) план. Щастлива случайност е, че тези глинени таблички с текстове се оказват много по-издръжливи пред климатичните превратности и природните бедствия в сравнение с изписаните на папирус или пергамент по-късни текстове.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: *В света на клинописното писмо*

<https://youtu.be/WXyiNqNHW>

1. Колко народности използват клинописното писмо? Защо е било нужно то?
2. Кои са най-важните клинописни паметници и каква е тяхната връзка с християнската култура?
3. Какво ще ви е необходимо, за да изработите и изпишете сами клинописна табличка? Бихте ли опитали?

Клинописната традиция, следваща пътя на установените в областта търговски взаимоотношения, постепенно прониква от Месопотамия през Близкия изток до Мала Азия и Персия. Разпространението на елинистичната култура хилядолетия по-късно води до замяната ѝ с гръцката писменост, която е далеч по-гъвкава и опростена графична система. Откритите и разчетени към момента паметници ясно показват, че клинописът е бил широко използван не само за търговски сделки, но и за предаване на различна по тип информация от всички сфери на живота, както и за писане на правни и религиозни, на епични или митологични текстове.

С клинопис е записано и едно от първите известни днес литературни произведения - Епосът за Гилгамеш.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: *Епосът на Гилгамеш*

<https://youtu.be/sWppk7-Mti4>

1. От кога датират най-старите писмени текстове за Гилгамеш?
 2. Каква е връзката между епоса за Гилгамеш и българският фолклор?
 3. На кои други митологични герои ви напомня неговата съдба? Посочете поне три имена!
-

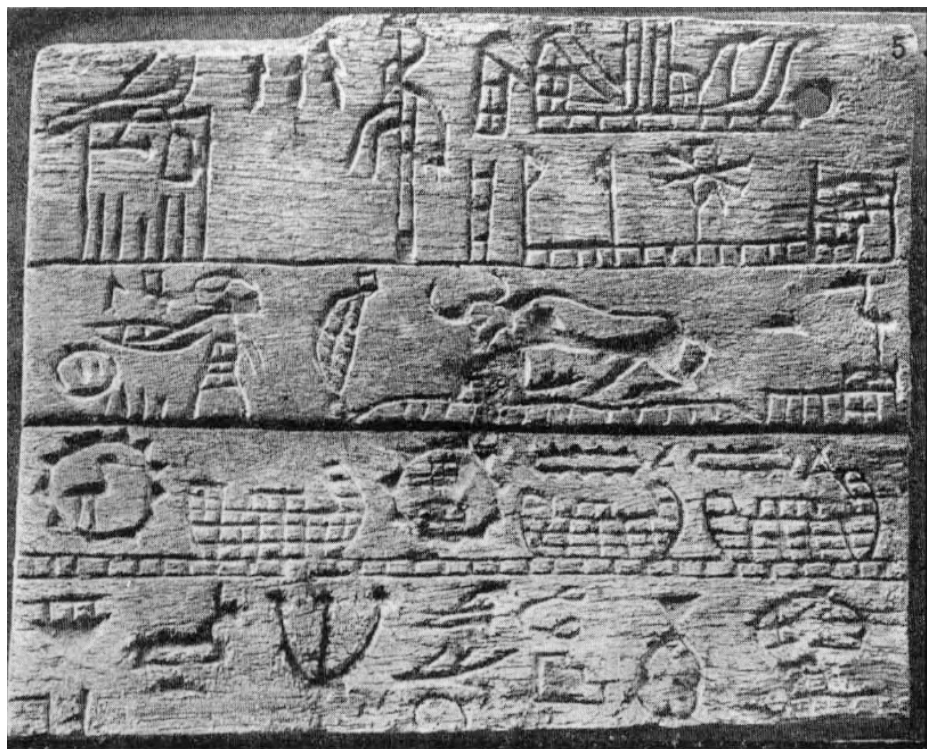
2. Древен Египет. Египетската писменост

Храмовият комплекс Абу Симбел, Южен Египет, изграден по времето на Рамзес II (1279–1213 г. пр.н.е). Комплексът се състои от два храма. Големият храм е изграден в чест на Рамзес II и е посветен на бога слънце Ра и на боговете Хор и Птах. Хор имал глава на сокол и носи двойна корона, смятан е за бог на небето и властта. Птах бил покровител на занаятите и изобразителните изкуствата. Малкият храм е издигнат в чест на Нефертари, съпругата на Рамзес II, и е посветен на Хатхор – богинята на любовта, на небето, на радостта, на плодородието.

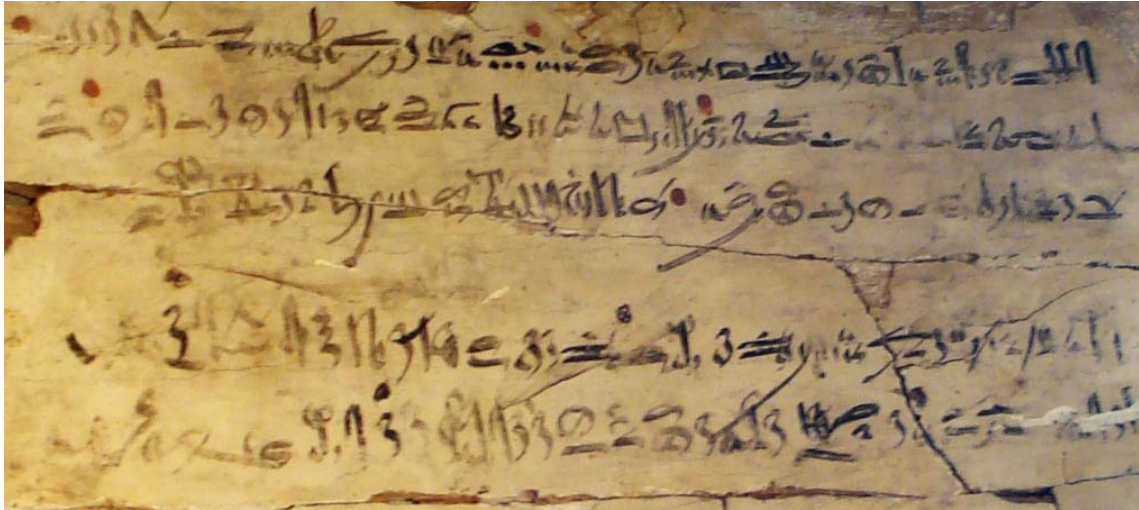
За историята и културното развитие на Египет свидетелстват творбите на старогръцките автори, писали за региона, както и библейските книги и други религиозни текстове, създадени от XI в. пр.н.е. насам, и най-вече – документите, надписите, предметите, създадени от жителите на египетските земи. Тяхната култура е достигнала до славянския свят благодарение на Кирило-Методиевото дело и забележителната систематизирана енциклопедична книжовна дейност, извършена по времето на цар Симеон (893–927), т.нар. Златен век на българската култура.

Египетското писмо е документирано от преди 3500 г. пр.н.е. То се е изписвало с йероглифи. Йероглифът, подобно на клинописа, е представлявал малка рисунка на съществуващ предмет. Той обаче е означавал и сричка, и фонема, т.е. бил е от лого-консонантен тип. Със съчетаването на повече от един йероглиф вече са се изразявали и абстрактни понятия.

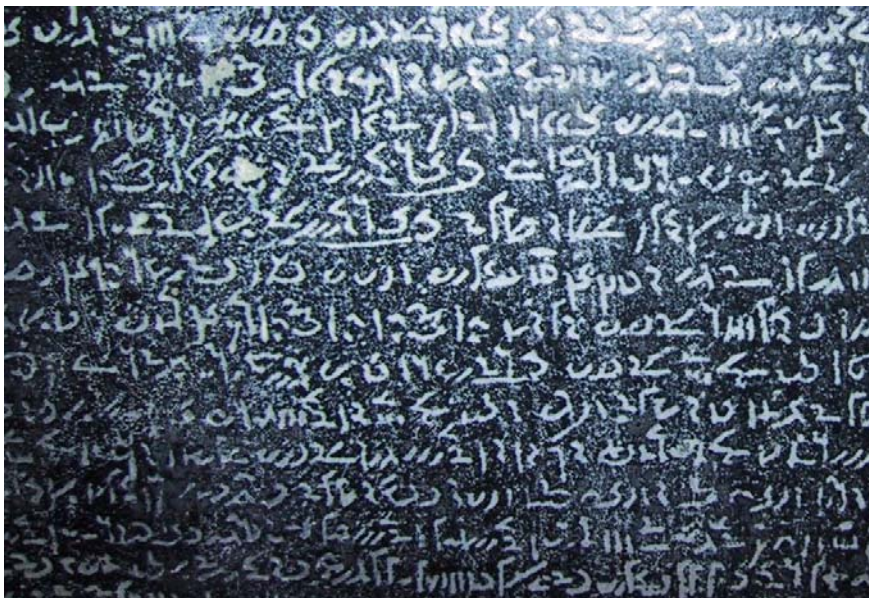
Табличка от слонова кост, изписана с йероглифи, от времето на Менес (3200–3000 г. пр.н.е.)

Тези рисунки са били използвани първоначално само за изписването на свещени религиозни текстове. Постепенно йероглифното писмо в ежедневната административна и делова практика преминава в *йератика* – негова опростена бързописна форма. Това става, когато писмеността е вече по-масова и когато освен от религиозни е имало необходимост и от юридически документи, учебни и медицински текстове, математически трактати.

Дървена табличка за упражнение с йератично писмо от времето на управление на Аменхотел I, Династия XVIII, около 1514–1493 г. пр.н.е. На нея е изписан откъс от „Инструкциите на Аменемхат“ (Династия XII, Средното царство на Египет). Той гласи: „Бъдете внимателни срещу всички, които са ви подчинени... Не вярвайте на брат, не познавайте приятел, не се сближавайте“.

Около 700 г. пр.н.е., когато йероглифната графика и йератичното писмо още са се ползвали за официално общуване, се заражда една нова и неофициална, много по-бърза и улеснена за изписване египетска писменост – *демотическата*. Това става в резултат на необходимостта от непряко засвидетелстване на информация и на все по-увеличаващата се грамотност на населението.

Образец на демотическо писмо от Розетския камък. Розетският камък е епиграфски паметник, открит през 1799 г. при град Розета край Нил, близо до Александрия. Върху него са изписани три идентични по смисъл текста – два на древноегипетски и един на старогръцки език, съответно – с египетски йероглифи и с демотическо писмо. Съпоставката на тези текстове позволила разчитането на египетските йероглифи.

Години по-късно по демографски и политически причини то отстъпва място на *коптското писмо* – един адаптиран вариант на демотическата писменост към гръцкия шрифт, дело на египетските християни. Това е и първата „истинска“ египетска азбука, сложна амалгама между египетските и гръцки знакови системи. Това се случва, когато Египет става част от гръцката, а след това и от римската империя, а йероглифното писмо окончателно отстъпва пред официалната за управлението гръцка азбука.

Коптското писмо обаче, носител на тази така интересна и дълголетна история, вплетена в тъканта му, оцелява през цялото Средновековие.

Coptic alphabet

Α α	Β β	Γ γ	Δ δ	Ε ε	Ϝ ϝ	Ζ ζ	Η η	Θ θ	Ι ι	Κ κ
alpha	veeta	ghamma	delta	ei	soo	zeta	eeta	theeta	iota	kappa
a	b, v	g, gh, ng	th, d	e	ʃ	z	ee	th, t	i, y	k
[a]	[b, v]	[g, ŋ]	[ð, d]	[ɛ, e]		[z]	[i:]	[θ]	[i, j]	[k]
Λ λ	Μ μ	Ν ν	Ξ ξ	Ο ο	Π π	Ρ ρ	Σ σ	Τ τ	Υ υ	Φ φ
lamda	mei	nei	eksee	o	pee	ro	seema	tav	epsilon	fei
l	m	n	x	o (short)	p	r	s	t, d	v, u, y	f
[l]	[m]	[n]	[ks]	[ɔ]	[p]	[r]	[s]	[t, d]	[v, u, i]	[f]
Χ χ	Ψ ψ	Ω ω	Ϙ ϙ	Ϛ ϛ	Ϝ ϝ	Ϟ ϟ	Ϡ ϡ	Ϣ ϣ	Ϥ ϥ	Ϧ ϧ
kai	epsee	o	shai	fai	khai	horee	cheema	tee	janja	jinkim
k, sh, kh	ps	o (long)	sh	f	kh	h	ch	tee	g, j	
[k, ʃ, x]	[ps]	[o:]	[ʃ]	[f]	[x]	[h]	[tʃ]	[ti]	[g, dʒ]	

Съвременен и обработен вариант на коптската азбука.

Важен е фактът, че въз основа на египетските йероглифи и посредством търговските връзки, осъществявани в Средиземноморието, възниква *финикийската азбука*, а това е първата известна на науката звукова писмена система. Тази азбука е в основата на гръцката, еврейската, арамейската, арабската писменост. Тя е и писменото наследство, чрез което паметта на тези земи достига и до славянската православна общност.

Папирусът: Йероглифните знаци са били изписвани първоначално върху камък с помощта на длето или на друг остър инструмент, но също и върху дървен материал или кожа. Едно от най-големите изобретения на Древен Египет обаче е *папирусът* - материал, предназначен за писане, изработен със специална технология от едноименното растение (*Cyperus papyrus*). Папирусните листове приличали на дълги ленти. Когато вече лентите били изписани, се съхранявали на отделни свитъци, а тези свитъци – в дървени кутии или глинени съдове. Благодарение на производството на папирус за първи път в историята на човечеството става възможно широкото разпространение на писмен текст. Това предизвиква огромен подем в научноизследователските и културни достижения в целия античен свят, оказал впоследствие голямо влияние над духовното развитие на цялото човешко общество.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: *Цивилизацията на Древен Египет*

<https://youtu.be/hO1tzmiIV5g>

1. Къде се е намирал Древен Египет? На територията на кои съвременни държави?
2. Какво представлява фигурата на фараона и какво символизира тя?
3. Защо папирусът се определя като едно от най-важните открития на Древен Египет?

Благодарение на египетската писменост и папируса до нас, чрез гръцката и римската култура, са достигнали едни от най-ранните литературни произведения. Тази книжовна култура се е развивала в най-различни области: от митологията и религията през администрацията до поучителната литература и различните по тип повествователни или лирически изкази. Тя намира израз в текстовете, вградени в пирамидите, в храмовете, на саркофази или на папируси. И най-важното – била е предмет на обучение и възпитание.

3. Индската писменост

Теракотена лодка с форма на бик и женски фигурки (ок. 2800–2600 г. пр.н.е.).

Известно е, че населението край река Инд си е служило с пиктографска писменост. Това индско писмо е съхранено на глинени таблички, печати, керамични съдове и различни други предмети от бита. Днес те се съхраняват в музейни сбирки, частни колекции, научни институти, университети. За съжаление, това писмо все още не е разчетено от учените, но пък очаква своите нови изследователи.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: *Историята на древните цивилизации*

<https://youtu.be/pKGq56YP98I>

1. Какво ви направи най-голямо впечатление от историята на културата на Древния Изток?
 2. Имена на какво са Харапа и Малуха?
 3. Как е загинала Индската цивилизация? По какви артефакти съдим за нейното съществуване днес?
-

Урок 2 – Писмени системи в Древна Елада и Древен Рим

Това е периодът на Античността, или времето от VIII в. пр.н.е. до IV в. Той настъпва след бронзовата епоха и след достиженията на древните цивилизации, за да отстъпи място на Средновековието. Това е историята на Средиземноморието: времето на Омир, Сафо и Софокъл, на Платоновата академия и Перипатетическата школа, на Александър III Македонски и Октавиан Август, на Константин I Велики. Този период бележи разцвета на човешката цивилизация, а развитието на науките и изкуствата оставя трайни следи в културата на Стария континент. За териториално-административна единица е установена структурата на полиса – града държава, който по-късно отстъпва пред голямата империя, а политеизмът – пред християнството.

„Съветът на боговете“, 1518 г., худ. Рафаело Санцио

1. Древна Елада. Гръцката писменост

Амфитеатърът в Делфи и храмът на Аполон (Гърция), част от световното културно наследство на ЮНЕСКО. Тук от VI в. пр.н.е. до края на IV в., се провеждат Питийските игри, едни от четирите общогръцки състезания, наред с Олимпийските, Истимийските и Немейските игри, организирани веднъж на четири години. Питийските игри били посветени на бог Аполон, бога на слънцето и хармонията, на музите и изкуството, и не на последно място – победител на змея Питон. По замисъл игрите обхващали всички сфери на живот в Древна Гърция – имало и атлетически, и конни, и философски, и музикално-поетически състезания, а наградата била венец от лавър, любимото дърво на бог Аполон.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на света на древните елини, и отговорете на следващите въпроси:

Видеоклип: *Изкуството, философията, демокрацията и героите*

<https://youtu.be/6bDrYTXQLu8>

1. Каква е политическата система в Древна Елада?
2. Какво знаете за възникването на олимпийските игри?
3. Защо гръцката култура и изкуство оцеляват до наши дни?
4. Кой е вашият любим герой от Античността? В кои литературни произведения е описан той?

В основата на гръцкото писмо е реална звукова писмена система. Това е финикийската азбука. Тя била фонетична, съставена на консонантен принцип, т.е. само от съгласни звукове, и била широко използвана при търговските взаимоотношения в Средиземноморието. Родината на тази азбука е Финикия – антична цивилизация, разположена по източното крайбрежие на Средиземно море, която достига своя апогей през XV–VI в. пр.н.е.

Тази азбука води началото си и предава мъдростта на египетските йероглифи. Впоследствие тя е в основата на създаването на още писмености – на еврейската, арамейската, арабската. Именно на нея още от през IX в. пр.н.е. еврейската общност записва своите стари родови предания и религиозните текстове, свързани с общия за всички племена култ към един бог – Яхве (Йехова)

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на финикийската култура, и отговорете на следващите въпроси:

Видеоклип: *Напиши своето име на финикийски!*

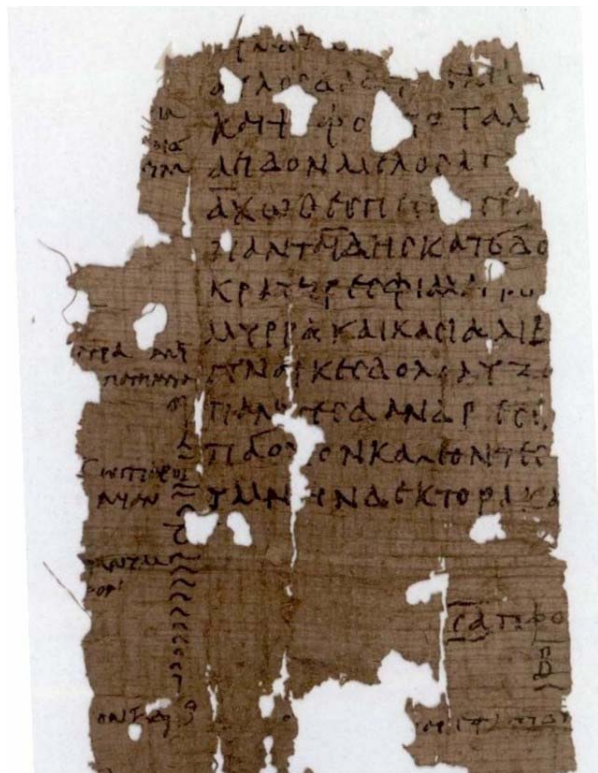
<https://youtu.be/mwiz1JZT1QI>

1. Кои са били финикийците?
2. Кои са двете най-важни неща, които трябва да знаем за финикийската азбука?
3. Опитайте се да напишете своето име на финикийски? Как би звучало то?

Гръцкото писмо е най-ранната азбука, която се използва до днес. За първи път в нея има отделни знаци за гласните и за съгласните фонемите. Всяка отделна буква, както и при по-късните графични системи на латиницата, глаголицата, кирилицата, има свое название и изразява определена числова стойност. Най-ранните писмени образци са съхранени от IX–VIII в. пр.н.е. Те са под формата на графити, нанесени върху керамични изделия.

Началото на същинската литературна дейност е положено с творбите на Омир („Илиада“, „Одисея“) и на Хезиод („Дела и дни“, „Теогония“), създадени въз основа на старогръцкия митологичен епос. По-късно атическият гръцки диалект, говорен в Атика с център Атина, и широко разпространен през IV в. на гръцка територия, бележи развитието на езика – именно той днес се изучава и в учебниците по старогръцки език. Заменен е от т.нар. койне, негова популярна, наддиалектна форма с опростена граматика и езиков стил, която се налага в елинистичната епоха.

Текстовете обикновено са се изписвали на открития от египтяните папирус, който по това време има масово производство.

Фрагмент от поетична творба на Сафо, папирус, претис от II в.
(Библиотека Саклер, Оксфорд (Великобритания)).

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на старогръцката писменост:

Видеоклип: *Песен за старогръцката азбука*

https://youtu.be/ZUrZHF_WBeI

1. Опитайте под звуците на песента да изпишете самостоятелно на лист хартия старогръцките букви?
 2. Колко на брой са старогръцките букви и знаете ли защо?
 3. Намирате ли прилика между някои от старогръцките и днешните български букви?
-

2. Елинизъм. Пергаментът

„Александър разсича гордиевия възел“, 1767 г., худ. Жан-Симон Бертелеми (1743–1811). Гордиевият възел (синоним на безкрайно сложна, нерешима ситуация) бил завързан от фригийския цар Гордий и бил необикновено сложен. Съгласно легендата, който успеел да развърже гордиевия възел, щял да стане владетел на цяла Азия. Александър Велики, след като не могъл да го развърже, в яда си го съсякъл с меч.

Койне: Епохата на елинизма бележи разцвета на гръцката култура – в трите последни века на старата ера на елински се говори от Сицилия до бреговете на Инд и от Египет до северните брегове на Черно море. В тези бурни години на общуване, развитие, разширяване на владенията атическият гръцки диалект отстъпва място на т. нар. койне. Койнето е надрегионална, международна, много по-популярна, по-опростена форма на гръцкия език. Тя възниква около III в. пр.н.е. в качеството си на общ диалект в армията на Александър Велики и употреба ѝ продължава през целия Римски период. Койнето е в основата и на съвременния гръцки език. Това е езикът, на който са написани Септуагинта (гръцкият превод на Стария завет), християнският Нов завет, творбите на раннохристиянските богослови и Отци на Църквата.

Това са книгите и езикът, белязали началния етап от формирането на старобългарската култура и език.

Пергаментът като материал за писане на книги е едно от нововъведенията, чрез което постепенно се измества употребата на папируса. Наречен е на името на гр. Пергам, Мала Азия, където е започнало неговото производство. Той представлява материал за писане, изработван със специална технология от фина животинска кожа. Въпреки че употребата му е писмено засвидетелствана от перси и евреи още в V в. пр.н.е., той навлиза в масова употреба през II пр.н.е., когато Птолемей V Филометор забранява износа на папирус от Египет. Така постепенно пергаментните кодекси заместват папирусните свитъци. Именно на пергамент са изписани и първите старобългарски книги.

Книгата – това неповторимо до този момент единство на писан и четен текст, се явява във втората половина на V в. пр.н.е. в Атина. Нейната поява предизвиква отрицателни реакции, защото тя откъсва четящия човек от околния свят и намалява способностите на паметта му. Още повече – за да има книга, е било необходимо определен текст да бъде размножен. Това вероятно е станало за първи път през Античността, а процесът на размножаване се пази почти без промяна до времето на книгопечатането.

Какво означава това? Текстът най-вероятно е диктуван пред определен брой бързописци, след което отделните екземпляри се продават на определено място. Елинистическата книга е папирусен свитък с различна дължина, който се пази в цилиндричен калъф.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на историята на книгата, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Еволюцията на книгата*

https://youtu.be/_YqYtdPUis4

1. Защо книгата успява да се разпространи толкова бързо в европейския свят?
 2. Каква е връзката между шрифт като Times New Roman и изработката на първите печатни книги?
 3. Как книгопечатането намира място в съвременните електронни услуги?
-

3. Древен Рим. Римската писменост и Балканите

„Тибуртинската сибила показва на Август пришествието на Христос“, Пиетро да Кортонa (1596–1669 г.). Сюжетът, изобразен на картината, е добре познат през Средновековието и многократно интерпретиран в изкуството. В старогръцката и римската епоха сибила се е наричала жена оракул, която е имала значителна роля в обществения, религиозния и културния живот на общността. Съгласно „Златната легенда“ (лат. *Legenda Aurea*) на Яков Ворагински, ок. 1290 г., една от най-разпространените и любими книги през XIV–XVI в., тибуртинската сибила предсказала идването на Младенеца, който ще бъде по-могъщ от всички римски богове. Тогаво небесата се разтворили и пред императора се явило видение на Дева Мария, която държи в ръцете си Младенеца.

Древен Рим: Езикът на империята е латинският. Неговата писмена система води началото си от етруската и гръцката азбука, а тя е началото на всички романски езици. Това е езикът, на който творят Вергилий, Хорации, Овидий, като днес той е официален език на Римокатолическата църква. Тъй като той се е използвал за образователни и административни нужди чак до XVII в., оказва силно влияние върху развитието на съвременните западноевропейски езици.

Наред с еврейския и гръцкия език до появата на старобългарската писменост латинският език се приема за един от трите класически езика на християнската Библия.

Гравюрата „Свети Йероним в килия“, 1514 г., дело на Албрехт Дюрер (1471–1528 г.), днес в Градската художествена галерия в Дрезден (Германия). Сред всички изобразени детайли (съответстващи на легендата за св. Йероним) прави впечатление образът на светеца и ореолът над неговата глава. Йероним е признат за светец и от Западната католическа, и от Източната православна църкви. На какво се дължи това?

В края на IV в. св. Йероним създава каноничния латински превод на Библията по поръка на папа Дамас I, т. нар. Вулгата. Вулгата е вторият превод на Светото писание на латински език. Необходимостта от него възниква поради многобройните спорове между юдеи и християни за достоверното предаване на Божието слово. Затова св. Йероним превежда Стария завет съгласно еврейските книги, като сверява този превод с извършените вече гръцки преводи, и редактира стария латински превод на Новия завет. Датата на смъртта на св. Йероним – 30 септември, по решение на Съвета на Международната федерация на преводачите (ФИТ) днес се чества като Международен ден на преводача.

Голяма част от литературно наследство на латините е познато в българските земи и има своите традиции в Кирило-Методиевата книжовна култура.

Рим и Балканите: През II в. пр.н.е. римляните започват своите завоевателни походи на Балканите. Под властта им са вече земите на Древна Елада, Македонското царство, Егейското крайбрежие, а после и тракийското население. В днешните българските земи са създадени римските провинции Мизия и Тракия – на територията на Одриското царство през 46 г.

Римляните налагат своите закони и култура, а официален писмен език в земите ни е старогръцкият. Културният разцвет през този период е засвидетелстван в оцелелите до днес архитектурни паметници като античния театър в Пловдив, амфитеатъра в София, римските бани във Варна и много други.

Предстои преходът към Средновековието – една различна епоха в човешкото развитие.

Ротондата „Св. Георги“, най-старият античен архитектурен паметник в София, сравнително добре запазен. Той е изграден в началото на IV в. по времето на Константин Велики и е определян от изследователите като една от най-красивите постройки в т.нар. „Константинов квартал“, където е бил разположен дворецът на император Константин Велики.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на историята на Библията, и отговорете на въпросите:

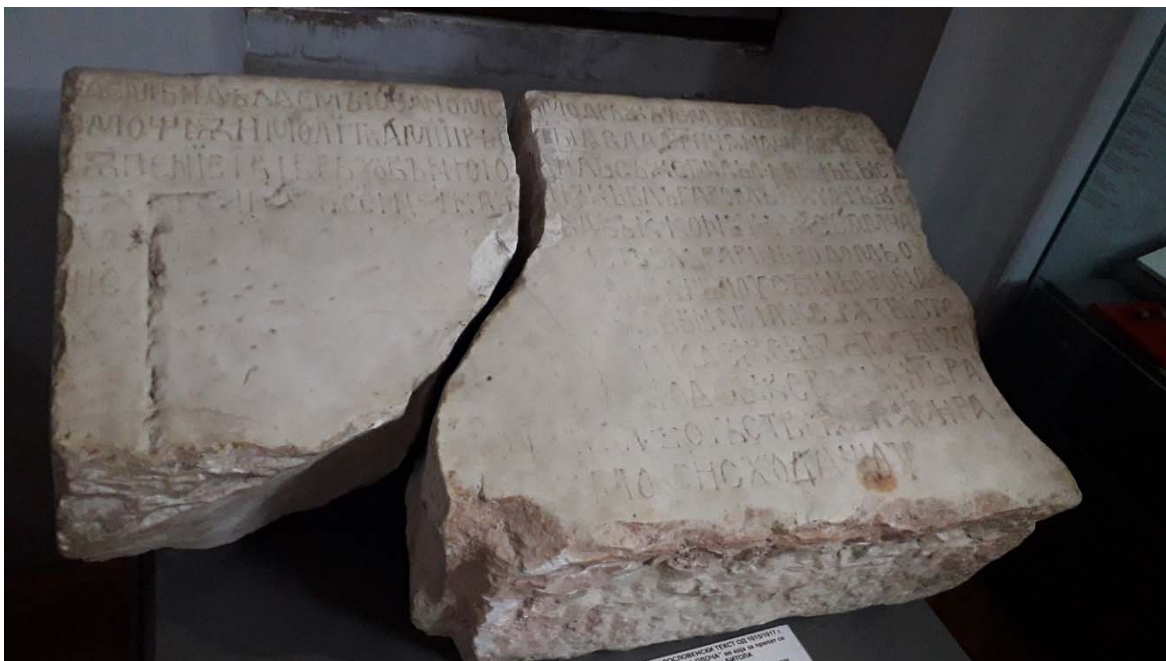
Видеоклип: *История на Библията*

<https://youtu.be/2AuDhWiO2D4>

1. Какво представлява кодексът?
2. Защо се налага св. Йероним да преведе отново на латински език Стария завет?
3. Коя е най-разпространената книга за всички времена и защо? Как тя достига до Балканите?

Урок 3 – Писмени традиции при траките, славяните и прабългарите

Това е периодът от V–IX в., когато административната карта на Европа се променя завинаги. Периодът, когато на Балканския полуостров се изгражда една нова държава – България, която е наследник на древни народи и култури и е пряк последовател на източноправославния византийски модел. Тя е резултат от мъдра и далновидна политика, благодарение на която различни по религия и начин на живот племенни общности са успешно обединени. Новообразуваната българска държава се превръща в мощен фактор на Стария континент, а старобългарският език – в официален за административното обслужване на страната и за богослужението в християнската църква.

Битолският надпис е изсечен през 1015–1016 г. по поръка на Йоан Владислав, последния цар на Първото българско царство. Текстът, разчетен от старобългарски език, гласи: „През лето 6523 [1015] от сътворението на света обнови се тази крепост, зидана и правена от Йоан, самодържец български, с помощта и с молитвите на пресветата Владичица наша Богородица и чрез застъпничеството на дванадесетте върховни апостоли. Тази крепост бе направена за убежище и за спасение, и за живота на българите. Започната бе крепостта Битоля през месец октомври, в 20-и ден, и се завърши в месец (...) в края. Този самодържец беше българин по род, внук на Никола и на Рипсимия благоверните, син на Арон, който е брат на Самуил, царя самодържавен, и които двамата разбиха в Щипон гръцката войска на цар Василий, където бе взето злато (...), а този (...) цар разбит биде от цар Василий в годината 6522 [1014] от сътворението на света в Ключ, и почина в края на лятото“.

Великото преселение на народите. Античният свят вече не е същият. През 476 г. Западната римска империя е превзета от готите, франките и други германски и варварски племена, а Източната римска империя продължава своето съществуване още около 1000 г. под името Византия. Започва епохата на Средновековието.

Това означава ново разпределение на политическата карта на Европа – Византия на изток, на запад – нови народи, от които водят началото си днешните западноевропейски държави. Византия предава културното наследство на античния свят на европейския

континент. Християнството оформя представата и възприемането на света в цяла средновековна Европа.

Официалните богослужбни и административни езика са два: във Византия – гръцкият, а на Запад – латинският.

Писмеността: В днешните български земи са съхранени следи от много стари писмености. Ето и някои примери:

Комплексният праисторически обект Провадия-Солницата са останките на най-стария солодобивен център в Европа (5500–4200 г. пр.н.е.). Възникването и развитието му е свързано с Мировското солно находище, върху което той се намира.

Глинен печат (пинтадера) с кръгла основа, диаметър 6 см и конусовидна дръжка, късен халколит, втора половина на IV хил. пр.н.е., село Караново. Върху долната му част са гравирани пиктограми и знаци, които все още не са разчетени, Национален археологически музей – София (България).

Плочката от Градешница е част от проученото поселение от ранната каменно-медна епоха в Северо-западна България, която се намира в землището на село Градешница, Врачанско. Тя е неволямо плитко глинено съдче. По външната му повърхност са врязани 24 линейно-геометрични знака, с подчертано организирано съчетание, разположени с 4 реда. Според някои учени те представляват пиктограми – най-ранните писмени знаци.

Приема се, че в българските земи е създадена и готската азбука. Нейното създаване се приписва на Вулфила през IV в. с цел Библията да бъде преведена на готски. Вероятно това се е случило в Никополис ад Иструм – град, основан през 102 г. от император Траян в чест на римската победа над даките. Разположен е в централната Дунавска равнина. Самата готска азбука е в голямата си част производна на гръцката, въпреки наличието на някои знаци, заимствани от латинската и руническата азбука.

Никополис ад Иструм

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на готската азбука, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Готската библия на Вулфила*

<https://youtu.be/GC8mawXVh7g>

1. *Кои са готите и как се озовават на Балканите?*
 2. *Кой е Вулфила и с какво се свързва неговата личност? Коя книга превежда той и защо?*
 3. *Как е възникнала готската азбука?*
-

1. Древна Тракия. Тракийската писменост

Орфей, заобиколен от животни. Римска подова мозайка от Палермо, днес в Регионалния археологически музей, Палермо (Италия). Орфей е легендарният тракийски певец, познат от старогръцкия митологичен разказ, ненадминат певец и поет на Древността.

Траките са първите известни жители в българските земи. Днес е известно, че те са наследници на една от най-древните цивилизации – не само в Европа, но и в света, възникнала вероятно по едно и също време с Месопотамската, Египетската и Индската цивилизации. Тя също споделя съдбата на част от тях – затихва при неизяснени обстоятелства около 3000 г. пр.н.е. Както се знае, по това време траките са си служели със своя пиктограмна писменост. Тя все още не е разчетена и очаква своите изследователи. Писмените сведения за Тракия и населението в тракийските земи са почерпани предимно от гръцките и от латинските извори, а първите известни писмени източници за тях са описани в „Илиада“ на Омир и се отнасят към времето на Троянската война.

Знае се, че тракийските племена поне до V в. пр.н.е. не са били единни, нямали са свое общо централизирано управление. Тогава някъде на територията на днешна България, Югоизточна Румъния, Северна Гърция и Европейска Турция възниква Одриското царство, нова форма на обединение на тракийските племена. След елинистичната епоха и превръщането на земите в римска провинция тракийското население е силно романизирано, а животът се променя. Той се модернизира – създадена е градска и регионална инфраструктура. Изградените средства за комуникация превръщат днешните български земи в център на значим стопански и културен живот. Това е предпоставка за контакт между античната и тракийската култура и тази на Мала Азия, на Близкия изток и на Европа. Интензивните социокултурни взаимодействия се запазват и след разделението на Римската империя. Тракия попада в границите на Източната римска империя – Византия. През това време земите на Мизия, Тракия и Македония, като неразделна част от гръко-римската цивилизация, постепенно са християнизирани.

Писменост: Тракийското население използва за своите административни нужди гръцкото и латинското писмо. Знае се, че тракийски език е съществувал и е говорен поне до V в., но той няма своя изцяло изградена писмена форма. Съществуващите писмени източници – отделни надписи, оставени по надгробни религиозни светилища, върху съдове и различни украшения, са писани на гръцки език и до днес тяхното разчитане остава спорно. Наследството на тракийския език се търси в лични имена, топоними и отделни думи, засвидетелствани в останените от траките надписи на латински и гръцки език.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, който разказва за историята на тракийската цивилизация, за Великото преселение на народите и не на последно място - за историята на българските земи. Отговорете на въпросите:

Видеоклип: *История на траките*

https://youtu.be/2QKsHsNo_U4

1. Откъде черпим сведения за живота на траките и как са описани самите траки?
2. Какви са взаимоотношенията между траките и елините през Античността? Каква е съдбата на траките по време на Римската империя?
3. Каква е културата и писмеността на траките? Каква е връзката им с българската народност?

2. Славяните. Славянската писменост

Славяните. Те са една от най-големите племенни групи, познати в Централна и Източна Европа, с единно законодателство, култура и език. В края на IV и началото на V в., при Великото преселение на народите, от Централна Европа те тръгват на юг. Южната част от тях, позната на византийските автори като „славини“, през V в. достига Балканския полуостров. В българските земи в периода VII-X в. се заселва източната южнославянска племенна група.

Миниатурата от Радзивиловската хроника, XV в.

На миниатурата от Радзивиловската хроника от XV в., която днес се съхранява в Библиотеката на Руската академия на науките, гр. Санкт Петербург, е изобразен Владимир I, киевският княз (980–1015), който дава наставления на бог Перун. Хрониката е писана вероятно през XIII в., но е известна по препис от XV в. Този препис е наречен така по името на хетмана Януш Радзивил, княз на Полско-литовската държава, първи собственик на ръкописа.

Текст: и нача кнѣжити володимѣръ в кыевѣ единѣ. и постави кѣмирѣ на холмѣ. внѣ двора теремнаго. перуна древа на. а глава емѣ серебрана. а оусть золотѣ. и хорса. и дажебѣга. и стробога. и сѣмарыгла. и мокошь. и жрахоу имѣ наричюще а богы. и привожахоу снѣы своа и дщери. и жрахоу бесѣ. и wskвернахоу землю требани своими. и wskверни сѣ кровьми земля роуската и холмѣ тон.

Писменост: Славяните нямат своя собствена писмена система. В своята обща прародина, преди разселването на племената и образуването на отделните народности, славяните са имали общ славянски език. От него водят началото си всички съвременни славянски езици. Писмената форма на този говорим език учените възстановява чрез методите на сравнителното историческо езиковедие. Този език по всяка вероятност е бил роден говор и на първоучителите Кирил и Методий. Въз основа на неговата говорима форма, разпространена сред българското население в Солунско, светите братя създават глаголицата, първата писмена славянска система.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на историята на днешните славянски езици, и отговорете на следните въпроси:

Видеоклип: *Славянските езици*

<https://youtu.be/PfpEPjfb12g>

1. Към кое езиково семейство спадат славянските езици? От къде водят началото си те?
2. Към коя част от славянското езиково семейство се отнася българския език? Защо?
3. Кога, къде и защо възниква първата писмена форма на славянския език?
4. Какво мислите за тази клип, посветен на историята на славянските езици?

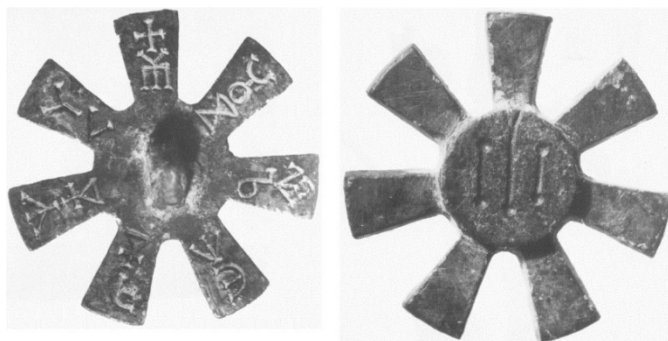
3. Прабългарите. Руническата писменост

Кръщаването на цар Борис I. Миниатюра от Мадридския препис на Хрониката на Йоан Скилица, изработен през XII или XIII в. в Италия, днес в Националната библиотека на Испания. Йоан Скилица е византийски историк и учен, живял в края на XI и началото на XII в., висш сановник в императорския двор. В своята хроника той разказва за историческите събития, станали от смъртта на Никифор I през 811 г. до свалянето от власт на Михаил VI в 1057 г.

Прабългарите. Прабългарите са полуномадски племена, които идват в Европа през I–II в. от Централна Азия. Една част от тях заемат земите на север от Кавказките планини, друга – продължила с хуните към Централна Европа. В днешните български земи те идват от Велика България, създадена от хан Кубрат. След неговата смърт започва и разселването на българите на югозапад в Северна Македония, Южна Италия. За историята на България най-важен е Аспарух, третият син на Кубрат, който потегля към р. Дунав и земите на Византия. През 681 г. Византия сключва мирен договор с прабългарите, т. е. с новата българска държава. Славяните признават върховенството на Аспарух, като той, от своя страна, запазва тяхната автономност и организация. Столицата е установена в Плиска, а политиката е насочена към заздравяване и разширяване на държавните територии.

*Розета, прабългарски артефакт,
VII–IX в., бронз, открит в Плиска през
1961 г., днес в Националния археологически
музей в София (България)*

Писменост: Прабългарите са народ, дошъл на Балканския полуостров със своя изградена култура и традиции. Те използвали руническа писменост, която постепенно отстъпва пред новата азбука – кирилицата. Въпреки това те също пишат основно на гръцки език или поне с гръцки букви. Именно на гръцки език са повечето от запазените от това време каменни надписи. Те са открити в различно време, предимно в Североизточна България, в столицата Плиска и околностите ѝ. Положени са върху значителна част от археологическите находки в периода VII–X в., а съдържанието им е с разнообразен характер.

Тези надписи съдържат ценна информация за държавното и военното устройство, за религията и езика на българите през езическия период.

По всяка вероятност руническата писменост е позната в Дунавска България само на определен кръг лица, но отделни руни са широко разпространени и използвани и по-късно като магически знаци с култово и религиозно значение.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на руните, с които си служели викингите, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Руните*

<https://youtu.be/wOcVy5dvwjs>

1. Намирате ли нещо общо в живота на викингите и този на прабългарите?
2. С каква писменост са си служели викингите и има ли тя нещо общо с прабългарската? За какво се използва руническата писменост?
3. Има ли знаци, с които си служим днес, и които приличат на руническата писменост?

Светославов препис на Симеоновия сборник от 1073 г., кирилски паметник, пергамент, уставно писмо. Днес се съхранява в Държавния исторически музей в Москва (Русия). Сборникът има енциклопедичен характер, неговият превод е направен по поръка на цар Симеон Велики (846–927) вероятно в края на IX в.

Методическо упътване към темата

1. Цели:

Да очертае същността на понятието „Златен век“ и свързаните с него културноисторически процеси, неговия обхват и съдържание.

2. Задачи:

Да посочи християнизацията на българската държава и делото на св. Кирил и Методий и техните ученици като предпоставка за политическия и културен възход по времето на цар Симеон и да утвърди знанията за средновековната книга, съхранените писмени паметници, книжовниците и техните школи, известни от това време.

3. Целева група:

Учениците от V, VI, VIII, X клас – компонент български език и литература и история и цивилизация (общообразователна подготовка). Препоръчителен за професионалната подготовка по български език и литература и история и цивилизация в XI и XII клас.

4. Учебни програми ДОС, знания и умения:

1. Разпознава характерни паметници от средновековните български столици;
2. Разбира изграждането на българската държава като процес на постигане на единство чрез обща религия, обща славянска писменост и книжовност;
3. Открива влиянието на Византия в българската средновековна култура;
4. Оценява делото на св. Кирил и св. Методий и учениците им за формиране и утвърждаване на българското самосъзнание и култура;
5. Разграничава писмените исторически свидетелства – писмени и материални;
6. Разпознава основните български книжовни школи и техните представители;
7. Познава средновековните български графични системи.

5. Междупредметни връзки:

В рамките на цялостния курс на средното образование УЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

Литература за V клас – библейски разказ на началото на света;

Литература за VIII клас – Епохата на Средновековието, Библия и библейски сюжети, Пространното житие на Константин-Кирил Философ, „Азбучна молитва“, „За буквите“;

Литература за X клас – изграждането на образи в „Епопея на забравените“;

Литература за XI клас – миналото и паметта в литературата („Паисий“ от Ив. Вазов);

Литература – профилирана подготовка за XI и XII клас. Модул „Диалогични прочити“ (примери);

Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социкултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици;

История за V клас: Църква и вяра по българските земи;

История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек;

История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.

Урок 1 – Християнизация на българската народност

Увод: Този период от развитието на България се свързва с управлението на Борис I Михаил (893–927). Това е времето, когато християнството е наложено като официална и единствена религия за цялата българска народност, а Българската църква добива статут на отделна архиепископия към Константинополската патриаршия. По това време българската писменост е въведена и утвърдена като официална писменост за целия обществен живот.

*„Борис потушава бунта на болярите“, худ. Николай Павлович (1835–1894),
Градска художествена галерия, гр. Пловдив (България)*

1. Предпоставки за Златния век. Българската писменост

Терминът. Като термин *Златният век* е известен от митологията на много народи. Той бележи състоянието на блажено и безгрижно съществуване на човека в пълна хармония с природата и със заобикалящия го свят.

Първият Златен век за хората е описан от древногръцкия поет Хезиод така: „Стана това, на небето когато царуваше Кронос: // хора с безгрижни сърца си живееха както безсмъртни, // нито познаваха труд и нещастие, ни ги грозеше // жалката старост, а все

неизменни в краката, в ръцете // черпеха в пира наслада, от всички злини надалече. // Беше смъртта им подобна на дрямка; и имаха още // всички отлични неща: хлебородната нива самичка // даваше плод изобилен и щедър; по собствена воля // мирно труда си разделяха те с добрини многобройни; // имаха много стада, на безсмъртните бяха любимци“. (Хезиод „Дела и дни“)

Тази картина закономерно навлиза и в представата за Едемската градина и живота на първите хора. Постепенно този митологичен и библейски образ придобива в християнската религия изключително значение – от него произлиза мотивът за Грехопадението на Адам и Ева, първите хора, и утопията по изгубения рай.

*Падението на човека, худ. Петер Паул Рубенс, 1628–1629,
Националният художествен музей Прадо, Мадрид (Испания)*

Терминът *Златен век* днес се използва със същия смисъл, за да означаи конкретен исторически период от развитието на дадено общество – периодът, когато то достига своя най-голям политически и културен разцвет.

В България това е времето IX–X век, Първото българско царство. Предпоставка за *Златния век* е далновидната и последователна държавна политика на българските владетели, довела до обединението на българския народ, до разцвета на архитектурата, книжнината и изкуствата.

Но как се стига дотук?

За да се опознае и разбере по-добре българската народност, българската история и писмена култура, трябва да се познава добре и историята на другите съседни народи, християнски и нехристиянски, с които българите имат дългогодишно непосредствено общуване. Затова преди да се пристъпи към предпоставките за настъпването на българския Златен век, вижте този видеоклип и проследете общите идеи и предпоставки за този обществен възход. Той се наблюдава сред различни народности, на различни континенти, с различни религиозни вярвания.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на Златния век на ислямската култура, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Ислямският Златен век (философи и хуманисти)*

<https://youtu.be/9M5wyH4kNZE>

1. Кои са предпоставките за настъпването на Златния век на ислямската култура? В какво ислямското правителство инвестира най-много средства?
2. През кой век настъпва Златният век?
3. Кои са свещените текстове на ислямската култура? Защо професията на превода е била сред най-уважаваните и търсените?

2. Обединението на българската народност. Християнството

Обединението: Създадената в края на VII в. българска държава обхваща различни народности – славяни, българи и траки (както е прието да се нарича населението в Мизия, Тракия и Македония). Тяхното сплотяване в един народ става постепенно. Сериозна стъпка към това прави хан Крум, който въвежда закони, които не делят населението по етнически признак, а се отнасят еднакво за всеки един български поданик. Следваща важна стъпка е реформата, въведена от хан Омуртаг, с която се премахват всички стари племенни граници и се въвеждат нови, т.нар. комитати, чиито управители (комити) са били подчинени на владетеля. С акта на Покръстването през 864 г. княз Борис I премахва и последната пречка пред окончателното обединение на българската народност и превръща България в третата по мощ политическа сила в Европа.

Християнството: Княз Борис I и неговите приближени са съзнавали нуждата от християнизация на българския народ. Това прави народа единен, с еднаква религиозна и

ценностна система. Прави го равноправен и равностоен на останалите силни империи в Европа, които също са християнски.

Българският владетел е осъзнавал и необходимостта от писменост на роден говорим език. Това било решаващо за опазването на българската идентичност. Затова, когато през 886 г. учениците на светите братя Кирил и Методий идват в България със славянската писменост и с християнските богослужбени книги, те са посрещнати от Борис I с големи очаквания.

„5. И след смъртта на царя Изот пак прие българското царство син му Борис, и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде църкви по българската земя и на река Брегалница [7], и там прие царството. На Овчо поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот. И царува 16 години, без да има грях, ни жена [8]. И бе благословено царството му, и почина с мир в господата.

6. След това пак прие българското царство Симеон, неговият брат. И създаде градове велики по морето, и великия град Преслав той създаде, и там в него прие царството, [което се простираше] до града Звечан и до Солун. И Преслав град той гради и съзида за 28 години. И много знамения сътвори цар Симеон. Царува 130 години и роди свети Петър, царя български, мъж свет и напълно праведен. И тогава, в това време, когато царуваше цар Симеон, той вземаше данък от цялата своя земя по всяка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло, и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и

нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при този цар Симеон.“ (из „Български апокрифния летопис“, XI в.)

Българска църква: С повсеместното приемане на християнството започва и усилената борба за независима българска църква. Това дело се увенчава с успех през 870 г., когато Българската архиепископия придобива автокефален статут към Константинополската патриаршия, а нейно седалище е столицата Плиска. Така се поставя край на спора между Запада (Рим) и Изтока (Константинопол) за политическо надмощие в новопокръстените български земи, които имат стратегическо значение на полуострова.

След идването на Кирило-Методиевите ученици в България старобългарският език става официален както за администрацията на страната, така и за богослужението, а гръцкото висше духовенство постепенно се заменя с българско. През 927 г., след победоносните войни на цар Симеон I, Константинопол признава и патриаршеския статут на Българската църква. Така тя става първата патриаршия след известните от Античността и първата народностна църква в Европа. В страната се учредяват и нови епархии в Бдин, Средец, Филипопол, Дръстър, Скопие, Ниш и др.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на живота на Симеон Велики, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Симеон Велики – българският златен век*

<https://youtu.be/qFJHrmmOpD4>

1. Каква е съдбата на престолонаследника Владимир Расате? Защо третият царски син - Симеон, наследява престола?
2. Защо България е наречена от автора на клипа Българска империя?
3. С какво се свързва книжовната дейност във Велики Преслав?

3. Делото на Кирил и Методий

Основата на българската християнска писмена култура е положена през 885 г. с топлия прием в българските земи на прогонените от Великоморавия преки ученици на светите братя Кирил и Методий.

През 886 г. Борис I приема в столицата Плиска Климент, Наум и Ангеларий. Те носели със себе си паметта за първия превод на Светото писание на славянски език, както и глаголическите букви, благословени в Рим през 868 г. от папа Андриан II.

Изготвен е план за широка просветителска дейност. Създадени са първите големи книжовни и образователни центрове – Преславската и Охридската книжовна школа. Изграждат се църкви и манастири. Възстановен е преводът на Светото писание, изготвят се и необходимите текстове за богослужение на славянски език.

Старобългарската книжовна дейност е в своя разцвет, а глаголическите и кирилските букви изместват от употреба гръцкото писмо и бързо се разпространяват из целия славянски свят.

„Светите Седмочисленици“,
стенопис от манастира
„Св. Наум“, гр. Охрид
(Северна Македония)

ЗАДАЧА:

Слово от Кирил Философ как покръсти българите или т. нар. Солунска легенда е покъсен анонимен разказ, възникнал вероятно през XII в. по време на византийското робство в памет на светото дело на Константин-Кирил Философ.

Прочетете текста и изпълнете следните задачи към него:

1. Открийте биографичните сведения за св. Кирил и ги съпоставете с данните от неговото пространно житие. Посочете разликите.
2. Какви сведения за българската история съдържа текстът? Достоверни ли са те?
3. Текстът съдържа ли фолклорни елементи?

„Солунска легенда“ от XII в.

„Роден съм в Кападокия и се учих в Дамаск. И веднъж, когато бях в църквата на великата Александрийска патриаршия, чух отпращан към мен от олтара глас, казвайки ми: „Кириле, Кириле, иди в обширната земя и сред славянските народи, наречени българи, защото господ те е определил да ги покръстиш и да им дадеш закон“. Аз се наскърбих много, защото не знаех къде се намира българската земя. Тогава отидох в Кипър, но като не чух нито дума за българската земя, поисках да се завърна. Обаче се побоях да не стана като пророк Йона, и отидох в Крит. И тук ми казаха: „Иди в град Солун“.

И аз отидох и се явих при митрополит Йоан. И когато му разказах, той ми се присмя и ми рече: „О, безумни старче, българите са човекоядци и ще те изядат“. Тогава излязох на пазара и чух българи да разговарят. И сърцето ми така се уплаши, че бях като в ад и тъмнина.

И един ден, в света неделя, излязох из църквата и седнах на мрамора, замислен и натъжен. Тогава видях гълъб, който говореше и носеше в устата си вързоп смокинови пръчки, двойно привързани. Той ги хвърли в скута ми, аз ги прочетох и намерих, че са 32. Турях ги в пазвата си и ги занесох на митрополита. Тогава те се скриха в тялото ми и аз забравих гръцки език. И когато митрополитът изпрати да ме поканят на трапезата, аз не разбирах какво ми приказва по гръцки. Тогава всички се събраха и ми се чудеха. Също така те ме и скриха.

Чуха и българите за мене. И великият княз Десимир Моравски, Радивой, княз Преславски, и всичките български князе се събраха около Солун и воюваха срещу Солун три години, проливайки много кръв. И говореха: „Дайте ни човека, когото бог ни е изпратил!“. Тогава ме дадоха.

Българите ме взеха с голяма радост и ме заведоха в град Равен на река Брегалница. Аз им създадох 32 букви. Аз ги учих малко, те сами много постигнаха. Те, каза господ, ще предадат на бога православната вяра и християнството“.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, посветен на българската духовност, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *История на кирилицата*

https://youtu.be/WtGohe_4JZ0

1. Защо езикът и писмеността на роден език са важни?
 2. Коя е третата европейска азбука? Кои събития в житието на Константин-Кирил Философ са свързани с утвърждаването на славянските букви?
 3. На коя дата и как Българската църква и българското общество честват Деня на Светите Седмочисленици?
-

Урок 2 – Културен подем по времето на цар Симеон Велики (893–927)

„Цар Симеон пред Цариград“, худ. Димитър Гюдженов (1935 г.)

Това е времето, когато Първото българско царство достига своя политически и културен апогей – Златният век. В неговата основа стои далновидна и последователна държавна политика, позволила разцвета на архитектурата, книжнината и изкуствата. Той настъпва след Покръстването на българите, признатата автономия на Българската църква и топлия прием на Кирило-Методиевите ученици, благословили българския народ със старобългарската азбука.

1. Управлението на цар Симеон Велики като предпоставка за книжовната просвета

Биографичните данни за този български владетел са оскъдни. Симеон I е образован и мъдър владетел, военачалник и дипломат. Той е третият син на Борис I, учил е в Константинопол, в Магнаурската школа, където е завършил с отличие и е преподавал Константин-Кирил Философ. Там бъдещият български цар Симеон получава отлично за времето образование, като овладява до тънкост античната култура и изучава до съвършенство гръцкия език.

Предполага се, че се завръща в столицата на България около 888 г. и вероятно се заема с преводаческа дейност, за каквато е подготвян години наред. След като най-големият му брат Владимир, законният наследник на княз Борис I Михаил, се отказва от водената от баща му държавна политика, то на престола през 893 г. е издигнат той – Симеон I.

Какво се случва? Благодарение на успешно водените сражения границите на страната достигат три морета – Бяло, Адриатическо и Черно море. Паметна остава битката при река Ахелой през 917 г., след която България става най-мощната държава в Източна Европа.

Това е период на грандиозен политически и книжовен разцвет, наречен Златен век на българската култура.

„Цар Симеон“, худ. проф. Симеон Велков

Столицата е преместена от Плиска в Преслав. Величието на новата българска столица, изградена по модел на византийската Константинопол, е венецът на българската държавна политика, водена от цар Симеон. Изграждат се църкви и манастири, създадени са първите големи книжовни образователни центрове, изготвят се и необходимите текстове за богослужение на роден език.

Старобългарският писмен език става официален за държавата и църквата. Старобългарската книжовна дейност е в своя разцвет, а глаголическите и създадените по това време в България кирилски букви изместват окончателно гръцкото писмо. България става културен център за всички славянски народи.

ЗАДАЧА: Изгледайте документалния филм, посветен на Първото българско царство, и отговорете писмено на въпросите:

Видеоклип: *Първата българска империя*

<https://youtu.be/GYyd3MtFIw>

1. Кой са най-важните моменти, които авторите на филма, изучавайки живота през Античността и Средновековието, открояват?
 2. С помощта на какви свидетелства и от какви езици авторите на филма създават своята теория?
 3. В кои територии на Европа се заселват Кубратовите синове? Как хан Аспарух успява да утвърди нова българска държава?
 4. Кой действия на цар Симеон са осъзнати като най-важни за управлението му?
-

2. Просветна дейност. Книжовни школи

Културното развитие на България е държавен приоритет. Продължава издирването на просветители, на учени и писатели и привличането им в страната. Византийската християнска средновековна култура е пренесена в българския царски двор. Българите се приобщават към достиженията на византийска цивилизация, съхранила за европейската култура античното наследство на Рим и Елада, на Месопотамия и Египет.

България в края на управлението на цар Симеон Велики (no D.Rizoff: The Bulgarians in their historical, ethnographical and political frontiers. Berlin, 1917)

Днес е известно, че до 893 г. са съществували две основни школи, разположени съответно в северозападната и югоизточната част на българските земи. На северозапад е първата от тях, основана в столицата **Плиска**. Доказателства за дейността на това книжовно средище са намерените епиграфски паметници. Старобългарски кирилски надписи и знаци с начертание на глаголически букви са открити както в манастира при Голямата базилика, така и извън него. В Плиска творят Наум Охридски, Константин Преславски, за кратко време до заминаването си за югозападните български земи и Климент Охридски. В този кръг попада и завърналият се по това време от Константинопол Симеон, както и приелият през 889 г. монашески чин княз Борис.

В Североизточна България освен царския дворец и околните манастири значим паметник е и **Равненският манастир „Св. Богородица“**, основан в последните години от управлението на Борис I (според каменен надпис на 23 април 889 г.), съществувал до към края на X – нач. на XI в. По стените на манастирските сгради са открити над 330 надписа и 3 200 рисунки. Те са изписани с помощта на пет графични системи – руническа, гръцка, латинска, глаголическа и кирилска. Тяхното наличие дава възможност да се проследят редица процеси, свързани с развитието и разпространението на писмеността в Средновековна България. Или най-вече да бъдат поставени правилните въпроси за духовните търсения и битовия живот на поданиците на укрепващата българска държава.

Когато столицата е преместена в **Преслав**, градът се превръща в приемник и център на книжовната дейност в Североизточна България. В новата столица продължават дейността си Наум Преславски и Охридски (преди изпращането му в Охрид), Константин Преславски, Йоан Екзарх, Презвитер Козма, Черноризец Храбър, презвитер Григорий и други книжовници, чиито имена днес не са ни известни. Сред организаторите на просветния живот, според вероятна хипотеза, са и братът на княз Борис – черноризец Докс, и синът му Тудор Доксов. Ръководител и вдъхновител на усилената книжовна дейност е владетелят Симеон. В този период се създава огромният корпус на старобългарската преводна литература, сътворени са оригиналните „Азбучна молитва“ и трактатът „За буквите“.

Южната част на Преславския дворец (Проект Караре, Национален археологически институт с музей, БАН)

Охридската област (земите на Девол, Кутмичевица, Охрид) се свързва с просветителската дейност на Климент Охридски, завещал ни значителна по обем книжовна продукция. Той е един от най-близките сподвижници на светите братя, придружавал ги и в Рим, когато папа Адриан II благославя славянската писменост и богослужението на роден език.

В югозападната част на българските земи св. Климент проповядва християнската религия на български език, като посвещава редица свои последователи в мъдростта на глаголическото писмо. За съжаление, до нас не са достигнали много сведения от живота по това време, но се знае, че в Охрид той основава манастир, посветен на св. Пантелеймон. Именно в него днес се съхраняват и мощите му.

Двете средища – Плисковско-Преславската и Охридската книжовна школа – са органично и закономерно свързани в резултат на целенасочената и обмислена държавна стратегия.

ЗАДАЧА: За някои събития в живота в българските средновековни книжовни средища знаем твърде малко. Но един клип като този позволява да се зададат редица въпроси.

Видеоклип: *България отвисоко – Плиска, първата столица на България*

Отговорете писмено:

1. Къде според вас е бил разположен манастирският скрипторий, където са работели учениците на Кирил и Методий и първите български книжовници?
2. Как е преминавал според вас денят на един книжовник?
3. Ако бяхте книжовник през Средновековието, кое монашеско име бихте приели и защо?

3. Старобългарските азбуки

Старобългарските азбуки. Учениците на светите братя Кирил и Методий идват в България със своето знание за **глаголицата** – първата българска и общославянска азбука. Тя е създадена в периода 855–862 г. въз основа на българския солунски говор. Неин автор е Константин-Кирил Философ. С глаголица са изписани първите общославянски богослужбени преводи, както и първите български авторски творби.

Зографско четириевангелие, X–XI в., глаголически ръкопис, пергамент, л. 225, начало на Евангелието от Йоан 1:1: „В началото беше словото“, изписано и на глаголица, и на кирилица.

Когато възниква една нова писменост, тя безспорно съхранява в себе си паметта на една цяла цивилизационна писмена култура. Редица учени търсят прилики и заимствания за отделни букви от глаголическата писменост в начертанията в гръцката, арамейската, арабската, грузинската, арменската, самаританската, коптската, етиопската и други писмени системи – и сигурно са прави. Но вероятно най-прави са тези изследователи, които свързват създаването на новата азбука с философските възгледи на св. Кирил и с неговата личност. Те виждат в първата старобългарска азбука обмислена и единна

структура, отразяваща богословските идеи и творческата концепция на една изключително надарена личност. Тази нова и оригинална графична система отразява до съвършенство фонетичните особености на българския език – така, както се е говорел по това време в Солунско и е бил разбираем за целия славянски свят.

В основата на глаголическите начертания са кръстът, кръгът, триъгълникът, т.е. едно символно преплитане на християнската религиозна мистика с филологическите знания, а съдбата на тази писменост през вековете е да бъде едно първообразно и сакрално за славянската общност писмо.

Миниатюра от Зографско четириевангелие, л. 76v

Кирилицата. В България в края на IX в. постепенно се разпространява и втората старобългарска азбука – кирилицата, наречена така в чест на създателя на славянската писменост – св. Кирил. Тя възниква в Преславското книжовно средище. В нейната основа е гръцкото унциално писмо, като за специфичните славянски звукове се използват техните глаголически буквените начертания.

Кое предизвиква замяната на глаголическата азбука с кирилската?

1. Начертанията на глаголическите букви са значително по-сложни в сравнение с кирилските. Това ги прави и по-неудобни за ежедневна и административна употреба.
2. Замяната на писмеността ускорява процеса на изработване и копиране на книги, като същевременно поевтинява тяхното производство. Това е важно, защото в първите години след Покръстването Българската църква има нужда от огромно количество богослужбена литература.
3. Не по-малко съществени са и политическите причини, предизвикали този процес. Глаголицата със своите самобитни начертания не прилича нито на латинската, нито на гръцката азбука, които са се използвали за официална писмена кореспонденция. Нейните екзотични начертания са били трудно приемливи както за Римската, така и за Константинополската църква. В този смисъл замяната ѝ с кирилицата безспорно допринася за възприемането на българското писмо и на българската държавност като част от европейската християнска култура.

Това графично сближаване с гръцкото писмо (съответно с финикийската писменост и нейната многолика традиция) прави новата азбука по-удобна и практична за повсеместна употреба в държавата. Именно заради това разпространението на новата писменост по

славянските земи става изключително бързо – от България кирилицата е пренесена в Русия, Сърбия, Влахия, Молдова.

Днес кирилицата се ползва от около 300 милиона души в целия свят.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и изпълнете писмено задачите:

Видеоклип: *Как да пишем на глаголица?*

<https://youtu.be/-zpj6zDsxxY>

1. Изпишете всички глаголически букви една по една и една под друга заедно с автора на клипа.
 2. Намерете наименованието на всяка една глаголическа буква на кирилица и го изпишете срещу нея.
 3. Изпишете самостоятелно своето с глаголически букви! Кои от тях откриваме и в кирилицата?
-

Урок 3 – Книжовното наследство

В периода IX–XI в. са създадени най-ранните български и славянски книжовни паметници. Те не са многобройни, но са много ценни, като всеки един от тях е преживял своя прелюбопитна история, преминавайки през „капаните“ на времето. Въз основа на техния език са създадени и първите граматики на старобългарския език и са започнали най-ранните проучвания на българското средновековно книжовно минало. Между техните страници се крие духът на цяла епоха – Златният век на българската култура.

Асеманиево избрано евангелие, л. 112v-113r, глаголическо писмо, пергамент, X–XI в., Ватиканска апостолическа библиотека, Рим (Италия)

1. Епиграфски паметници

Важна част от старобългарското писмено наследство са надписите, съхранени от времето на Първата и Втората българска държава. Те са ценен езиковедски и исторически материал, свидетелстващ за развитието на българския език и на българското историческо минало.

Тези надписи често са издълбавани върху камък. Този каменен материал не е бил приготвен специално за писане, а е бил взет от по-стари постройки от римско или ранновизантийско време. Обикновено надписите са били издълбавани върху колони с различни размери, върху плочи или друг тип повърхности. Често повърхността, върху която са изрязвани надписите, е имала пукнатини, вдлъбнатини и други нарушения, поради което разчитането на някои е трудно и на места несигурно.

Надписите са изписани с писмото, използвано в българските земи по това време. Това са гръцки, римски, кирилски и глаголически букви, рунически знаци.

Съдържание. По съдържание надписите са разнообразни, но могат да се обединят в следните групи: 1. надписи с летописно съдържание; 2. триумфални надписи (с имена на сражения, крепости); 3. мирни договори и гранични надписи; 4. военни надписи (със заповеди, с инвентарни списъци или списъци на въоръжения); 5. строителни надписи; 6. възпоменателни или надгробни надписи; 7. надписи от същото време върху различни предмети (чаши, печати и др.)

Ето и няколко примера:

Добруджански скален надпис

Това е един от малкото каменни надписи, изписани с кирилица, съхранени от времето на Първото българско царство (681–1018 г.). Открит е през 1950 г. близо до с. Мирча вода (Северна Добруджа), издълбан е върху варовиков блок с размери 80 × 31 см.

Още през Средните векове камъкът на 2 пъти е използван за строителни работи и затова от първоначалния текст са оцелели само 4 реда, които трудно се четат. Ясно се разчитат думи като „гърци“, „лето 6451“ (943), „жупан“, „Димитър“.

Става въпрос за времето на цар Петър (927–969) и вероятно за възпоменателен надпис на българския управител на Северна Добруджа – жупан Димитър.

Самуилов надпис

Самуиловият надпис е старобългарски епиграфски паметник от 993 г. Той е сред най-старите датирани надписи, изписани на кирилица. Това е надгробна плоча в памет на родителите и най-големия брат на цар Самуил (997–1014). Открит е през 1888 г. при

строежа на църквата „Св. Герман“ при село Герман, Преспанско (Гърция), днес – в Националния исторически музей в София.

Текст: „ѠВ името на Отца и Сина и Светия Дух, аз Самуил, раб божий, полагам помен на баща [си] и майка (си) и брат [си] на този кръст. Това са имената на покойните: раб божий Никола, [Рипсимия и] Давид. Написа се в годината от сътворението на света 6501 [992/93], индикт [6].“

Надпис на чъргобилия Мостич

Този надпис е надгробна плоча на чъргобилия Мостич, висш държавен военачалник по времето на цар Симеон I и цар Петър. Той е открит в местността Селище във Велики Преслав на 27 ноември 1952 г. от археолога проф. Станчо Ваклинов, днес – в Националния исторически музей в София.

Текст: „Тук почива Мостич, който бе чъргубилия при цар Симеон и при цар Петър. А на осемдесет години, оставяйки чъргубилството и всичкото си имущество, стана монах и така завърши своя живот.“

Темнишки надпис

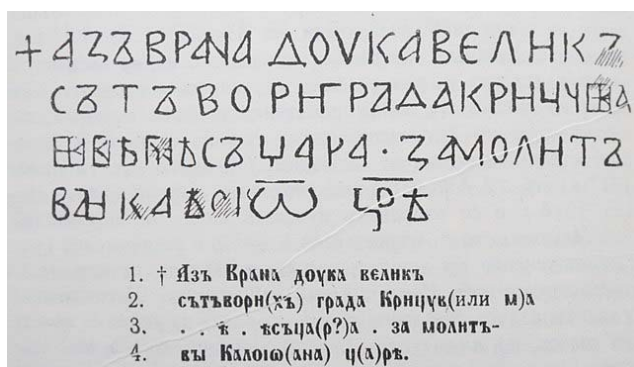

Надписът е от края на X или XI в. и е положен върху каменна варовикова плоча с размери 19,5 x 19,5 x 5 см. Представява кратък текст с имената на десет от Светите четиридесет Севастийски мъченици и молитва към тях да се застъпват пред Бога за поставилите надписа. Открит е през 1909 г. в близост до училището на с. Горни Катун при гр. Крушевец (Сърбия), днес е част от археологическата колекция на Националния музей в Белград.

Текст: „Свети Ксантий, Сисиний, Леонтий, Мелитон, Севериан, Филоктимон, Ангий, Ираклий, Екдикт, Кирион молите Бога за нами!“

Кърчевски надпис

Надписът се намира в средновековната крепост Крицува, край днешното село Кърчово (Гърция), построена по времето на цар Калоян (1197–1207). Той е изсечен от името на великия дука Врана в края на 1204 или началото на 1205 г. и е ценно свидетелство за наличието на титлата *велик дука* във военно-административното управление на българската държава по времето на Калоян.

Текст: „Аз, Врана, великият дука, направих крепостта Крицува на 21 ден от месец май по искане на цар Калоян“.

ЗАДАЧА: Изслушайте записа и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Поредно признание за археолога проф. Казимир Попконстантинов*

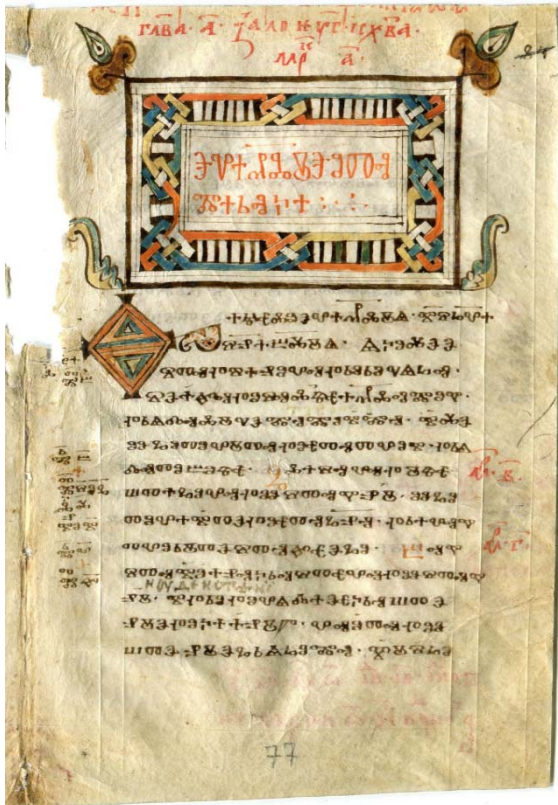
<https://bntnews.bg/news/poredno-priznanie-za-nauchnite-otkritiya-na-arheologa-prof-popkonstantinov-1206580news.html>

1. Кой е проф. Казимир Попконстантинов и защо е отличен за „почетен гражданин“ на Община Опака?
2. Кога започват неговите проучвания в местността?
3. Кой е най-старият надпис на български език? Какво е изписано на него?
4. Потърсете допълнителни материали за тези старобългарски графити?

2. Глаголически паметници

Това са образци от най-старите славянски книги, съхранени от IX-XI в., емблематични за културата на Първото българско царство. Изписани са пергамент и съответно – на глаголица или на кирилица. Голяма част от тях свидетелстват за приемствеността на двете азбуки. Към всеки един пример е посочена най-важната информация, като са добавени линк към оригинала и библиотечното хранилище, където те се съхраняват днес.

Зографско четириевангелие, 304 л., X–XI в.

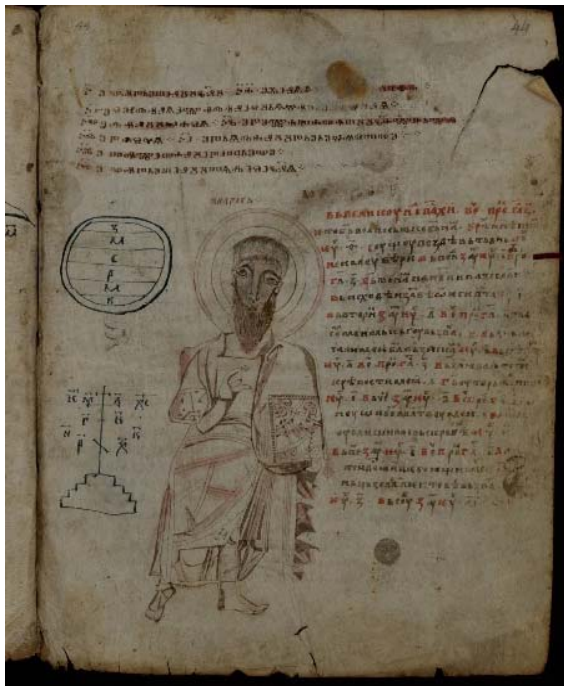
Евангелието е наречено на мястото, където то е открито за науката - Зографския манастир в Света гора. Това е станало през 1843 от архимандрит Порфирий Успенски.

Началото и краят на ръкописа не са запазени, за употребата му във времето свидетелстват добавените в него през XII в. допълнителни листове, от преизползван пергамент (палимпсест), изписани на глаголица.

През XIII – XIV век към него е добавен и списък на църковните празници през годината, писан на кирилица. Днес то се съхранява в Руската национална библиотека в Санкт Петербург (Русия).

*Зографско четириевангелие,
Начало на Евангелието от Матей*

Мариинско четириевангелие, 173 л., нач. на XI в.

То носи името на скита „Пресвета Богородица Мария“ на Атон, където е открито от руския славист Виктор Григорович през 1845 г. Предполага се, че е създадено в югозападните български земи. Днес 171 негови листа се съхранява в Руската държавна библиотека в Москва, а други 2 листа, т.нар. Михановичеви листове, се пазят в Австрийската национална библиотека във Виена.

*Снимка: л. 44, Изображение на евангелист
Марко.*

Асеманиево евангелие, изборно (богослужечно), 158 л., X–XI в.

Евангелието носи името на своя откривател – Йосиф Асемани (1687–1768), директор на Ватиканската апостолическа библиотека в Рим (Италия), където и днес то се съхранява. Той го намира и откупува през 1736 г. от един славяногръцки манастир

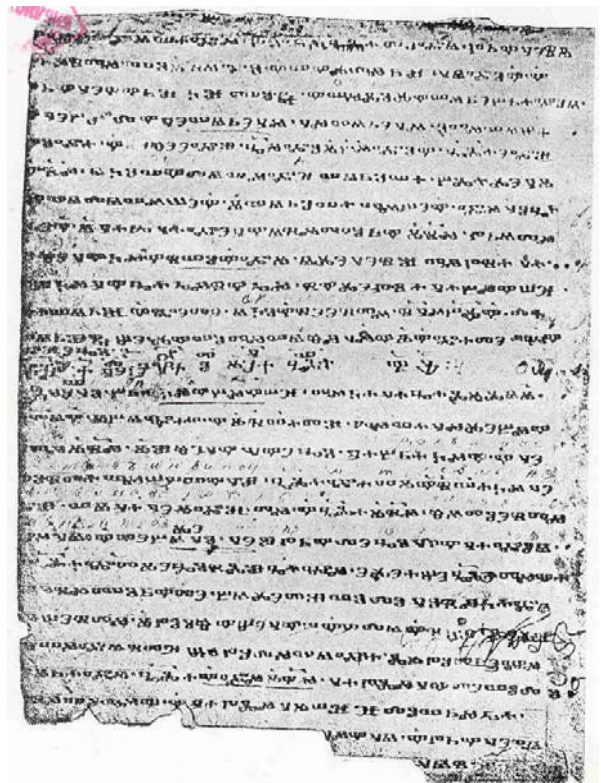
в Йерусалим. Особеностите на неговия правопис и език показват, че ръкописът е създаден в Охридското книжовно средище. За неговата дългогодишна употреба свидетелстват бележките, оставени по страниците му. Те показват, че през XI–XII в. той е бил в ръцете на поп Иван Кравоноси, който пише с гръцко писмо и кирилица, а през XII и XIII в. текстът е допълван с богослужбени указания.

Снимка: л. 76v-77, където в лявото поле се вижда приписка, изписана на кирилица.

Охридско евангелие, част от евангелски текст, 2 л., XI в.

То носи наименованието на града Охрид, където е открито от руския славист Виктор Григорович през 1845 г. Днес глаголическите листове се пазят в Одеската национална библиотека (Украйна).

Охридско евангелие, част от евангелски текст, 2 л., XI в.

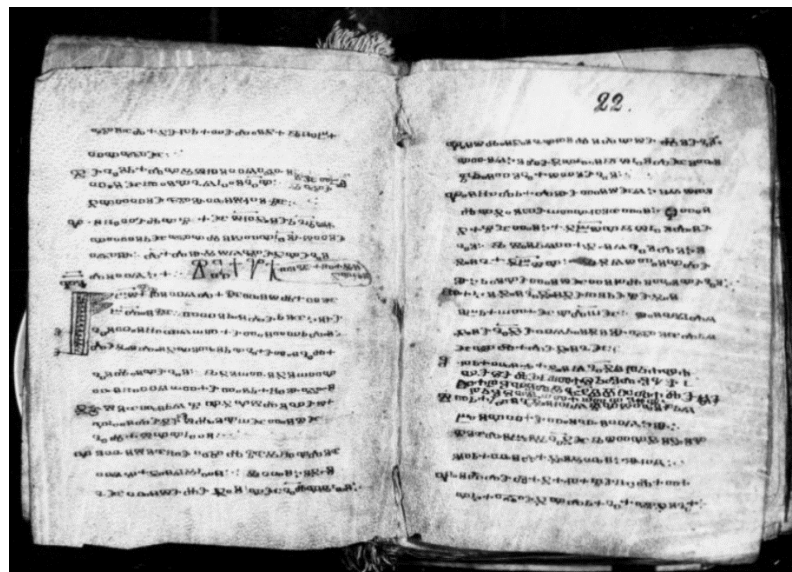
Синайски молитвеник (евхологий), 138 л., XI в.

Паметникът носи името на планината, в която е открит. Именно в тази планина пророк Мойсей е получил каменните скрижали с десетте божии заповеди. Съдържа литургични четения, молитви от денонощния богослужебен цикъл и молитви за различни случаи, както и църковно-правния сборник „Заповеди на светите отци“. Ръкописът е открит от Порфирий Успенски през 1850 г. в манастира на Йерусалимската православна църква „Света Екатерина“ в планината Синай (Египет), където се пази и днес. При ремонт в манастира през 1975 г. Моше Алтбауер намира още 28 листа от него, 4 от които са пренесени в Библиотеката на академията на науките (1 л.) и в Руската национална библиотека (3 л.), и двете в Санкт Петербург.

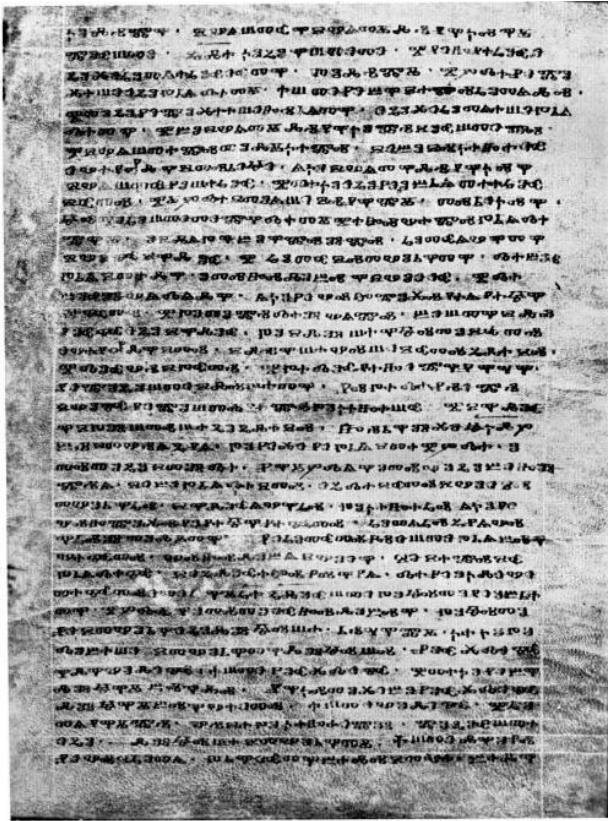

Синайски псалтир, 209 л., X–XI в.

Това е най-ранният славянски текст на псалтира. Ръкописът е открит също от Порфирий Успенски през 1850 г. в манастира на Йерусалимската православна църква „Света Екатерина“ в планината Синай (Египет). При извършените ремонтни дейности през 1974 г. са открити още 32 листа от него. Днес той се съхранява в манастирската библиотека.

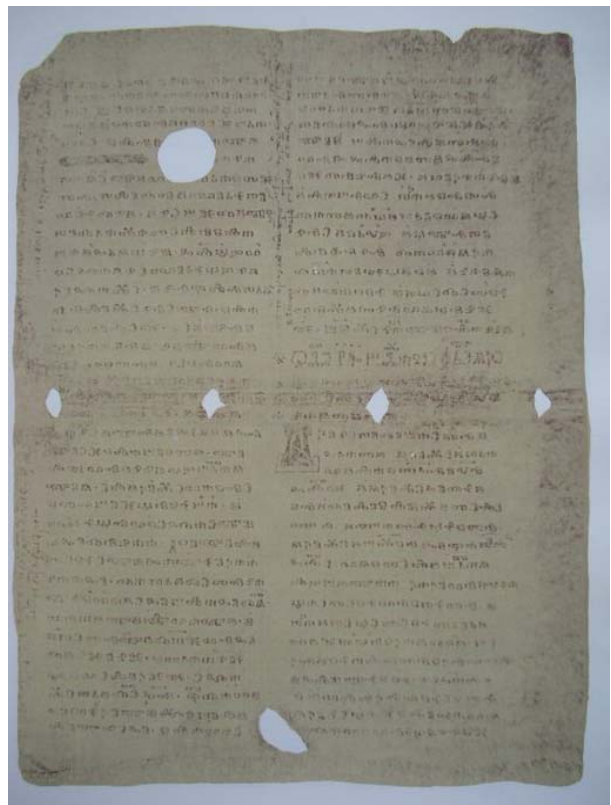
Клоцов сборник, 14 л., XI в.

Съдържа част от Слово за Връбница на св. Йоан Златоуст. За него е известно, че до XV в. е собственост на рода Франкопан, владетели на остров Крък в Далмация. През XIX в. граф Клоц става собственик на 12 от листовете, които малко преди смъртта си в 1856 г. подарява на музея в Тренто (Италия). Другите два листа са отделени при неизвестни обстоятелства и днес се пазят в Тиролския държавен музей „Фердинандеум“, Инсбрук (Австрия).

Рилски глаголически листове, 8 л. и 3 фрагмента, XI в.

Съдържат част от Паренесиса на Ефрем Сирин и молитви за Великия пост, предназначени за богослужебно четене. Паметникът носи названието си от мястото, където е открит – Рилския манастир. Първоначално 2 листа от него попадат в ръцете на руския славист Виктор Григорович през 1845 г. Още 3 листа са открити през 1880 г. от чешкия историк и български политик Константин Иречек в подвързията на Панегирика на Владислав Граматик, писан през 1473 г. Още части от него открива българският историк и филолог Йордан Иванов през 1936 година. Първата открита част от ръкописа днес се съхранява в Руската академия на науките в Санкт Петербург, останалите две са в Рилския манастир (България).

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на въпросите:

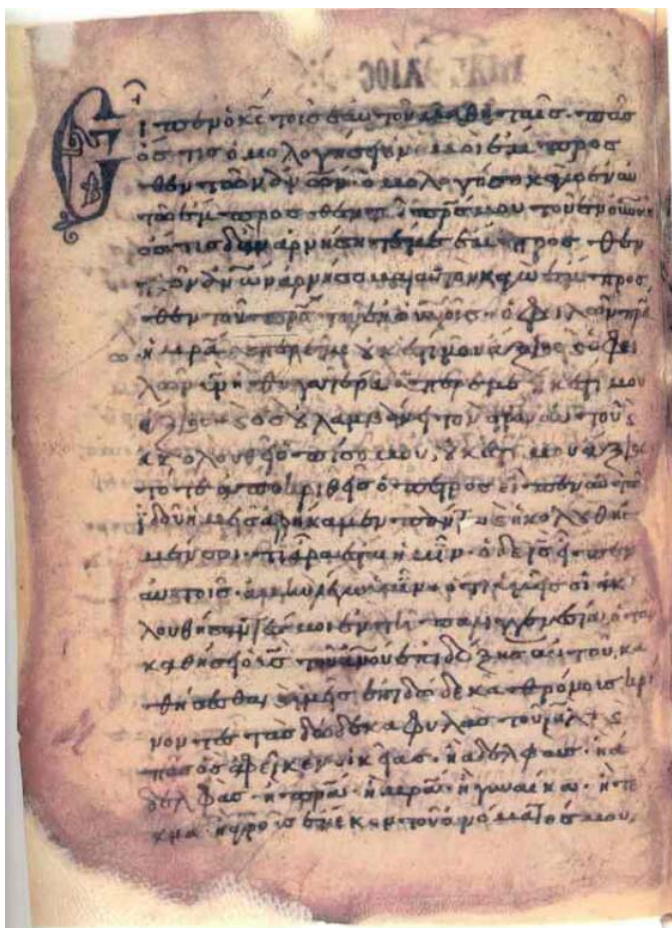
Видеоклип: *Беоульф*

<https://youtu.be/kBXO1AzUn7s>

1. Кой е Беоульф? Знаете ли други подобни митологични герои?
2. Кой е най-старият писмен документ, който ни разказва неговата история? Кога е написан той?
3. Има ли познати имена за вас в петте части на кодекса?
4. Коя тема обединява съдържанието на кодекса? С какво той помага на съвременната наука?

3. Кирилски паметници

Ватиканският палимпсест

Ватиканското изборно евангелие от Х в. е вероятно най-старият кирилски ръкопис, изписан на пергамент, който съдържа текста на Евангелието. По-късно той е бил изтрит, за да бъде нанесен върху него текстът на гръцко изборно евангелие от XII–XIII в. Паметникът се състои от 203 л., които не са разчетени изцяло. Днес се съхранява във Ватиканската библиотека (Vat. Gr. 2502).

Боянски палимпест, част от изборно евангелие, 109 л., XI в.

Ръкописът е писан вероятно в Западна България. През XIII в. неговият текст е бил заличен от пергаментата и той е бил използван отново. Върху него е изписан нов текст на кирилица – евангелие. Ръкописът е открит от Виктор Григорович при пътуването му из Балканите през 1844–1847 г. Днес се съхранява в Руската държавна библиотека в Москва.

Савина книга

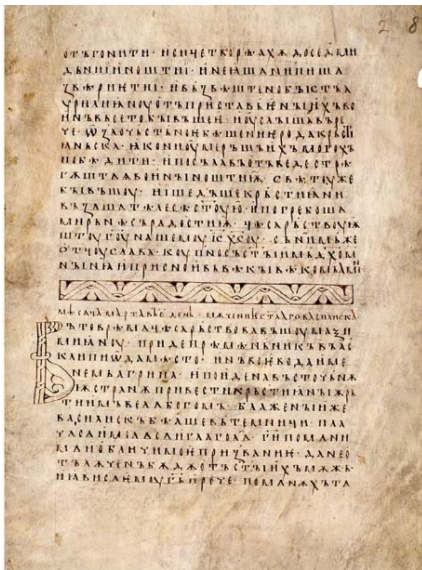
Савина книга е изборно евангелие от X или XI в., писан в Източна България. Състои се от 129 пергаментни листа. Шрифтът е старинно уставно писмо, ранна форма на кирилицата, със следи от глаголица. Несложната украсата се състои от заглавки (инициали) и заставки.

Названието си дължи на 2 приписки, в които се споменава името поп Сава.

Най-ранното му известно местонахождение е манастир край Псков. Тук, според бележка в ръкописа, той се е намирал през XVII в., днес се съхранява в Руския държавен архив за древни актове (РГАДА).

Супрасълския сборник от Х в.

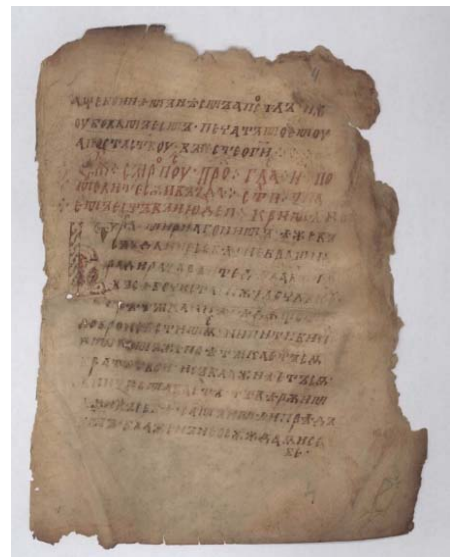
Състои се от 285 листа, изписани на пергамент, началото и краят му липсват. Въпреки това той е най-обемният старобългарски кирилски паметник. Сборникът съдържа жития на светци за месец март и празнични слова (проповеди) от Пасхалния цикъл. Наречен е на Супрасълския манастир (край Бялисток, Полша), където е открит през 1823 г. от белоруския учен Михаил Бобровски.

Той днес се съхранява на три части: в Националната и университетска библиотека в Люблина (Cod. Kor. 2); в Руската национална библиотека, Санкт Петербург (сигн. Q.п.I.72); в Националната библиотека във Варшава (сигн. БОЗ.201)

Енинският апостол от XI в.

Той е един от най-старите паметници на кирилица, срещат се и букви от глаголицата. Открит е през 1960 г. при ремонт на храма „Света Параскева“ в с. Енина, до Казанлък. Днес се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. Според съдържанието може да се предположи, че ръкописът е част от избран апостол, от който са запазени само 39 листа и части от листове. Съдържа апостолските четива за времето от 35-а неделя след Петдесетница до Великата събота и от 1 септември до 3 октомври.

Енинският апостол е първият български книжовен паметник, включен в регистъра на световното писмено наследство „Паметта на света“ на ЮНЕСКО.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Представяне на един от най-старите среднобългарски ръкописи*

<https://bnt.bg/bg/a/boyanskiyat-psaltir-e-nay-stariyat-srednoblgarski-rkopis-skhranyavan-v-nim>

1. Къде се съхраняват днес най-старите книжовни паметници в България?
2. Защо един от най-ранните среднобългарски ръкописи съдържа препис на Псалтира и кой е той?
3. С какво ви прави впечатление работата на специалистите по самия ръкопис?

ТЕМА 3. Образованието в Средновековна България

Шестоднев от 1263 г., кирилски паметник, пергамент, уставно писмо, дело на Теодор Граматик, Атон. Днес се съхранява в Държавния исторически музей в Москва (Русия). Това е сборник, който разказва за шестте дни на Сътворението. Дело е на старобългарския книжовник Йоан Екзарх и оригиналът му датира от IX–X в. В него са компилирани произведения на византийски автори, но включва и авторски текстове.

Методическо упътване към темата

Цели:

Да очертае културно-историческите процеси, свързани с образованието в Европа и в България през Средновековието; да покаже манастирските средища като духовен и образователен център;

Задачи:

Да се разкрие същността на: 1. Културният разцвет на България по времето на цар Симеон Велики; 2. Делото на св. Кирил и св. Методий и техните ученици – религия и идентичност; 3. Елементи от византийската образованост в Преславската дворцова академия; 4. Библейската литература като източник за процеса на възпитанието и образованието в Средновековна България; 5. Манастирските средища и скриптории: ролята им в образователния процес; 6. Православната вяра и българското културно наследство.

Целева група:

Учениците от V, VI, VIII и X клас на СОУ в хуманитарните дисциплини. Препоръчителен за професионалната подготовка по български език и литература и история и цивилизация в XI и XII клас.

Учебни програми ДОС, знания и умения:

УЕ е разработена въз основа на Учебната програма по български език и литература за VIII клас и Учебната програма по история и цивилизация за V, VI, X клас, като допълва програмата в хуманитарните дисциплини. УЕ предоставя общи знания за осъществяването на възпитателната и образователната дейност в Средновековна България и за книжовните процеси в Първата българска държава.

УЕ е насочена към изграждане на предвидените в ДООИ умения, а именно:

1. Открива елементи на античното наследство във византийската образованост;
2. Обяснява ролята на църквата за грамотността и образованието;
3. Разбира изграждането на българската държава като процес на постигане на единство чрез обща релегия, обща славянска писменост и книжовност;
4. Оценява делото на св. Кирил и св. Методий и учениците им за формиране и утвърждаване на българското самосъзнание и култура;
5. Определя ролята на традицията за съхраняване на българската идентичност;
6. Открива елементи от византийската образованост в Преславската дворцова академия;
7. Обяснява значението на средищата за образование (Охридската, Преславската школи);
8. Дава примери за влиянието на българската средновековна култура в славянския свят.

Междупредметни връзки:

В рамките на цялостния курс на средното образование УЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. История и цивилизация за V клас – промените, свързани с Покръстването, държавността в българските земи, църквата и вярата, религия и идентичност и др.;
2. Литература за VIII клас – Епохата на Средновековието, Библия и библейски сюжети, Пространното житие на Константин-Кирил Философ;
3. Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици, както и езиковата ситуация в исторически план; грамотност и образование, поява на училището;
4. История и цивилизация за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек; Култура и културно наследство и др.;
5. Философия за 8 клас – основни понятия: мъдрост, знание, вяра, светоглед, индивида, личността, душата и тялото; разграничава понятията за добро, зло и добродетел в световните религии;
6. Философия за 10 клас – различава основни характеристики на философското мислене и културата в епохите на Античността и Средновековието.

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – Манастирски книжовни средища.

- Духовният живот в манастирите.
- Плисковско-преславски книжовен център.
- Охридски книжовен център.
- Равненски манастир.
- Манастирски комплекс „Теке Караач“.

Урок 2 – Старобългарската книга.

- Християнството и културата на книгата.
- Ролята на манастирската книга в образователния процес.
- Как се изработва книгата.
- Как се изписва книгата.

Урок 3 – Книжовен репертоар.

- Първите старобългарски книги.
- Библията.
- Богослужението.
- Образователният процес

Урок 1 – Манастирски книжовни средища

Първите книжовни средища в българската държава се създават по времето на княз Борис I (852–889). Те са разположени в столицата Плиска и околностите ѝ, а тяхното значение непрекъснато нараства. В тях се е извършвала просветителска, преводаческа и образователна дейност. Тук е пренесена глаголическата традиция и е създадена новата кирилската азбука. Тук са извършени първите български преводи на библейски и литургични текстове, създадени са и авторски творби.

Рилският манастир, български ставропигиален манастир, символ на България, включен в Списък на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО. Основите му са положени през X в. от св. Йоан Рилски по горното течение на Рилска река. Тук са творили Владислав Граматик, Неофит Рилски, намирали са подслон Васил Левски, Гоце Делчев, Пейо Яворов.

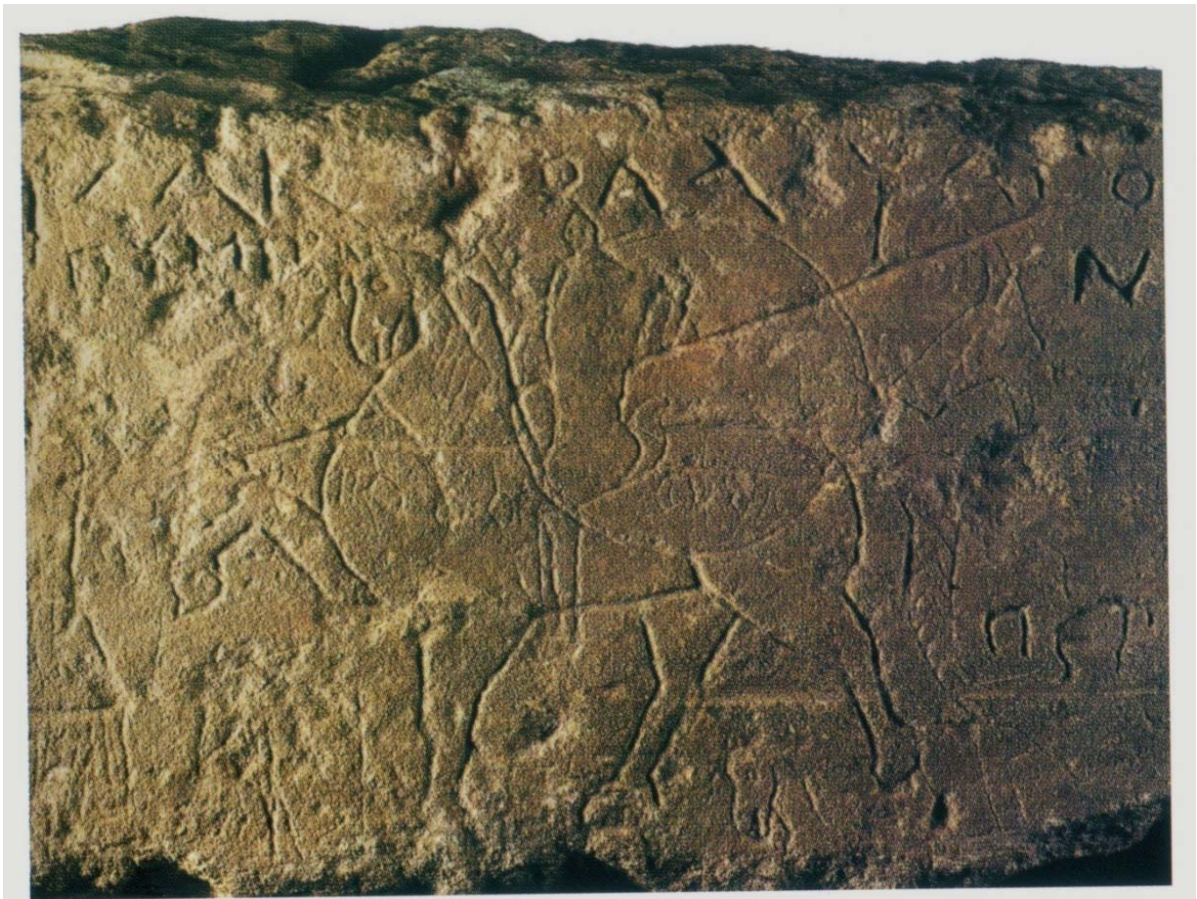
1. Духовният живот в манастирите

За съжаление, не разполагаме с много сведения за живота в книжовните средища от времето на Златния век на българската култура. Знае се, че през цялото Средновековие манастирите са били основен двигател на културата. В тях се е извършвала богата преписваческа, просветна и образователна дейност. Книгите са писани от свещеници и монаси, които са получили образованието си в манастирските училища.

За техния ежедневен живот черпим сведения предимно от епиграфските паметници и от малкото запазени ръкописи, в които се разказва за събития от историята на българите. Те предизвикват интереса на редица учени археолози, историци, филолози, които по тези оскъдни данни се опитват да реконструират всекидневния живот на средновековния български книжовник.

От това време са съхранени близо 800 надписа, които са писани с руническо писмо, с гръцки и латински букви, с кирилица и глаголица, като някои от тях са двуезични – изписани са на гръцки и старобългарски, с кирилски и рунически знаци.

За делника на монасите разказват и около 3 200 рисунки и графити, надписи по стените, около 70 оловни амулета, които съдържат псалтирни и евангелски текстове, молитви и заклинания срещу болести, писани и на глаголица, и на кирилица.

Изображение на владетел конник от графит с гръкоезичен надпис, началото на IX в. (Проект Караре, Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките)

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на въпросите?

Видеоклип: *Животът на монасите - един ден от живота в Гигинския манастир...*

<https://bnt.bg/news/zivotat-na-monasite-edin-den-v-giginskiya-manastir-v310254-301325news.html?page=7>

1. Знаете ли къде се намира Гигинския манастир и с какво е известен той?
 2. Какъв е делникът на един монах днес?
 3. Опишете в кратък текст какво ви направи най-голямо впечатление? Бихте ли посетили подобен манастир?:
-

2. Плисковско-Преславски книжовен център

Най-добре е проучен животът в **Плисковско-Преславското** и **Охридско** книжовно-просветно средище. В тях се създава голяма по обем книжовна продукция. Те представляват нов тип средновековна институция, която обединява религиозни, социални, политически и културни функции.

Когато столицата на българската държава се мести от Плиска в Преслав, то очаквано във Велики Преслав и неговите околности е бил съсредоточен целият аристократичен и интелектуален елит на страната. Трябва да кажем, че величието на новата българска столица, изградена по модел на византийската Константинопол, е венецът на българската държавна политика, водена от цар Симеон.

В столицата Преслав творят старобългарските книжовници Йоан Екзарх, Черноризец Храбър, Константин Преславски, презвитер Козма, презвитер Григорий и много други, на които днес не знаем имената. Те създават преводни и оригинални български творби. Тук са сътворени „Азбучна молитва“ на Константин Преславски и трактатът „За буквите“ на Черноризец Храбър.

В края на IX и първите десетилетия на X в. в Преслав:

- Се изготвят всички необходимите текстове за богослужение на роден език.
- Е създадена новата българска писмена система – кирилицата.
- Старобългарският писмен език става официален за държавата и църквата.
- Глаголическите и кирилски букви изместват окончателно гръцкото писмо.
- Старобългарската книжовна дейност е в своя разцвет, а България става културен център за всички славянски народи.

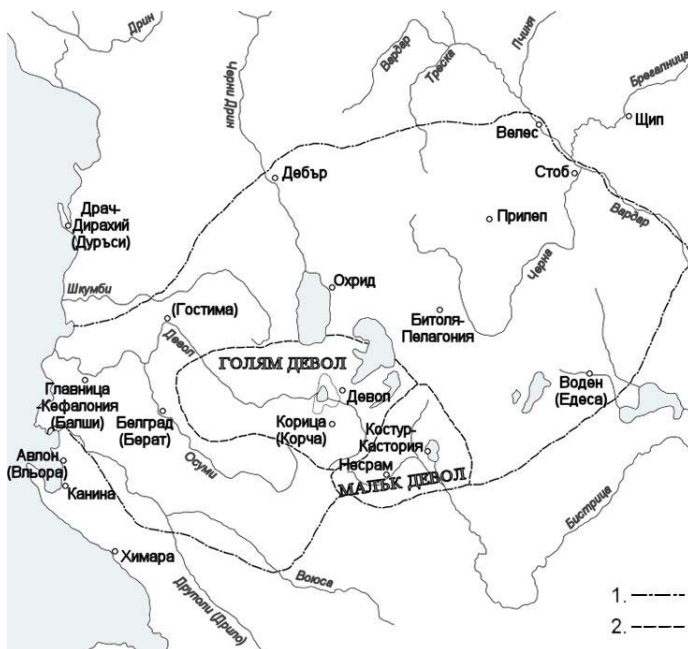
Разкопките в тази част на Североизточна България продължават и днес.

Българският цар Симеон: утринната звезда на славянската литература (худ. Алфонс Муха)

3. Охридски книжовен център

В края на IX и началото на X в. в югоизточната част на българските земи са изпратени първоначално Климент Охридски, а по-късно и Наум Охридски. Те са в основата на новосъздаденото Охридско книжовно средище, в което се разгръща впечатляваща книжовна и просветителска дейност, изиграла ключова роля за утвърждаването и разпространяването на българската писмена култура и християнското богослужение в региона.

За мисионерската дейност на двамата книжовници черпим сведения преди всичко от техните жития.

Границите на Деволския комитат през IX–X в. (1.) и на Големия и Малкия Девол през XI–XII в. (Съставена по картата към статията Девол на Петър Коледаров в Кирило-Методиевска енциклопедия, Българска академия на науките, 1985, Т. 1, с. 577).

4. Равненският манастир

Благодарение на археологическите проучвания през последните години вече са известни още две големи по замисъл и мащаб книжовни средища.

Единият е **Равненският манастир с църквата „Св. Богородица“**, близо до град Провадия. Той е изграден през IX в. и е най-големият известен досега манастир извън пределите на столицата. Манастирът е безценен за науката, тъй като по стените му се пазят над 300 надписа, изписани с 5 различни графични системи, също многобройни рисунки на животни, кръстове, фигури на светци и шамани, конници, кораби, геометрични и растителни орнаменти и др. Ценна находка е и печатът за кореспонденция с цар Симеон I.

Всички те свидетелстват, че тук е била извършвана мащабна книжовна дейност, тясно свързана с престолнината.

Надписи от Равненския манастирски комплекс

ЗАДАЧА:

Скалното образувание, което виждате на видеоклипа, се намира в близост до манастирския комплекс.

Видеоклип: Скалното образувание „Пробит камък“

<https://youtu.be/rHfm0-mXq1M>

1. Бихте ли описали с какво неговото местонахождение ви прави впечатление?
 2. Според вас защо и кога е бил изграден?
 3. Намерете информация и за други подобни скални обекти в България? Намерите ли техни общи черти?
-

5. Манастирският комплекс „Теке Караач“

Проучванията днес продължават и в средновековния манастирски комплекс „Теке Караач“ край Варна. Този манастирски комплекс е изграден през втората половина на IX в., а негов ктитор вероятно е Борис I. В него са открити голяма манастирска църква и скрипторий с площ – около 400 кв. м, които свидетелстват, че тук са се превеждали, преписвали, украсявали и подвързвали ръкописи. На тази територия археолозите са открили и библиотека, училище, монашески общежития. Една от ценните находки е оловен пръстен печат на княз Борис I и на цар Петър I (927–969). Сред находките са и над 30 железни стилуса и множество бронзови закопчалки за книги.

Панорамен изглед над проучената част от манастирския комплекс

Средновековното манастирското селище, открито до с. Черноглавци, Шуменско, и Крепчанският скален манастир, Поповско, също са ценно свидетелство за книжовно-църковния живот от времето на Първото българско царство.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа и отговорете на въпросите:

Видеоклип: https://p.bnt.bg/v/i/viara_i_obshtestvo_290815_manastirut_krai_karaach_teke_x_264-78211.mp4

1. До кой голям български град е разположен манастирският комплекс?
 2. На кого е бил посветен манастирът?
 3. С какво е важен откритият оловен печат?
-

Урок 2 – Старобългарската книга

След приемането на християнството като държавна религия грижата за манастирите и скрипториите става държавна политика. Книгата се превръща в скъпа вещ, в културен код, в чието оформление – украса, съдържание, начин на изписване на буквите – намират израз връзките с монашески средища, разположени в Мала Азия, Египет, Гърция, Атон.

Светославов препис на Симеоновия сборник от 1073 г., л. 250v–251. Знаците на зодиака, нанесени около текста „За македонските месеци според църковното предание“ от св. Йоан Дамаскин, след което се посочва названието на месеците според римляните, юдеите, елините и египтяните.

1. Християнството и културата на книгата

Християнското учение оформя представата на хората за света и задава един модел за следване, тясно обвързан с църковния живот и неговата организация.

В църковните правомощия спадали образователния процес и цялостното културно и просветно изграждане на населението. Затова и първите български манастирски центрове са съществували като политически, религиозни, социални и културни средища. Те са съсредоточени около столицата и първоначално образованите хора в България били от средите на аристокрацията и на духовенството.

Държава и Църква всъщност са функционирали като едно цяло.

Покръстването на българите, миниатюра от Манасиевата хроника, XIV в.

2. Ролята на манастирската книга в образователния процес

Старобългарската книжовна култура е християнска. С приемането на новата религия и книгата като материален обект навлиза в българската писмена култура. Тя се превръща във вещь с голяма ценност по две основни причини:

1. Книгата става израз и основен носител на Божието слово, на християнското познание, на духовното усъвършенстване;
2. Книгата е незаменим материален носител на знание, но нейната изработка била скъп и трудоемък процес.

Миниатюра от Ватиканския препис на Манасиевата хроника, XIV в. (Ватиканска апостолическа библиотека, Рим (Италия))

Книгата е била притежание на манастирското средища, където е била изработена. Тя се е създавала в специални помещения, предназначени за книжовната дейност.

Нейният външен вид през IX в. носи спецификата на средновековната писмена култура и е еднакъв както във Византия, така и в цяла Европа. До тук обаче тя е изминала дълъг път.

Да припомним, че нейният външен вид преминава от глинени таблички, използвани в Месопотамия, през дъсчицата, папирусния свитък, за да достигне към края Античността формата на кодекс.

Рилски манастир „Св. Иван Рилски“, основан през X в., национален символ на България, включен в списъка за световното наследство на ЮНЕСКО. Тук е разположен гробът на видния български книжовник Неофит Рилски (1793–1881), на ирландския журналист Джеймс Баучер (1850–1920), тук се съхранява и сърцето на българския княз Борис III (1894–1943).

3. Как се изработва книгата

Материалът, на който се пише кодексът, е т.нар. пергамент. Това е специално обработена животинска кожа. Пергаментът се използва чак до XIII–XIV в., когато отстъпва място пред удобството на хартията.

Технологията на неговата обработка била еднаква и във Византия, и в България, и в Западна Европа. Качеството на пергаментата зависело от качеството на кожата, от която е изготвен, а качеството и количеството на създадените кодекси били ясен показател за културното и икономическото състояние на дадено книжовно средище.

Писачите обикновено сами изработвали своите тетради (коли). Те сгъвали пергаментата на 2 или 4 части, разчертавали го в колони и на необходимия брой редове. Разчертаването ставало с твърд заострен предмет, а равните редове се постигали с предварително подготвена летвичка с остриета, забодени на равни интервали.

Мастилото се подготвяло от природни продукти. Основният цвят, черното мастило, било резултат от обработката на шикалки или от дървесни кори, а за оцветител служели черните сажди от огнището. Червеният цвят пък се постигал с киновар, минерална боя с огнен оттенък, познат още от Древен Египет, а зелено или охра – с минерални оцветители.

Изписването е ставало с тръст (калам) – разцепено тръстиково перо, косо срязано отпред. Книжовникът е полагал тетрадата на коленете си и започвал работа.

Монах обработва пергамент

Иванова, К. „В началото бе книгата“. София: Народна младеж, 1983

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, който онагледява изработката на средновековния ръкопис, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Да направим ръкопис*

<https://www.youtube.com/watch?v=nuNfdHNTv9o>

1. Какво е пергаментът?
 2. Защо изписването на буквите и миниатюрите на пергаментата е толкова важно?
 3. Отговорете писмено - дали бихте участвали в процеса на изработка на един ръкопис днес? Защо?
-

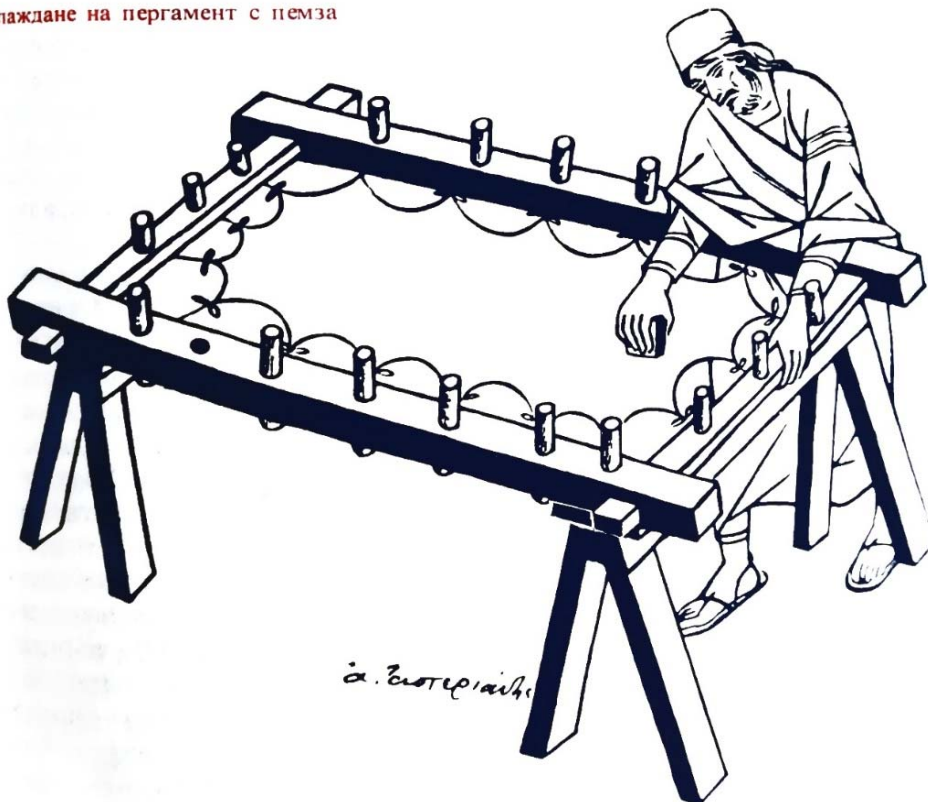
4. Как се изписва книгата

Книгата е имала свой специфичен език. Стилът на писане на буквите бил и индивидуален, но и знак за принадлежност към определена книжовна школа. Също както и в древността буквите имали различна форма – обла, правоъгълна, изписвали се с различен наклон, дебелина, мастило. Ръкописите имали своя украса, която също била знак на определено художествено майсторство. Тази страна от нейното оформление се изучава от науката кодикология – науката за ръкописната книга.

Процесът на създаване. Най-неопитните монаси са подготвяли материалите, а високообразованите са превеждали от гръцки, латински, еврейски текстовете или са ги редактирали, определяли са кое от къде да се препише, вмъквали са в преводните паметници оригинални български творби. Имало е специалисти по изписване на инициалите с киновар и на художници за украсата, книгоvezци са довършвали книгата и са я комплектували в еднотипни подвързии. Всеки ръкопис е бил като издание само по себе си.

Следващ етап от нейното съществуване е **движението във времето и пространството**. Представата за тези процеси може да се изгради въз основа на сведенията от агиографската книжнина, приписки, отделни бележки, състоянието на писмеността и литературата.

Изглаждане на пергамент с пемза

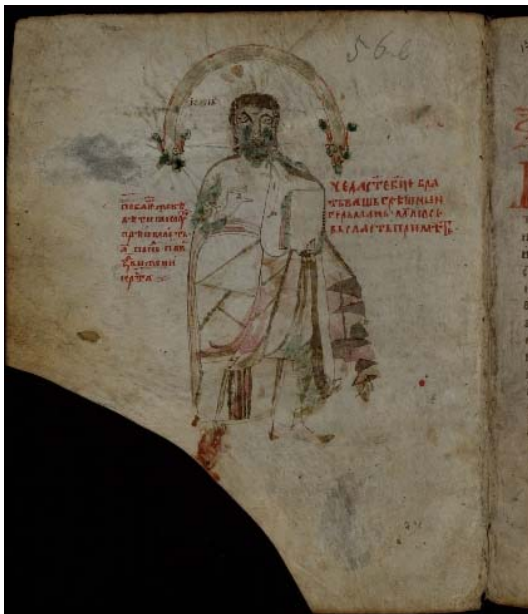
Иванова, К. „В началото бе книгата“. София: Народна младеж, 1983

ЗАДАЧА: Запознайте се със спецификата при изработката на миниатюрите и отговорете на въпросите:

Видеоклип: <https://youtu.be/IRArbjBmrel>

1. Колко етапа включва изработката на една миниатюра?
2. Според вас кои са най-важните качества, които трябва да притежава средновековния художник?
3. Бихте ли се опитали сами да пригответе средновековно багрило и да изпишете своя инициал?

Урок 3 – Книжовен репертоар

Образоваността е основата на новата християнска идеология, която идва от Византия. Тя е необходима предпоставка за развитието на писмената култура и за създаването на литературна традиция. Манастирските средища стават основен стожер и двигател на тези културни процеси. Библиотеките, скрипториите, книжовниците, които са се трудили в тях, връзките им с други книжовни средища осигуряват приемственост на традицията и ги правят посредници в книгообмена.

Мариинско евангелие, глаголически ръкопис, пергамент, нач. XI в., л. 133v. Изображение на св. Йоан Богослов и по-късна притиска.

1. Първите старобългарски книги

Първите старобългарски книги не са оригинални произведения. Те са преводи основно от византийски образци, а по тематика са изцяло обвързани с църковното богослужение.

Всъщност преводаческото дело на светите братя Кирил и Методий сред славяните започва с превода на православната Библия – с текста на Евангелието, Апостола, Псалтира, Петокнижието...

Защо точно с тях?

Образец на писмо

Преводът на Новия завет е направен по реда в черковната служба. Такъв е бил първоначалният превод и на евангелието, и на апостола. Сборниците с песнопения, пъстра мозайка от византийска църковна поезия, са също немалък дял от преводната литература – триоди, октоиси, минеи и др.

В средновековната епоха Свещеното писание поради своя боговдъхновен характер е най-висшият авторитет във всички области на човешкото битие. Затова библейските книги присъстват пряко или косвено във всички средновековни литературни творби – под формата на преки цитати, препратки, алюзии, съпоставки и др.

Оригиналната българска литература се свързва с времето на Златния век и с творчеството на Климент Охридски, Наум Охридски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Константин Преславски, когато извън богослужебната литература вече се съставят авторски текстове и се комплектуват кодекси с разнообразно съдържание, чийто енциклопедичен характер свидетелства за книжовните процеси по това време.

Книги са били предназначени за богослужебно и за индивидуално четене, но за съжаление, достигналите до нас най-ранни ръкописи не съдържат достатъчно данни за самия образователен процес и за разгръщащата се в него преподавателска и преписваческа дейност. Откъслечни сведения за тях може да бъдат почерпани от агиографските текстове, посветени на живота на светците.

Образователният процес. За него може да се съди по манастирските книги. Според типика на Бачковския манастир от 1083 г. обучението в манастирството е ставало извън стените на самия манастир в специално училище към църквата „Св. Николай“. То е било провеждано от един от образованите и възрастни монаси с опит не само в книжовността и в богослужението. Главната цел на обучението е била подготовката на квалифициран църковен клир. Тези традиции могат да бъдат проследени и по-нататък.

Книжовната подготовка и знанията, придобивани в при църковните и манастирските училища, а понякога и практиката в скрипториите невякога задоволявали онези монаси

и светски лица, които се стремели към усъвършенстване и придобиване на по-висока образованост. Странстването от манастир на манастир, от една земя в друга, наречено още и „свято подвижничество“, било особено характерна черта за живота на известна част от образованото монашество. Тази мобилност е била особено характерно явление у нас и на Балканския полуостров особено през XIV в.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа за образованието в Западна Европа по това време и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Образованието в Западна Европа през Средновековието*

<https://youtu.be/IdbAL6D6JvY>

1. Къде е протичал образователният процес в Западна Европа през Средновековието?
2. Кой са били най-образованите хора?
3. На колко етапа е бил разделен образователният процес? Кой са били най-важните предмети?
4. Проследете разликите в образователния процес в Западна Европа и България по това време!

2. Библията

Библейските текстове са основните книги, които един образован човек през Средновековието е познавал. Те са формирали неговата писмена и книжовна култура, неговото отношение към мирозданието. Какво съдържа Библията всъщност?

Библията днес съдържа 50 старозаветни и 27 новозаветни книги.

Старозаветните книги са възникнали по-рано и се отнасят за събития, станали преди християнството. Те разказват за историята на еврейския народ. За Авраам, Исак, Яков, за цар Давид, за Мойсей.

Повечето от тези книги са писани първоначално на еврейски език. Тяхното съдържание е допълвано и оформяно в продължение на векове – от XIII до II в. пр.н.е.

Старият завет днес е свещен не само за християните, но и за юдеите, а общи мотиви от него могат да се открият и в Корана.

Книгите на Новия завет разказват за земния живот на Исус Христос и за християнските апостоли. Те са писани на гръцки език през I в.

Реймско евангелие, XIV в., отляво кирилица Мт 20:1–8,
отдясно глаголица Фил 2:5-11, Мт 21:1.

Това е средновековен славянски ръкопис, изписан на пергамент. Първите 32 листа са изписани на кирилица и съдържат евангелски текстове, които следват православния обред. Останалите 66 листа са с хърватска ъглеста глаголица и съдържат Деянията на апостолите и други текстове, съответстващи на католическия църковен обичай.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, който разказва историята на Реймското евангелие, един от многобройните средновековни ръкописи, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Българската следа при коронасването на френските крале*

https://youtu.be/di5j3QE_gu0

1. Защо французите са се спрели на този ръкопис? С какво той е прилякъл тяхното внимание?
2. Каква е ролята на Петър I в историята на този ръкопис?
3. Какво е съдържанието на самия ръкопис? Издирете и други подобни средновековни ръкописи с интересна съдба!

3. Богослужението

В средновековната епоха Свещеното писание поради своя боговдъновен характер е най-висшият авторитет във всички области на човешкото битие. Затова библейските книги присъстват пряко или косвено във всички средновековни литературни творби – под формата на преки цитати, препратки, алюзии, съпоставки и др.

Библията първоначално не е била преведена изцяло на старобългарски. В началото са били преведени само избрани четива от библейския корпус, които са били предназначени за образователна и църковна употреба. От Стария завет първи са преведени Петокнижието – разказът за сътворението, за Адам и Ева, за Авраам, Исак и Мойсей, който записва думите на Бог на Синайската планина, както и Псалтира – един образец на поетичното християнско изкуство, основен текст за цялото Българско средновековие. Той бил неделима част от всекидневната молитвена практика. Образец на любовната лирика пък е „Песен на песните“, която, въпреки че не спадала към ежедневно църковно служене, вероятно е преведена още в Моравия.

„Цар Соломон на трона. Песен на песните“, гравюра на Мартин де Фос. 1590 г., днес в Националния музей на Германия

Преводът на Новия завет първоначално е направен по реда в църковната служба. Такъв е бил този превод и на Евангелието, и на Апостола. В началото са преведени само определени четива от тях, а не изцяло. Сборниците с песнопения – пъстра мозайка от византийска църковна поезия, също са немалък дял от преводната литература – триоди, октоиси, минеи и др.

ЗАДАЧА: Изгледайте новинарската емисия и отговорете на въпросите?

Видеоклип: *Празничен водосвет*

<https://bntnews.bg/bg/a/patriarkht-otsluzhi-praznichen-vodosvet>

1. Знаете ли какво е празничен водосвет? Кога и от кого се извършва? Присъствали ли сте досега на такъв?
2. Какво символизира Кръстовден и как е официалното название на празника?
3. Поинтересувайте се кои библейски четива се произнасят в този ден?

Освен богослужерна литература през X в. се комплектуват и кодекси със съдържание, различно от богослужебното. Това е времето, когато книгата има разнообразно съдържание, което обхваща текстове от различни области на знанието. То има

енциклопедичен характер и свидетелства за книжовните процеси в манастирските средища по това време.

За съжаление, достигналите до нас най-ранни ръкописи не съдържат достатъчно данни как е протичал самият образователен процес в манастирите и как се е реализирала протичащата в тях преподавателски и преписвачески дейности. Откъслечни сведения за тези процеси се възстановяват чрез агиографските текстове. Това са текстовете, посветени на живота на светците, които съдържат епизоди от тяхното детство и възпитание.

Изображение на княз Борис I и началото на „Азбучна молитва“ от Константин Преславски (Син. 262, л. 1, пергамент, нач. на XII в., Държавен исторически музей (Москва))

4. Образователният процес

За образователния процес през Средновековието може да се съди по манастирските книги. Според типика на Бачковския манастир от 1083 г. обучението в манастирство е ставало извън стените на самия манастир в специално училище към църквата „Св. Николай“. То е било провеждано от един от образованите и възрастни монаси с опит не само в книжовността и в богослужението. Главната цел на обучението е била подготовката на квалифициран църковен клир. Тези традиции могат да бъдат проследени и по-нататък.

Книжовната подготовка и знанията, придобивани в църковните и манастирските училища, а понякога и практиката в скрипториите не всякога задоволявали онези монаси и светски лица, които се стремели към усъвършенстване и придобиване на по-висока образованост. Странстването от манастир на манастир, от една земя в друга, наречено още и „свято подвижничество“, било характерна черта за живота на известна част от образованото манастирство у нас и на Балканския полуостров, особено през XIV в.

ЗАДАЧА: Изгледайте видеоклипа, който възпроизвежда момента на създаването на българските букви, и отговорете на въпросите:

Видеоклип: *Свещената азбука - Заветът на Кирил и Методий*

<https://youtu.be/C0PxbwcNfoI>

1. Кои са първите думи, преведени на славянски език?
2. Какво символизира първата буква в глаголическата азбука и защо? Какво символизируют буквите?
3. Знаете ли къде е заснет клипа и защо?

А

Автокефален

Автокефален (стгр. αὐτός „сам + κεφαλή „глава“) – който е с независима църковна власт.

И

Идеограма

Идеограма (стгр. εἶδος „идея“ + γράμμα „запис“) е писмен знак или условно изображение, рисунка, която съответства на определена идея на автора.

Л

Логограма

Логограма (стгр. λόγος „дума“ + γράμμα „запис“) или логограф (стгр. λόγος „дума“ + γράφω „пиша“) е писмен знак, който изразява цяла дума или морфема (най-малката значеща единица в езика).

Н

Ном

Ном, номос (стгр. νομός, лат. *nomus*) е термин, възприет от гръцките автори за назоваване на административна единица в Древен Египет.

П

Папирус

Папирус (стгр. πάπυρος, лат. *papyrus*) или библиос (стгр. βιβλίος) е материал за писане, разпространен първоначално в Древен Египет, а после в целия античен свят. Той се изработва от едноименното растение *Syperus papyrus*.

Пергамент

Пергамент (стгр. πέργαμον „Пергам“) е материал за писане, изработван със специална технология от фина животинска кожа.

Пиктограма

Пиктограма (лат. *pictus* „рисувам“ + стгр. γράμμα „запис“) е знак, показващ основните разпознаваеми черти на обект, предмет, явление, които най-често са представени в схематичен вид. Източник: <https://bit.ly/38QhEBr>

С

Скрипторий

Скрипторий (лат. scriptorium от scriptor „писач, писател“) е помещение, обикновено в манастир (книжовно средище), за преписване и създаване на ръкописни книги.

Ставропигиален

Ставропигиален, прил. от ставропигия (стгр. σταυροπήγια от σταυρός „кръст“ + πηγύω „поставям“), което означава манастир или църква, които са под пряката юрисдикция на върховната църковна власт в една страна.

Стилус

Стилус, също стило, е писец (пръчка) от тръстика, по-късно и от други материали (кост, метал), с помощта на който клинописите са се изработвали („пишели“) върху плочки от влажна глина. Стилусят е дълъг около 20 cm и има един остър край. Другият му край бил удебелен и закръглен, за да се редактира написаното. Нанесените символи имат формата на вертикални, хоризонтални и коси клинични знаци. Оттук идва и съвременното наименование „клинопис“. Стилусят е използван от началото на 3 000 пр.н.е. в Древна Месопотамия, където като писмен материал започва да се употребява глината (срещала се е навсякъде в големи количества). Източник: <https://bit.ly/32W683y>

Схизма

Схизма (стгр. σχίσμα „разцепление, разкол, разпра, разделение“) е разкол в църковна или в друга религиозна организация.

Т

Топоним

Топоним (стгр. τόπος „място“ + ὄνομα „име, название“) е термин за собствено име на географски обект.

Ф

Фонограма

Фонограма (стгр. φωνή „звук“ + γράμμα „запис“), за разлика от логограмата и идеограмата, е писмен знак, който изразява определен звук или съчетание от звукове.

ЛИТЕРАТУРА ЗА ЛЮБОПИТНИ

Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. София: БАН, 1992. Електронен адрес: <http://macedonia.kroraina.com/vb3/index.htm>

Богданов, Б. Литературата на елинизма. Четвърто електронно издание. София, 2007. Електронен адрес: <http://www.bogdanbogdanov.net/pdf/9.pdf>

Ваклинов, С. Формиране на старобългарската култура VI-XI век. София: Наука и изкуство, 1977. Електронно издание: <http://macedonia.kroraina.com/sv/index.html>

Велинова, В. Среднобългарският превод на Хрониката на Константин Манасий и неговият литературен контекст. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.

Гюзелев, В. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България, XIII-XIV век. София: Народна просвета, 1985. Електронен адрес: <http://macedonia.kroraina.com/vgus/index.htm>

Дуйчев, И. Из старата българска книжнина. I. Книжовни и исторически паметници от Първото българско царство. София: Печатница Р. Младенов, 1943. Електронен адрес: <http://macedonia.kroraina.com/idsbk1/index.htm>

Дуйчев, И. Българско средновековие. Проучвания върху политическата и културната история на средновековна България. София: Наука и изкуство, 1972. Електронен адрес: <http://macedonia.kroraina.com/idbs/index.htm>

Иванова, К. В началото бе книгата. София: Народна младеж, 1983.

Иванова, К., С. Николова. Тържество на Словото. Златният Век на Българската Книжнина: Летописи, жития, богословие, риторика, поезия. София: Агата-А, 1995.

Иречек, К. История на българите (с поправки и добавки от самия автор), под редакцията на Петър Хр. Петров. София: Наука и изкуство, 1978. Електронен адрес: <http://macedonia.kroraina.com/ki/>

Идентичност и различия в обществото

Анотация

Курсът „*Идентичност и различия в обществото*“ представлява система от урочни единици, предоставяща знания за отношенията: власт и идентичност, религиозна принадлежност и идентичност, културна памет и идентичност, базирани на различни моменти от живота на Кирил и Методий и техните ученици и спомена за тях.

Изработен е в съответствие с Учебната програма по история и цивилизации за VI, X и XI клас, както и тази по Гражданско образование за XI и XII клас, като обогатява и допълва учебното съдържание по тези дисциплини.

Всяка тема се състои от три урока и съдържа подробно методическо упътване за учителя.

Автор на курса, преподавател

доц. д-р Десислава Найденова

Съдържание на курса

Тема 1. Власт и идеологии. Библейските модели като санкция на властта

Тема 2. Средновековието – източник на съвременните стереотипни представи за другия

Тема 3. Делото на Кирил и Методий и българската национална идентичност

Тема 1. Власт и идеологии. Библейските модели като санкция на властта

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

I. Цели

Основните цели на урочните единици (УЕ) в тази тема са две:

1. Изпълване със съдържание на понятието „владетелска власт“ през Средновековието.
2. Запознаване с основните идеологически концепции, обвързани с владетелската власт и мястото на библейските сюжети в тях.

II. Задачи

Главните задачи, произтичащи от поставените цели, са:

1. Изясняване на характера на владетелската власт през Средновековието като произтичаща от Бог.
2. Проследяване на принципите на наследяване на властта, владетелските атрибути и качества, които трябва да притежава идеалният владетел.

3. Проследяване на библейските модели като основание на властта.
4. Запознаване с конкретни събития от историята на Византия и средновековна България, които разкриват идеологическите основания на владетелската власт и възможностите за нейното санкциониране.

III. Целева група

Целевата група на УЕ са на първо място ученици от VI и X клас, както и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. УЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

Уроците са разработени въз основа на учебните програми по история и цивилизация за VI и X клас.

II. Знания

Уроците предоставят общи знания за владетелската власт през Средновековието – за нейните основания и белези.

III. Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Познава персонажи от Библията.
2. Познава библейския сюжет за грехопадението.
3. Обяснява византийската доктрина за Свещената империя.
4. Сравнява православния и католическия модел на отношението светска – религиозна власт.
5. Свързва промени в държавното устройство с процеса на християнизация на българите при княз Борис I.
6. Представя основанията на имперската идея на цар Симеон.
7. Открива в изображения от епохата елементи, които характеризират българския цар като християнски владетел.
8. Разпознава владетелските инсигнии.

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование УЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. Литература за V клас – библейски разказ на началото на света.
2. Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.
3. История за VI и X клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек; Християнизацията на българската държава.
4. История за XI клас (профилирана подготовка): Държави и държавни модели; Християнството като санкция на властта.

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1. Библейските модели като санкция на властта

- Старозаветните модели
- Власт, дадена „от Бога“
- Ритуалът на коронацията
- Свещеният характер на императорската власт

Урок 2. Средновековна България. От варварска държава към християнска империя

Урок упражнение/преговорен урок

- Българското ханство
- Владетелските инсингии в българското ханство
- Византийският модел: присвояване или противопоставяне
- Покръстването. Усвояване на византийските модели

Урок 3. Владетелското покаяние

- Сълзите на владетеля като част от церемониала на властта
- Старозаветните модели. Покаянието на цар Давид
- Същността на императорската власт и основанията за налагане на покаяние
- Каещият се император
- Организирането на молебни шествия и практиката на публично покаяние

УРОК 1. Библейските модели като санкция на властта

1. Старозаветните модели

Чуйте откъс от Пространното житие на Константин-Кирил:

„Като се качи на кораб, [Константин] пое пътя към хазарската земя, между Меотийското езеро и Каспийската врата на Кавказките планини. Хазарите изпратиха да го посрещне един опитен и хитър мъж, който влезе в разговор с него и му рече: "Защо вие имате лошия обичай да поставяте на мястото на един цар друг цар, от друг род? Ние [винаги] правим това според рода." Философът му отговори: „И Бог на мястото на Саула, който не вършеше нищо богоугодно, избра Давида, който угаждаше Богу, и неговия род.“

Този кратък текст говори много за принципите, на които е основана властта през Средновековието и по-конкретно във Византия: идеята за избраността на владетеля от Бога; липсата на официално признат документ, който да гарантира наследяването на властта от баща на син; използването на старозаветните събития и персонажи като модели на подражание, даващи легитимност.

Същността на царуването, неговите корени и неговата природа са една от основните теми в Стария завет и именно оттам средновековните хора са взимали множество идеи и сравнения. Още повече, че често пъти за владетели се издигат хора от нисък произход, които трябва да изградят родословие и да се превърнат във важни и респектиращи личности. Образът на цар Давид е един от най-важните и често използвани. Неговата история показва, че всички хора са равни пред Бога и той ще ги почете според делата, а не според сановите им. Така Саул, първият помазан цар на Израил, нарушава Божиата

Пророк Самуил помазва цар Давид

заповед и Господ сменя своето благоволение от него (1 Царств. 15). Тогава Бог избира, а пророк Самуил помазва за цар Давид, който е най-малък (осми по ред) син на баща си Йесей и пасе стадото му. Поуките от тази история са две: първо, идеята, че царуването може да бъде единствено дар от Бога, и второ, помазването превръща владетеля в „друг“ човек, когото Бог е осиновил.

Така важен елемент от владетелската пропаганда на франкските крале и императори става миропомазването. Благодарение на тази „църковна магия“ те „попадат право в света на старозаветните царе“. Сравненията с Давид са пишно въведени във византийските панегирици, припомнящи божествените дела и блестящ характер на добрия християнски император.

Прочети повече:

Скромният селски произход на Василий I (867–886) не е разглеждан в Константинопол като пречка той да заеме престола. Неслучайно византийската пропаганда системно представя василевса на ромеите като „Нов Давид“. В енцикликата, приета при закриването на Осмия вселенски събор (28. II. 870 г.), се отбелязва, че властта над империята била дадена на Василий I, понеже и за него се отнасят изречените за Давид думи на Господ: „намерих мъж по сърцето Си..., който ще изпълни всичките ми искания“ (Деян. 13:22). Така благочестието на дошлия на власт благодарение на жестоко убийство василевс получава официално признание от Църквата. В друго съчинение – една поетична възхвала за Василий I, съставена около 867–872 г. анонимният автор уподобява василевса на Давид, който от овчар е издигнат до властта („помазан с елея на царете“) не поради телесната си сила, а заради своя благочестив живот; самият Василий I произхожда от скромен род на незнатни, но най-благочестиви родители и е помазан от Бога като достоен сред достойните да заеме „великия трон на царете“ заради своя безукорен и свят живот; наред с това, на василевса се пожелава да надмине победите на Давид, но и да избягва ненавистните на Бога войни; подобно на Христос, Василий I е назван с епитета „миротворец“.

2. Власт, дадена „от Бога“

Християнският владетел управлява по Божия избор, като наместник на Христос на земята. По примера на небесния василевс. Тази идея се отразява във възгласите, произнасяни по различен повод: „В името на Отца, Сина и Светия Дух, аз, от Бога василевс...“; „Многая лета на теб, избраник на Света Троица, Слава на Бога, който Ви короняса“ (в книга „За церемониите“). Византийското изкуство създава особен иконографски модел, чиято цел е да се представи идеята за божествения произход на императорската власт. Исус Христос (понякога Божията ръка, която се подава от небето) сам или придружаван от архангели, поставя на главата на василевса основния символ на императорското достойнство.

Мануил II Палеолог (1391–1452)

Идеята, че действията на владетеля са действия на наместник на Бога, се въплътява и в описания от Константин Багренородни „празен трон“. В книгата за церемониите четем, че в делник императорът сядал от дясната страна на трона в златен престол, а в неделни и празнични – отляво на пурпурен престол. С празния трон се изразявало невидимото присъствие на Бог, което рефлектира върху изобразяването на Страшния съд. В центъра на композицията е представен Исус Христос Вседържител, в ореол на славата и силата Божия, възцарен на престол като Съдия, заобиколен от Пресвета Богородица и св. Йоан Кръстител като ходатаи за човешкия род. От двете страни на тази централна група са изобразени апостолите, по шестима от всяка страна, следвани от ангели. Под този първи регистър в центъра е разположен Божият престол, в подножието на който са фигурите на Адам и Ева в молитвена поза „проскинеза“.

Страшния съд. Синай, XII в.

3. Ритуалът на коронацията

ЗАДАЧА 1.

Изгледайте на платформата двата откъса и прочетете текста от Псевдо-Кодин „За коронясването на василевса“.

- ❖ Сцена от операта "Борис Годунов"
- ❖ Коронацията на Карл V

Псевдо-Кодин. За коронясването на василевса

В навечерието на коронясването новият василевс отива в Големия дворец и прекарва нощта там. Рано на другата сутрин, т.е. в деня на коронясването, се събирало голямо множество, съставено от всички, които имали дворцови достойнства, и другите архонти, войската и останалият народ от града. Във втората част на деня (между изгрев слънце и средата на сутринта) новият василевс отивал в „Св. София“, където трябвало да извърши изповедание на вярата, т.е. лично и в писмен вид да потвърди Символа на вярата: След това се качвал в залата, която гледала към площада, където се била събрала цялата тълпа с войската. По негово нареждане член на Сената хвърлял епикомвия – парчета плат, към които били пришити три номизми, три сребърни монети и три обола. Веднага след това бил изпълняван древният ритуал „вдигане на щит“ (вместо от войници, щитът бил поддържан от бащата на новия василевс – ако бил жив, от патриарха и висши сановници). Ритуалът продължавал в „Св. София“, където в специално помещение, изградено от дървен материал, бъдещият владетел се подготвял за самата коронация. По време на светата литургия патриархът заедно с „архонтите на църквата“ повиквал василевса да дойде пред амвона и извършвал миропомазването, след което казвал на висок глас: „Свят“. Неговият възглас бивал последван от трикратно произнасяне на „свят“ от всички присъстващи. Едва тогава църковният водач поставял на главата на василевса стемата. Коронясаният василевс сам коронясвал своята съпруга и двамата се настанявали на специална дървена естрада, облицована с червена коприна – василевсът държал в ръка кръст, а василисата – палмова клонка. След това двамата с корона на главата, яхнали коне, се отправяли към двореца (всички останали вървели пеша), където била приготвена голяма маса.

Отговорете на следните въпроси:

1. Откривате ли прилики/разлика между двата ритуала?
2. Кои са инсингните на властта?
(Отг.: императорската корона, изработена от злато, коприна, скъпоценни камъни и перли; кръст, държан обикновено в дясната ръка; скиптер; акакия; меч.
3. Подредете в последователност основните етапи на ритуала на коронация:

1. Владетелят е избран с викове от народа. 2. Патриархът/епископът слага короната на главата му. 3. Владетелят показва своето смирение пред Бог. 4. Народът поздравява с възгласи владетеля. 5. Патриархът/епископът коронясва владетеля и неговата съпруга. 6. След като е сложил короната на главата му, патриархът/епископът чете молитва над нея. 7. Владетелят и неговата свита сядат.

ЗАДАЧА. 2.

Разгледайте монетите на византийските императори. Кои символи на императорската власт са изобразени върху тях?

Хистаменон на Константин IX Мономах

Солиди на Роман IV Диоген

Монети на Андроник I Комнин

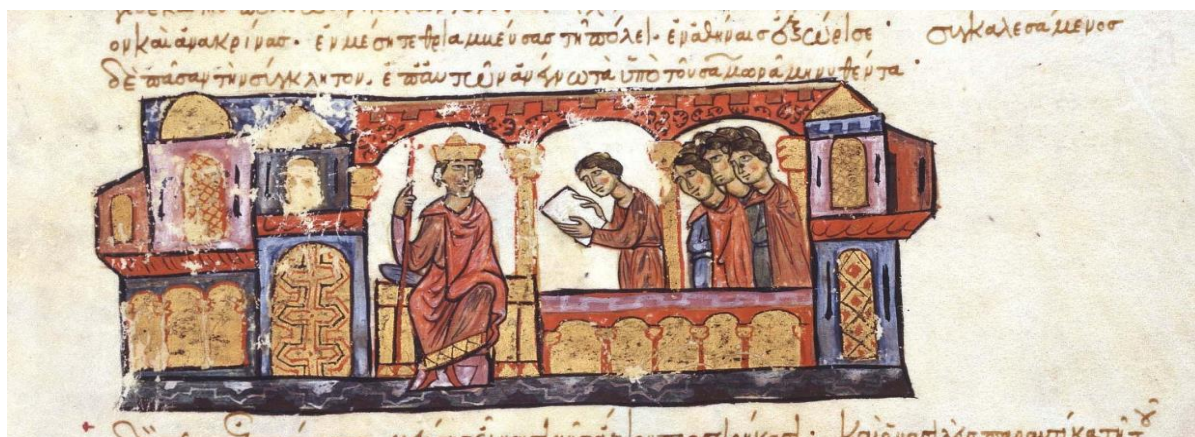
4. Свещеният характер на императорската власт

Свещеният характер на императорската власт се визуализирал чрез специалните церемонии, които съпътствали всяка поява на император. В много отношения те напомняли църковната литургия. На църковния олтар в двореца съответствал императорският трон: и над двата се спускал балдахин, около олтара стояли свещеници и вярващи, около трона - министри и придворни. Императорът бил обграден от мистична тишина, за въдворяването на която се грижели специални служители, наречени силенциарии.

Част от етикета е т.нар. проскинезис (нисък поклон, просване, простирание пред василевса), след което покланящите се целуват краката и ръката на василевса.

При приемането на чужди пратеничества императорът не бивало да говори, логотетът водел преговорите. Императорският съвет бил съставен от най-висшите служители на централната администрация. Те трябвало да стоят около трона и да слушат неговите нареждания в мълчание. На определени места в императорската реч и в края ѝ мълчанието било нарушавано. Тогава висшите съновници поднасяли своите овации, като десетки пъти повтаряли едни и същи акламации. Императорът не се показвал на всекиго. Обикновено той стоял зад завеса (неслучайно е изобразяван между две колони, в арка или ниша).

Изображения от Мадридския препис на Хрониката на Йоан Скилица

Стенопис от манастира Дечани

Когато императорът излизал навън, се носели специални хоругви.

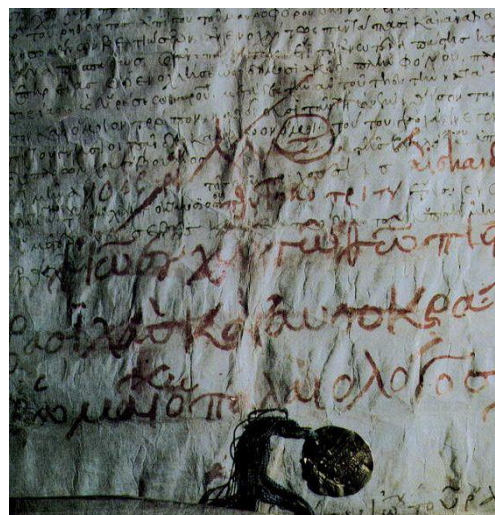
В императорския церемониал, както и в литургията, се използвали тамян и огън. Така на Цветница, когато императорът влизал в тържествена процесия в града при триумф, го съпровождали факлоносци и тамяноносци.

По подобие на влизането на Христос в Йерусалим на Цветница, по време на литургията пред църквата и императора били разхвърляни лаврови клонки.

Специално запазени за императора са перлите, смарагдът и хиацинтът, и разбира се, пурпурът. Пурпурни били не само неговите одежди, но и мастилото, с което подписвал документите.

Императорският подпис трябвало да създава илюзия за кръв и огнен меч. С пурпурен камък – порфир – се отбелязвали местата, където стои императорът.

Владетелска грамота. Византия.

Допълнителни материали към урока:

Византийска музика

https://www.youtube.com/watch?v=wr8hE-KgptM&list=PLIoudIk_v3OcOaduLovITC4RNpCkN4Px&index=3

Урок 2. Средновековна България. От варварска държава към християнска империя

Урок упражнение/преговорен урок

1. Българското ханство

Разгледайте изображението и изпълнете Задача 1.

Мадарски конник, скален релеф

ЗАДАЧА

Попълнете празните места в текста.

Това е изображение на , разположен в близост до гр. Шумен. Смята се, че той е един от символите на мощта на . Най-вероятно на него е изобразен . Сцената представя на владетеля. Около паметника са открити множество надписи, които представят събития от българо- отношения през . Паметникът силно напомня на конник-герой и по тази причина някои учени отнасят неговата поява много по-рано.

2. Владетелските инсигнии в българското ханство

За инсигниите в Първото българско царство и особено в езическия период нямаме никакви сигурни данни. С голяма сигурност може да кажем, че хановете са имали жезъл. Златен такъв е сред предметите от съкровището на хан Кубрат, открито в с. Малая Перешчепина. Състои се от осем сегмента и е висок 152 см. Той има паралели в Персия. Сред инсигниите на властта трябва да поставим и меч.

Жезълът на хан

Кубрат Мечът на хан Кубрат

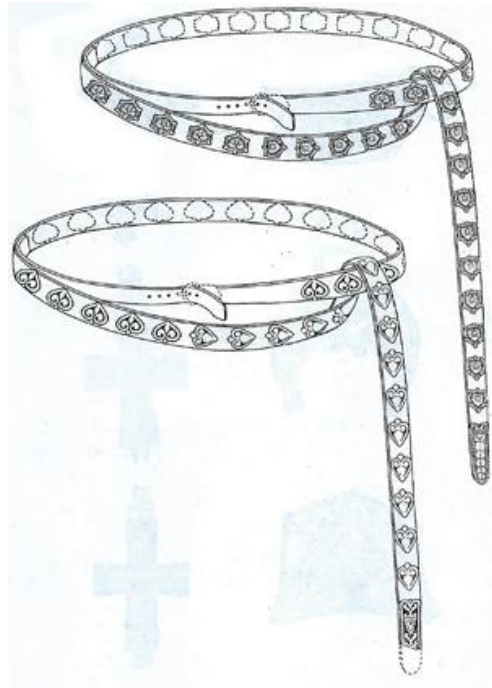

Учените предполагат, че коланът също е бил белег за ранг, но нямаме нито изворови, нито археологически данни, с които да внесем яснота какъв е бил ханският колан и по какво се е отличавал от този на боилите например – може да е бил материалът (злато), но може и да е броят елементи по кожения ремък, или броят ремъци. При всички положения, по паралели от Средна Азия и Персия съдим, че коланите са имали важна роля в набора инсигнии.

Релеф на Дарий Велики, на който е изобразен подобен жезъл

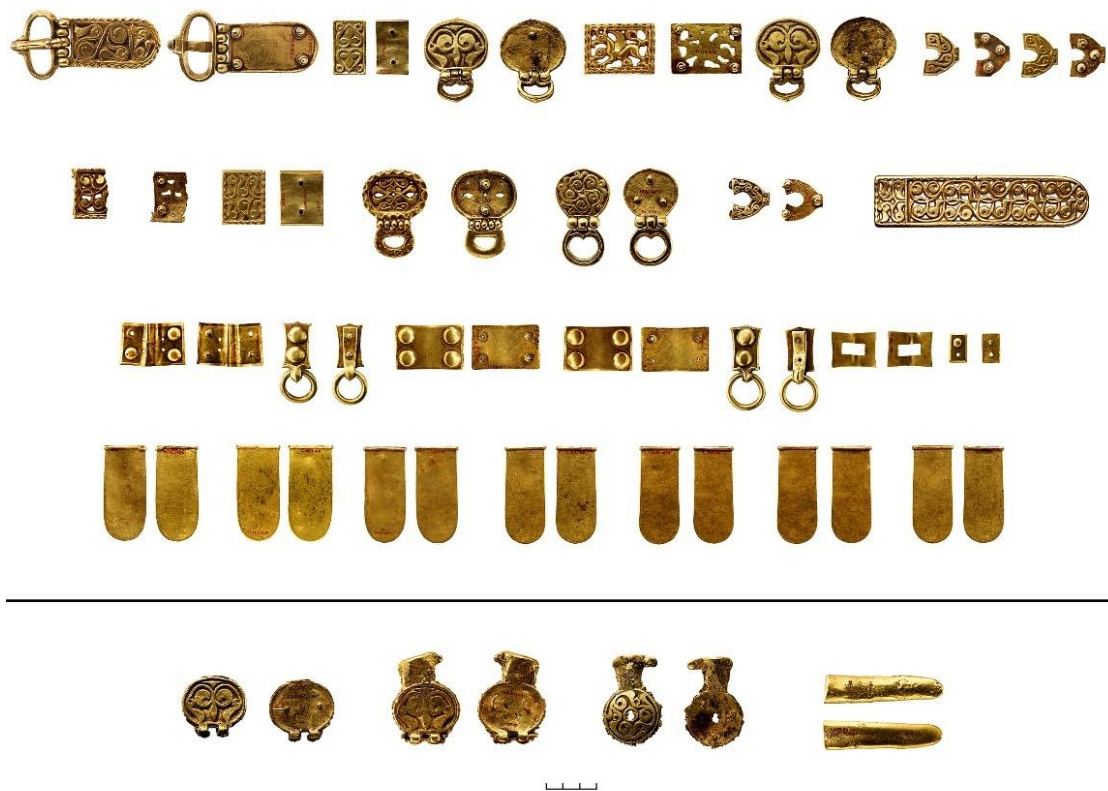
Прабългарски воин. Менологий на Василий

Възстановка на колан

Коланна гарнитура от съкровището на хан Кубрат от Малая Перешчепина

Златна коланна гарнитура от съкровището от Врп, дн. Албания. Свързва се с хан Кубер

3. Византийският модел: присвояване или противопоставяне

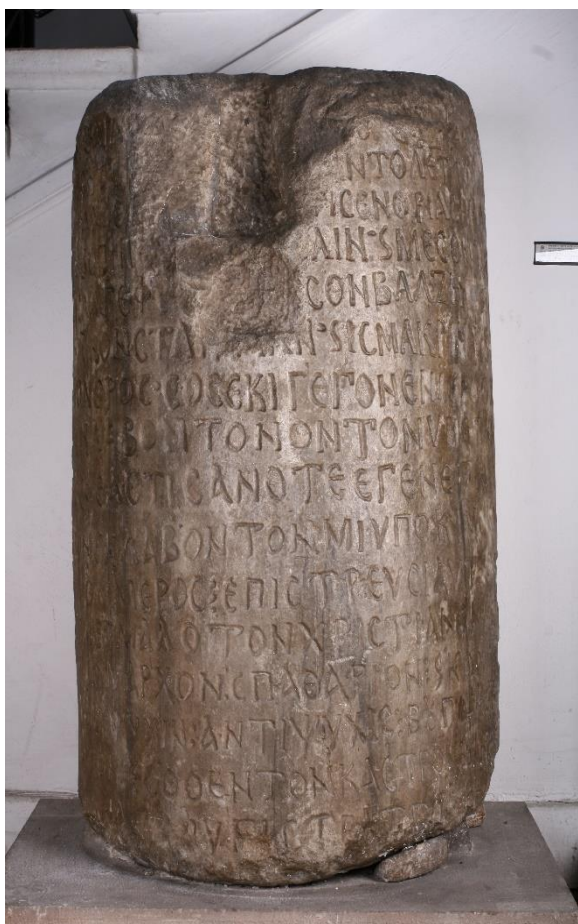
ЗАДАЧА: Разгледайте медальона на хан Омуртаг, изображенията на каменните надписи и прочетете текста на Надписа при Филипи. Помислете и отговорете на въпросите кои елементи са заимствани от Византия? Защо според Вас българските владетели използват византийски модели?

Надпис от Филипи

На многото българи от Бога архонтът Персиан изпрати капхан Исбул, като му даде войски и ичиргу боила, и кана боил колобъра, и капхана срещу смоляните.....

Който и да търси истината, Бог вижда, който и да лъже, Бог вижда. На християните българите направиха много добрини.

И християните ги забравиха, но Бог вижда.

Сюлейманкьойски надпис

Медальон на хан Омуртаг

Надпис от Филипи на хан Пресиян

Времето VIII–IX в. е време на една самобитна духовна и материална култура, резултат от смесването на традициите на българи и славяни. Период на идеологическа опозиция с Византия. Тя се определя от коренно различната социална структура, религия, идеология. Един добър пример в това отношение е финалната част на прочутия **Надпис от Филипи**. Безспорна тук е опозицията християни – българи. Историческите свидетелства показват стремежа към изграждането на едни модел нов, различен, който съществува едновременно, паралелно с византийския и му се противопоставя. През първата половина на IX в. водеща роля в българската политическа мисъл играе идеята за хана като богоизбран, суверенен и независим владетел, равнопоставен в международно-политически план с византийския василевс. Своеобразен символ израз на това схващане представляват процедурите при сключването на 30-годишния мирен договор между двете страни през 816 г., когато император Лъв V (813–820) е принуден да извърши български езически клетвени обреди, а пратениците на хана се заклеват в Евангелието. Идеята за имперското величие на Омуртаг е отразена и в неговия известен златен медальон, където владетелят е представен с одеждите и регалиите на византийски василевс – така българският хан подчертава своята равнопоставеност с владетелите на Константинопол. Представата за величието и богоизбраността на българските владетели от първата половина на IX в. е отразена в техните титли, засвидетелствани за пръв път в надписи от времето на Омуртаг („велик хан“ и „от бога владетел“).

4. Покръстването. Усвояване на византийските модели

Въвеждането на християнството за официална религия в България през 864 г. води до коренна промяна в държавно-политическия и културен модел на българската държава. Отличителни белези на тази промяна са титлата на владетеля, столицата, писмеността.

ЗАДАЧА: Прочетете откъса от „Шестоднев” на Йоан Екзарх и посочете общото и различното с византийската идея за наследяване на властта.

„В много страни владетелите – царе, князе и крале, биват поставяни... по наследство, според закона, реда на потомството и роднинството. Синът идва на мястото на бащата и братът – [на мястото] на своя брат, както това е било и при Давид. Започвайки от него, родът му продължи [да управлява] в Юдея ... И при българите отначало князете били по наследство – синът на мястото на бащата, и братът на мястото на брата. Научаваме, че така било и при хазарите...”

ЗАДАЧА: Прочетете откъсите от посланието на патриарх Фотий до княз Борис I и изпълнете заданието „Добрият владетел“.

“... но и подчинените си да ръководиш към същото истинско учение, за да ги упътваш към същата вяра и да не смяташ, че има нещо по-скъпо от това усърдие и грижа. Защото наистина един владетел е длъжен да се грижи не само за своето спасение, но и поверения нему народ да удостоява със същата грижа, да го ръководи и подтиква към съвършенството на богопознанието”; „Жертвите на свещеното ни богослужение са възложени на свещениците, на които, ако служиш усърдно и даваш приношения, ще получиш чрез тях голяма благодат и добрина”; “Ти прочее, моли се всякога Богу със свои молитви и насаме, но моли се и заедно с множеството наяве. Защото и по двата начина, ако се те се извършват с обич към Бога, може да се изкаже почит към него. Но колкото първият начин е по-пригоден за чистотата на ума, толкова вторият подканя присъстващите към подражание. Първият начин принася частна полза, а вторият ползува другите, спасението и преуспяването на които също е голямо свидетелство за добродетелта на началника.”; „По-добре е да се престориш, че не знаеш замислените бунтове, които не е лесно да се потушат, и да ги покриеш със забрава, отколкото да ги изваждаш наяве и да ги преследваш. Защото [гонението] понякога разпалва още повече огъня, предизвиква големи опасности и причинява голяма пакост и на оногова дори, който е спасен. Когато, напротив, приспиването на заговорите с кротост е не само безопасно, но и човеколюбиво, и благоразумно, и безвредно”.; „Един владетел трябва да се отличава със сила и бързина на ума, благоразумие, да бъде господар на страстите си, защото само тогава ще може да владее поданиците си, да владее тялото си – движения и пози, израза на лицето си, да контролира своя език, като не употребява сквернословия. Много важен е личният пример на владетеля – той е пръв по власт, но трябва да бъде и прав по добродетел, да хвали добрите дела не само с думи, но и самият той да върши такива дела, да създава строги закони за поданиците си, но да бъде строг и към себе си, да изслушва онеправданите, да бъде състрадателен към прегрешилите, но да наказва тези, които вършат неправда, да бъде справедлив съдия, да не вярва на клевети”.

Добрият владетел

Какви качества трябва да притежава добрия християнски владетел?

красота

справедливост

безкомпромисност

смирение

послушание

жертвоготовност

чревоугодие

смелост

състрадание

Провери

ЗАДАЧА: Прочетете текста на Лъв Дякон за триумфалното влизане на Йоан Цимисхи в Константинопол след разгрома над Българското царство през 968 г. и разгледайте миниатюрите от Хрониката на Йоан Скилица. Помислете и отговорете на въпроса: Какви сведения за моделите, на които се основава владетелската власт, можем да извлечем? При отговора си имайте предвид следните опорни точки: Защо се организира тържествено посрещане на императора в Константинопол? Какво е неговото символично значение? Защо императорът предпочел да ходи пеш и поставил иконата на Богородица в колесницата? Защо отишъл първо в „Св. София“ и дал като дар на Бог короната на българите? Какви инсигнии на властта са споменати/изобразени в текста? Защо българският владетел е принуден да съблече одеждите си?

„... с големи трофеи се върнал [Цимисхи] в Константинопол. Там пред крепостните стени го посрещнали гражданите, които му поднесли венци и скиптри, направени от злато и скъпоценни камъни. Те докарали и злато обкована колесница, теглена от бели коне, и го помолили да седне в нея и да поведе обичайното шествие. Той приел венците и скиптрите и многократно възнаградил гражданите с подаръци. Той не приел да се качи на колесницата, а поставил на златния и трон взетата от Мизия [България] икона на Божията Майка, която държала в обятията си богочовека Слово, като сложил под нея пурпурните одежди и короните на мизите [българите]. Самият той, яхнал бързоног кон, следвал отзад, увенчан с диадема и носейки в ръцете си венците. Като повел тържественото шествие посред града, украсен навред с пурпури и килими и окичен като брачна стая с лаврови клонки и постелки, той влязъл в големия храм на божията мъдрост [св. София], произнесъл благодарствена молитва и посветил на Бога кѣто първи дар от плячката великолепната корона на мизите [българите]. След това отишъл в двореца си, като водил със себе си Борис, цар на мизите [българите], и му заповядал да сваля знаците на царската власт. Те били следните: тиара, обвита с пурпур и извезана със злато и бисери, багреница и червени обувки...”.

Триумфалното влизане на Йоан Цимисхи в Константинопол с пленения български владетел. Миниатюри към хрониката на Йоан Скилица.

ЗАДАЧА: Разгледайте миниатюрите към Лондонското четвороевангелие на цар Йоан Александър и прочетете откъс от Похвалата, посветена на него, в Песнивеца. Помислете и отговорете на въпросите какви качества трябва да притежава добрият владетел, какви са белезите на царската власт, откривате ли прилики с византийските модели?

Йоан Александър и неговото семейство

Йоан Александър получава Четвороевангелието от Йоан Богослов

Допълнителни материали към урока:

Прочетете повече за Мадарския конник

<http://www.protobulgarians.com/Statii%20za%20prabaalgarite/Madara.htm>

Урок. 3. Владетелското покаяние

1. Сълзите на владетеля като част от церемониала на властта

Владетелските сълзи се свързват с няколко ситуации: 1. Царят плаче за загубата на своите довереници и роднини; 2. Когато иска да измоли от Бог нещо от поданиците си; 3. За да докаже своите християнски добродетели и 4. Плаче със сълзи на покаяние.

Каещият се Лъв VI. Мозайка в св. София.

Практиката на налагане на покаяние на владетеля е единствената легитимна мярка за ограничаване на властта и форма на наказание на владетеля. То обаче не може да се разбира като юридическа репресия спрямо императорската институция. То има отношение само спрямо личността на владетеля. Това се дължи на самата специфика на покаянието. Целта на епитимията е да даде опрощение, помирение.

2. Старозаветните модели. Покаянието на цар Давид

Първообраз на каещия се владетел е цар Давид. След като изпратил на сигурна смърт своя началник Урия, за да се ожени за жена му, красивата Вирсавия, царят бил сполетян от нещастие: първото дете от този брак умряло седем дни след раждането си. Второто обаче, Соломон, било спасено благодарение на намесата на пророк Натан и покаянието на Давид. В тази история има две поуки: управляващият е поставен като всеки извършил грях под властта на духовенството; образът на каещия се Давид служи за вярващите като потвърждение на това, че чрез покаяние може да се възвърне Божията милост.

Кънещата се Вирсавия

Цар Давид изпраца Урия в битка

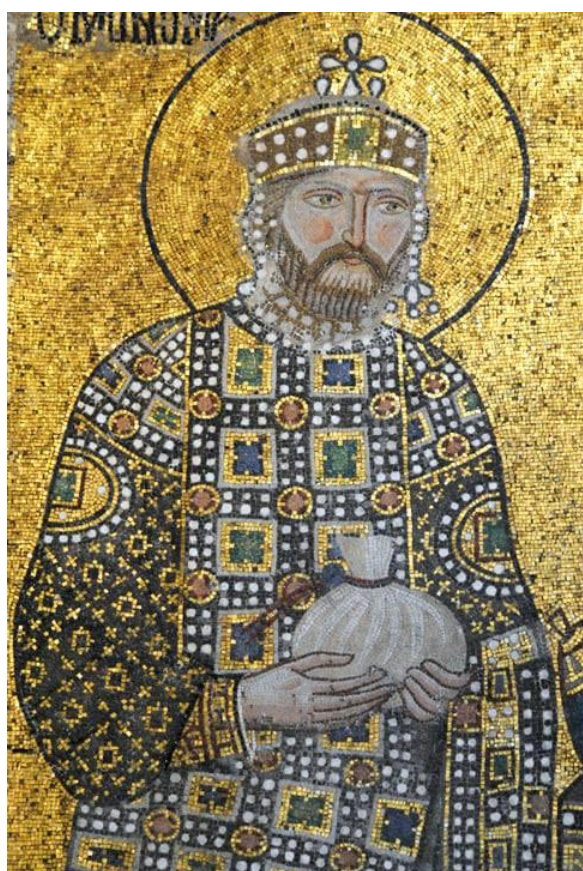
Καεцият се Давид

3. Същността на императорската власт и основанията за налагане на покаяние

Императорът е сакрална фигура, но и мирянин. Той е божествен образ по силата на титлата, която временно е получил, но по своето тяло и произход той е човек като всички останали. Наследник на Адам и извършения от него грях. За неговата тленност трябвало непрекъснато да му напомня, държаната в ръка акакия.

Бог изгонва Адам и Ева от райската градина.

Грехът на царете е в природата на властта им. Империята се завладява и запазва чрез насилие. 30 византийски владетели са загинали от насилствена смърт – обезглавяване, отравяне, удавяне, удушване, от различни мъчения, на които са били подложени след отстраняването им от престола, убийства по време на самата узурпация.

Константин IX Мономах, държащ в ръката си акакия. Мозайка в св. София

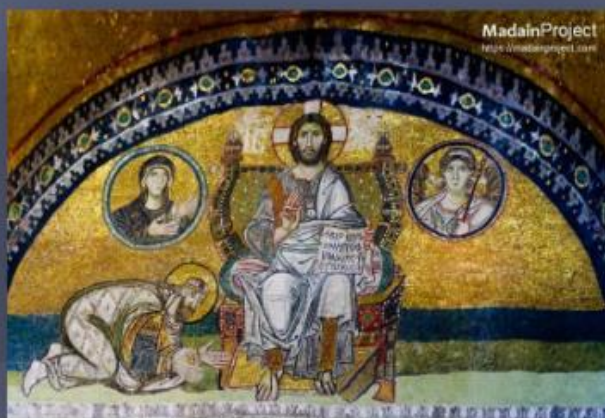
ЗАДАЧА: Съставете списък на българските владетели, които са били насилствено убити и свалени от власт.

Властта се дава „от Бог“ и следователно управлението на страната трябва да се възприема като служба на Бога, а действията на владетеля трябва да са богоугодни и насочени към следването на християнския морал.

ЗАДАЧА: Прочетете част от епитетите, с които се обръщат към василевса и си припомнете какви качества, трябва да притежава добрия управник.

Най-добрият; свят; близък до Господ; прочут, прославен; слънце на земята; боговдъхновен; благочестив; от Бога ръководен; приятен на бог; обект на Божия избор; удивителен; всемогъщ; блажен; верен; милосърден; най-православен; човеколюбив.

4. Каещият се император – интерактивна игра

Владетелското покаяние

ИГРА: Вие сте новият василевс на Византия. Съществуват обаче и други претенденти за престола. Вие ще:

1. Наредите да бъдат убити
2. Ще ги ослепите
3. Ще ги изпратите в манастир

Възможни сценарии:

При избор на 1. Често пъти властта се взима насилствено, като претендентите за престола биват безжалостно избити. Убийството е един от най-големите грехове и неразкаялият се за него във времето на Съдния ден ще отиде в ада. Така например през 969 г. патриарх Полиевкт (956–970) отказва достъп до „Св. София“ на Йоан Цимисхий (969–976), убил своя предшественик и роднина Никифор Фока (963–969), докато императорът не се разкайва за извършеното. В знак на смирение Цимисхи раздава половината от имотите си на бедното население от околностите на града, а другата половина употребява за построяване и издръжка на един приют за бременни. В Отговорите на папа Николай по допитванията на българите по повод убийството на въстаналите срещу покръстването боляри и техните родове папата съобщава на българския владетел, че може да получи за постъпката си опрощение и милост само ако се покае. В едно от писмата на константинополския патриарх Николай Мистик до цар Симеон (893–927) се говори за това, че Симеон денем и нощем молил Бог за прошка за предишния му поход срещу византийците и по всякакъв начин, с пост, със сълзи, със съкрушение на сърцето, се стараел да очисти от себе си греха.

При избор на 2: Ослепяването се използва особено систематично спрямо политическите противници през цялото Средновековие. То е обичайно прилагана мярка спрямо управляващи, насилствено свалени от престола, хора, които са загубили своите позиции пред властващите, и такива, участвали в политически заговори. На него се гледа като на проява на милосърдие, тъй като е по-леко наказание в сравнение със смъртното. В повечето случаи то е последвано от изпращане в манастир и покаяние. От гледна точка на политическата идеология ослепяването има публична функция и важно символично значение. Подложените на тази санкция имат високо обществено положение, което прави тяхното престъпление много по-опасно за обществото. Това изисква и публично наказание, което е свързано не на последно място и със загуба на престиж и авторитет.

При избор на 3: Въдворяването в манастир на свалените от престола владетели или противници на властта е един добре изпитан метод, сигурна гаранция за елиминирането на кандидата. През ранния IX в. тази мярка се превръща в основно оръжие срещу политическите опоненти. Франкските владетели дори използват своите манастири като своеобразни затвори. Практиката на принудително замонашване може да се свърже с изпълняването на покаяние. В манастира бившите императори и претенденти за престола трябвало да спазват определена диета и да се отдават на молитви. Роман Лакапин (920–944) например е отстранен от властта и изпратен в манастир. По-късно, когато там попадат и неговите синове, той им описва и новия хранителен режим, който ги очаква: „Има сладък боб, овощия и млад чесън. Тук боледуват не заради морските деликатеси, а по-скоро от честите пости“. За средновековната владетелска идеология е важно да се представят политическите опоненти като искащи покаяние – молещи за прошка грешници. Нарушаването на клетвата за вярност към владетеля е нарушаване и на клетвата към Бога, тъй като всяко управление идва от Бога. Управляващите са поставени от Него и всеки, който въстава срещу тях, въстава срещу Божието решение – и като такова, неговото престъпление трябва да бъде наказано.

Подстригват косата на Лъв VI, след като излиза от манастира, където е изпратен от баща си Василий I, бидейки несправедливо обвинен в заговор срещу императора.

Разгледайте изображението:

Ослепяването на Лъв Фока и представянето му пред Роман Лакапин

Режат косата на Лъв Фока след като излиза от манастира, обвинен в конспирация

Освен заради извършени убийства и жестокост владетелят би могло да бъде подложен на покаяние от патриарха заради нарушаване на брачния морал.

ЗАДАЧА:

Колко пъти може да се венчае човек през Средновековието?

три

два

един

четири

Провери

Средновековните законови и канонично-правни текстове разрешават сключването до четири брака, но както става видно от внимателния им прочит, в повечето случаи се позволява най-много втори брак, като дори за него разрешение се получава изключително трудно. Като цяло Църквата не гледа с особено добро око дори на второбрачието. Отрицателното ѝ отношение се вижда от абсолютната му забрана за свещениците. Лицето, което се бракосъчетава повторно, задължително преминава известен срок в покаяние. Въведен е и специален чин за венчание, в който преобладават молитвите за опрощение на греховете, забранява се поставянето на венци на главата на младоженците. Налагането на епитимия за последващ брак е различно съобразно възрастта и поредността на брака. На едно място се казва, че който се жени за втори път, трябва да се кае две години, ако е млад и умре жена му и „не може да търпи“. Ако обаче е стар, такъв гневи Бога и се отлъчва за три години и му се отреждат по 24 поклона на ден. За трети брак – покаяние четири години и по 66 поклона на ден. Четвърти – осем години и по 100 поклона на ден. Третият и четвъртият брак са определени като блудство.

Тези правила важат и за владетелите. Така заради сключването на четвърти брак патриарх Николай Мистик на два пъти забранява на Лъв VI да влезе във Великата църква през 906 г. и през 907 г.

Знаете ли за български владетел, който се е женил повече от два пъти?

5. Организирането на молебни шествия и практиката на публично покаяние

Част от практиката на публичното покаяние и полагаането на такова от владетеля, е организирането на литии (молебни шествия) в критични за държавата моменти – заплаха от природни бедствия (глад, суша, земетръс), варварски нашествия, както и в началото на военни кампании. В Типика на Великата Църква не са определени специални дни за литии, но на Запад те се провеждат обикновено в сряда и петък – дните, в които се извършва публично покаяние. Епископът, босоног, носи литийните реликви, а участниците в процесията си посипват главата с пепел и молят Бога за прошка. Триденвният пост (от понеделник до сряда) е задължителен и обичаен. В Константинопол реликвите се носят от патриарха или императора, който върви заедно с всички останали участници в процесията и не носи никакво отличително облекло.

За това, че подобен обичай не е бил чужд и на българите, съдим от „Отговорите на папа Николай“, където се говори за това, че българският княз се интересува дали на светските власти е позволено във време на суша да налагат пост и да устройват молебен. За налагането на всеобщо покаяние от владетеля съобщават Фулденските анали, разказващи за събитията около унгарското нашествие в България през 895–896 г. Според съдържанието се в тях известие, след като претърпели две големи поражения, българите се обърнали към стария си владетел (Борис) и го молели да ги посъветва как да излязат от надвисналата опасност. Той наредил тридневен пост, напомнил им да се покаят и след това да потърсят помощ от Бога. Прави впечатление, че подобни молебни шествия обикновено се инспирират от владетеля.

Допълнителни материали към урока:

Сватбите на Йоан Асен, 1975 (игрален филм). Част 1. Линк към външен ресурс

<https://www.youtube.com/watch?v=gfa6CqRYFtc>

Сватбите на Йоан Асен, 1975 (игрален филм). Част 2. Линк към външен ресурс

<https://www.youtube.com/watch?v=Fb6iJr5v8Ss>

Тема 2. Средновековието – източник на съвременните стереотипни представи за другия

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

I. Цели

Основните цели на урочните единици (УЕ) са две:

1. Изпълване със съдържание на понятието „идентичност/общност“ през Средновековието.
2. Да покаже как се изгражда образът на „другия“ и какви са основните способности, чрез които се отделя от православната общност.

II. Задачи

Главните задачи, произтичащи от поставените цели, са:

1. Представяне на средновековното общество като „пътуващо“ и „подвижно“.
2. Разкриване на представата за „другите“, населяващи непознати територии.
3. Разкриване на образа на „другия“ в средновековното общество – еретици и друговерци.
4. Представяне на основните правни текстове и поведенчески модели, чрез които православната общност се отделя от „другите“.

III. Целева група

Целевата група на уроците са учениците от VI, X и XI клас на СОУ, като и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. УЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

Уроците са разработени въз основа на учебните програми по Гражданско образование за XI и XII клас и История и цивилизация за VI, X и XI (профилирана подготовка) клас.

II. Знания

Уроците предоставят общи знания за „другите“ през Средновековието и всекидневното общуване с тях.

III. Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Познава всекидневния живот през Средновековието.
2. Определя ролята на Църквата в живота на средновековния човек.
3. Разбира ролята на поклонничеството за културния обмен между хората.

4. Дава примери за гонения на еретици и другouverци.
5. Разбира, оценява и обяснява ролята на езика, религията, етническата принадлежност и традициите за социална обвързаност и различия в обществото.
6. Разбира отношенията между групови идентичности и национална идентичност.
7. Разбира понятията общност и общество, социална група, дискриминация, малцинство, ксенофобия.

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование уроците се намират в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. Гражданско образование за XI клас – Идентичности и различия в обществото.
2. Гражданско общество за XII клас – Гражданите, властта и държавата.
3. История за VI и X клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.
4. История за XI клас (профилирана подготовка).

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1. Пътуването през Средновековието

- Пределите на света
- Пътуващите. Игра – мисия кръстоносец. Игра – мисия мисионер

Урок 2. Далечните и непознати земи

- Чудесата на света
- Необичайни същества и животни
- В търсене на Земния рай
- Страната на презвитер Йоан

Урок 3 Културният диалог

- Раждането на стереотипите
- Забраните за общуване
- Съвременните стереотипи

Урок 1. Пътуването през Средновековието

Пътуването през Средновековието

Идеята за пътуването е заложена в самата основа на християнската култура. Такова е и посланието на Христос, който казва: „ако искаш да бъдеш съвършен, иди, продай имота си и раздай на сиромаси; и ще имаш съкровище на небето; па дойди и върви след Мене“ (Матей 19:21). Подвижността на средновековните хора е изключителна и смайваща за времето си – търговци, поклонници, мисионери, пратеници, бегълци. Средновековието е време и на постоянни демографски промени. Болестите, природните катаклизми, войните обезлюдяват определени райони и водят до масови миграции на население.

ЗАДАЧА:

Посочете примери от българската история за масови миграции на население през Средновековието?

- татарските нашествия през XIII в.
- нашествията на славяни и прабългари на територията на Византия през VI - VII в.
- павликянската ерес
- нахлуването на печенези, узи и кумани в северните български земи в кр. на XI - нач. на XII в.

✓ Провери

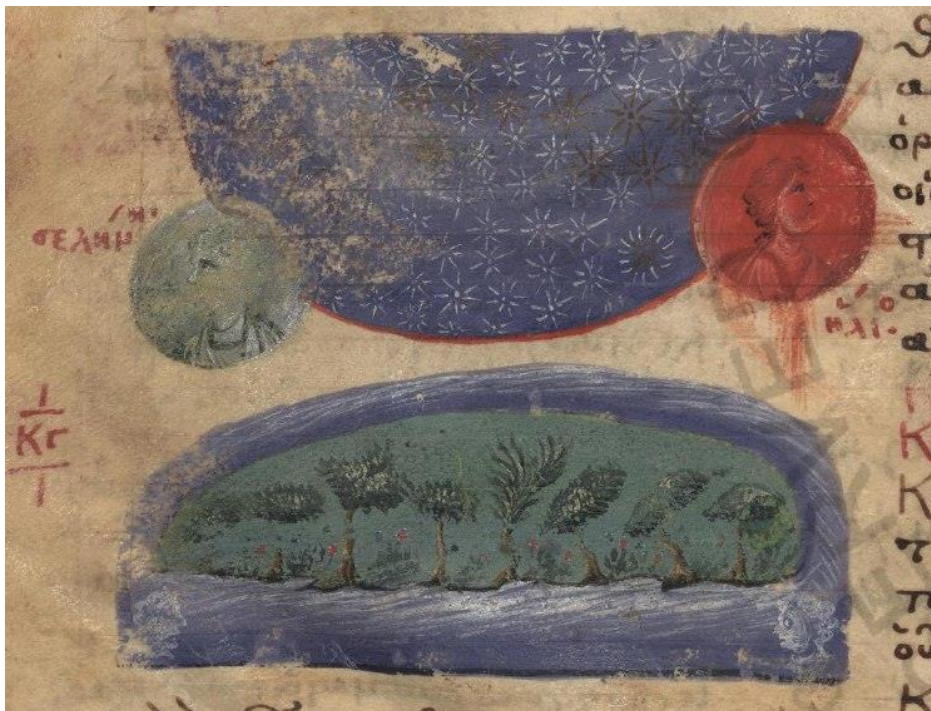
Най-големите пътешественици през Средновековието са представителите на Църквата. Какъв по-добър повод за пътуване от покръстването на някой варварски народ, отшелничеството или поклонничеството. Пространните жития на Константин-Кирил и Методий подробно илюстрират тази идея. В тях се разказва за мисионерските и дипломатическите мисии на Кирил и Методий при сарацините, хазарите, във Великоморавия, за пътуванията им до Олимп, Константинопол, Рим, Панония, Бавария. Те са и ценен източник за бита и нрава на населението по тези места.

Чуйте откъс от Пространното житие на Константин-Кирил Философ.

„Когато пристигна в Моравия, Ростислав го прие с големи почести... Когато божие учение взе да се шири, злият и открай време завистлив трижспроклет дявол не изтърпя това добро дело, но като влезе в своите съсъди, започна да подстрекава мнозина, казвайки: „Не се слави Бог по този начин. Ако това беше угодно Богу, не можеше ли той да направи тъй, че и те още отначало да пишат своята реч със свое писмо, и така да славят Бога?... Това го говореха латинските клирици – архиереи, йереи и [техните] ученици. Философът се бори с тях... И не само това говореха те, но проповядваха още и други безчестия, като казваха, че под земята живеят велеглави човеци, че всяка гад е дяволско творение...“

В този откъс се говори за това, че сред местното великоморавско духовенство е било разпространено схващането, че под земята живеят „человеци велеглави“. В съгласие с учението на Църквата, Константин-Кирил се обявил против тази теория, а чрез това и против теорията за сферичността на земята и съществуването на антиподите.

Сътворението на света. Византийски ръкопис, XII в.

НАУЧЕТЕ ПОВЕЧЕ!

Кие, тъй като допускат съществуването на хора, които не са произлезли от Адам.

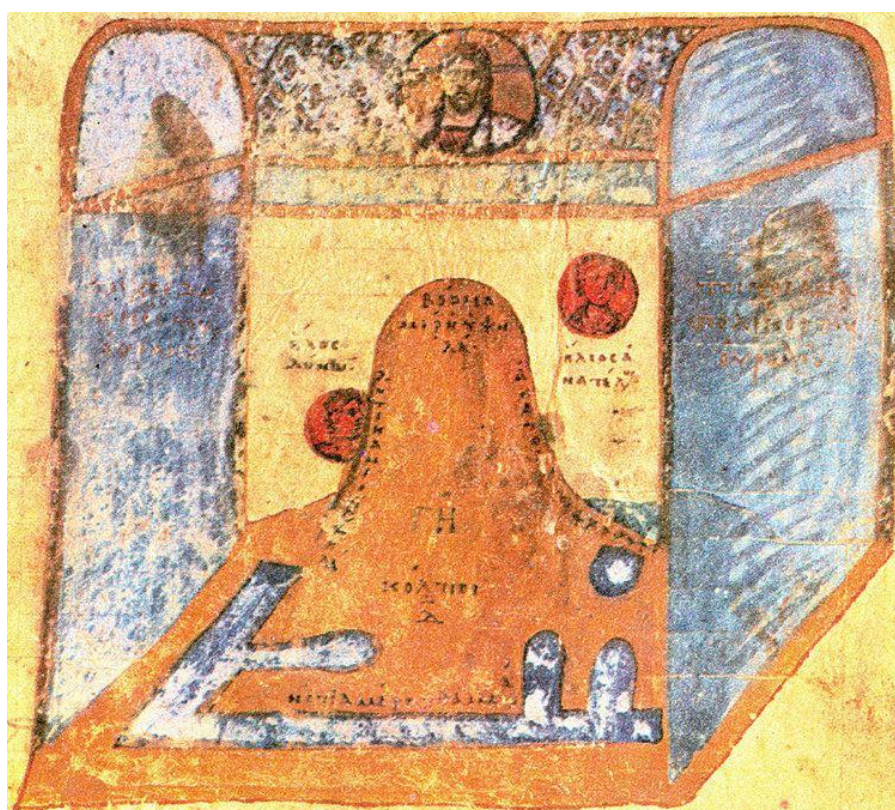

Искам да науча повече за

антиподите

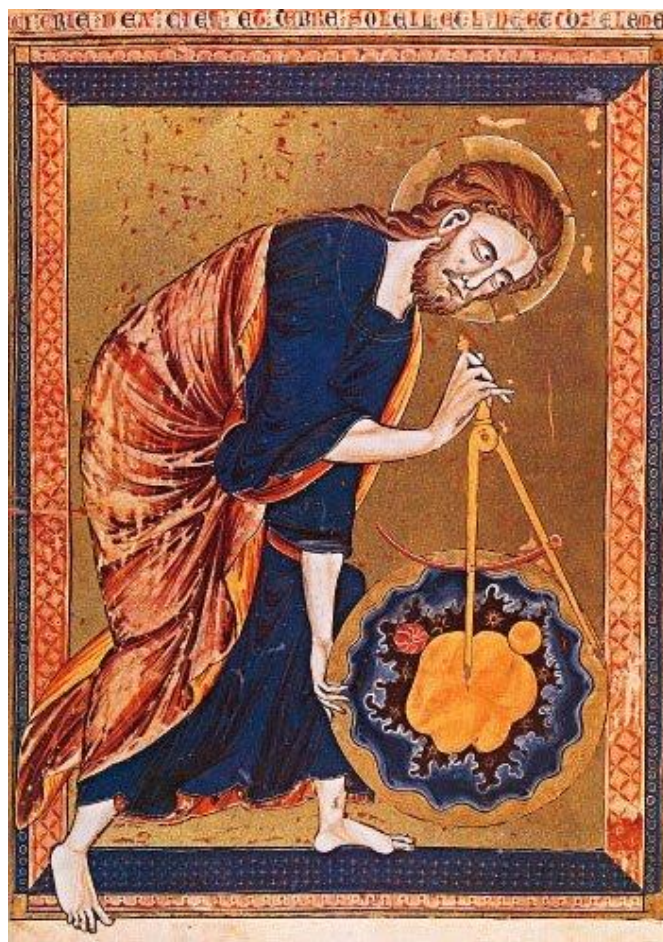
представата за кръглата форма на Земята през Средновековието

Представата за това, че Земята е плоска, е изградена върху буквалното тълкуване на библейския текст, който описва Вселената по модела на скинията, която Бог разкрил пред Моисей на планината Синай, т.е. в четириъгълна форма. Един от нейните най-големи привърженици е византийският монах („търговец“ и „географ“) от VI в. – Козма Индикоплевст. В своята „Християнска топография“ той заявява, че Космосът е правоъгълен, с дъга извита над плоската повърхност на Земята.

Това обаче съвсем не значело, че на средновековните автори липсват познания за кръглата форма на света, за климата и за астрономията. Козма например много добре знае кои са антиподите, но тези, които говорят за тях според него са хора, които никога не може да надмине по наглост и безбожие, тъй като допускат съществуването на хора, които не са произлезли от Адам.

Тезата за сферичната форма на света през IX в. защитава византийският патриарх Фотий (857–867; 877–888). Някои византийски учебници и наръчници, датирани от изследователите след VIII-ми в., ясно показват, че античното знание се е съхранило. В тях Космосът е представен като яйце. Жълтъкът е Земята, въздухът е ципата, която обхваща жълтъкът, белтъкът е небето, а черупката отговаря на небесните сфери. През XI в. Михаил Италик сравнява императора със Слънцето като център на Веселената, което показва, че хелиоцентричната концепция е била позната. Запазени са и няколко византийски ръкописа от XIII в., съдържащи астрономични трактати, теореми и диаграми, предхождащи изследванията на Коперник, Кеплер (1571–1630) и Галилей (1564–1642) и чертаещи траекторията на Луната и Меркурий.

Идеята за съществуването на антиподи се открива в съчиненията на много средновековни автори. Така например в съчинението си „За Божия град“ Августин (354–430) разказва: „Що се отнася до легендите за антиподите, т.е. за хората от противоположната страна на Земята, където Слънцето изгрява, когато залязва при нас... няма никакво основание да им вярваме. [...] Тъй като Земята виси на небесния свод, а долният свят се допира до този по средата, те мислят, че разположената отдолу част на Земята не може да не бъде обитавана...“

Отглас на тази идея може да видим и в някои съвременни съчинения като например „Алиса в страната на чудесата“. В първа глава Алиса влиза в заешката дупка и си мисли: „Дали ще мина точно през средата на земята. Колко ли смешно ще бъде да стигнеш при хора, които ходят с главата надолу! Антипатиите, ако се не лъжа... (Тоя път тя се зарадва, че няма кой да я чуе, тъй като тая дума не й звучеше никак на място.)“

Августин, Божият град и антиподите

Алиса в страната на чудесата

С приемането на християнството (864) в средновековна България светът започва да се възприема през призмата на Библията. Съчинението на Козма Индикоплевст е преведено на славянски може би още през X в. По времето на Златния век се появява и преразказът на историята за Сътворението от Йоан Екзарх. В неговите представи Земята е кълбовидна и кръговата тежест. Тя лежи в средата на всичко и не се крепи на нищо. „Едни казват, че земята е обла, а други, че е плоска“, пише средновековният книжовник.

ЗАДАЧА:

Довършете твърдението: През Средновековието хората познават само...

Европа и Азия

Европа, Азия и Африка

Европа

Европа, Азия и Африка.

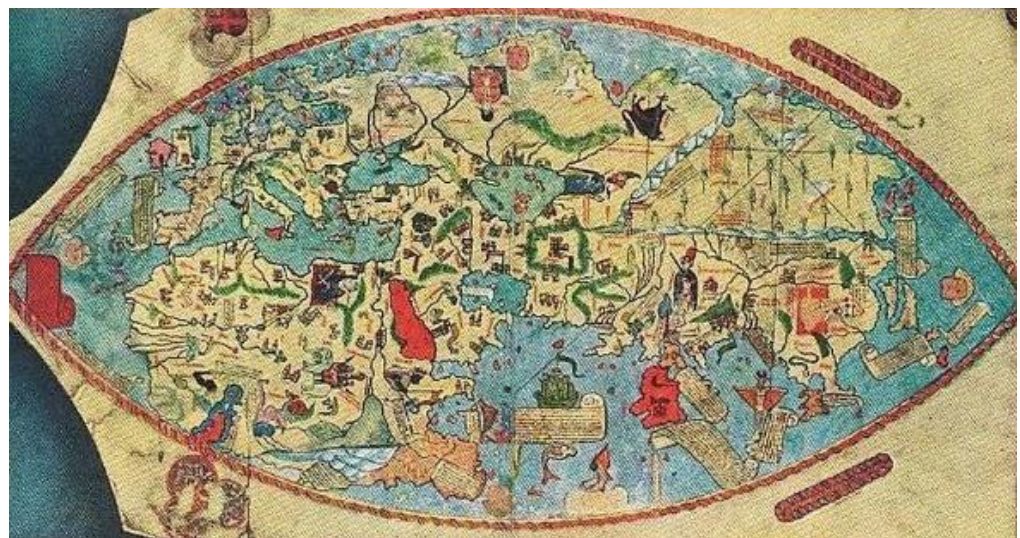
Средновековието познава само три части на света: Европа, Азия и Африка, които отъждествява с определено религиозно пространство. Едно от многото свидетелства за това откриваме в напътствието за извършване на кръстоносен поход, съставено от Раймон Етиен (Псевдо-Броккард) от 1332 г. В него се казва: „От старо време една четвърт част от света е пригодена за обитаване от хора и животни; а пък той има триделно делене, така че Азия обхваща половината от цялата земя, а другата половина е разделена на две части – Европа и Африка“.

Към представата за триделността на сушата обикновено се прибавяла и библейската легенда за наследниците на тези земи, поделени между Ноевите синове Сам, Хам и Яфет. На първия се паднала Азия, на втория – Африка, а на третия – Европа. Границите между континентите също били установени, а морето Океан обикаля цялата суша.

Геновезка карта на света, кр. на XV в.

Карта на света на Фра Мауро, 1457–1459

Гледайте видеоклип за картата на Фра Мауро на Националната библиотека на Австралия:
<https://www.youtube.com/watch?v=NGcEzjV-kZU>

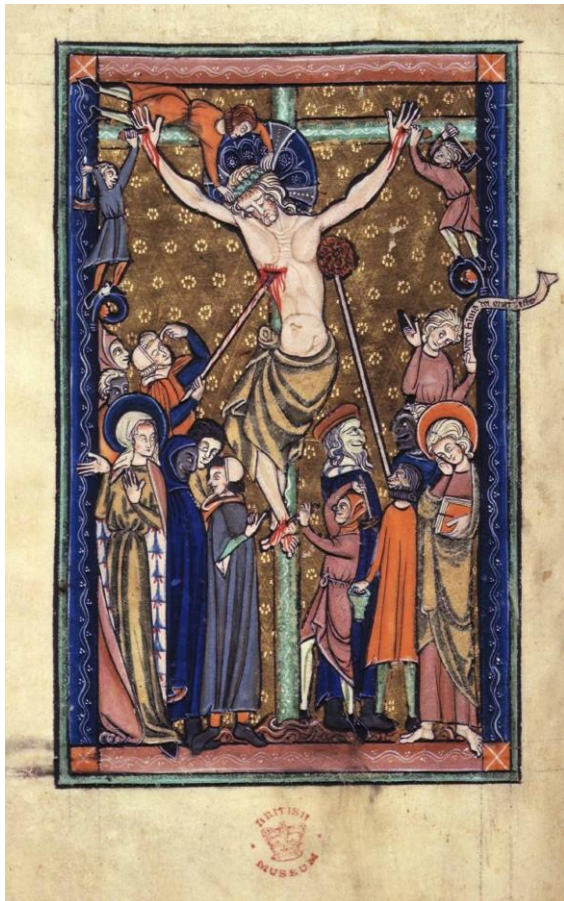

Карта на света в Нюрбернската хроника

Сред многобройните пътници през Средновековието можем да открием две големи групи: поклонници и мисионери.

Пътуващите монаси са едни от най-честите пътници през Средновековието. Та нали в Евангелието е казано и „ги разпрати да проповядват царството Божие и да изцеляват Болката“ (Лука 9:2). Христовият призив бил отправен към неговите ученици, към бъдещите апостоли. Средновековните пътища са пълни с монаси, отправени се на поклонение, събиращи помощи за манастира, търсещи място за отшелничество, светци-лечители или мисионери.

Според Средновековните разбирания по своята природа човек е грешен и постоянно извършва дребни или тежки грехове, които може да изкупи чрез покаяние. Една от формите за получаване на опрощение е пътуването, поклонението над Светите места, свързани с живота и страданието на Христос (Йерусалим) или такива, които са придобили святост, благодарение на многобройните свещени предмети, които пазят като Константинопол и Солун.

Идеята за греховността и възможността за изкупление се оказва ключова в едно от най-големите движения на хора през епохата – кръстоносните походи. Масовото участие на бедните селяни и техните семейства в Първия кръстоносен поход (1095–1101) е едно колективно, публично покаяние, дошло след години на епидемии и икономически бедствия.

Реликвите на Господните страсти: честният кръст, светите гвоздеи, трънният венец, Господното копие и Светата гъба. Псалтир, Англия, 1200–1225 г.

По повод похода на Петър Пустинника свидетелите разказват: „...не остана нито път, нито пътека, нито град, нито крепост, нито равнина, нито планина, които да не са изпълнени с палатки и шатри, със знатни хора и обикновени мъже и жени, всички

носеци кръстове на раменете си... У тях се намираха всякакви видове музикални инструменти и тръби, и рогове за свирене, и хиляди видове игри, и много други дървени, железни, златни и сребърни чудеса, които носеха със себе си...“

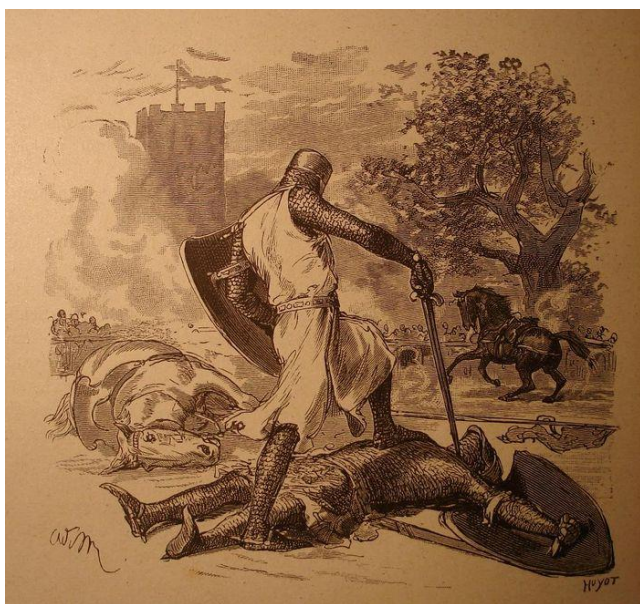

Йерусалимия

Кръстоносните походи привличат мъже и жени от всички класи. Кръстоносци са онези, които са „взели кръста“. Това са онези, които са дали специален обет, често път по време на силно емоционални публични събирания, подклаждани от проповедите на духовници, чиято работа била да доведат зрителите до религиозен екстаз и лудост. Някои от хората реагират истерично и татуират кръста върху телата си. На събора в Клермон Папа Урбан II говори за ползите на този поклоннически акт. За него покаянието, което кръстоносците ще предприемат, вероятно ще бъде толкова тежко, че ще изкупи пред Бог не само настоящите им грехове, но и онези, които още не са извършили, както и тези, за които разкаянието не е било задоволително. Кръстоносците знаят, че се включват в нещо, което ще им струва скъпо, но го правят, защото са убедени, че усилията и страданията им ще се възнаградят богато.

Романтичният образ на рицаря-кръстоносец е устойчив образ в западноевропейската литература. Така благодарение на литературата като романите на сър Уолтър Скот, в които се разказва за благородни рицари, прекрасни дами и величествени замъци, Средновековието се превръща в една приказна епоха.

Илюстрации към романа „Айвънхоу” на У. Скот, 1891 г.

РОЛЕВА ИГРА:

Изберете роля и следвайте стъпките на играта.
Вие сте:

кръстоносец →

мисионер →

Играта е достъпна на платформата <https://lms.kmnc.bg/>

Урок 2. Далечните и непознати земи

1. Чудесата на света

Средновековието произвежда енциклопедии, образи на света, които се стремят да задоволят най-вече света на чудесното, разказвайки за отдалечени и недостъпни страни. То търси и вижда необикновеното и удивителното, понякога то е реално, друг път е плод на въображението. Добре известно е описанието на изумения Лиутпранд (920–972), който през X в. разказва с възхищение за чудесата на Константинопол, едно от които е удивителният императорски трон, пред който стояло едно медно, но позлатено дърво и чиито клони изобилствали с различни по род позлатени птици, издаващи различни птичи гласове според вида им. Два легнали лъва от мед, или по-скоро от позлатено дърво, удряли с опашки по земята и силно ревели, а тронът механично се повдигал, докато византийският император се преобличал с нови дрехи.

Константинопол

Константинопол удивявал с причудливите си механизми. Посланиците на китайския император разказват за един от градските часовници - голяма златна везна, от чието рамо били провесени дванадесет златни топки, чрез които се показвали дванайсетте часа на деня и една човешка фигура, откъм чиято страна, когато един час настъпи, една от златните топки пада и със звънящ звук „указва разделението на деня без ни най-малка грешка“. Друго майсторско устройство пък разплисквало вода по стените, за да разхлажда по време на жегите. Според китайските летописи във Византия има фокусници, които могат да бълват огън с устите си, да правят реки и езера с ръце, от устите си да вадят дълги ленти, а от краката им да падат перли и нефрит. Има и невероятни лекари, които отварят мозъка на човек, изваждат червеи от там и по този начин лекуват слепотата. В арабските разкази за Константинопол дълго ще остане описанието на чудните статуи, от чиито устни и уши по празници струи вино.

Византийските лекари разделят сиамски близнаци. Миниатюра към Хрониката на Йоан Скилица

Онова, което описват „пътешествениците“, са онези неща, които им се струват необикновени, различни и невиждани там, откъдето идват. Така за „чудесата“ на България ще се говори в един византийски сборник от XI в., сред които един лечебен извор край Девол и камъни, които се възпламеняват (най-вероятно въглища).

2. Необичайни същества и животни

За средновековните хора, убедени, че всяка жива твар, животно или растение, както и всеки камък е проводник на по-висше знание, било необходимо вселената да се насели с надарени с разнообразни свойства същества, за да могат да провидят през тези характеристики алегоричното значение. Средновековната зоология е зоологията на „Физиолога“ (<http://scripta-bulgaria.eu/bg/terms/fiziolog>). Животните са превърнати в символи. Така например, за да избяга от ловците, лъвът, който според легендата заличава следите си с опашка, се превръща в символ на Христос, който заличава греховете на хората.

Лъвът. "Физиолог"

Приказни същества, животни или човеци ще населят средновековните енциклопедии. Така в масовите представи, които намират отражение, териториите на Изток са родина на множество чудовища. Там живеят амазонките, там управляват владетели, чиито палати са разположени на гърба на слонове, там има еднорози, има хора с кучешки муцуни, птици с човешки лица и гигантски кентаври. Най-крайният Север пък според легендите бил населяван от исполини. В разказа на Хамид ал-Андалуси за пътешествията му във Волжско-Камска България (1132–1133; 1135–1136) се говори, че в тамошните земи има кости от племето ади – легендарното племе от великани, споменавано в Корана. Там живеел и един висок човек, потомък на адитите. Той носел кон под мишницата си, както обикновен човек носи агне, а силата му била толкова голяма, че с ръка чупел конски крак и разкъсвал месото и жилите както другите хора

маруля. Ризницата му карали на каруца, а шлемът на главата му бил голям колкото котел. Житието на Макари Римски разказва, че монасите, прекосили Персия, срещнали там странен звяр, подобен на котка, еднорози, маймуни без опашки, хора, които живеят под камъни. В анонимното произведение „Descriptio Europae Orientalis” („Описание на Източна Европа“) от 1308 г. се говори, че еднорози (ППЗ.научи повече), тигри и бобри обитават земите на България.

НАУЧЕТЕ ПОВЕЧЕ:

ЗА ЕДНОРОГА

За еднорозите се разказва още във Физиолога. Според него, когато види някое животно, еднорогът го пробжда с рога си и го носи. На рогът на еднорога се преписвали различни чудодейни свойства, най-важното от които била способността му да лекува. Вярвало се, че животното може да бъде примамено и хванато само от смирена и целомъдрена девойка. Легендата за еднорозите стои в основата на известната група гоблени „Дамата и еднорога“, която се пази в музея Клюни в Париж. Разгледайте гоблените: <https://youtu.be/DyGKM5w08bQ>

Предполагаемият рог на еднорог се продавал, изключително скъпо и се пазел като голяма ценност. Всъщност това бил рог на нарвал (китоподобен бозайник).

Красотата на гоблените, изобразяваща историята на еднорога, пазени в музею Клюни, е вдъхновила историята, разказана в романа на Т. Шевалие. Дамата и еднорогът. София, 2004.

Търсенето на чудотворни предмети стои в основата на не едно пътуване. Една от най-мистериозните и легендарни реликви обаче бил Светият Граал – чашата, в която била събрана кръвта на Исус.

Около нейното намиране се ражда голям цикъл от разкази.

Намирането на св. Граал. Едуард Бърн-Джоунс, 1894

ЗАДАЧА: Легендата за Граала стои в основата на операта „Парсефал“ от Р. Вагнер. Изгледайте откъс от нея:

Робер дьо Борон (XII–XIII в.) Откъс от „Персевал“

<https://www.youtube.com/watch?v=x3kzq5ECVrg>

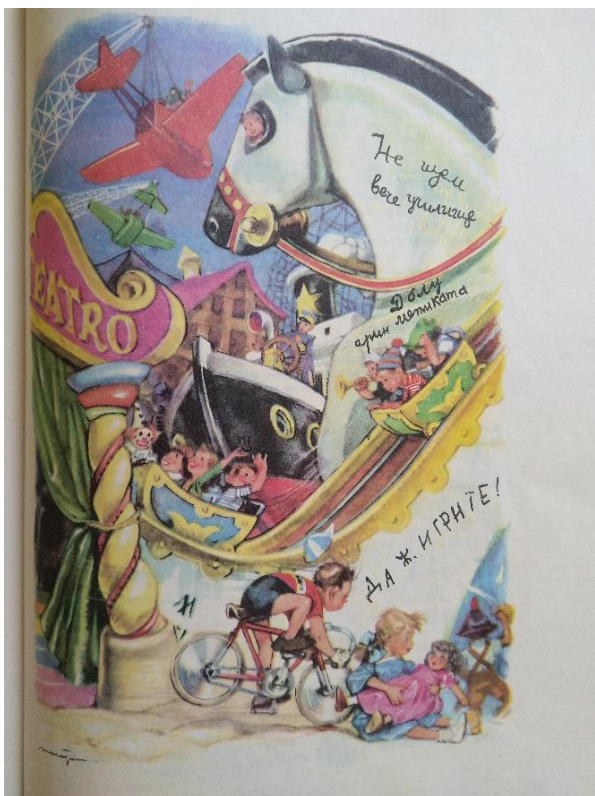
Откъс от Персевал

Робер дьо Борон (XII–XIII в.) Откъс от „Персевал“

Както седели в очакване да им поднесат първите ястия, те видели в стаята да влиза девойка, разкошно облечена, която носела кърпа, вързана около шията, а в ръцете си държала два малки сребърни подноса. Следвал я прислужник, който носел копие, от чийто връх се процедили три капки кръв: двамата влезли в стая, намираща се право пред Персевал. След тях се появил друг прислужник, който държал в ръцете си съсуда, даден от нашия Господ на Йосиф в тъмницата, и го носел високо над главата си. Когато го видял кралят сторил поклон и произнесъл думи на покаяние; по същия начин постъпило и цялото дворцово домочадие.

ЗАДАЧА: Вижте откъс от филма „Индиана Джоунс и последният кръстоносен поход“ и отговорете на въпроса на всеки ли може да се открие Граала?

<https://www.youtube.com/watch?v=MxPdqbM Yi8U>

Пинокио в страната на забавленията

3. В търсене на Земния рай

Колкото и чудновати създания да имало по широкия свят, първенец по чудеса бил Изтокът. Представите за него продължават дълго време да са неясни. Една от причините за това бил фактът, че някъде в източния край на Азия, картите разполагали Земния рай. Това е мястото на насладите, където според Библията се намирили Адам и Ева преди грехопадението. Едва ли е случайно това, че на Клермонския събор през ноември 1095 г. папа Урбан II (1088–1099) представя Изтока като желан и достижим Земен рай, който изобилствал с блага; земя, в която тече мляко и мед; Йерусалим е пътят на земята, най-плодородната земя, която в сравнение с останалите, е като втори рай. Този блян по едно място, където в началото на света се живеело в състояние на блаженство и невинност, се превръща впоследствие в носталгична страна, която всеки иска да намери.

Едно от най-популярните произведения, които говорят за райското блаженство на отдалечените и непознати места, е легендата за страната на Презвитер Йоан, която страна е локализирана ту в Индия, ту в Централна Азия, а в началото на XIV в. – в Етиопия. Легендата се появява за пръв път през XII в. и се преписва с упорита настойчивост до края на XVII век. Историята започва с едно писмо, което уж било изпратено до византийския император Мануел I Комнин (1143–1180) и написано от самия Презвитер Йоан, потомък на един от тримата магове и царя на Индия. Писмото разказва как в Далечния Изток, отвъд обитаваните от мюсюлманите области, отвъд земите, които кръстоносците безуспешно се опитвали да спасят от господството на неверниците и да си възвърнат, процъфтява Християнско царство - истински идеален образ на Земния рай.

Владетелят на това царство води непрекъснати боеве срещу мюсюлманите и дори се опитва да освободи Йерусалим. Там от земята блика мед и се лее злато. Там има река, от която извира скъпоценни камъни. Там живеят най-различни обитатели и животни: хора, чиито очи и уста се намират на гърдите, пигмеи, гиганти, птици-феникс, петли, които можело да се ядят. Обитателите на царството ядат небесна храна, не се карат и са вечно млади и дълголетни.

Презвитер Йоан на своя трон

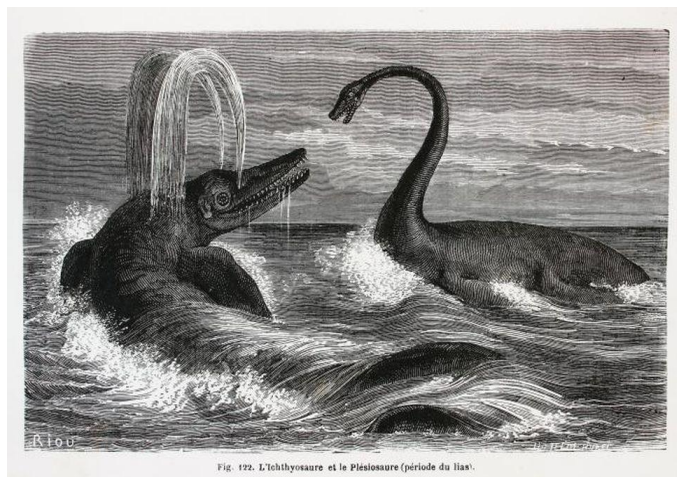

Странните същества в земите на презвитер Йоан

ЗАДАЧА: Знаете ли за други изчезнали, необичайни страни и пътешествия с цел откриването им? Може ли да разкажете нещо за тях?

Жул Верн. Капитан Немо

Жул Верн. Пътешествие до центъра на Земята

Урок 3. Културният диалог

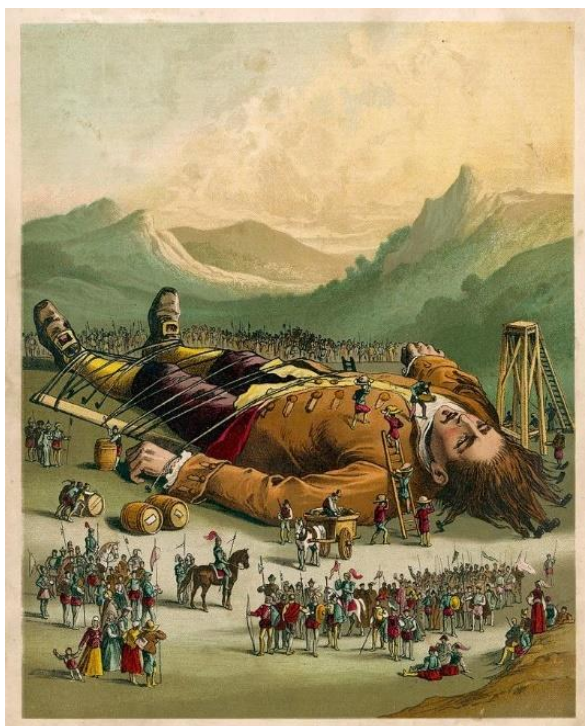
Търсенето на Атлантида – научнопопулярен филм

<https://www.youtube.com/watch?v=nT17VfyQ4sw>

https://www.youtube.com/results?sp=mAEB&search_query=Atlantis%3A+The+Lost+Empire

1. Раждането на стереотипите

Стремежът към различното, граничещо с чудесното, ще се запазва дълго време в съчиненията на средновековните автори. Според един от най-популярните автори в Европа през XV в. – сър Джон Мандевил (който всъщност никога не бил напуснал дома си) да се разказва за география означавало да се разказва за същества, които трябва да съществуват, а не които съществуват.

Гъливер при лилипутите

Гъливер при великаните

Всички тези легенди и представи за изпълнени с чудатости светове затрудняват или изобщо заличават културния диалог. Стремежът да се вникне в думите на другия отсъства, защото предварително е създадено убеждението, че в чуждия свят ще се срещнат циклопи, опашати хора и др.

Чудати създания

Усвоявайки по-стари литературни топоси Псевдо-Кесарий разказва, че славяните ядат с наслада гърдите на жените, защото са пълни с мляко. Разбиват деца-кърмачета у камъните като мишки. Ядат лисици, диви котки и глигани и се обръщат един към друг с вълчи вой. „Солунската легенда“ от XII в. пък разказва, че митрополитът на град Солун предупредил св. Кирил да не отива в земята на българите, защото те били човекоядци и щели да го изядат и по-късно, когато чува българите да говорят на пазара, светецът е обзет от такъв страх, че забравя родния си език. Идващите от Запад латини ще бъдат обвинявани, че ядат всякакви нечисти животни като лисици, мечки, котки, костенурки, гарги и др.

В други случаи тези измислени небивалици се заменят с отдавна остаряла информация. На чужденците се приписват стереотипни пороци. Скитите са жестоки, арменците лукави, а арабите вероломни и изменници. Историческите събития дават възможност на византийските автори да разгърнат докрай възможностите на въображението и словото си в изобретяването на образа на „другия“, описвайки „латините“. Алчност, вероломност, непостоянство, жестокост и арогантност са основните топоси, с които се свързва образът на западния човек. Евстатий Солунски и Никита Хониат споменават неведнъж за невъздържаното пиянство и лакомията на латините. На особено остра критика е подложено латинското духовенство – голобрадите им лица, женствените дрехи, участието им в походите. Как може да си едновременно божи служител и кръвожаден човек!?

Разбира се, Западът също живее със своите наследени от Античността стереотипи, към които ще се прибавят негативите от политическите сблъсъци. Пристрастеността на елинизиранияте ориенталци към насладите и разкоша води и до представата за феминизиранияте „гърци“, които са негодни войници, администратори, държавници. Те са изоставили всякаква мъжественост както на думи, така и по дух. Гърците никога не спазват клетвите си, което е доста далеч от стандартите на рицарската култура и норма, на поведение, базирана на честта. Като цяло за средновековния човек всяко отклонение

от собствената представа за поведение, храна, дрехи, външен вид буди подозрение. Евстатий Солунски например говори за това как норманите се подиграват на дългите коси и как бръснели брадите на византийците в Солун. Никита Хониат потвърждава този разказ като говори за това, че норманите държали византийските мъже да са избръснати и подстригани, с изчистен врат и страни и коса, оставена в кръг според западната мода тогава.

ПРОЧЕТИ ПОВЕЧЕ:

Чужденците и техните неволи в българските земи

Писмата на архиепископ Теофилакт Охридски (1084–1107) изобилстват с оплаквания от трудностите, които той изпитва при общуването с враждебно настроеното към него българско паство. Той се оплаква от българите и тяхната природа, като на места визира конкретно характера на охридчани. Архиепископът нарича Охрид „долина на плача“, а областта му – „блато на злини“. По адрес на жителите в града Теофилакт споделя, че не знаят да тачат нито Бог, нито човек. С такива чудовища той е осъден да живее. Те слушат неговите наставления така както „магаретата – лира“. Живота си сред охридчани Теофилакт отъждествява с орел – Зевсовата птица, който „се е забатачил в тинята и е принуден да търпи да живее с жаби“. Архиепископът непрестанно и целенасочено си изгражда ореол на мъченик, който сам се е „оварварил“, живеейки сред българите и дивотата на българската земя. Напрежението, натрупано в резултат на тази културна пропаст дава основание на Теофилакт да твърди, че „българската природа била хранителка на всякакво зло“ и българите надминават всички „по богатство на злонравие и бедност на живота си“, че нито един охридчанин „не почита нито бога, нито човека“ и като цяло българите „обливат с презрение началниците“.

Близко до страданията на Теофилакт са тези, които преживява в България друг византиец – Григорий Антиохийски. В България той е отвратен от ужасяващото качество на плодовете, хляба, виното и мършавата, гниеща риба. В своите писма от 1175 г. до солунския митрополит Евстатий той пише, че щом излязъл от Сардика, той почти не умрял от глад, толкова трудно било да намери нещо за ядене или да пиене. Това, което умът му възприема, е на всички нива много грозно, неприятно и дори неестествено. Писмото на Мануил Глава до хартофилакса на цариградската църква за пътуването му в Източна Тракия през 1332 г. също е пълно с оплаквания. В митрополията на Врисис и обществото и нравите на хората са незначителни и неструващи нищо. Там няма да попаднеш на трезвен мъж, нито има с кого да разговаряш. Ширят се разгул и простотия. Хората не влизат в църквата, винаги са способни на коварство и кражба. Храната е лоша и няма бани. Колкото и да е труден тук достъпът, за което и да е от полезните неща, толкова е лесен за лошотиите, заключава авторът на писмото.

2. Забраните за общуване

Един от най-важните критерии за неговите ценности и поведение е принадлежността към християнството. Затова и правните текстове ще трябва да регламентират ясно отношенията с иноверците (в тази група освен евреите и еретиците, постепенно ще влязат арменците и латините) и ще се опитват да ограничат максимално общуването с тях. Те се съсредоточават върху три важни въпроса: приемането на чужда вяра; хранителните забрани; браковете с друговеци (Прочети повече 5).

ПРОЧЕТИ ПОВЕЧЕ:

Правила, регулиращи отношенията с друговерци и еретици

1. Ако ли някой се причисли към евреите и е единомишленик с тях във вярата им и ако някога пак се завърне в християнството, да се отлъчи на покаяние за девет години; три години да остане при оглашените, а след това да бъде приета неговата просфора в църквата и после да прекара в покаяние десет години (и) да вземе свето причастие.
2. Ако някой се храни заедно с арменец, или с павликянин, или с какъвто и да било друг еретик и ако някой има любов с такива, то за него казваме: да престане и да идва чист в църквата. И ако от незнание е извършил това, да го освети свещеникът. Ако ли е знаел, да чуе поучение и пак да го освети, като му даде малко запретително наказание. Ако ли не послуша поучението, но желае с тях да яде и да пие, такъв да не се храни заедно с християните и в църквата да не се приема, но да се отвърща от него всеки християнин като от идолослужител. А ако някога пак дойде на изповед, да се отлъчи в покаяние за три години и за две години да не бъде прието от дома му ни просфора, ни никакво друго приношение, а на третата година да приеме просфора в църквата и така да остане и третата година в покаяние.
3. Ако евреин оскверни нещо с ръката си – или вино, или масло, или друго подобно – християнин не трябва да го вкусва, но да дойде свещеник да освети оскверненото и едва тогава може да се яде.
4. Ако някой вкуси хляб от езичник или месо от евреин, или пие от техни съдове – пост тридесет дни. После, като извърши молитва, да се причести.
5. Всеки, който извършва ритуали с евреин и го нарича свой брат или се храни заедно с него, е чужденец спрямо Бога и спрямо светата Църква, и спрямо правоверните и истински християни; за такъв – анатема.
6. Всеки, който се храни или пие с еретик, или има дружба и любов и съединение [с такъв], сиреч с арменец, или с яковит, или с мюсюлманин, или с павликянин, или с други такива като патарени и богомили, за такъв – анатема.
7. Ако мъж верен има жена неверница, която не иска да се откаже от своята религия, или жена християнка – мъж неверен, който не иска да приеме християнството, за тези няма какво да се каже. Обаче, както писахме, не подобава на християнин за неверник да се жени. Ако се случи да стане такова нещо за такива [съпрузи] говори апостол Павел: Невярната жена ще се спаси от верния мъж и мъжът неверен от жената вярна... Ето защо не подобава да се разделят, но во веки да се кае верният мъж за своята невярна жена и да се моли до края на живота си, докато не я обърне Господ в истинната вяра. Така и жената вярна за своя мъж неверник [да се кае]. Да ядат и да пият заедно не забраняваме и стига само верният да ходи при своя духовен отец, да приема светите заповеди от него и непрестанно да ходи в църква, на молитви и на служби усърдно да се отдава. Деца, ако родят, верният да ги насочи към истинската вяра.
8. Ако неверен мъж оскверни християнска девойка, то да се кръсти и да вземе жената с благословение. Ако не иска, тогава да вземат цялото му имане и да го дадат на жената, изгубила девствеността си и осквернена от него. Него да изгонят и прогонят от мястото като оскърбител и губител на християнския род. А тази жена християнка, като вземе имането на това неверно псе, да се ожени за друг мъж християнин.

Така строго се санкционират тези, които се обръщат във вярата на евреите и после се връщат в лоното на Църквата. Според друго правило онзи, който е приел чужда вяра и иска да се отрече по-късно от нея, трябва пред всички да прокълне грешното учение и да прекара в пост две години, по време на което никой християнин не бива да се храни с него. Споделянето на обща трапеза се възприема като споделяне на общи вярвания и затова забравите, свързани с това, са много и особено строги. Този, който дели трапезата си с езичници, арменци или павликяни, подлежи на покаяние, не може да се храни заедно с християните и не се приема в църквата.

Дълго време средновековният законодател ще се чуди какво да прави с правилото (72-ро) на Трулския събор (691–692), което не само забранява сключването на бракове с иноверци от клирици и миряни, но и постановява те да бъдат обявявани за недействителни.

Съборът в Трул. Хроника на Константин Манаси

Според охридския архиепископ Димитър Хоматиан (ок. 1216–1234) бракът с католик трябва да се смята за законен, стига да не е извършен по католически обред. За това, че тези забрани не оставали само на хартия, свидетелства разказът на Одон дьо Дьои „След като нашите свещеници отслужеха меса над техните олтари, те извършваха очищение и освещение, като да са били осквернени. [...] всеки пък, когато някой от нашите встъпвал в брак, те го кръщаваха отново, макар и преди това, той да е бил кръстен по римски обичай“.

3. Съвременните стереотипи

ЗАДАЧА: Прочетете поговорките. Какви представи за особеностите на различните народи съдържат и какви са историческите основания за тях?

Поговорки

Гледа като обран евреин.
Пиян турчин – бясна свиня.
Яд ли те е на турчин, моли Бога да пропие ракия.
Турчин като не намери кокошка и сврака яде.
Цигански кон от тъпан не го е страх.
Сиромах хаджия, дрипав грък и дръглива свиня, едно е.
Ако в гората вълци, ако в село гърци.
Лъже кат дърт циганин.
Бог да пази от влашки вълци и беломорски гърци.
Изхвъркнал му коремът като на циганче.
Засмял се като циганин на готови пари.
Попитай евреина за някое място да го намериш скоро.
Бяга като евреин от кръст.
За това ще е минало, евреинът една пара не дава.
Грък, като лъже, и сам си вяра хваща.
Грък циганина надлъгва.
Като сме черни, да не сме цигани.

ЗАДАЧА: Прочетете правилата и кажете с какви дейности се свързват ромите през Средновековието?

Правило 61 на Трулския събор, VII в.

Ония, които се обръщат към магьосници или към така наречените стоначалници, за да узнаят от тях не ще ли им открие нещо, каквото желаят, по силата на предишните за тях постановления на отците, нека подлежат на правилото, определящо шестгодишно покаяние. На същото наказание трябва да се подхвърлят и ония, които водят мечки или други животни за забава и съблазън на простите хора и които предсказват щастие, съдба, родословие и много други подобни неща, също така и тъй наричаните облакогонци, обайници, поставчици на предпазни талисмани и гадатели. Ония пък, които упорстват в това и не искат да се отвърнат и отклонят от подобни вредни и езически измислици, постановяваме да се изгонват съвършено от църквата, както и светите правила заповядват, защото: „какво общо има между светлина и тъмнина“, казва апостолът? Или: „Какво съгласие може да има между Христа и Велиара?“ Или: „Каква прилика между Божия храм и идолите!“ (2 Кор. 6:14, 15, 16).

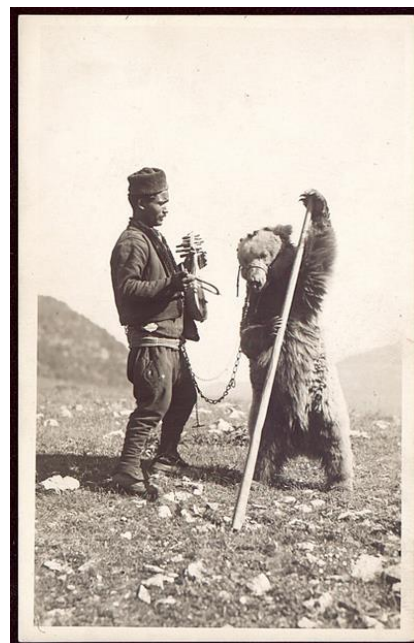
В номоканоните често пъти циганка и знахарка са взаимнозаменими. С тях се превежда гръцкото наименование египтяни или още атингани. Атинганите са познати като еретици още през VI в. За тях има специален ритуал на кръщение, при който трябва да се откажат и проклинат магьосничеството и астрологията. В едно от най-ранните печатни издания на номоканона от кр. на 17 в. издателят на текста прибавя към тези правила още едно за този, който ходи при вражалци, за да открие нещо изгубено. Наказанието е 4-годишно покаяние и 60 поклона на ден.

*Вражелица. с. Парил,
Неврокопско.*

Във византийския език се използват различни думи със значение на магьосник, вълшебник. Една от тях е готис, която обозначава египетските магьосници, тези, които се занимават с черна магия и са подвластни на Дявола. Сред учените битова мнението, че демонизирането на чернокожите е започнало в средите на египетското монашество и е било свързано с нападенията на свирепите нубийски племена.

Мечкар

Вампирова булка. Илюстрация на Николай Райнов. В едноименната приказка черна арапка, за да завладее сърцето на царя е направила магия над царството и го е превърнала във вампирско.

ЗАДАЧА: Организирайте дискусия: Кои стереотипни представи виждаме отразени днес в отношението към бежанците и циганите в България/Европа?

За да се подготвите по-добре за дискусията, запознайте се с приложените материали:

Протести в с. Розово: <https://youtu.be/rUYNXtwWuvo>

Относно бежанците:

http://www.rassate.bg/media/id_6743/?fbclid=IwAR02O9OYQEGg3ZhC_yoZaGtpUd5M2DV07rl2Y78tjbkcUI3c-GRZWRKLzJQ

Тема 3. Делото на Кирил и Методий и българската национална идентичност

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

I. Цели

Основната цел на урочните единици (УЕ) е:

1. Проследяване ролята на Кирило-Методиевото дело като фактор за формиране и белег на българската национална идентичност.

II. Задачи

Главните задачи, произтичащи от поставените цели, са:

1. Изясняване на ролята на Кирило-Методиевото дело и спомена за него като символ на политическа самостоятелност през Средновековието и Новото време.

2. Проследяване на промените в разбирането на значението на Кирило-Методиевото дело в Ново и Най-ново време.

3. Запознаване с конкретни артефакти – светски и църковни изображения на Кирил и Методий и техните ученици, като носители на представите за тяхното дело.

4. Проследяване на дебата за ролята и мястото на кирилицата в днешна обединена Европа.

III. Целева група

Целевата група на УЕ са на първо място ученици от VI, X–XII клас на СОУ, както и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. Всяка УЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

Уроците са разработени въз основа на учебните програми по история и цивилизация за VI и X клас .

II. Знания

Уроците предоставят общи знания за ролята на Кирило-Методиевото дело в различни исторически периоди като символ на българската национална идентичност.

III. Умения

Уроците са насочени към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Да оценява делото на св. Кирил и Методий и учениците им за формиране и утвърждаване на българското самосъзнание.

2. Познава и разбира приноса на значими личности в българската история.

3. Очертава социокултурните и политическите измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици, като ги съотнася със съвременността.

4. *Разбира защо св. св. Кирил и Методий са определени за небесни съпокровители на Европа.*
5. *Различава традиционни от нови празници, налагащи се в българското общество през Възраждането.*
6. *Обяснява утвърждаването на традиционни празници в официалната празнична система в България чрез примера на 24 май.*
7. *Дава примери за връзка между утвърждаването на национален празник и раждането на национална държава.*
8. *Разбира отношенията между групови идентичности и национална идентичност.*
9. *Разграничава патриотизъм от национализъм.*
10. *Показва готовност да участва в решаването на актуални обществени проблеми.*

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование УЕ се намират в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. *Гражданско образование за XI клас – Идентичности и различия в обществото .*
2. *Гражданско общество за XII клас – Гражданите, властта и държавата.*
3. *История за VI и X клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.*
4. *История за XI клас (профилирана подготовка).*
5. *Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.*

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – Кирил и Методий и българската национална идентичност

- Свещения характер на славянските букви
- Кирил и Методий учители на българите
- Кирил и Методий и Българското възраждане
- Кирил и Методий и българският национален идеал в периода до Втората световна война
- Делото на Кирил и Методий в социалистическа България
- Кирил и Методий и Програмата 1300 г. от създаването на българската държава

Урок 2 – Кирил и Методий покровители на Европа

- Кирил и Методий – апостоли на славяните
- Кирило-методиевските юбилеи и политическата карта на XIX в.
- Кирил и Методий – съпокровители на Европа

Урок 3 – Кирил и Методий и нашето съвремие

- Значението на Кирило-Методиевото дело днес
- Кирил и Методий и общата европейска идентичност.
- Приносът на България за опазване на Кирило-Методиевото дело

Урок 1 – Кирил и Методий и българската национална идентичност

1. Свещеният характер на славянските букви.

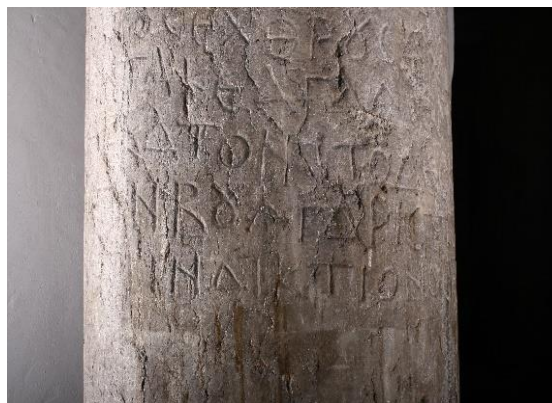

Чуйте откъс от произведението на Черноризец Храбър „За буквите“:

„Ако ли попиташ славянски грамотни [хора], казвайки: „Кой ви е създал буквите или превел Книгите“, то всички знаят и отговаряйки, ще рекат: „Св. Константин Философ, наричан Кирил, той ни създаде буквите и преведе Книгите, и Методий, неговият брат“.

Едва ли има други личности от нашето минало като Кирил и Методий, с които през годините да е така тясно свързано българското народностно самосъзнание и чиито имена да звучат толкова познато за всеки.

Когато обсъжда защо е било необходимо да се създадат славянските букви, Черноризец Храбър обръща внимание на това, че българите са били принудени да пишат с римски и гръцки букви, които не могат да предадат добре славянската реч като в думите – църква, човек и др. Всъщност българите много добре са се справяли с този проблем, ако съдим по надписите на българските ханове, а и днес знаем, че една голяма част от славяните, като поляци, чехи, словаци, пишат с латински букви.

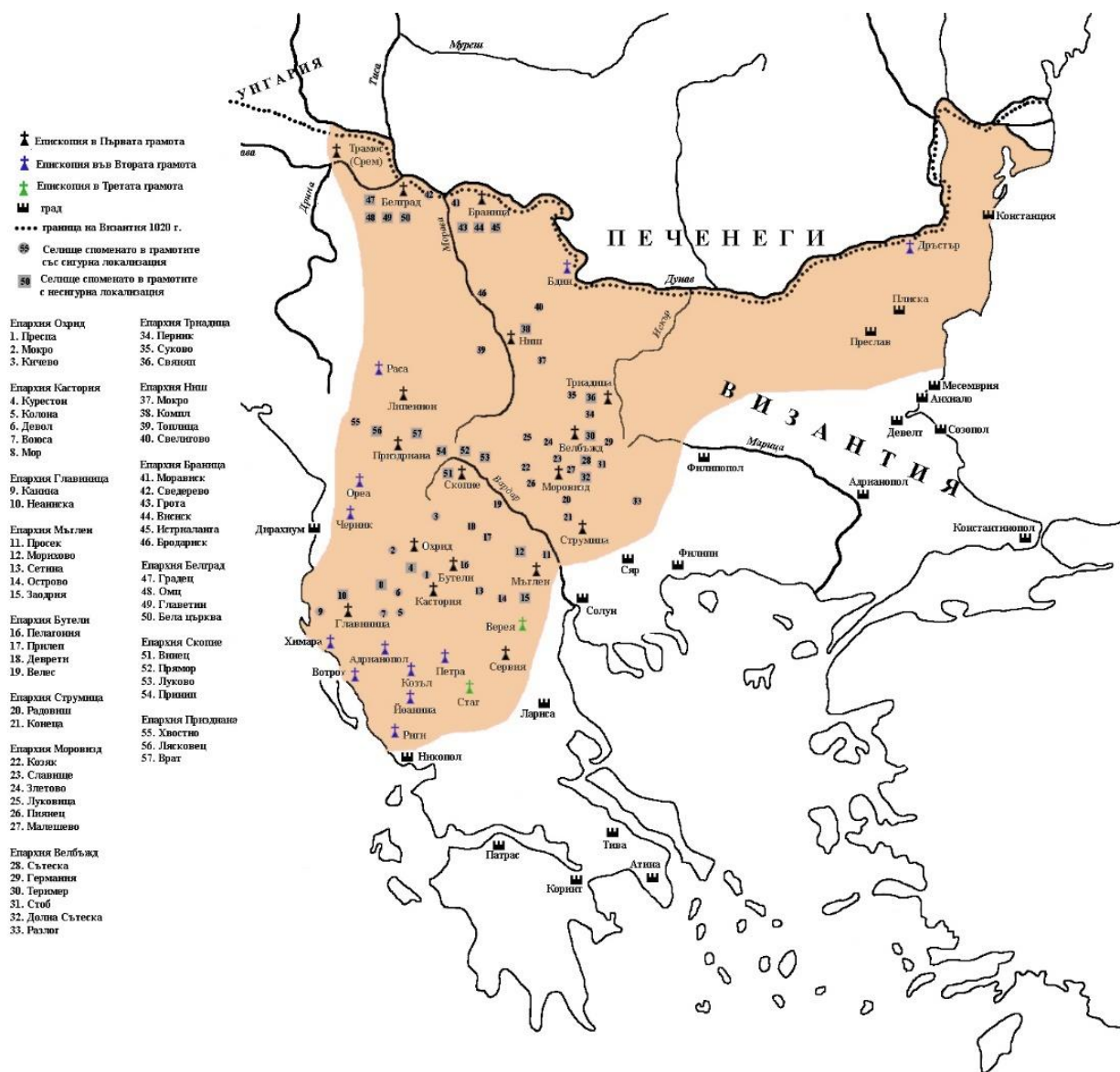
*Надпис на хан Омуртаг за построяването на дворец на р. Тича
Чатъларски надпис в близък план*

Значението на Кирило-Методиевото дело се корени в това, че със създаването на славянската писменост започва и преводът на славянски на богослужебните книги, а славянският език се превръща в „свещен“, наравно с признатите до този момент еврейски, латински и гръцки (вж. в речника триезична догма).

Изнамирането на славянските букви дава възможност на славянските народи да се легитимират като отделна общност (политическа или народностна). Неслучайно „език“ на старобългарски означава племе, род. Така „езичник“ ще бъде този, който не е от „нашия род“, т.е. не принадлежи към християните.

2. Кирил и Методий учители на българите

Мотивът за покръстването на българите от Кирил и Методий и техния български произход се появява за пръв път в съчиненията от XI в. насетне. Неговата поява трябва да се търси в стремежа на Охридската архиепископия да обоснове самостоятелността си спрямо Константинополската патриаршия.

Карта на Охридската архиепископия

Кирил и Методий от църквата „Св. София“ в Охрид

Така в Пространното житие на Климент Охридски от Теофилакт Охридски, от края на XI в., се казва, че великият Методий непрекъснато дарявал с благодеянията на словото си и българския княз Борис, който живял по времето на византийския император Михаил и когото по-рано бил направил свое духовно чедо и бил привлякъл чрез прекрасния си във всичко език. Краткото житие на Кл. Охридски от Димитър Хоматиан (XIII в.) нарича Методий „известния учител на мизийския народ“. Отглас от този мотив може да се види в стенописите на охридската църква Св. София (XI в.), където са изобразени като двойка Кирил и Методий, и в тези в курбиновската църква „Св. Георги“ от 1191 г., където е запазен надпис на гръцки, в който са посочени като учители на българите.

Мотивът откриваме и в някои български паметници като Проложното житие на Константин-Кирил, в т.нар. Солунска легенда и в Краткото житие на Кирил (Успение Кирилово), което разказва за отиването на Кирил в областта Брегалница, по това време в пределите на Българската държава, където покръства 54 000 славяни.

3. Кирил и Методий и Българското възраждане

Мотивът за покръстването на българите от Кирил и Методий добива особено голямо значение и популярност в епохата на Българското възраждане, когато особена актуалност придобива един легендарен разказ, запазен в Хронографията на Продължителя на Теофан (съставена през X в.) и преповторен от някои други византийски хронисти. В него се говори за това, че „Тъй като княз Богорис имал голяма страст към лова, той пожелал да бъдат изобразени (ловни сцени) в някакъв негов дом, в който често отивал, та и нощя, и деня да ги има за наслада на очите. И тъй, понеже бил обладан от такава страст, той повикал някакъв монах живописец от нашите ромеи. Този човек се наричал Методий. Когато той се явил при лицето (на Богорис) последният, по божие внушение му заповядал да изобрази не изстребление във война или избиване на животни и зверове, но каквото сам пожелае, като му добавил само това, че би искал зрителите да изпитват страх, като гледат, и заедно с това, картината да предизвиква (у тях) удивление. Монахът, прочее, знаейки, че нищо друго не събужда толкова ужас, колкото второто божие пришествие, изобразил там именно него: от едната страна как праведниците получават награда за страданията, а от другата как грешниците събират плодовете на своя живот и

биват прогонени и насилствено отпращани към очакващото ги мъчение. След като картината била свършена и той видял тези неща, той бил обладан от страх пред бога, посветен бил в нашите божествени тайнства и в дълбока нощ приел божественото кръщение“. Тази версия се преосмисля от Паисий, който я включва в Историята си.

Представата за светите братя като лично ангажирани с българите е застъпена и в книгата на Юрий Венелин „Критически издирвания за българската история“, 1849, преведена от Ботьо Петков през 1853 г. Според Венелин Методий пряко участва в покръстването на Борис, а след това с брат и Константин и други духовници (със славянски произход) създават в двора на Борис азбуката и превеждат цялата необходима за богослужението книжнина на български език. Идеята, че Методий е покръстил княз Борис, намираме отразена в множество иконописни и живописни изображения. Особено интересен е цикълът със сцени от живота и дейността на Кирил и Методий в Араповския манастир при Асеновград, изписан през 1864 г.

Борбата за самостоятелна просвета и самостоятелна българска църква става причина в този период да се акцентира основно върху образа на двамата братя като славянски просветители и първи архиепископи на българите. Честването на празника на Кирил и Методий на 11 май се превръща в училищен празник.

ЗАДАЧА: Разгледайте стенописните от Араповския манастир. Какви сцени от живота на Кирил и Методий изобразяват? Спрямо облеклото на вярващите, в кое време се развиват събитията?

Стенописи. Араповски манастир.

4. Кирил и Методий и българският национален идеал в периода до Втората световна война

Разпокъсването на българските територии с решенията на Берлинския конгрес през 1878 г. придава нов смисъл на Кирило-Методиевото дело. То ще се превърне в символ на борбата за постигане на българския национален идеал и обединяването на населените с

българи земи. Затова и в повечето вестници и списания, когато става въпрос за Деня на солунските братя, се акцентира на обединяващата функция на празника. Той е определян като празник на „целокупното българско племе“, който обединява около 7 милиона българи, пръснати в Царство България, в Македония, Тракия, Добруджа, Моравско и другаде, българи, които „се спояват по своя най-важен народен белег – езика, на който ни научиха двамата братя“. Именно по тази причина българската държава се стреми да отстоява мястото си на център на тържествата. Така по повод честването на 1000-годишнината от смъртта на Методий на 6 април 1885 г. дружество „Славянска беседа“ заедно с представители на столичните учители и на Столичното училищно настоятелство първи излизат с предложение, в което настояват България като център, в който се заражда и се разпространява Кирило-Методиевото дело, да бъде домакин на Общославянския събор по случай юбилея. Макар и за кратко политическата конюнктура от времето на Втората световна война дава шанс на българите да сбъднат своя национален идеал. С посредничеството на Германия през септември 1940 г. е подписана Крайовската спогодба, с която Румъния връща Южна Добруджа. Следващата година, през април, без да участва пряко във военните действия, като съюзник България получава правото да навлезе в завзетите от Италия и Германия територии на Югославия с цел временно военно администриране. На 19 април 1941 г. българското правителство изпраща войскови части и започва изграждане на гражданска администрация. Така честването на 24 май 1941 г. се превръща в израз на всеобщото въодушевление. Статиите в пресата, предаванията по радиото са подчинени на една и съща идея. „Тази година празникът на св. Кирил и Методий се отпразнува при наличността на едно голямо историческо събитие – обединението на българския народ, присъединяването на всички български земи към майката Родина...“. На самия 24 май на площад „Александър Невски“ се събират ученици от всички столични училища. Присъстват и представители от освободените земи. Кулминацията на тържеството настъпва, когато младеж, носещ на ръка поднос с гравирана металическа кутия, в която е поставена пръст от новоосвободените земи, я предава на цар Борис III.

Снимки от вестници, представящи честването през 1941 г.

ЗАДАЧА: Разгледайте българските бойни знамена с изображенията на Кирил и Методий, с кои събития от българската история се свързват те?

Самарското знаме.

Знаме на Македоно-Одринското опълчение. 1912 г.

5. Делото на Кирил и Методий в социалистическа България

Ако в първите две години от управлението на новата власт в страната празникът на Кирил и Методий продължава да се отбелязва с традиционните училищни беседи, шествия и религиозни молебни, то постепенно с настъпването на комунистическата

диктатура той ще придобие изцяло светски характер. За известно време манифестациите дори ще бъдат отменени, но най-голямата промяна в интерпретацията на образа на двамата братя е свързана с възприемането им не като символ на българската нация, а по смисъла на идеите за социалистическия интернационализъм – като символ на цялото славянство. Това е Денят на славянската култура, на просветата и на общославянската солидарност. Един добър пример за омаловажаването на „националното“ в Кирило-Методиевата символност е промяната, която придобива ордена „Кирил и Методий“. От най-високо отличие в Царство България той заема ниското седмо място в ранговата листа на българските почетни знаци.

Орден „Св. Кирил и Методий“ I степен

Орден „Св. Кирил и Методий“ след 1945 г.

ЗАДАЧА: Прочетете: Речите по повод отбелязването на 24 май 1941 г. и на 24 май 1945 г. Посочете основните разлики в разбирането за значението на Кирило-Методиевото дело преди и след 1945 г.

Отбелязване на 24 май 1941 г.

„... Делото на Кирил и Методий е символ на нашето единство през вековете и на нашата народностна култура. Братя от Македония, Добруджа и Беломорието, вие отново сте с нас, обединени, както някога преди векове... В часа на тази светла радост нека си спомним, че именно делото на светите братя бе най-ярката връзка между нас през всички времена. В това дело е заложено и най-неоспоримото доказателство за днешното единство на нашите земи – по тия земи проповядваха и творяха учениците на нашите апостоли“.

Отбелязване на 24 май 1945 г.

Из реч на Вълко Червенков

„...ние трябва да ги (историческите факти – б.м.) изтъкнем днес по-силно от когато и било, за да бъде за всекиго очевидно, че отечественофронтовска България е скъсала веднъж завинаги с идеологията и практиката на великобългарския шовинизъм, държи високо и чисто знамето на всеславянската солидарност, на братското сътрудничество с всички славянски народи, на първо място – на вечната дружба с великия руски народ. [...] Днес делото на Кирил и Методий изпъква с най-голяма сила тъкмо като общославянско... Кирил и Методий, както и техните ученици, не принадлежат на един отделен славянски народ, а принадлежат на цялото славянство...“

Из реч на регента Годор Павлов

„Великошовинистическата и реакционна буржоазия се мъчеше да ги представи [Кирил и Методий] като реакционери и съзнателно подсилваще историята с оглед своите завоевателни намерения. [...] Те дадоха живота си, ума си, работеха неуморно за славянската просвета, култура и единство... Вековният враг на славянството е повален в прахта... Славянството роди Хус, поп Богомил, Коперник, Пушкин, славянството роди най-слънчевия, най-човечния, най-мъдрия измежду всички организатори, културни дейци и държавници – гениалния Вл. Илич Ленин... Сега, когато чествуваме деня на Кирил и Методий, наша първа задача е да въздадем похвала и благодарност на организатора на новия свят, на новата човешка култура и прогрес – другаря Сталин. Да пребъде неговото име!...“

6. Кирил и Методий и Програмата 1300 г. от създаването на българската държава

През 60-те години на ХХ в. започва постепенното разведряване в културната политика на социалистическа България. Поради чисто икономически интереси, а и заради антибългарската пропаганда на Югославия партийното ръководство обръща внимание върху състоянието на българистиката в чужбина и формулира обстойно програма за развитието ѝ. Партията започва да залага на патриотичното възпитание, т.е на националното, премълчавано дотогава в името на интернационализма. Осъзнаването на културната пропаганда като значим фактор при определяне мястото на България на международната сцена достига своя апогей в идеите на Людмил Живкова за самоусъвършенстването на личността, което може да стане при опознаване на древните култури и на най-високите световни културни постижения. Те намират израз в организирани грандиозни чествания по случай 1300-годишнината от създаването на българската държава. Във връзка с тях е разработвана и специална програма нар. Константин – Кирил Философ.

Паметникът „Създатели на българската държава“, Шумен.

Паметникът 1300 г. България, София.

Урок. 2. Кирил и Методий покровители на Европа

1. Кирил и Методий апостоли на славяните

Идеята за легитимирането на националната идентичност чрез делото на Кирил и Методий не е чужда и на останалите славянски народи. Според някои легендарни данни в латинската Кристианова легенда (възникнала най-вероятно в кр. на X в.), откъдето са заети в по-късни паметници, около 874 г. Методий покръства чешкия княз Борживой – факт, който не се смята за доказано историческо събитие. В хрониката на чешкия писател Козма Пражки от началото на XII в. събитието се отнася към 894 г., когато Методий вече не е жив. Мотивът за покръстването на Борживой от Методий, продължава да се използва и в по-късни текстове, особено от времето на последните чешки крале от династията на Пржемысловците като отглас на стремежа им да направят Оломоуц архиепископски център. В службата за св. Кирил и Методий от средата на 14 в. последната глава разказва за покръстването на княз Борживой от Методий и приемането на християнството от неговата съпруга Людмила и целия чешки народ. Финалът възхвалява пророчеството на Методий, гласящо че Борживой и неговите наследници ще станат най-могъщи владетели – „което вярно се е сбъднало и до ден днешен“.

Колоната на св. Троица в Оломоуц, ср. 18 в.

Колоната на св. Троица в Оломоуц, Методий

2. Кирило-методиевските юбилеи и политическата карта на XIX в.

Особено актуална по отношение на идеята за отстояване на националната идентичност, както и по линия на противопоставянето между православие и католицизма, от една страна, и от друга, по отношение съперничество между Австрийската империя и Русия, ще се окаже кирило-методиевската тема през деветнадесетото столетие. През 1848 г. се случват две важни събития, които в политически план ще предопределят основните идеологически интерпретации на Кирило-Методиевото дело – националните революции в Австро-Унгария и енцикликата на папа Пий IX (1846–1878) до източните християни за

сближаване между двете църкви. Проектите на папа Пий IX актуализират идеята за Кирило-Методиевото наследство в църковно-религиозния живот на западните славяни. Годишнината от Великоморавската мисия през 1863 г., тази от смъртта на Кирил през 1869 г. и от смъртта на Methodий през 1885 г. се превръщат в своеобразен символ на униатската политика, чиито привърженици се стремят да превърнат Велеград в славянски Йерусалим.

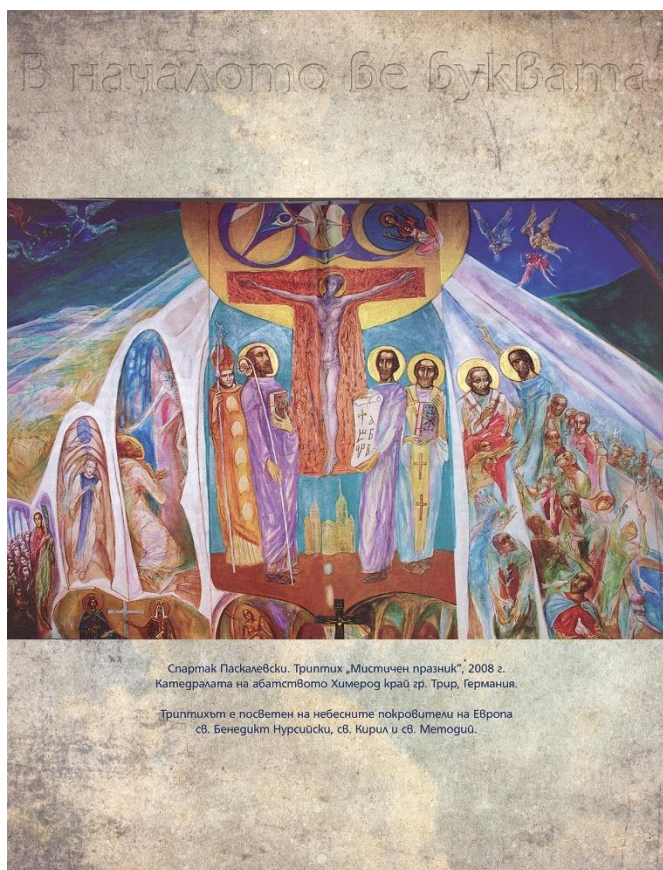

Базилката във Велеград

Австро-Унгария се опитва да се превърне в притегателен център за славянството, като по този начин запази чехи, словаци, поляци в рамките на империята. Във връзка с навършването през 1862 година на хиляда години от създаването на славянската азбука в Русия се предприема кампания по възобновяването на църковното почитане на славянските първоучители. Макар и стремежът на Руската империя да се превърне в своеобразен център, около който да гравитират останалите славянски народи, да е лишен от експанзионистичен смисъл и да няма външнополитически изяви, той идва като отговор на опитите за австро-славянско сближение, чиято реализация, по мнението на руските дипломати, би довела до укрепване на Дунавската монархия в противовес на руските интереси. Тази перспектива, свързана и с усилването на влиянието на Австро-Унгария на Балканите, е много тревожна за Русия.

ЗАДАЧА: Разгледайте картата и посочете кои съвременни държави влизат в състава на Австро-Унгария. За кои от тях би била важна кирило-методиевската идея?

3. Кирил и Методий – съпокровители на Европа

С апостолическо послание „За безпримерно достойнство“ от 30 декември 1980 г. папа Йоан Павел II, славянин по рождение, обявява светите братя Кирил и Методий за съпокровители на Европа, заедно с Бенедикт Нурсийски. След годините на противопоставяне двамата славянски апостоли се превръщат в мост между Изтока и Запада.

Триптих на Спартак Паскалевски

ЗАДАЧА: С кои моменти от живота на Кирил и Методий са свързани Рим и Папството?

Посочете верните твърдения.

- Папа Адриан II освещава славянските богослужебни книги.
- Папа Адриан II изпраща Кирил за архиепископ във Великоморавия.
- папа Адриан II изпраща Методий като архиепископ в Панония.
- Папата изпраща Кирил и Методий на мисия във Великоморавия.
- Кирил умира в Рим.
- Методий умира в Рим.

Провери

Можете ли да посочите места в Рим, които да са свързани с Кирило-Методиевото дело?

Урок 3. Кирило-Методиевото дело и нашето съвремие

Урок-упражнение

1. Значението на Кирило-Методиевото дело днес

Кирило-Методиевото дело не губи своята актуалност и днес. След разпадането на социалистическия блок то се превръща в един от основните белези на идентичност на новопоявилите се европейски държави – Чехия, Словакия, Македония, Русия и др. Така с особена тържественост се възстановяват честванията на празника на Кирил и Методий на 5 юли в Нитра (Словакия), където е бил архиепископ Методий. Пред Нитренския замък е поставена скулптура на двамата братя и са изработени специално четири медала. През 1997 г. университетът в Нитра е наречен на името на Константин-Кирил Философ.

Паметник на Кирил и Методий в Нитра

Особен интерес към Кирило-Методиевото дело започва да проявява след 1989 г. Русия, която вижда в него символ на идеята за превръщането на страната в център на православието. От това време датират и първите паметници на Кирил и Методий на територията на страната.

Паметник на Кирил и Методий в Солун

Паметник на Кирил и Методий в Москва

2. Кирил и Методий и общата европейска идентичност

ЗАДАЧА: Припомнете си текста на Пространните жития на Кирил и Методий. Начертайте на картата на Европа пътя на двамата славянски апостоли. Отбележете в кои съвременни държави се почита паметта им.

С делото на Кирил и Методий е свързано културно-политическото развитие на повечето европейски държави днес. Символ на идеята за обединяващия характер на Кирило-Методиевото наследство е гробът на св. Кирил в Рим, където са поставени паметни плочи от различни държави.

Гробът на св. Кирил в Рим

3. Приносът на България за опазване на Кирило-Методиевото дело

ЗАДАЧА: Кирил и Методий създават славянската азбука и превеждат най-необходимите богослужебни книги за нуждите на своята мисия във Великоморавия. Защо тогава средновековна България е истинският наследник на Кирило-Методиевата мисия?

ЗАДАЧА: Разгледайте изображенията на жезъл и огърлица, които носи в тържествени случаи ректорът на СУ „Св. Климент Охридски“. Какво символизират те? Защо Университетът е наречен на св. Климент? Знаете ли други университети, които да носят имената на личности, свързани с Кирило-Методиевото дело?

Кирило-Методиевото дело е и най-големият принос на българите в европейската и световната култура. Именно така то бе оценено и от председателя на Парламентарната асамблея при приемането на България в Съвета на Европа през 1992 г. и беше единственият посочен български принос с общоевропейско значение. През 2008 г., една година след приемането на България за пълноправен член на ЕС, това отново бе подчертано от тогавашния зам.-председател на Европейската Комисия Франко Фратини, който заяви, че България през изминалата първа година на нейното членство е въвела в Европейския съюз трета азбука и така е допринесла за диалога и разбирателството в него.

Банкнота от 5 евро с надпис на кирилица.

ЗАДАЧА: Организирайте дискусия: Трябва ли да се откажем да пишем на кирилица?

ЗАДАЧА: Организирайте дискусия: За и против паметника „1300 години България“.

За да се подготвите по-добре за дискусиите, може да използвате следните материали:

[Обсъждане деконструкцията на паметника „1300 г. България“](#)

[За паметника „1300 г. България“](#)

[Предложения на граждани за трансформиране на паметника „1300 г. България“](#)

А

Акакия – торбичка с пръст, която държи в ръцете си византийският император, за да му напомня за неговата смъртност.

Анатема – най-тежкото църковно наказание. Тя е равностойна на проклятие, при което грешникът не просто е изключен от Църквата, но за неговите грехове няма опрощение и след смъртта тялото му няма да възвърне обичайната си форма.

Антиподи – идеята за съществуването на антиподи (хора, които живеят от обратната страна на земята и за тях светът е огледално обърнат на нашия) е свързана с представата за сферичната форма на земята. Кога точно се е появила тази идея днес не можем да кажем със сигурност, но множество сведения за тази идея се съдържат в книгата на Диоген Лаерций, живял през III в. Там той разказва напр., че според питагорейците „Вселената е одушевена, разумна и сферична, а в центъра ѝ се намира Земята, която също е сферична и населена от всички страни. Съществуват даже антиподи и за тях нашето долу е тяхното горе“.

Араповски манастир – цикълът със сцени от живота и дейността на Кирил и Методий в църквата „Св. Неделя“ в Араповския манастир при Асеновград, изписан през 1864 г., е единственият подробен разказ за тяхното дело, създаден от възрожденските майстори Георги Данчов и учителя му Алекси Атанасов.

Арменска ерес – причина за разногласията между Византийската и Арменската църква става отсъствието на пратеници на последната от Четвъртия Вселенски събор през 451 г. в Халкедон. Така Арменската църква не признава решенията на събора и е обвинена в монофизитство (че признават само божествената природа на Христос). Така също съществуват и някои особености в ритуала на Арменската църква, които са осъдени от Вселенските събори, като напр. арменците са обвинени, че приготвят виното за причастие, без да слагат вода в него, че приемат сред духовенството само лица, произхождащи от такива семейства, че ядат яйца и сирене в събота и неделя по време на Великденския пост.

Архиепископия България – Архиепископия Охридска на Първа Юстиниана и на цяла България, съкратено наричана и Охридската архиепископия, и още Архиепископия България е създадена след завоюването на България от Византия през 1018 г. с указ на император Василий II и включва новозавладените български земи. Подчинена е на Константинополската патриаршия. За нейни предстоятели са избирани византийски архиепископи.

Б

Богомили – дуалистично учение, в основата на което стои манихейството. Смята се, че се появява в България по времето на цар Петър (927–969).

В

Велико преселение на народите – миграционен процес, при който в продължение на няколко века има мащабно придвижване на германски и славянски племена от Северна Европа на юг и на номадски ирански, хунски и тюркски народи от степите на Евразия на запад. В резултат на тези миграции се изграждат и нови държави и се слага началото на политическата карта на средновековна и съвременна Европа.

Г

Големият дворец в Константинопол – голям императорски комплекс в Константинопол, който се намирал между Хиподрума и св. София.

Д

Давид – библейски цар. Според библейския разказ по времето, когато действащият цар Саул се компрометирал в очите на своите съвременници и поданици, ползващият се с огромен авторитет последен израилски съдия Самуил е натоварен да избере нов цар. Чрез пророческо откровение неговият избор се спрял именно на Давид. Според някои от пророчествата именно от рода на Давид ще се роди бъдещия Месия (Спасител). Изборът на Давид за цар според проявените от него достойнства и встъпването му във власт чрез акта на помазването го превръща в един от основните символни образи на владетелската власт през Средновековието.

Дископотир – съд за причастие.

Дюканжов списък – списък на архиепископите на Българската архиепископия, съставен в средата на XII в. Паметникът е открит от френския хуманист Шарл дю Канж, който го издава през 1680 г. и поради това носи неговото име.

Е

Евхаристия – взимането на Свето причастие е едно от основните тайнства в християнската Църква. Неговото начало се свързва с Тайната вечеря, когато Иисус Христос дава на учениците си хляб и вино, символизиращи тялото и кръвта му. Взимането на причастие символизира общността на вярващите. Лишаването от причастие е равносилно на изключване, отлъчване.

Енциклика – официален документ, послание на папата/патриарха до всички християни.

Епитимия – изпълнение на църковно наказание под формата на строг пост, молитви и поклони. Налага се от свещеника след изповед за определен срок.

И

Идентичност – идентичността е качеството на принадлежност към някаква общност, посредством която лицето се идентифицира чрез различни белези и споделянето на общи ценности. За времето до появата на националните държави XVIII–XIX в. основен

белег на идентичност е религиозната принадлежност. В политическата идеология на средновековните държави важен модел в изграждането на идентичност е следването на старозаветните модели. Основанията на властта, произходът на народа се търсят в библейските сюжети. Покръстването през 864 г. води до коренна промяна в българския държавно-политически и културен модел. Българските владетели се опитват да изградят една нова империя, заимствайки от Византия основните моменти от политическата и културна програма на империята.

Избран народ – идея в юдаизма, според която евреите са избрани от Бог за негов народ, за свят народ.

Л

Литургия на верните – това е третата част на литургията (след литургията на оглашените). На нея не могат да присъстват некръстени, както и такива, които се намират в покаяние. В тази част се четат Символа на вярата и молитвата Отче наш. Литургията завършва с Евхаристията – взимането на причастие.

М

Манихеи – Дуалистично учение, появило се през 3 в. и обявено за ерес от Църквата. Според него в света има две начала – Зло (в образа на Сатаната, който е сътворил материалния свят) и Добро (Бог), които са в постоянно противоборство. Манихеите отричат Стария завет и не приемат личността на Исус Христос като част от Св. Троица.

Миропомазване - помазването с елей е практика, която произлиза от Древния Изток. Ритуалът има символно значение, което произтича от функцията му да „пречиства“ и да „дава сила“. В Египет той има правна сила и е използван при промяната на статуса на определено лице и по-специално освобождаването му от робство. Публично господарят оповестява желанието си да даде свободата на своя роб и излива върху главата му елей. Владетелското помазване засвидетелства божествената сила и закрила, която снизхожда върху главата на царя посредством силата на свещеното масло. Появата на ритуала за владетелско помазване със свето миро се свързва с германските кралства, създадени в резултат на Великото преселение на народите, които търсят легитимност в библейския разказ за старозаветните царе. Във Византия и другите православни страни практиката се разпространява след началото на XIII в. и е свързана с идеята за силното западноевропейско влияние.

Моисей – библейски пророк.

О

Облекло на императора – костюмът на императора се състоял от: сакос (къса туника с къси ръкави), епилуркион (копринена или памучна дреха облечена върху ризница) и кавацион (дълга и широка дреха, наричана от някои манто или кафтан). Краката му били обути в специални чорапи (калце) и обувки (ботуши и сандали).

Оглашени – това са желаещите да приемат християнството. Те се оттегляли в притвора след приключването на първата част на св. Литургия.

II

Павликияни – павликиянството е еретическо движение, появило се през VII в. в Армения, което е разновидност на манихейството. Павликияните вярват, че материалният свят е създаден от Сатаната, а светът на идеите – от добронамерения Бог Отец. Те отхвърлят човешката природа на Исус Христос, иконите, храмовете и Стария завет.

Панегирик – публична хвалебствена реч.

Покаяние – едно от седемте основни тайнства, извършвани в християнската църква. То се дефинира като свещенодействие, при което с помощта на духовния пастир – свещеника, и със силата на св. Дух могат да се опрощават всички извършени след кръщението и предварително признати от каещия се грехове, така че християнинът отново възвръща изначалната си духовна чистота. Покаянието има литургичен и юридически смисъл. То е изцеление и наказание, защото за средновековното мислене всяко престъпление е грях и подлежи не само на наказание, но и на изкупление чрез покаяние. Дребните и всекидневни грехове не изискват покаяние и се опрощават без изповед. Средните грехове, изискват не само публично, пред всички, покаяние, но и епитимия и лишаване от причастие.

Притвор – притворът е входното помещение в християнския храм. Тези, които се намирили в определена степен на покаяние, прекарвали времето на литургията в притвора или пред храма. Затова и именно тук се изобразявали сцените на Страшния съд. Да напомнят за съдбата на тези, които не са се разкаjali за греховете си.

Програма 1300 години България – Програмата 1300 години България стартира с решение на ЦК на БКП през 1976 г. и има за цел да подготви и организира мащабно честване на годишнината от основаването на българската държава. Създадена е специална институция, която отговаря за честването. Целта е да се представят всички най-важни моменти от българската история и култура. Визуален образ на идеите на Програмата са монументалните паметници като този в Шумен и паметника пред НДК в София.

Публично покаяние – Публичното покаяние се налага от епископа за особено тежки прегрешения, които могат да имат въздействие върху цялото общество и да доведат до глад, варварски нашествия, суша и др. Публичното покаяние има четири степени. 1. Плачещи. Тяхна отличителна особеност е забраната да влизат в Църквата по време на цялата литургия. Те се обръщат към влизащите в храма да се помолят за тях. 2. Слушащи. Те се допускат до църковния притвор, но само до прочитането на св. Евангелие. 3. Припадащи. Те могат да влизат навътре в храма, но стоят в разкайваща се поза на колене и напускат църквата след литургията на оглашените. 4. Стоящи с верните. Те стоят по време на цялата литургия, но нямат право да се причестяват. Освобождаването става пак пред цялата общност обикновено на Велики четвъртък. Свещеникът слага ръка на главата на покаялия се и чете специална молитва.

С

Символ на вярата

„Вярвам в един Бог Отец, Вседържител, Творец на небето и земята, на всичко видимо и невидимо. И в един Господ Иисус Христос, Сина Божий, Единородния, Който е роден от Отца преди всички векове: Светлина от Светлина, Бог истинен от Бог истинен, роден, несътворен, единосъщен с Отца, чрез Когото всичко е станало; Който заради нас човеците, и заради нашето спасение слезе от небесата и се въплъти от Дух Светий и Дева Мария и стана човек; и бе разпнат за нас при Понтия Пилата, и страда, и бе погребан; и възкръсна в третия ден, според Писанията; и се възнесе на небесата и седи отдясно на Отца; и пак ще дойде със слава да съди живи и мъртви и царството Му не ще има край. И в Духа Светаго, Господа, Животворящия, Който от Отца изхожда, Комуто се покланяме и Го славим наравно с Отца и Сина, и Който е говорил чрез пророците. В едната света съборна и апостолска Църква. Изповядвам едно кръщение за опрощаване на греховете. Чакам възкресение на мъртвите и живот в бъдещия век. Амин!“

Скинния – първообраз на еврейския храм.

Страшен съд – в християнството това събитие се нарича още последни дни и второ пришествие на Иисус Христос. Това е Последният съд – когато най-сетне Господ ще въздаде справедливост на хората: праведниците ще бъдат възнаградени, а грешниците – наказани. За първите е отреден рай, а за вторите – ад. Денят на Страшния съд е свършек на този свят. Обикновено Страшният съд се изобразява на западната фасада на църквите, така миряните могат при влизане или излизане от храма да се запознаят с композицията. Целта на сцената е да насърчи към покаяние, човек да се замисли над греховете си, не да губи надежда, а да се покае. Проповедта на Спасителя започва с думите: „Покайте се, защото се приближи царството небесно“ (Мат.4:17).

Страшният съд в Рилския манастир – обикновено грешниците в ада се изобразяват в най-долния регистър, така че да са пред очите на тези, които стоят на колене в поза на покаяние.

Т

Тайно покаяние – В периода V–VI в. тайното покаяние постепенно започва да измества публичното. Негови отличителни черти са основната роля, която играе свещеникът, тайният, неприкосновен характер на изповедта и получаването на опрощение след извършването на даден вид санкция – пост за определен период от време, поклони, рецитиране на псалми, бдения, казване на молитви, раздаване на милостиня и др.

Триезична догма – идея, според която Библията и книгите, необходими за богослужението, могат да бъдат само на трите език, на които е било изписано името на Иисус Христос на кръста (еврейски, гръцки и латински).

Х

Хистаменон – златна византийска монета.

Ю

Юстиниана прима – така, по името на едноименния град, е наречена създадената от император Юстиниан I архиепископия със специална новела от 18 март 545 г. Тя гласи: „А преблаженият по това време епископ на нашето родно място Първа Юстиниана да има под своя юрисдикция епископите на провинциите Средиземна Дакия, Крайбрежна Дакия, Превалитания и Дардания, на Горна Мизия и на Панония, и те да бъдат ръкополагани от него“. Предполага се, че диоцезът на Охридската архиепископия (архиепископия България) е съвпадал с територията на българската държава след падането и под византийска власт 1018 г.

Библията – европейски културен код

Анотация

Курсът „Библията – европейски културен код“ представлява система от урочни единици, предоставящи основни знания за Библията и за основните старозаветни и новозаветни сюжети. Изработен е в съответствие с Учебната програма по български език и литература за VIII клас – компонент литература (общообразователна подготовка).

Всяка тема се състои от три урока и съдържа подробно методическо упътване за учителя.

Автор на курса, преподавател

гл. ас. д-р Евгени Зашев

Съдържание на курса

ТЕМА 1. Библията – Свещеното писание

ТЕМА 2. Старозаветни библейски сюжети

ТЕМА 3. Новозаветни библейски сюжети

Допълнителни материали

Тема 1. Библията – Свещеното писание

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

I. Цели

Основните цели на тематичната група урочни единици (ТГУЕ) са две:

- 1. Изпълване със съдържание на понятието Библия (Свещено писание) и опознаване на процеса на историческо оформяне на нейния състав.*
- 2. Запознаване с макроструктурата на Библията (Стар и Нов завет) и със спецификите на двата дяла.*

II. Задачи

Главните задачи, произтичащи от поставените цели, са:

- 1. Изясняване на понятието „завет“ като договор между Бога и човека.*
- 2. Проследяване на съдържанието на Стария завет и открояване на връзките му с юдаизма.*
- 3. Проследяване на съдържанието на християнския Нов завет и създаване на обобщена представа за характера и съдържанието на евангелията. Запознаване с принципите за включване на отделните книги в новозаветния канон (апостолски*

авторитет и/или боговдъхновеност) и с наличието на канонически и неканонически евангелия.

4. Запознаване с историята на преводите на Библията и тяхното значение за европейската култура.

III. Целева група

Целевата група на ТГУЕ са на първо място ученици VIII клас, както и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. ТГУЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

ТГУЕ е разработена въз основа на Учебната програма по български език и литература за VIII клас – компонент литература (общообразователна подготовка).

II. Знания

ТГУЕ предоставя общи знания за Библията – за нейната структура, за съдържанието ѝ и за ролята ѝ в европейската култура.

III. Умения

ТГУЕ е насочена към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Способност за разпознаване на характерните за Средновековието светогледни идеи и за съпоставката им с идеи, присъщи за Античността и Ренесанса.
2. Умение за тълкуване на средновековни творби в съответствие с породилия ги исторически контекст.
3. Умение за използване на Библията като културен код за идентифициране на сюжети и мотиви в произведенията на различни изкуства от различни епохи.

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование ТГУЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. Литература за V клас – библейски разказ на началото на света.
2. Литература за XI клас – миналото и паметта в литературата („Паусий“ от Ив. Вазов).
3. Литература за XII клас – любовта, вярата и надеждата в литературата.
4. Литература – профилирана подготовка за XI и XII клас.

Модул „Диалогични прочити“ (примери):

„Даровете на влъхвите“ (О. Хенри) – „О, Хенри“ (Г. Господинов)

„Веселият монах“ (Е. Пелин) – „Антихрист“ (Ем. Станев)

Книга Йов (1–3) – „Вълкадин говори с Бога“ (Й. Йовков)

Модул „Критическо четене“ (примери):

„Гетсиманската градина“ (Р.М. Рилке)

„Смърт, често те наричат адска паст“ (Дж. Дън)

5. *Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.*
6. *История за V клас: Църква и вяра по българските земи.*
7. *История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.*
8. *История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.*

Основна информация и контекст

(ключови събития, дати, имена, твърдения, свързани с темата)

Контекст

Средновековието – епохата на Библията

За се подготвим за урока за възникването на Библията, за нейния състав и тематика и за нейната роля на културен код, нека първо си припомним основните характеристики на епохата, в която Библията доминира изцяло в европейската култура – Средновековието.

I. Залезът на Античността

II. Периодизация на Средновековието

1. *Ранно средновековие (V–X в.)*
2. *Същинско средновековие (X–XIII в.)*
3. *Късно средновековие (XIV–XV в.)*

III. Фактори, определящи средновековната култура

1. *Християнството*
2. *Църквата*
3. *Библията*

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1. Средновековието – епоха на Библията

- *Залезът на Античността*
- *Периоди на Средновековието:*
- *Ранно средновековие (V–X в.)*
- *Същинско средновековие (X–XIII в.)*
- *Късно средновековие (XIV–XV в.)*
- *Фактори, определящи средновековната култура:*
- *Християнството*
- *Църквата*
- *Библията – първоначално представяне*

Урок 2. Священото писание

- Книга на книгите
- История на Библията
- Структура на Библията – Стар и Нов завет
- Священо писание и Священо предание. Апокрифи
- Правопис на някои библейски имена
- Псалм 136 – упражнение

Урок 1. Средновековието – епоха на Библията

1. Залезът на Античността

„Векът на Август, раждането на Христос“. Картина от френския художник Жан-Леон Жером (1824–1904). Съхранява се в музея „Гети“ (Лос Анжелос, Калифорния). На най-високата точка на тази театрално аранжирана композиция е изобразен първият римски император Октавиан (Август Цезар), управлявал Римската империя 41 години – от 27 г. пр.Хр. до 14 г. Октавиан седи пред храма на бог Янус и докосва рамото на човек, олицетворяващ Рим. Около него са събрани учени и държавници, а долу са пресъздадени представители на различни варварски племена. На преден план е сцената на Рождество Христово, събитие, случило се по време на управлението на Август Цезар и бележещо зараждането на новата епоха в сърцевината на стария ред.

Средновековната епоха не настъпва изведнъж, а постепенно. Наближаването на края на Античността се бележи от три важни законови акта на римската императорска власт:

1. Издаването в Сердика (днешна София) на Едикта на толерантността (виж още) през 311 г. от император Галерий (293–311), с който се утвърждава религиозната търпимост в Римската империя и се спират гоненията на християните.
2. Издаването на Медиоланския едикт през 313 г., с който се узаконява християнството в империята.

3. Издаването на Солунския едикт през 380 г. от император Теодосий (379–395), с който се забранява окончателно езичество.

В последвалите свои декрети Теодосий забранява и частното изповядване на езичеството (392 г.), като за провинилите се въвеждат големи глоби и дори смъртно наказание. Повечето големи езически светилища като Серапеума (виж още) в Александрия, Партенона в Атина, храма на Аполон в Делфи и храма на Юпитер в Рим са затворени или превърнати в църкви. През 393 г. за последен път се провеждат Олимпийските игри, след което те са забранени като езически обичай.

Наближаването на края на Античността може да се види и в цяла поредица политически събития:

- основаването на Новия Рим – Константинопол (виж още) през 330 г. и превръщането му във втора столица на империята;
- превземането и разграбването на стария Рим (виж още) от вестготите през 410 г.;
- детронирането на последния западен римски император Ромул Августул (475–476) през 476, с което се слага край на Западната римска империя и др.

2. Ранно средновековие (V–X в.)

Знакови събития за Ранното средновековие са:

- пренасянето на столицата на Римската империя далеч на изток – в новоосновения Константинопол;
- установяване на християнството като официална религия в границите на империята;
- Великото преселение на народите, част от което е настаняването на славяните в Централна и Източна Европа;
- създаването на българската държава, на „варварските“ германски кралства и тяхното християнизирание;
- арабско-мюсюлманското нашествие по бреговете на Средиземноморието, довело до откъсването от римския и християнския свят на Близкия изток и Северна Африка;
- постепенното разделяне на Европа на славяно-византийски Изток и германо-романски Запад.

*Столицата на Източната римска империя – Константинопол от птичи поглед.
Съвременна възстановка.*

3. Същинско средновековие (X–XIII в.)

„Процесия на площад „Сан Марко“. Венецианската република през погледа на ренесансовия художник Джовани Белини (1430–1516).

Същинското средновековие е белязано от цяла поредица нови процеси:

- Границите на Източната римска империя (Византия) постепенно се стесняват.
- Латинският Запад окончателно се превръща в общо културно и политическо пространство.
- Папството става главен духовен и политически център на западния свят.
- През 1054 г. се стига до Великата схизма, която разделя християнството на православие и католицизъм.
- През XIII в. възниква огромната Монголската империя, която се простира от Китай до Източна Европа и допринася за отслабването на християнския Изток.
- Западът навлиза в период на подъем, развива се градската култура и се оформят две водещи в икономическо отношение области – северногерманската Ханза и средиземноморските републики Венеция и Генуа.
- Подемът на Запада води до поредица от кръстоносни походи за освобождаване на намиращи се под мюсюлманска власт Свети земи. Четвъртият кръстоносен поход

обаче завършва не с битка с друговерците, а с позорното завладяване и разграбване на Константинопол през 1204 г. и с възникването на Латинската империя.

„Конете на Лизип“. Впряг от четири състезателни коня, украсявал някога константинополския хиподром, приписван на древногръцкия скулптор Лизип (IV в. пр.н.е.). Скулптурната група е отнесена във Венеция след разграбването на Константинопол по време на Четвъртия кръстоносен поход и поставена като украса на църквата „Сан Марко“. Един от символите на Константинопол, а след това – на Венеция.

4. Късно средновековие (XIV–XV в.)

Късното средновековие започва с криза – чумната епидемия от 1348 г., която покосява огромна част от населението на Европа. Масовата гибел обаче има неочаквани последствия. Заплахата от смъртта променя отношението към земния живот, който отново, след почти хилядолетие, придобива изключителна ценност в съзнанието на отделния човек. Едновременно с това бързо се развиват търговията и технологиите – Западът открива барута, огнестрелните оръжия, книгопечатането, извършва се революция в мореплаването. Европа се преориентира от Средиземноморието към океаните. Около 40 години след падането на Константинопол (1453 г.) под властта на османците европейците стъпват на американския бряг. Късното средновековие си отива и приближава Новото време.

„Влизането на султан Мехмед II в Константинопол“ (1876). Картина на френския художник ориенталист Жан-Жозеф Бенжамен-Констан (1845–1902).

5. Фактори, определящи средновековната култура. Християнството

Учението за Исус Христос възниква през I в. сред евреите в близоизточната римска провинция Палестина. Първоначално е малък местен култ, но се превръща в мощна вълна, която обхваща целия античен свят. Евреите последователи на Исус виждат в него предсказания от техните пророци Месия, велик цар и спасител, който ще се яви и ще ги избави от страданията и ще ги направи господари на света. За разлика от тях непосредствените ученици на Исус (апостолите) си поставят за цел да превърнат

християнството в световна религия и проповядват учението си сред нееврейските езически народи.

Изображение на риба и думата „риба“ (ΙΧΘΥΣ) като съкращение от гръцкото Ἰησοῦς Χριστός, Θεοῦ Υἱός, Σωτήρ – Исус Христос Син Божји Спасител. Плочката от края на II в. е открита в катакомбите на Рим, където се криели ранните християни.

Причините християнството за три века да успее да привлече огромно множество последователи и да се наложи в цялата Римска империя и да се разпространи в целия свят са няколко:

1. Християнството е универсално по характер. Всеки може да бъде християнин, независимо дали е римски гражданин или варварин, свободен или роб, мъж или жена.

2. За разлика от езическите вярвания, които допускат съжителството на различни божества, християнството е монотеистично – според него Бог е един. То наследява еднобожието от юдаизма. Този принцип е категорично формулиран в първата от старозаветните Десет Божии заповеди, които Бог дава на Мойсей на планината Синай: „Аз съм Господ, Бог твой; да нямаш други богове освен Мене“.

3. Християнството дава на късноантичния човек цялостен и завършен мироглед и изход от настъпилата криза на идеите. На мястото на причудливата смесица от стари и нови божества, суеврия и магьосничество то подрежда света чрез изцяло нова онтология, етика, теология и история:

3.1. Християнството е онтология, т.е. то е дава отговор на въпроса за причините и смисъла на всичко съществуващо – целият свят, всичко видимо и невидимо е създадено от Бога. Той е единственият и истински творец. Светът и човекът са плод на Божия промисъл, на първоначалното Божие Слово и са осъществени с оживяващата сила на Божия Дух. Величествената картина на създаването на света е обрисувана в самото начало на Библията – в старозаветната книга Битие. Важно е да се отбележи високата

роля, която е отредена на човека – той е сътворен по Божи образ и подобие, дарен е с безсмъртна душа и е въздигнат да господства над цялата земя. Божият промисъл, като непрестанно действие на Божието всемогъщество, продължава и след акта на сътворението да крепи, запазва и направлява битието, да го насочва към благи цели, да подпомага доброто и да ограничава силата на злото.

3.2. Християнството предоставя изцяло нова етика, т.е. ясни и категорични ориентири за това, какво е добро и какво е зло. То категорично отхвърля дуализма, т.е. не приема опростената представа, че в света действат две противоположни сили – тази на доброто и тази на злото, а напротив – разглежда злото като възможност, породена от добрата сама по себе си свободна воля, която Бог е дал на човека. Злото няма битие, не е вечна противоположност на Бога, а резултат от допускана от Бога възможност сътворените от него свободни същества – хората, да изберат или да отхвърлят доброто. Злото влиза в света чрез греха на първите хора (Адам и Ева), в този грях се съдържа зародишът на властващото в света зло, а краят на неговото господство (победата над него) настъпва с установяването на Божието царство от Исус Христос.

3.3. Християнският Бог е благ и човеколюбив. Най-висшето свидетелство за това е възплъщението на Бог в лицето на Исус Христос и изкуплението на човечеството от греха на прародителите Адам и Ева с кръстните мъки и смъртта на Христос. Бог е най-висшето добро, от което произлиза всяко друго добро, земно или небесно. Като образ и подобие на Бога, човекът изобразява това абсолютно добро. Смисълът на човешкия живот е пътят към доброто, т.е. към Бога, награда за което е спасението на безсмъртната душа. Двете най-важни предпоставки за спасението са вярата във възкресението на Исус Христос и покаянието пред Бога за извършените грехове.

3.4. Християнското учение предлага на последователите си един цялостен разказ на човешката история, която започва със създаването на света и човека и завършва с Второто пришествие на Исус и Страшния съд, т.е. с Последните дни, когато Христос отново ще слезе на земята, ще осъди грешниците и ще възнагради праведниците. Християнското историческо време е линейно и есхатологично (насочено към своя край). Това, което е Страшният съд за съществуването на света, за отделния човек е смъртта. Тя е важният, ценностно значим момент в индивидуалното битие, чрез който личността преминава във вечността. Денят на смъртта е по-важен от деня на рождението, защото е преход към тази вечност – затова християнският календар е съхранил датата на смъртта на всички светци, но не е и датата на раждането им. Смъртта и Страшният съд са моменти на истината, моменти, в които най-вече излиза всички тайни и Бог претегля всичко сторено, за да вземе решение за съдбата на човека във вечността.

Детайл от фреската „Страшният съд“ на италианския ренесансов художник и скулптор Микеланджело Буонароти (1475–1564), изписана над олтар на Сикстинската капела във Ватикана.

6. Фактори, определящи средновековната култура. Църквата

Средновековната култура до голяма степен резултат от дейността на християнската църква. В най-общ смисъл църквата е общността на християните, обединени от вярата в Исус Христос като Бог и Спасител. Църквата събира вярващите от миналото и настоящето, които заедно съставят мистичното Тяло Христово, а неин глава е самият Христос. Същевременно това е строго йерархична институция, която организира и направлява духовния живот на всяка местна християнска общност. В този смисъл думата „църква“ се използва в названия като Римска църква, Българска църква и др.

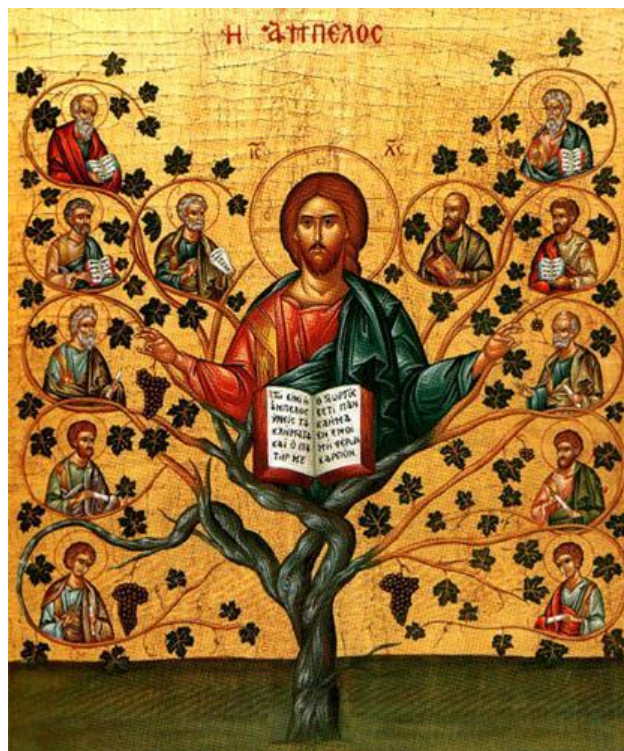
Като първи период от историята на християнската църква се приема времето от основаването ѝ от Исус Христос до Миланския едикт (313 г.). През тези три века тя преживява тежки гонения от страна на римската власт, но в крайна сметка успява да се оцелее и дори да овладее враждебната към нея империя и да я превърне в изходна база за разпространение сред варварските страни и народи. В този най-ранен период църквата преминава през множество битки с ереси и разколи, но именно тези вътрешни борби изчистват и изграждат нейното учение.

След като в края на IV в. християнството придобива статут на официална държавна религия в Римската империя, църквата (първоначално само в империята, а по-късно и сред останалите покръстени народи) навлиза в нов продължителен период от своето съществуване, през който се превръща доминиращ център на културния живот. В рамките на цялата средновековна епоха църквата подчинява на своите норми и нужди почти всички форми на изкуството – литературата, архитектурата, музиката, живописа, скулптурата, дърворезбата, стъклописа и др. С постепенното си икономическо замогване тази религиозна институция се превръща в най-заможният и най-важният клиент на

творците във всички области на културата, а около отделни храмове и манастири възникват цели школи за книжовници, зографи, певци и др.

Църквата налага във всички форми на обществения живот строга система от йерархии. На върха на тази стълбица стои триединният Бог. Надолу се подреждат по определен ред всички небесни същества (архангели и ангели), библейски лица, светци, духовници, миряни, членове на семейството и т.н. Тази йерархичност се отнася и до литературните произведения – сред тях най-високо стои Библията, следват я богослужебната поезия, агиографската литература и т.н. В дъното на тази подредба стои светската литература. Всички произведения, които не съответстват на църковните канони, биват забранявани и често изгаряни.

Лозата е един от най-древните символи на Христос. В Евангелието от Йоан се цитират неговите думи: „Аз съм лозата, вие сте пръчките; който пребъдва в Мене, и аз в него, той дава много плод; защото, отделени от Мене, не можете да сторите нищо“ (Йоан 15:5). Разклоненията на лозата символизират Църквата като Тяло Христово.

7. Фактори, определящи средновековната култура. Библията

Християнството е религия на книгата. Священото писание на християнството – Библията (от гр. ta biblia – книгите) е сборник от книги, разпределени в два дяла – Стар и Нов завет, съответстващи на двете големи епохи в съществуването на човечеството – преди и след Христа. Думата „завет“ в случая има значение на „договор“, който се сключва между Бога и човека. Първият завет Господ прави с евреите, като посочва Авраам и потомството му за свой избран народ. Този завет е тържествено препотвърден по-късно, когато на планината Синай Мойсей получава от Бог Десетте заповеди. Новия завет Бог

прави чрез Исус Христос вече не с някогашния богоизбран народ, а с всички вярващи и негово предопределение е вечният живот.

Съдържанието на Свещеното писание варира от 66 книги в протестантската Библия до 81 в Библията на Етиопската православна църква.

В православната Библия Старият завет съдържа 50 книги, от които 39 са канонически и се считат за боговдъхновени (съдържащи божествено откровение и написани под непосредственото въздействие на Светия Дух), а 11 са неканонически (или второканонически), но се препоръчват за четене. Каноническите книги от Стариия завет на практика отговарят на еврейската Библия, но разделена и подредена по различен начин. Новият завет обхваща 27 книги, като всички са канонически. Към тях спадат четири евангелия на Матей, Марк, Лука и Йоан, седем съборни послания (послания до всички християни), четиринадесет послания на апостол Павел до отделни църкви и лица и пророческата книга Откровение на апостол Йоан, с която завършва Библията.

В средновековната епоха Свещеното писание поради своя боговдъхновен характер е най-висшият авторитет във всички области на човешкото битие и културата. Затова библейските книги присъстват пряко или косвено във всички средновековни литературни творби – под формата на преки цитати, препратки, алюзии, съпоставки и др. В литературата проникват библейски герои, места, ситуации, сюжетни модели. Същото се отнася и за произведенията на средновековните изобразители изкуства, повечето от които не могат да бъдат осмислени без познаване на библейския текст. Библията продължава да е източник на сюжети, мотиви и образи и през епохата на Новото време – чак до наши дни.

Урок 2. Свещеното писание

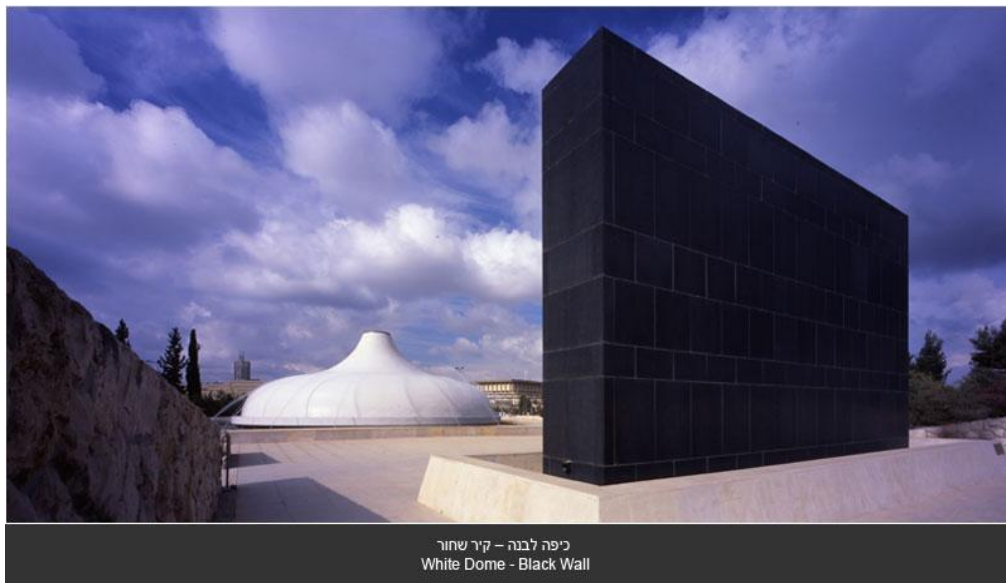
*Така рече Господ, Израилевият Бог:
„Напиши в книга всички думи, които ти казах“.
Йеремя 30:2*

В човешката история няма писмен паметник, който да е предизвиквал по-голямо внимание от Библията. Тя е най-превежданата книга в света и към днешна дата по данни на Института за превод на Библията е достъпна в пълен текст или частично на около три хиляди съвременни езика, а с изследването и разпространението ѝ се занимават над сто авторитетни научни организации по цял свят. Всяка година се появяват нови преводи на езици, на които досега Библията не е била достъпна.

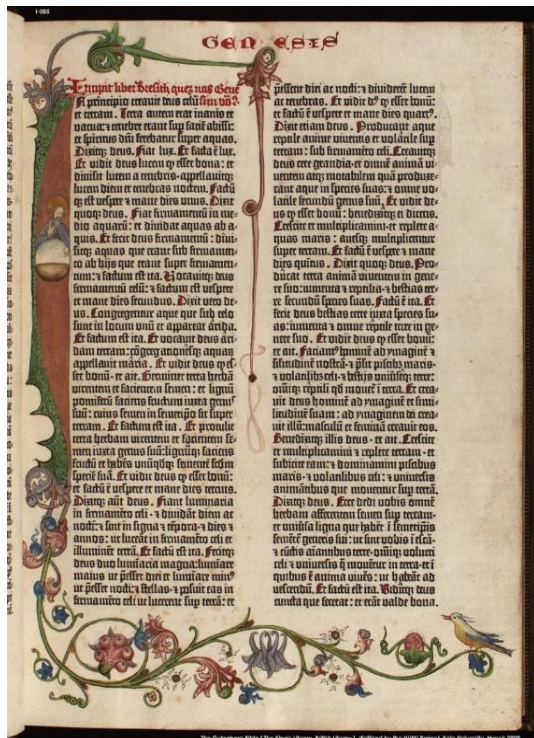
В пещерите около Кумран (в Юдейската пустиня) между 1946 и 1956 г. учените откриват 981 различни текста, включващи различни книги от еврейския библейски канон. На снимката се вижда пещерата, в която е направена първата находка.

През 1946 г. няколко бедуини от племето таамире обикалят с козите си из местността Кумран на западния бряг на Мъртво море и случайно намират в пещера слепени и потъмнели от времето пергаменти свитъци. За историците, филолозите и богословите тази находка се оказва безценна – това са най-древните библейски ръкописи, датирани от IV в. пр.н.е.

Музеят „Храм на книгата” в Йерусалим, където са изложени най-съхранените кумрански ръкописи. Белият купол и черната базалтова стена символизират война на синовете на светлината със синовете на тъмнината от едноименния апокриф.

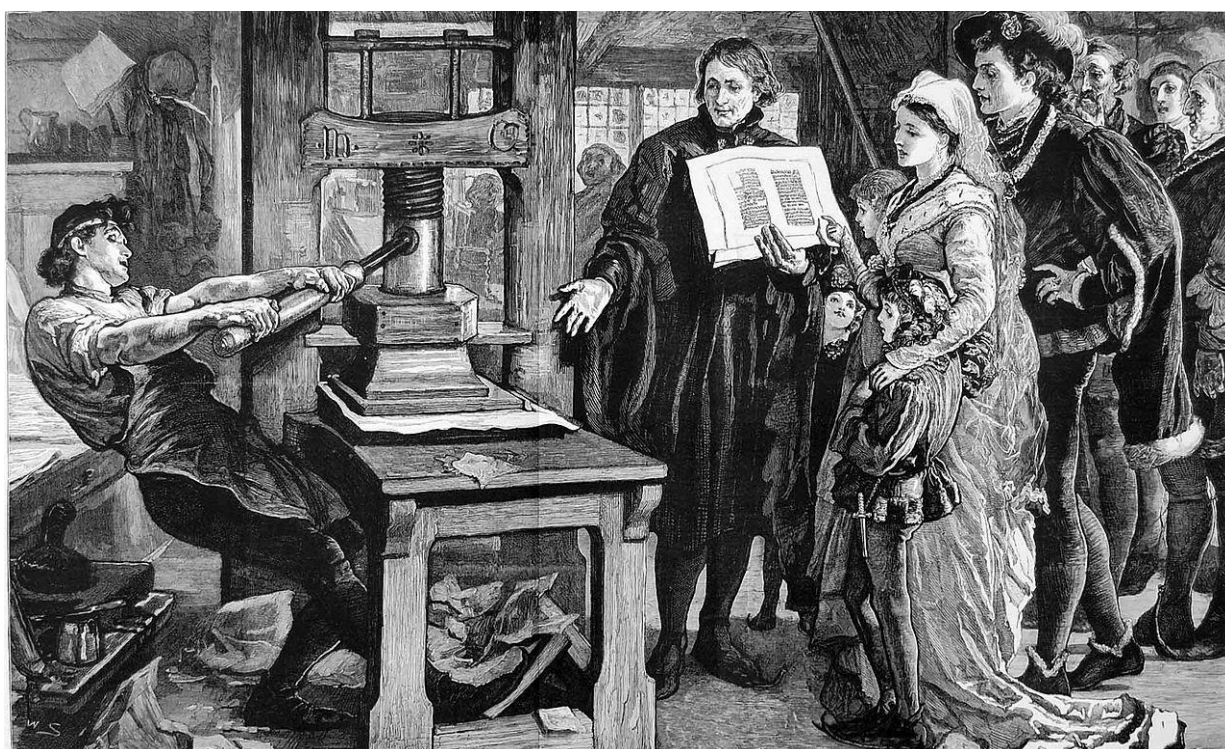
През Средновековието Свещеното писание се разпространява, като се преписва на ръка. Не всеки може да си позволи да притежава препис на Библията. Ръкописите, съдържащи

библейските книги, са скъпи, а изготвянето им поглъща много време и усилия от страна на професионални преписвачи (скриптори), които най-често са монаси. През 1455 г. германският златар Йохан Гутенберг с изобретената от него преса произвежда първата печатна Библия, която става и в първата печатна книга в културната история на Европа.

През 1454 г. в Майнц, една година след падането на Константинопол, изпод пресата на Йохан Гутенберг излиза първият печатан общоевропейски документ – „Призив към християните за борба с турците“. На следващата година (1455) Гутенберг издава Библията на латински – първата печатна книга в европейската история.

Началото на книга Битие (гр. и лат. Genesis - произход) в Гутенберговата Библия.

Първият английски печатар Уилям Какстън (1421–1491) показва работата на пресата си пред крал Едуард IV (1471–1483) и кралицата. Графика от 1877 г., когато се честват 400 години от отпечатването на първата книга в Англия през 1477 г.

С началото на техническото възпроизвеждане на книгите и с разширяването на грамотността разпространението на Библията рязко се увеличава. В наши дни всяка година се раздават безплатно или се продават над 100 млн. копия от Библията, а текстът ѝ е достъпен на електронни платформи на стотици езици.

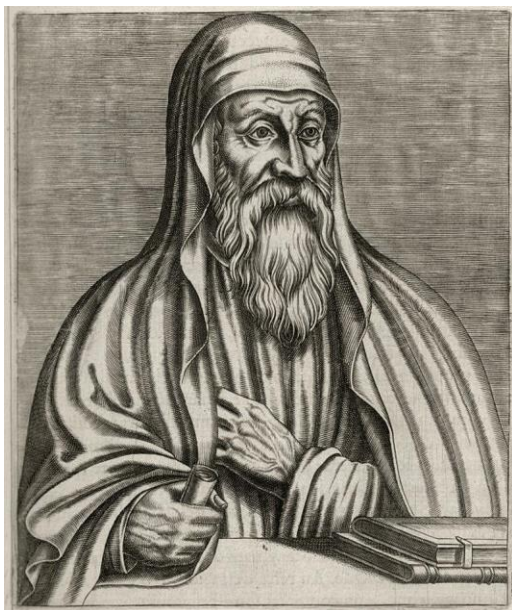
Библията е най-цитираната книга в човешката история и всекидневно се появяват десетки научни публикации, които в една или друга степен засягат нейното съдържание. С изучаването на Священото писание се занимават цял комплекс от науки, обозначавани със събирателното название библеистика. Сред тях са теологията, библейската текстология, библейската история и археология, литературознанието, културологията и др. Библията е един от най-често използваните източници на вдъхновение за творците на изкуството. Трудно е да се открие значим европейски художник, композитор, скулптор или писател, чието творчество да не е било повлияно от библейски сюжети и образи.

2. История на Библията

Текстът на Священото писание се оформя постепенно. В основата на старозаветния канон (официалния списък на старозаветните книги) лежи священата книга на евреите Танах, наричана също Еврейска Библия. Тя съдържа три дяла – Петокнижие (Тора), Пророци (Невиим) и Писания (Ктувим) и е разделена на 24 книги. Християнският Стар Завет се основава на гръцката версия на еврейската Библия, наречена Превод на седемдесетте или Септуагинта (от лат. septuaginta – седемдесет). Този превод е завършен в началото на I в. пр.н.е. и е направен за нуждите на евреите, които живеят в големите гръкоезични градове на Близкия изток и Северна Африка (Александрия, Антиохия, Аскалон, Тарс и др.). Септуагинтата става част от християнското Священо писание и това е една от причините еврейската общност по-късно да я отхвърли като неотговаряща напълно на юдейския канон.

Фрагмент от съчинението на Ориген Александрийски „Хексапла“ („Шест колони“), в което той съпоставя еврейски и гръцки версии на библейския текст.

Християнската църква запазва последователността на книгите от Превода на седемдесетте, но подлага текста му на редакции заради наличните в него неточности. Една от тези редакции принадлежи на александрийския богослов Ориген (184–253), който поставя и началото на библейската текстология със съчинението си „Хексапла“ („Шест колони“). В него Ориген подрежда в шест колони еврейски и гръцки версии на текста, за да даде възможност за сравнения и уточнения.

Портрет на Ориген Александрийски, включен като илюстрация в книгата на френския просветител и пътешественик Андре Теве „Les vrais portraits et vies des hommes illustres grecz, latins et payens” (1584 г.).

Вероятно през II в. покръстеният еврейин Акила (или Аквила) от черноморския град Синопи превежда на гръцки Стария завет. От делото му са запазени само фрагменти. Оценките за работата му са противоречиви – смята се, че не е предал подходящо тези части, в които се говори за идването на Месия. Преводът на Акила се ползва вместо Септуагинтата в гръкоезичните синагоги. Друг ранен превод от края на II в. и началото на III в. е този на Симах Евионит. Симах най-вероятно също е от еврейски произход. Съществуват сведения, че той е принадлежал към евионитите – еврейска християнска общност, която продължава да живее по старозаветните норми, като спазва традициите на обрязването, почитането на съботния ден и др., и отхвърля много от постулатите на Новия завет.

Наличието на голям брой неясни места и противоречия в ранните преводи води до появата на нови три редакции – на Памфилий, на Лукиан Атиохийски и на Исихий Александрийски. Преводът на старобългарски от светите братя Кирил и Методий е осъществен въз основа на официалната за Константинополската и Антиохийската църква версия на Лукиан.

Страница от старобългарското Асеманиево евангелие от X–XI в., написано на създадената от братята Кирил и Методий глаголица. Открито е през 1736 г. в Йерусалим от главния библиотекар на Ватиканската библиотека Йосиф Асемани. Съхранява се във Ватикана.

Многобройни са и ранните преводи на Свещеното писание на латински, които се ползват от Западната църква. Заради наличието на множество несъгласувани помежду си ръкописи на Библията през 380 г. римският папа Дамасий (366–384) решава да започне работа по въвеждане на ред в латинския превод – задача, с която се заема св. Йероним (347–420). Преводът на Йероним, известен като Вулгата, става официална латинска Библия на Католическата църква, а денят на негова кончина (30 септември) от 1991 г. се чества като Международен ден на преводача.

„Св. Йероним“ (1521), картина на немския художник Албрехт Дюрер (1471–1528), считан за един от най-ярките представители на т.нар. Северен ренесанс в живописата. Дюрер представя св. Йероним и в поредица свои гравюри.

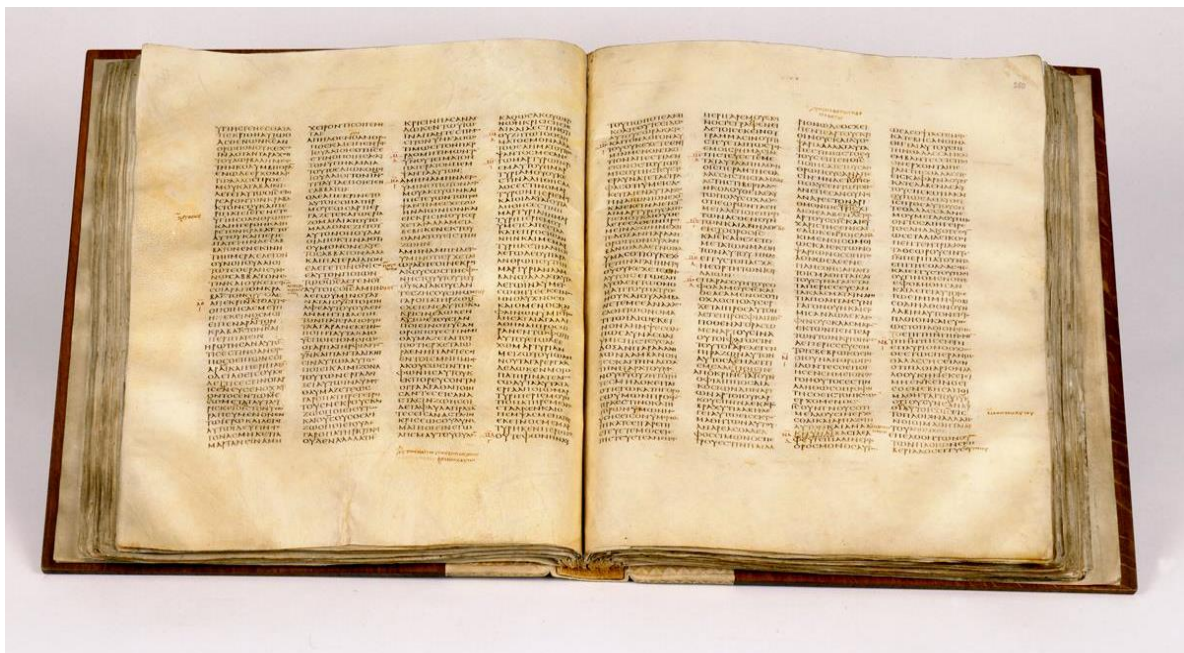
За разлика от книгите на Стария Завет, които са написани на две наречия на еврейския език (ханаански и арамейски), книгите от новозаветния канон са създадени почти изцяло на гръцки (само Евангелието от Матей е написано на арамейски, но много скоро е преведено на гръцки). Това прави новозаветния текст много по-достъпен през Късната античност и Средновековието, особено на Изток, където гръцкият език остава официален чак до падането на Византия.

Към края на I в. и началото II в. се съставят два типа сборници от свещени новозаветни книги: единият съдържа четирите евангелия (т. нар. четвроевангелие или четири-евангелие), а другият – Послания на апостол Павел. В отделни книги се обединяват Деяния на светите апостоли и Сборни послания. Не всички църкви обаче приемат всичките 27 новозаветни книги за „бог-вдъхновени“. Поради това съставът на новозаветния канон дълго време не е напълно уточнен. Най-много спорове предизвикват сборните послания и Откровението на Йоан.

„Четиримата конници на Апокалипсиса“, гравюра от серията „Апокалипсис в образи“ (1498) на Албрехт Дюрер, създадена въз основа на новозаветната книга „Откровение на Йоан“ под въздействие на всеобщото очакване за край на света през предстоящата 1500 г. Четиримата конници са персонажи от шеста глава на книгата, предвестници на Страшния съд.

Заради все повече разширяващата се практика новозаветните текстове да се четат по време на богослужението, се налага да се направи цялостна ревизия на тяхното съдържание. Така между II в. и IV в. възникват огромни сборници с тълкувания на тези творби, принадлежащи на т.нар. отци на църквата (най-почитани сред православните са „тримата светители“ Василий Велики, Григорий Богослов и Йоан Златоуст). В техните трудове новозаветните книги се разпределят на „общоприети“ и „спорни“. Във втората група най-често попадат Откровение на апостол Петър, Посланието на апостол Варнава, Учението на 12-те апостоли и др. Тези книги постепенно отпадат от новозаветния канон. При окончателното определяне на официалния списък от новозаветни книги църквата се ръководи от два принципа: „апостолски авторитет“ (т.е. авторът да е един от Христовите апостоли) и „боговдъхновеност“. Съвременният състав на Новия Завет от 27 книги е утвърден от поредица от църковни събори през IV в. Най-древната запазена книга, съдържаща голяма част от текста на Стария и целия Нов завет е т. нар. „Синайски кодекс“ от средата на IV в.

Синайски кодекс (Codex Sinaiticus) от средата на IV в. – най-древната запазена книга, съдържаща голяма част от текста на Стария и целия Нов завет. Снимка на частта от книгата, която се съхранява в Британската библиотека в Лондон.

Днес можем да четем Библията в три основни превода на съвременен български език: синодален, ревизиран и нов превод. Синодалният превод е официален за Българската православна църква, използва се при богослужението и е достъпен на сайта на Българската патриаршия. Ревизирият превод съдържа редактирана с оглед на промените в българския език версия на т.нар. Цариградска Библия от 1871 г., наричана също „Славейкова“ по името на възрожденеца Петко Славейков, който работи по изготвянето ѝ в Цариград съвместно с протестантския мисионер д-р Алберт Лонг. Новият превод е завършен през 2013 г. по инициатива на Обединените библейски дружества и е осъществен от преводачески екип от Богословския факултет на Софийския университет и от Българската академия на науките.

3. Структура на Библията

Двата големи дяла на Библията – Старият и Новият завет отразяват две свързани помежду си, но и сериозно отличаващи се мирогледни системи, два различни „договора“ между човека и Бога. Общото помежду им е, че на тях се гледа като на вдъхновено „Божие слово“. Наследеният от юдаизма Стар завет в православната Библия съдържа 50 книги, като от тях 39 са канонически и 11 неканонически (второканонически).

„Тайната вечеря“ (1562), картина от испанския ренесансов художник Хуан де Хуанес (1507–1579). Последната вечеря на Исус с дванадесетте апостоли е изключително популярен сюжет в живописата на Средновековието и Новото време (Леонардо да Винчи, Тинторето, Джото, Абрехт Дюрер, Никола Пусен, Салвадор Дали и др.). 12-те апостоли са най-близките ученици на Исус. На картината всички са с ореоли, с изключение на Юда (долу вдясно), който скоро ще извърши предателството си. Освен 12-те апостоли, преки ученици на Христос, църквата почита и 70-те апостоли, приели учението опосредствено – от преките ученици или с помощта на чудо.

Към законодателните книги спадат Битие, Изход, Левит, Числа и Второзаконие. Те се приписват на пророк Мойсей и са известни като Петокнижие (на евр. Тора – закон). В проповедите си Исус ги нарича „Мойсеев закон“. Първата от тях, Битие, разказва за сътворението на света и човека, за живота на първите хора, Адам и Ева, в Рая, за грехопадението, изгонването от Рая и историята на патриарсите (родоначалници, прародители) до потопа и след потопа до смъртта на Йосиф в Египет. Останалите книги предават историята на израилския народ по времето на Мойсей и закона, който Бог дава на евреите чрез него.

Историческите книги са общо 12 (от Исус Навин до Естир) и съдържат историята на евреите от смъртта на пророк Мойсей до края на принудителното изселване на жителите на

Юдейското царство във Вавилонската империя (т. нар. Вавилонския плен, приблизително от 597 до 539 г. пр.н.е.).

Дидактично-поетическите книги съдържат старозаветното религиозно и нравствено учение, предадено в със средствата на риториката и поезията. Те са общо 5. Книга на Йов описва търпението на праведния Йов, който заради Сатаната загубва децата, богатството и здравето си, но не се разгневява на Бога.

„Йов и неговите приятели“ (1869). Картина от руския художник Иля Репин (1844–1930). По-голямата част от Книга на Йов представлява разговор между някога богатия и благоденстващ Йов и неговите трима приятели – Елифаз, Вилдад и Софар – за причините Бог да го накаже така. Накрая Бог отговаря на Йов, благославя го и му дава „двойно повече, от онова, що е имал преди“.

Псалтирът съдържа 150 свещени песни (псалми), приписвани на пророк Давид. Притчи Соломонови е сборник от кратки мъдри мисли (пословици) за добродетелите и пороците; Екlesiаст (или Проповедник) съдържа учението за постигане на истинското човешко щастие чрез признаване на Бога и доближаване до него. Песен на песните е сборник със сватбени песни, които християнството тълкува като символичен израз на божествената любов на Исус Христос към основаната от него църква.

Пророческите книги се разделят на две групи – книги на т.нар. големи пророци (общо шест) и книги на т.нар. малки пророци (общо 12).

Единадесетте неканонически книги от Стария Завет се разпределят на три групи спрямо съдържанието си – исторически, дидактически и пророчески.

Новият завет обхваща 27 книги, като всички са канонически. Те се разделят на почти същите четири групи: законодателни, исторически, учителни и пророчески.

Законодателни книги са четирите евангелия – от Матей, Марк, Лука и Йоан. Гръцката дума евангелие означава „благовестие, блага вест“. За християните това е вестта за възплъщението на Бог в лицето на Исус Христос, за неговия земен живот, за учението и чудесата му, за страданията му на кръста, с които изкупва греховете на човечеството, и за спасителното му възкресение. Първите три евангелия (от Матей, Марк, Лука) се наричат синоптически (букв. – гледащи в една посока), защото приблизително еднакво предават събитията от живота, смъртта и възкресението на Исус. Четвъртото евангелие

(от Йоан) се отличава от останалите главно по характера на записаните в него беседи на Исус. Докато в синоптичните евангелия обясненията и размислите на Христос са прости и достъпни, в текста на Йоан те са по-дълбоки, тайнствени и по-трудни за разбиране. Тук Исус излага истини за св. Троица, за своята божествена природа, за изкуплението, за светото причастие и др. Това разминаване вероятно е свързано с аудиторията, пред която Христос говори: докато в синоптичните евангелия негови слушатели са обикновени невежи хора, в текста на Йоан Исус се обръща към образовани юдеи, които добре познават Мойсеевия закон.

Историческа книга в Новия завет е само една – Деяния на светите апостоли. Написана е от евангелист Лука. Гръцката дума апостол означава „пратеник, посланик“ и се използва за назоваване на избраните от Исус да проповядват благата вест ученици. Книгата Деяния разказва за слиянето на св. Дух над апостолите, за основаването на Христовата църква и за това как апостолите разпространяват благовестието първо сред юдеите, а по-късно и сред другите народи.

Новозаветните учителни книги се разделят на две групи: седем съборни послания (т. е. послания до всички християни), чиито автори са апостолите Яков, Петър, Йоан и Юда, и четиринадесет (частни) послания на апостол Павел до отделни църкви и лица. Във всички тях се разкриват различни аспекти от учението за християнската вяра и живот.

Пророческа книга в Новия завет е само Откровение (Апокалипсис) на Йоан, в което символично е описано бъдещето на църквата и света. Книгата представя предстоящото Второ пришествие на Христос, съпроводено от катаклизми и чудеса, и Страшния съд.

При цитиране на някоя от библейските книги обикновено се използват съкращения. Напр. Йеремиа 30:2 означава „Книга на пророк Йеремиа, глава 30, стих 8“. Когато се цитират по-обемни пасаж, между началния и крайния стих се слага тире, напр. Йоан. 20: 30–33 (Евангелие от Йоан, глава 20, от 30 до 33 стих).

4. Свещеното писание и свещеното предание

Не всичко, което Исус е извършил или изрекъл, е било записано от неговите ученици. Повечето от апостолите не са писали книги, а са разпространявали истините на християнската вяра устно. За това свидетелства и Йоан Богослов: „И много други чудеса направи Исус пред учениците Си, за които не е писано в тази книга“ (Йоан 20:30). Тези устни разкази Църквата нарича Свещено предание. По-късно съдържащите се в тях религиозни норми, липсващи в новозаветния канон, лягат в основата на писмени паметници, създадени след апостолските времена: такива са символите на вярата (древните кратки изложения на основните постулати на християнството, изречени при кръщение), апостолските правила за устройство на църквата, правилата на църковните събори, древните литургически текстове и др. За всички тях църквата приема, че съдържат божественото откровение и че са равностойни на Свещеното писание.

Не така стои въпросът с изобилната апокрифна (скрита, тайна) книжнина, създадена през първите векове на християнството. Апокрифните творби по тематика биват както старозаветни, така и новозаветни, като общо между тях е, че църквата ги определя като извънканонични, т. е. лъжливи, неистински и неизправни и ги свързва с различни ереси и секти. Старозаветни апокрифи са Апокалипсис на Мойсей, Война на синовете на

светлината със синовете на тъмнината (открит сред кумранските ръкописи), Книга за живота на Адам и Ева и др. Към новозаветните апокрифи се причисляват Протоевангелието от Яков, Евангелието от Тома, Детство Исусово, гностическите евангелия и др.

5. Правопис на някои библейски имена

В църковната литература се допуска употребата на форми на собствени имена, различаващи се от утвърдените в съвременния български език. Най-често това са съществителни собствени, започващи с „и“, които днес изписваме с начални „й“, „я“ или „ю“. Така се пораждаат правописните дублети като Исус (Исус), Иуда (Юда), Иудея (Юдея), Иаков (Яков), Иосиф (Йосиф) и др. Характер на правописни дублети имат и имената с двойни гласни, напр. – Авраам (Аврам), Исаак (Исак), Гавраиил (Гавраил). Отделни думи и фразеологизми, назоваващи библейски символи в църковните текстове се пишат с главна буква: Агнец Божи (агнец божи), Златен телец (златен телец), Блудният син (блудният син) и др. В Библията и в някои религиозни текстове с главна буква се изписват всички съществителни, прилагателни и местоимения, които назовават бога или се отнасят за него – Бог (бог), Бог-Отец (бог-отец), Бог-Син (бог-син), Господ (господ), Боже Вишни (боже вишни), Глас Божи (глас божи), Спасител (спасител), Той (той), Него (него), Твое (твое) и др.

6. Псалм 136 – упражнение

В псалм 136 от старозаветната книга Псалтир героят оплаква съдбата на еврейския народ по време на Вавилонския плен и дава израз на мъката си по изгубеното отечество. До днес псалмът се чете в еврейските общности на Девети ав, национален ден на траур, припомнящ двукратното разрушаване на храма – първо от вавилонците, а по-късно от римляните. В православното богослужение псалмът е част от подготовката за поста и се тълкува символично. Както почти всички библейски текстове Псалм 136 оказва сериозно влияние на изкуствата. Десетки композитори от Ренесанса до наши дни се вдъхновяват от него (Джовани Палестрина, Орландо ди Ласло, Никола Гомбер, Джордж Гарет, Ференц Лист и др.).

ПСАЛМ 136

1. При реките Вавилонски – там седяхме и плачехме, кога си спомняхме за Сион,
2. на върбите всред Вавилон, окачихме нашите арфи.
3. Там нашите пленители искаха от нас песни, и нашите притеснители – веселие: попейте ни песни сионски.
4. Как да пеем Господня песен на чужда земя?
5. Ако те забравя, Иерусалиме – нека ме забрави десницата ми;
6. нека прилепне езикът ми о небцето ми, ако те не помня, ако не поставя Йерусалим начело на моето веселие.

7. Припомни, Господи, на Едомовите синове дня на Йерусалим, когато те думаха: разрушавайте, разрушавайте до основите му!

8. Дъще Вавилонска, опустошителко! Блажен, който ти отплати за туй, що си нам сторила!

9. Блажен, който вземе и разбие о камък твоите младенци.

„Край реките на Вавилон“ (1920), картина от Гебхард Фугел (1863–1939).

ЗАДАЧИ

На този исторически епизод е посветена операта „Набуко“ от Джузепе Верди (1813–1901). Изслушайте „Хор на поробените евреи“ от трето действие на операта, който е вдъхновен от същия псалм. Опишете какви чувства и мисли внушава музиката.

<https://youtu.be/LvvuMtHWw9c>

Псалм 136 е много популярен сред африканските роби в Новия свят, които отъждествяват съдбата си с тази на евреите. Късен отглас от тази традиция е песента на популярната през XX в. поп група от Ямайка „Boney M“, чийто хит „By the rivers of Babylon“ е също по неговия текст. Изслушайте и тяхното изпълнение. Опитайте се да обясните защо Библията влияе както на т. нар. „високо изкуство“, така и на поп културата.

<https://www.youtube.com/watch?v=jSxQJUv1e8k>

Кое изучено в седми клас литературно произведение представя героите в същата ситуация: страдащи далеч от родината край бреговете на голямата река? Какво е общото и какво е различното между съдбата на евреите, робите от Ямайка и героите от българската творба?

Въз основа на текста на Псалм 136 и т. нар. „блаженства“ (Матей 5:3–12) изгражда своето стихотворение и поетесата Йонка Христова. Помислете какво явление от най-новата българска история лежи в основата на нейната творба. Какво взема от библейския псалм и какво добавя от съвременността поетесата?

~~~~~

ПСАЛМ

При реките вавилонски – там седяхме и плачехме, кога
си спомняхме за Сион. На върбите всред Вавилон окачихме
нашите арфи...Как да пеem Господня песен на чужда земя?

Псалтир, псалом 136

~~~~~

Блажени онези,
които могат да се приспособят
и да не си спомнят.
Защото техният живот е по-лесен.
Блажени онези,
които не стискат в шепа
приковано на кръст,
далечно отечество.
Защото техен е целият свят.

Блажени онези,
чиято душа не престава
да звъни като арфа и на чужда земя.
Защото гласът ѝ е съзвучен с
условностите.
Проклето изгнанието,
наложено от оръжието на по-силния.
Трижди проклето изгнанието,
избрано по собствена воля.

(Йонка Христова, 2013 г

Тема 2. Старозаветни библейски сюжети

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

I. Цели

Основните цели на ТГУЕ са следните:

1. Открояване на посочените в учебното съдържание по литература за VIII клас старозаветни сюжети в контекста на новите знания за структурата и съдържанието на Библията.
2. Осмисляне на отделните елементи на старозаветните сюжети като част от библейския макроразказ и като топоси на европейската култура.

II. Задачи

1. Запознаване с мястото и ролята на грехопадението в големия библейски наратив, с механизма и етапите на грехопадението и с неговите последици за човека и света.
2. Открояване причинно-следствената връзка между грехопадението и братоубийството – изясняване на сюжета за Каин и Авел като второ изпитание и втори провал на човека в ситуация на избор.
3. Проследяване на основните събития от сюжета за Мойсей и разкриване на неговите основни културни роли – на пророк, законодател, основател на юдаизма и народен водач.

III. Целева група

Целевата група на ТГУЕ са на първо място ученици VIII клас, както и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. ТГУЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

ТГУЕ е разработена въз основа на Учебната програма по български език и литература за VIII клас – компонент литература (общообразователна подготовка).

II. Знания

ТГУЕ предоставя знания за библейските сюжети за грехопадението, за Каин и Авел и за Мойсей.

III. Умения

ТГУЕ е насочена към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Умение за подбор, извличане и обработване на информация, отнасяща се до изучените старозаветни и новозаветни сюжети, от различни източници по предварително зададени критерии.
2. Умение за използване на библейския текст като културен код за идентифициране на сюжети, образи и мотиви в произведенията на различни изкуства от различни епохи.

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование ТГУЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. Литература за V клас – библейски разказ на началото на света.
2. Литература за XI клас – миналото и паметта в литературата („Паусий“ от Ив. Вазов).
3. Литература за XII клас – любовта, вярата и надеждата в литературата.
4. Литература – профилирана подготовка за XI и XII клас.
Модул „Диалогични прочити“ (примери):
„Даровете на влъхвите“ (О. Хенри) – „О, Хенри“ (Г. Господинов)
„Веселият монах“ (Елин Пелин) – „Антихрист“ (Ем. Станев)
Книга Йов (1–3) – „Вълкадин говори с Бога“ (Й. Йовков)
Модул „Критическо четене“ (примери):
„Гетсиманската градина“ (Р. М. Рилке)
„Смърт, често те наричат адска паст“ (Дж. Дън)
5. Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.
6. История за V клас: Църква и вяра по българските земи.
7. История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.
8. История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.

Основна информация и контекст

(ключови събития, дати, имена, твърдения, свързани с темата)

I. Сюжетите за грехопадението и Каин и Авел

1. Светът преди грехопадението
2. Грехопадението
3. Сюжетът за Каин и Авел – първата пролята кръв

II. Как библейският разказ стига до Мойсей

1. Потопът и стълпотворението
2. Праотецът Авраам
3. Потомците на Авраам – Исаак, Яков и Йосиф

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – Сюжетите за грехопадението, Каин и Авел

- Светът преди грехопадението (Из книга „Битие“)
- Да разгълкуваме библейския текст
- Грехопадението (Из книга „Битие“)
- Да разгълкуваме библейския текст
- Последствията от греха
- Сюжетът за Каин и Авел – първата пролята кръв (Из книга „Битие“)
- Да разгълкуваме библейския текст
- „Авел и Каин“ от Шарл Бодлер – упражнение

Урок 2 – Как библейският разказ стига до Мойсей

- Потопът и стълпотворението
- Праотецът Авраам
- Потомците на Авраам – Исаак, Яков и Йосиф

Урок 3 – Животът и делата на Мойсей

- Спасеното дете
- Робът – принц
- Откровението
- Изходът от Египет
- Из пустинята
- Срещу неверието на богоизбраните
- Десетте Божии заповеди – упражнение
- Из Псалм 105
- Стихотворението на Джордж Байрон „Край Йордан“ – упражнение

Урок 1. Сюжетите за грехопадението и Каин и Авел

1. Светът преди грехопадението

Прочетете внимателно подобрите откъси от книга Битие. В тях са представени последователно: сътворението на човека и поставянето му за господар над всички земни твари, заселването му в Рая, Божията заповед за дървото на познанието и създаването на жената. Помислете:

- ✓ По какъв модел Бог създава човека?
- ✓ Каква роля отрежда Бог на човека – на слуга или на господар?
- ✓ Възлага ли му някакви тежки задачи?
- ✓ Каква е единствената забрана, която Бог налага на човека?

Създаването на човека – първа картина

След това рече Бог: да сътворим човек по Наш образ, (и) по Наше подобие; и да господарува над морските риби, и над небесните птици, (и над зверовете) и над добитъка, и над цялата земя, и над всички гадини, които пълзят по земята. И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори.

И благослови ги Бог, като им рече: плодете се и множете се, пълнете земята и обладвайте я и господарувайте над морските риби (и над зверовете), над небесните птици (и над всякакъв добитък, над цялата земя) и над всякакви животни, които пълзят по земята. И рече Бог: ето, давам ви всякаква трева, що дава семе, каквато има по цялата земя, и всякакво дърво, чийто плод е дървесен и дава семе – това ще ви бъде за храна; а на всички земни зверове, на всички небесни птици и на всяка (гадина), която пълзи по земята и има жива душа, дадох за храна всичкия злак тревист.

Тъй и стана. И видя Бог всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро. Биде вечер, биде утро – ден шести (Битие 1:26–31).

Създаването на човека – втора картина

Ето, тъй станаха небето и земята, при сътворението им, в онова време, когато Господ Бог създаде земята и небето, и всякакво полско храсте, което го нямаше още на земята, и всякаква полска трева, що не бе още никнала; защото Господ Бог не пращаше дъжд на земята, и нямаше човек, който да я обработва, но пара се вдигаше от земята и оросяваше цялото земно лице. И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа. И насади Господ Бог рай в Едем, на изток, и там настани човека, когото създаде. И направи Господ Бог да израстат от земята всякакви дървеса, хубави наглед и добри за ядене, и дървото на живота посред рая, и дървото за познаване добро и зло (Битие 2:4–9).

Заселването на човека в Рая и създаването на жената

След това Господ Бог взе човека (когото създаде) и го посели в Едемската градина, да я обработва и да я пази. И заповяда Господ Бог на човека и рече: от всяко дърво в градината ще ядеш; а от дървото за познаване добро и зло, да не ядеш от него; защото, в който ден вкусиш от него, бездруго ще умреш. И рече Господ Бог: не е добро за човека да бъде сам; да му сътворим помощник, нему подобен. Господ Бог направи да произлязат от земята всички полски животни и всички небесни птици, и (ги) заведе при човека, за да види, как ще ги нарече той, та, както човекът нарече всяка жива душа, тъй да бъде името ѝ. И даде човекът имена на всички добитъци и небесни птици и на всички полски зверове; но за човека не се намери помощник, нему подобен. И даде Господ Бог на човека дълбок сън; и когато заспа той, взе едно от ребрата му и запълни онова място с плът. И създаде Господ Бог от реброто, взето от човека, жена, и я заведе при човека. И рече човекът: ето, това е кост от костите ми и плът от плътта ми; тя ще се нарича жена, защото е взета от мъжа (си). Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си; и ще бъдат (двамата) една плът. И бяха двамата голи, Адам и жена му, и не се срамуваха (Битие 2:15–25).

2. Да разтълкуваме библейския текст

Създаването на човека (евр. – адам) е описано на две места в книга Битие: в първа глава като част от творението на шестия ден – „И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори“ (Битие 1:27) – и отделно във втора глава – „И създаде Господ Бог човека от земна пръст и вдъхна в лицето му дихание за живот; и стана човекът жива душа“ (Битие 2:7). Изглежда така, сякаш във втора глава започва отново един по-различен разказ за сътворението. Не бива обаче да се забравя, че разделянето на Библията на глави и стихове е много по-късно спрямо оформянето на нейния състав (разпределянето на глави извършва Стефан Лангтон в началото на XIII в., а стиховете въвежда Робер Етиен чак в средата на XVI в.). Ако четем началото на Битие като цялостен текст, ще видим, че в „първа глава“ са описани последователно шестте дни на сътворението (и седмият, който е за почивка), докато „втора глава“ се занимава само с един от дните – с шестия, който е своеобразна кулминация на творческите усилия на Бог. С друг думи – авторът първо излага накратко всички събития в тяхната последователност, а после се връща назад във времето, за да представи по-подробно най-

важното от тях. В литературата този похват наричаме ретроспекция. И в двата случая обаче човекът е завършек, „венец“ на творението. Той е създаден „на шестия ден“, когато е вече е налице всичко, от което се нуждае. В текста категорично се подчертава, че още по замисъл човекът е образ и подобие на Бог: „След това рече Бог: да сътворим човек по Наш образ, (и) по Наше подобие“ (Битие 1:26).

Още с появата си на света мъжът и жената са същества по „божи образ“ и веднага получават благословията на своя създател: „плодете се и множете се, пълнете земята и обладайте я“ (1:28). Нещо повече – човекът е създаден „да господарува“ над всичко на земята (риби, птици, добитък, зверове) и за него е всичко, което дава плод (трева и дърво). Грижата на Бог не се изчерпва с това – специално за човека той „засажда“ райската градина, създава неговия първи дом, където той да пребивава в най-голям уют и охолство. По волята на Бога в средата на Едемската градина израстват две дървета, които ще се окажат ключови за човешката съдба – дървото на живота и дървото за познаване на добро и зло. Плодовете на първото символизират връзката на човека с Бога – вкусвайки от тях, човек ще живее вечно. Плодовете на второто пък са знак за

Jackies62

www.delcampe.net

единствената забрана, която творецът налага на сътворения по негов образ и подобие човек, когото изрично предупреждава, че ако яде от тях, ще умре. Самата необходимост от тази забрана подсказва нещо изключително важно: Бог създава човека с възможността да избира. Адам и Ева не са марионетки в ръцете на своя създател, а същества със свободна воля – могат да се съобразят с божие нареждане, но могат и да го престъпят. В този смисъл забраната, която Бог налага на хората, е първият закон, а нарушаването ѝ – първото закононарушение.

Скулптурна декорация от северния портал на прочутата готическа катедрала „Св. Богородица“ във френския град Шартър (Notre-Dame de Chartres). (Ангелът, украсяващ покрива на катедралата, вдъхновява през 1937 поета Атанас Далчев за стихотворението му „Ангелът на Шартър“.)

3. Грехопадението

Прочетете внимателно откъсите от книга Битие. В тях са описани последователно: грехопадението на първите хора, гневът на Бог и наказанието за греха.

Грехопадението

Змията беше най-хитра от всички полски зверове, които Господ Бог създаде. И рече тя на жената: истина ли каза Бог, да не ядете от никое дърво в рая? Жената отговори на змията: плодове от дърветата можем да ядем, само за плодовете на дървото, що е посред рая, рече Бог: не яжте от тях и не се докосвайте до тях, за да не умрете. Тогава змията рече на жената: не, няма да умрете; но Бог знае, че в деня, в който вкусите от тях, ще ви се отворят очите, и ще бъдете като богове, знаещи добро и зло. Видя жената, че дървото е добро за ядене и че е приятно за очите и многожелано, защото дава знание, взе от плодовете му и яде, па даде и на мъжа си, та яде и той. Тогава се отвориха очите на двамата, и разбраха, че са голи, па съшиха смокинени листа и си направиха препасници.

Гневът на Бог и изгонването от Рая

И чуха гласа на Господа Бога, когато ходеше низ рая по дневната хладина, и скриха се Адам и жена му от лицето на Господа Бога между райските дървета. И извика Господ Бог на Адама и му рече: (Адаме,) где си? Той каза: чух гласа Ти в рая, и ме достраша, защото съм гол, и се скрих. И рече (Бог): кой ти каза, че си гол? Да не би да си ял от дървото, от което ти забраних да ядеш? Адам отговори: жената, която ми даде Ти – тя ми даде от дървото, и аз ядох. Тогава Господ Бог рече на жената: защо си сторила това? Жената отговори: змията ме прелъсти, и аз ядох. И рече Господ Бог на змията: загдето си сторила това, проклета да си между всички животни и всички полски зверове; ти ще се влачиш по корема си и ще ядеш прах през всички дни на живота си; и ще всея вражда между тебе и жената, и между твоето семе и нейното семе; то ще те поразява в главата, а ти ще го жилиши в петата. На жената рече: ще умножа и преумножа скръбта ти кога си бременна; с болки ще раждаш деца; и към мъжа си ще тегнеш, и той ще господарува над тебе. А на Адама рече: загдето си послушал гласа на жена си и си ял от дървото, за което ти заповядах, като казах: не яж от него, – проклета да е земята поради тебе; с мъка ще се храниш от нея през всички дни на живота си; тръне и бодили ще ти ражда тя; и ще се храниш с полска трева; с пот на лицето си ще ядеш хляба си, докле се върнеш в земята, от която си взет; защото пръст си и в пръст ще се върнеш. И даде Адам на жена си име Ева (живот), защото тя стана майка на всички живеещи. И направи Господ Бог на Адама и на жена му кожени дрехи, с които ги облече. И рече Господ Бог: ето, Адам стана като един от Нас да познава добро и зло; и сега – да не простре ръка да вземе от дървото на живота, та, като вкуси, да заживее вечно. Тогава Господ Бог го изпъди от Едемската градина, да обработва земята, от която бе взет. И изгони Адама, и постави на изток при Едемската градина Херувим и пламенен меч, що се обръщаше, за да пазят пътя към дървото на живота. (Битие 3:1–24)

4. Да разтълкуваме библейския текст

*„Искушението на Ева“ (1877),
картина от английския художник символист
Джон Станхоуп (1829–1908).*

Според старозаветния разказ първите хора живеят в райско блаженство в сътворения специално за тях свят. Те са създадени безгрешни и невинни: „И бяха двамата голи, Адам и жена му, и не се срамуваха“ (Битие 2:25). Със забраната да вкусват от плодовете на дървото на познанието Бог желае да съхрани това състояние, но и поставя свободната им воля на изпитание. Неправилният избор, направен от Адам и Ева, на практика е основната предпоставка за греха.

Картината на грехопадението в трета глава на книга Битие прилича на разгърната алегория и може да се разглежда като праобраз на етапите на всеки грях: първоначално нещо привлича вниманието върху обекта на греха; ражда се желание, което може да се удовлетвори или да се пренебрегне; въображението рисува картина на предстоящото удоволствие, която засилва изкушението; взема се решение за действие; следва изпълнението на решението. Според нормите на християнската етика, ако човекът не е стигнал до решението, той е победил изкушението, справил се е с изпитанието. От друга страна, след вземането на решение самото извършване на греха вече е само формален акт. Човек се е провалил още когато е решил да съгреша. Грехът му представлява двойно нарушение на божия закон – външно (престъпена е божията заповед, наложена отвън на човека) и вътрешно (човек се противопоставя на собствената си съвест).

Разрушаването на райската идилия започва с появата на злото, въплътено в образа на змията. Именно тя привлича вниманието на Ева с въпрос, който по същината си е клевета: „истина ли каза Бог, да не ядете от никое дърво в рая?“ Още от тези първи думи

проличава стратегията на изкушението – то ще е насочено към разрушаване на доверието, към разкъсване на връзката между Бога и човека. Подобно на загрижен родител Бог е подсигурил всичко за децата си и не им разрешава само това, което ще ги застраши, защото са още незрели. Бог не е забранил всички дървета в Рая, а само едно. Змията принуждава Ева сама да го назове: „само за плодовете на дървото, що е посред рая, рече Бог: не яжте от тях и не се докосвайте до тях, за да не умрете“. Въплътеното зло обаче има готов отговор, с който посява у Ева съмнение в искреността на Бога. Целта на змията е да представи Бог като лъжлив деспот, който ограничава човешката свобода: „не, няма да умрете; но Бог знае, че в деня, в който вкусите от тях, ще ви се отворят очите, и ще бъдете като богове, знаещи добро и зло“. У Ева бързо се раждат желанието да стане равна на Бога, тя предвкуса насладата, взема решение и пристъпва към действие: „Видя жената, че дървото е добро за ядене и че е приятно за очите и многожелано, защото дава знание, взе от плодовете му и яде“. Грехът е сторен не защото Ева и Адам ядат от плодовете на дървото на познанието, а защото е нарушен божият закон. Макар хората до този момент да нямат никакво основание да не се доверяват на своя създател, те въпреки това се усъмняват в него. Причината за този прелом се крие в събуждането на двата основни източника на човешката греховност – гордостта и похотта (пожелаването). „Ще бъдете като богове“ – изкусително обещава змията и Ева пожелава да стане Бог. За нея забраненото става „приятно за очите и многожелано“. Ева се поддава на страстта, възгордява се и решава сама, веднага и без помощта на Бога да стане бог. Самото изяждане на забранения плод е само формално следствие от това решение. Така знанието, получено от забраненото дърво, придобива конкретност: добро е послушанието на божията воля, а зло – престъпването ѝ.

5. Последствията от греха

Раждането на недоверието към Бога, възгордяването и пожелаването на богатата на земния свят са трите етапа на падението на Адам и Ева. Техният грях е резултат на личен избор между доброто и злото в полза на злото. Затова той повлича след себе си серия от последствия, движещи надолу цялата история на човешкото съществуване. Избирайки плода на дървото на познанието, прародителите губят дара на дървото на живота. Вместо райското безгрижие и вечния живот, те получават проклятието и смъртта.

Бог се обръща последователно с гневни думи към тримата участници в грехопадението – змията, Ева и Адам. Змията е прокълната да стои най-ниско „между всички животни и полски зверове“, жена е обречена да ражда в мъки и да се подчинява на мъжа си. Клетвата към Адам е най-страшна. На него Бог известява, че хората са лишени вече от Рая. Земята, която обитават, вече ще е „проклета“, няма да се радва на божията благодат, а ще ражда „тръне и бодили“. Адам и Ева ще се изхранват с тежък и нерадостен труд, накрая ще се върнат в пръстта, от която са сътворени. Накрая Бог облича Адам и Ева в кожени дрехи, които да скриват осъзнатата от тях голота, забранява им да вкусват от плодовете на дървото на живота и ги прогонва от Рая.

„Първородният грях и изгонването от Рая“ (ок. 1510 г.). Фреска от италианския ренесансов художник Микеланджело Буонароти (1475–1564) върху на тавана на Сикстинската капела във Ватикана. Част от най-прочутия цикъл фрески на Микеланджело, изобразяващ сцени от книга Битие, сред които „Отделянето на светлината от тъмнината“, „Създаването на Слънцето и планетите“, „Отделянето на сушата от водата“, „Създаването на Ева“, „Създаването на Адам“ и др.

Грехопадението има тежки последствия за човека и света. Хората губят божията благодат, в която са пребивали, живеейки в създадения за тях Рай. Нарушава се също и връзката им с Бога – на мястото на любовта и доверието се настъпява страхът – Адам не откликва на гласа на Бог, защото е гол и се бои от него. Променя се и самата човешка природа: в създадените по божии образ и подобие същества телесното и духовното съжителстват хармонично, след грехопадението обаче хората стават арена на постоянен конфликт между дух и материя, между нормите на божественото добро и страстите на тялото. Сбъдва се и предупреждението на Бога, че след вкушването на плодовете на познанието идва смъртта. Тя обаче не е мигновена последица, а процес: първоначално се променя тялото, то става срамно, страдащо. Затова трябва да бъде облечено с дрехи, хранено с изтощителен труд. Телесното съществуване се превръща в дълъг процес на тление, който постепенно доближава човека до смъртта. Така тя се превръща в акт на божествена милост, при който се слага край грешното съществуване и на страданието, в разрешаване на антагонизма между тялото и душата в полза на душата.

Грехопадението не засяга само прародителите, а се предава и на техните потомци. Веднъж влязъл в света, грехът, подобно на зараза, започва да се предава, възпроизвежда и умножава.

6. Сюжетът за Каин и Авел – първата пролята кръв

Прочетете внимателно откъса от книга Битие, в който е описано първото братоубийство (първото убийство в библейската човешка история). Помислете какви са причините за това престъпление и какви са последствията от него.

Каин и Авел – първата пролята кръв

Адам позна Ева, жена си; и тя зачена и роди Каина, и рече: придобих човек от Господа. Роди още и брата му Авеля. И Авел стана пастир на овци, а Каин беше земеделец. След няколко време Каин принесе Господу дар от земните плодове; и Авел също принесе от първородните на стадото си и от тлъстината им. И Господ погледна благосклонно на Авеля и на дара му; а на Каина и на дара му не погледна благосклонно. Каин се много огорчи, и лицето му се помрачи. И каза Господ (Бог) на Каина: защо се ти огорчи? и защо се помрачи лицето ти? Ако правиш добро, не подигаши ли лице? ако пък не правиш добро, то грехът стои при вратата; той те влече към себе си, но ти владей над него. И рече Каин на брата си Авеля: (да идем на полето). И когато бяха на полето, Каин нападна брата си Авеля и го уби. И рече Господ (Бог) на Каина: где е брат ти Авел? Той отговори: не зная; нима съм пазач на брата си? И рече (Господ): какво стори? Гласът на братовата ти кръв вика от земята към Мене; и сега проклет да си от земята, която е отворила устата си да приеме братовата ти кръв от твоята ръка; когато работиш земята, тя не ще ти дава вече силата си; ти ще бъдеш изгнанник и скитник по земята. И рече Каин Господу (Богу): наказанието ми е по-голямо, отколкото може да се понесе: ето, Ти сега ме пропъждаш от лицето на земята, и аз ще се скрия от лицето Ти и ще бъда изгнанник и скитник по земята; и всеки, който ме срещне, ще ме убие. И Господ (Бог) му каза: затова именно всекиму, който убие Каина, седмкратно ще се отмъсти. Тогава Господ (Бог) тури на Каина знак, за да го не убие никой, който го срещне. И отдалечи се Каин от лицето Господне и се засели в земята Нод, на изток от Едем. И позна Каин жена си, и тя зачена и роди Еноха. И съгради той град, и нарече града по името на сина си Енох. (Битие 4:1–17)

7. Да разгълкуваме библейския текст

Първата пролята кръв. Цялата четвърта глава на Битие е посветена историята за двамата първородни синове на прародителите – Каин и Авел. Разказът се е придвижил значително напред във времето след прогонването от Рая. Животът на Адам и Ева тече според променената след грехопадението божия воля. Прародителите откриват своя сексуалност и се сдобиват с деца.

Веднъж, когато вече са възрастни мъже, Каин и Авел принасят в дар на Бога от добивите на труда си. По-големият брат, Каин, е земеделец и неговата жертва е от „земните плодове“, докато по-малкият, Авел, е скотовъдец и дарява от първородните агнета от стадото си. Както по-рано в райската градина Бог отново поставя хората пред изпитание. Той поглежда благосклонно на жертвата на Авел и това силно огорчава Каин. След като е станал свидетел на първия човешки грях, читателят на книга Битие се среща и с първата проява на завист. Логичният въпрос защо жертвата на единият брат е приета със задоволство, а на другия не е, намира своя отговор в последвалите събития. Макар да не се отнесъл благосклонно към дара на Каин, Бог не е безразличен към неговите чувства. За това свидетелства въпросът му: „Защо се ти огорчи и защо се помрачи лицето ти?“ Бог, разбира се, знае отговора. Ако Каин е постъпил правилно, той би трябвало да стои с вдигнато и открито лице, той обаче е допуснал до себе си греха, грехът стои „на прага му“. Разбирайки душевната му борба, Бог добронамерено го съветва, ако злото го „влече към себе си“, той да му се противопостави, да го овладее. Настанилата се с първородния грях зараза, отдалечаваща човешката природа от първоначалния „образ и подобие“ на Бога, обаче побеждава Каин. Подобно на своите родители той има възможност за избор, но се поддава на злото: завистта ражда огорчение, огорчението гняв, гневът се превръща

в решение, което бързо се изпълнява. Веднъж решил да се поддаде на злото в себе си, Каин вече е съгрешил. В неговото престъпление се оглеждат всички престъпления, които човешкият род предстои да извърши: решението да накаже брат си поражда замисъл. Каин подмамва с измама брат си да отиде с него в полето. Там той извършва първото убийство в човешката история – братоубийството. Оттук насетне всяко отнемане на човешки живот ще бъде и братоубийство заради общия произход на всички хора.

„Първият раздор“ (1861) от Уилям Адолф Бургеро (1825–1905). Картината представя братята Каин и Авел в прегръдките на майка си Ева, като с позицията на телата им и с изражението на Каин намеква за бъдещата трагедия.

„Смъртта на Авел“ (сл. 1539 г.). Картина от фламандския ренесансов художник Михел Кокси (1499 – 1592). След като е убил брат си Авел, Каин бива проклет от Бога и избягва. На заден фон са двата жертвеника, на които братята изгарят даровете си за Бог. Върху тялото на Авел лежи оръжието на престъплението – магарешка челюст.

„Първият траур“ (1888) от Уилям Адолф Бугеро (1825–1905). Изобразен е моментът, когато Адам и Ева вече са открили тялото на Авел, убит от по-големия си брат Каин. Това е първото оплакване на мъртвец в човешката история, откъдето идва и заглавието на картината.

Прегрешенията на Каин не свършват с убийството. На въпроса на Бог „Где е брат ти Авел?“ той отговаря троснато и с лъжа, с която издава гузна съвест, и се опитва да прикрие престъплението си: „Не зная, нима съм пазач на брат си?“

Но Бог знае истината. За първи път в сътворената за човеците земя попива човешка кръв и тази кръв вика за справедливост към Създателя. Затова и присъдата е тежка – Бог проклена Каин да бъде разкъсана връзката му със земята: „и сега проклет да си от земята, която е отворила устата си да приеме братовата ти кръв от твоята ръка“. Тази земя вече няма да се отплаща за труда му, няма да му дава от „силата си“. Първият убиец е обречен да бъде изгнаник и скитник, далеч от семейството си и от родния си дом.

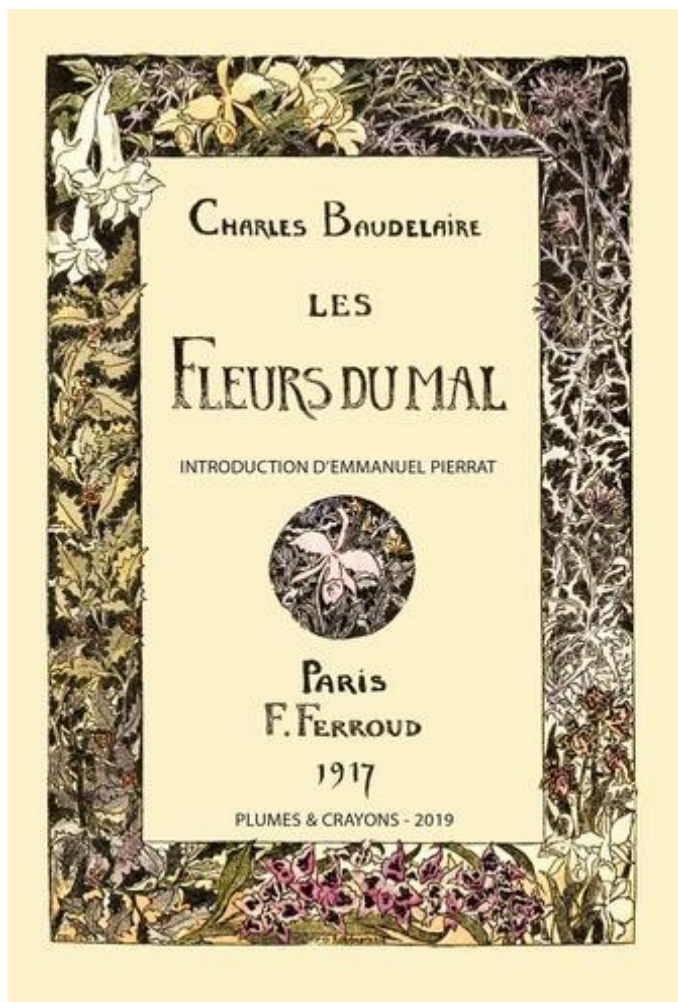

В гнева си на съдник Бог отново появява милост, като заплашва със седемкратно отмъщение всеки, който би дръзнал да отнеме живота на Каин и за да го предпази, го белязва със знак. Така, след изгонването от прародителите от Рая, техният първи син прибавя към греха им братоубийството и на свой ред е прогонен на изток от Рая, още по-далеч „от лицето Господне“, а първородният грях започва да се умножава и все по-дълбоко да разяжда създадената по божи образ човешка природа.

„Каин след убийството на Авел“, статуя на скулптора Анри Видал (1864–1918), изложена в парка „Тюйлери“ в Париж.

8. „Авел и Каин“ от Шарл Бодлер – упражнение

Грехопадението е първото от съдбоносните събития в библейския разказ на човешката история. То предопределя участието на човешкия род, дава обяснение за разкъсването на връзката между човека и Бога, за противопоставянето между тяло и душа в човешката природа, за смъртта и за появата на греха. Първородният грях е и първото закононарушение и като такова задава модела, по който злото ще се проявява в човешките постъпки. Първата смърт, причинена от извършеното от Каин братоубийство, е закономерно следствие от първородния грях. Каин е и първият човек, който изрича лъжа, и то към самия Бог. Така първото закононарушение довежда до най-тежкото престъпление – отнемането на човешки живот. Старозаветният сюжет за Адам и Ева и за техните синове Каин и Авел е основополагащ за християнското гледище за човешката природа и човешката етика. Той разкрива модела, по който в света се настъпява и умножава злото. Този сюжет намира израз в множество живописни, литературни, скулптурни и музикални творби, създадени от епохата на Средновековието до наши дни.

В публикуваната си през 1857 г. стихосбирка „Цветя на злото“ („Les Fleurs du Mal“) френският символист Шарл Бодлер (1821–1867), един от най-скандалните поети XIX в., включва и стихотворението „Авел и Каин“. Запознайте се с творбата и помислете каква провокация срещу установените норми съдържа тя. Кои са според вас двете „племена“, за които говори поетът. Потърсете обяснение в биографията на автора и в епохата, през която твори.

Корица на стихосбирката „Цветя на злото“ („Les Fleurs du Mal“) от френския поет символист Шарл Бодлер.

Авел и Каин

I

Племя на Авел, яж и препивай!
Господ те гледа с любящи очи.

Племя на Каин, в дрипи се свивай
и до смъртта си в калта се влачи.

Племя на Авел, на Серафима
с жертвен тамян гъделичкаш носа.

Племя на Каин — непримиримо, —
твоите мъки безкрайни не са!

Племя на Авел, с пълни хамбари,
с пълни обори живеј в благодат;

племя на Каин, псета ли стари
жално в стомасите вят от глад?

Племя на Авел, вечно преяли,
дремете кротко в семеен уют;

племя на Каин, като чакали
в дупките тракате зъби от студ!

Племя на Авел — всичко да ражда!
Твоето злато плоди и деца.

Племя на Каин, все тая жажда,
стига — не гаснат ли ваште сърца?

Племя на Авел, ще опасете
шумата и по дървото накрай!

Племя на Каин, с кръв по нозете,
с гладната челяд се скитай и трай!

II

Племя на Авел, вашите мърши
топлата пръст ще торят — запомни!

Племя на Каин, кой ще довърши
твоята работа в идните дни?

Племя на Авел! Срам, о, проклето —
стигат и сопи за твоите стрели.

Племя на Каин, скачай в небето
и на земята бога хвърли!

Превод: Кирил Кадийски

Урок 2. Как библейският разказ стига до Мойсей

1. Как библейският разказ стига до Мойсей?

В този урок ще откриете преразказан накратко библейският сюжет след сътворението, чиито ключови събития са потопът (почти унищожил човешкия род заради разврата и греховете му), възгордяването на хората и решението им да изградят кула до небесата (стълпотворението), довело до размесването на езиците. Следват историята на праведния Авраам и неговите наследници и преселването на рода на Яков Израил в Египет.

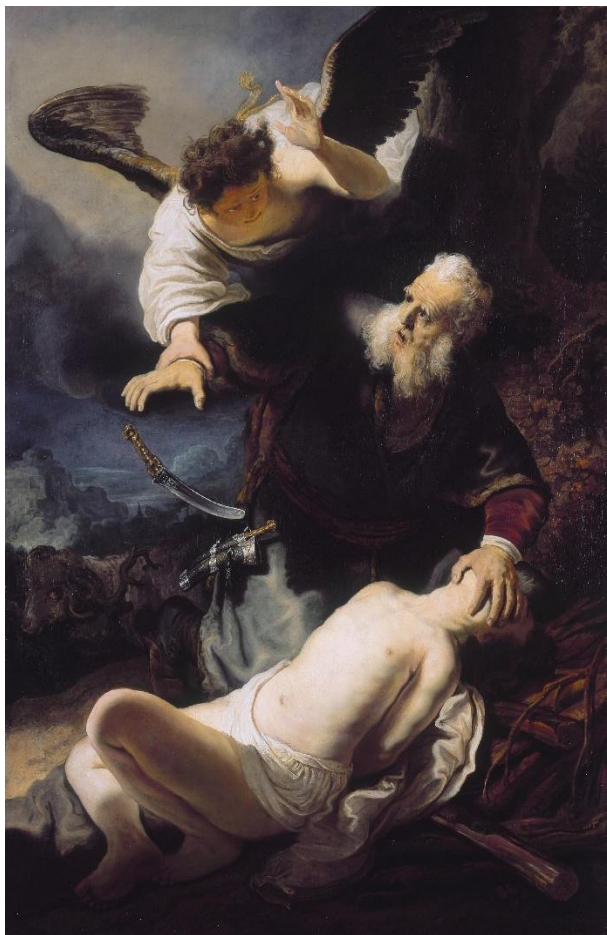

„Вавилонската кула“ (1563). Картина на холандския ренесансов художник Питер Брьогел Стария (1525–1569).

Потопът и стълпотворението. След като описва сътворението, грехопадението и братоубийството, книга Битие представя епохата на дълголетните патриарси (общо 10 от Адам до Ной) и решението на Бог да унищожил човешкия род заради това, че е тръгнал по пътя на разврата и злото (Битие 6:5–7) и понеже „всяка плът“ се е „отклонила от своя път на земята“ (Битие 6:12). Единствен праведният Ной се спасява, защото Бог сключва с него завет и му дава съвет да построи ковчег и да вземе в него семейството си по една двойка от всички животни. След края на потопа и унищожаването на всичко живо Бог благославя Ной и синовете му (както по-рано е благословил Адам и Ева) да се множат и да владеят земята, която се зарича вече да не проклина заради човешките грехове до края

на съществуването ѝ (Битие 8:21–22). Щом се разселват и завладяват много територии, потомците на Ной също се възгордяват и решават да вдигнат кула (стълп) до небесата – затова Бог размесва езиците им, така че да не се разбират вече помежду си.

2. Праотецът Авраам

Праотецът Авраам. След стълпотворението идва ред на нов избраник – праведния Авраам (евр. – баща на множество), потомък на най-големия син на Ной. Авраам е готов да принесе в жертва на Бога любимия си първороден син Исаак. Заради неговата преданост и доверие Бог го прави баща на много народи, но най-важна е ролята му на праотец на израилтяните, единствените, които трябва да съхранят истинската вяра. Така Авраам се превръща в първия патриарх на богоизбрания еврейски народ. С неговото име се обозначават „аврамическите религии“ (юдаизъм, християнство и ислям), тъй като и в трите от тях поколенията на повярвалите в Бога започват с Авраам.

„Жертвоприношението на Исаак“ (1635) от Рембранд (1606–1669), един от най-забележителните европейски художници.

3. Потомците на Авраам – Исаак, Яков и Йосиф

Потомците на Авраам – Исаак, Яков и Йосиф. Епохата на старозаветните патриарси продължава с потомците на Авраам – сина му Исаак, неговия внук – Яков и правнука му – Йосиф.

Исаак понася с кротко и безропотно решението на Авраам да го принесе в жертва чак до мига, когато ангел господен възпира ръката на баща му. Сетне с постоянство и преданост следва завета на Авраам с Бога.

Неговият наследник Яков има 12 сина и с тях става родоначалник на дванадесетте еврейски колена (племена). Той получава от Бог името Израил и с него става епоним на своите потомци и на целия еврейски народ (Израилев народ или народ на Израил).

Любимият син на Яков е най-малкият – Йосиф, който е добродетелен, красив и надарен с пророчески сънища. Подтикнати от завист заради красотата и добротата му, неговите братя решават да го убият. Заради застъпничеството на един от тях, Рувим, обаче го пощадяват и го продават на случайно преминаващ керван измаилтяни. Те пък го препродават в двореца на фараона. След множество прекеждия благодарение на съобразителността си и на дарбата си да тълкува сънища Йосиф става пръв помощник на владетеля и получава изключителна власт. Настъпилият междуременно глад кара баща му Яков да изпрати синовете си в Египет, за да купят зърно. Там те се срещат с Йосиф, но не го познават. При второто им посещение Йосиф им разкрива кой е. След като фараонът научава историята на своя помощник, той изпраща богати дарове на баща му Яков и го кани да се пресели с целия си род. Когато получава поканата и радостната вест, че любимият му син е още жив, Яков вижда на сън как Бог се обръща към него със думите: „Аз съм Бог, Бог на баща ти; не бой се да идеш в Египет, защото там ще произведе от тебе голям народ; Аз ще отида с тебе в Египет, Аз и ще те изведе назад; Йосиф с ръката си ще ти затвори очите“ (Битие: 46:3–4). Така целият род на Яков Израил се преселва в Египет, където Яков завършва дните си. Братята на Йосиф се опасяват, че той ще им отмъсти за проявената към него жестокост, но той им отвръща с само с братска любов.

Книга Битие завършва със смъртта на Йосиф, който е погребан с подобаващи почести. На смъртния си одър той заклева синовете Израилеви да изнесат костите му от Египет и им дава надежда за бъдещето: „... аз умирам; но Бог ще ви споходи и ще ви изведе от тая земя в земята, за която се кле на Авраама, Исаака и Иакова“ (Битие 50:24).

„Йосиф и неговите братя“ („Joseph und seine Brüder“) – роман тетралогия от немския писател и Нобелов лауреат (1929) Томас Ман (1875–1955). Четирите книги носят заглавията „Историите Яковови“, „Младият Йосиф“, „Йосиф в Египет“ и „Йосиф хранителят“.

Урок 3. Животът и делата на Мойсей

1. Спасеното дете

Втората книга на Стария завет, озаглавена Изход, е почти изцяло посветена на живота и делата на Мойсей, почитан от християните като св. пророк Мойсей Боговидец. Според Изход той произхожда от рода на третия син на Яков – Левий и е от третото поколение на народа на Израил след преселването в Египет. Мойсей се ражда във време, когато еврейският народ вече е започнал да губи привилегированото си положение, което е имал при Йосиф. Евреите са превърнати в роби, а тяхното умножаване започва да тревожи

фараона, който заповядва да бъдат хвърляни в реката всички новородени момчета. Такава съдба очаква и малкия Мойсей, който обаче е спасен по чудо: когато детето става на три месеца и майка му Йохаведа не може вече да го крие, тя го пуска във водата в тръстикова кошница, намазана с асфалт и смола, за да не потъне.

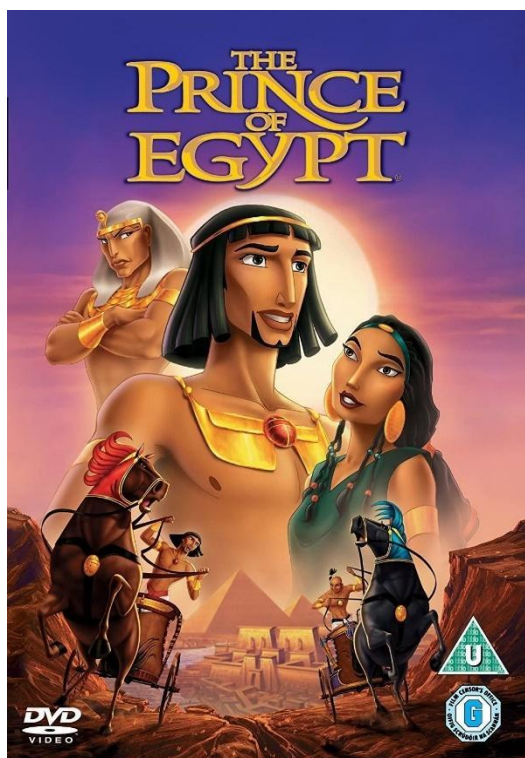
„Намирането на Мойсей“ (1638). Картина от френския бароков художник Никола Пусен (1594–1665).

Дъщерята на фараона, която се къпе със сестрите си, обаче вижда кошчето и нарежда на робинята си да го донесе. Смилявайки се над красивото момченце, принцесата го дава за отглеждане на дойка, която всъщност е Йохаведа. Дава му и името Мойсей, което означава „изваден от вода“.

„Намирането на Мойсей“ (1904) – картина от британския художник Лоренс Алма-Тадема (1836–1912).

2. Робът – принц

След време Мойсей е взет от дойката, т. е. от майка си, и е отгледан като осиновено дете на фараоновата дъщеря. В двора на владетеля той е обучен на цялата „мъдрост египетска“ и става „силен на думи и дела“ (Деяния 7:22). Въпреки възпитанието си в двореца, младежът не загубва самосъзнанието си, че е евреин. Веднъж той вижда как египтянин бие един негов сънародник, убива насилника и го зарива в пясъка. След като фараонът узнава за това, Мойсей бяга да се спаси в Синайската пустиня при народа на мадиамците. Там техният жрец Йотор го приютява и му дава за жена дъщеря си Сепфора, която му ражда двама синове – Гирсам и Елиезер.

Обложка на посветения на живота на Мойсей американски анимационен филм „Принцът на Египет“ (1998), режисиран от Бренда Чапман и заснет от киностудиото Dream Works.

3. Откровението

*И рече (му): Аз съм Бог на баща ти,
Бог Авраамов, Бог Исааков и Бог Иаковов.
(Изход 3:2)*

*„Бог се явява на Мойсей като неизгаряща къпина“.
Картина от френския художник Себастиан Бурдон
(1616–1671).*

Междувременно фараонът умира, но синовете Израилеви продължават да страдат от чуждия гнет. Тогава Бог се смилява над евреите. Веднъж, когато Мойсей пасе стадото на тъст си в пустинята край планината Хорив, той му се явява като пламтяща неизгаряща къпина и му проговаря: „видях страданието на Моя народ в Египет и чух вика му от разпоредниците му; Аз зная неволите му и отивам да го избавя от ръцете на египтяни и да го изведе от тая земя (и да го въведа) в земя добра и пространна, дето тече мед и мляко... И ето, викът на синовете Израилеви стигна вече до Мене, и Аз виждам гнета, с който ги угнетяват египтяни. И тъй, върви: ще те пратя при фараона (египетския цар); и изведи от Египет Моя народ, синовете Израилеви“ (Изход 3:7–10). В дългия си спор с Мойсей, който се колебае да изпълни заръката да изведе народа на Израил от Египет, Бог разкрива за първи път името си: „Аз съм вечно Съществуващият. И рече: тъй кажи на синовете

Израилеви: вечно Съществуващият (Йехова) ме прати при вас.“ (Изход 3:14). Мойсей се опасява, че евреите няма да му повярват и няма да го последват, защото му липсва красноречие. Бог обаче му показва три чудеса, с които да убеди сънародниците си и го накаква също да вземе брат си Аарон за свой вестител и пророк – Бог ще говори на Мойсей, а Аарон ще предава думите му пред евреите и фараона. Най-сетне убеденият Мойсей се отправя назад към Египет, като по пътя си по божия воля среща Аарон и му представя мисията, която им предстои.

„Неопалимата къпина“ (1475) е част от триптих на френския ренесансов художник Никола Фроман (1430–1484). В християнската традиция „неопалимата къпина“ символизира Богородица и непорочното зачатие на Исус Христос.

4. Изходът от Египет

...тъй говори Господ, Бог Израилев: пусни Моя народ... (Изход 5:1)

Когато стигат край бреговете на Нил, двамата братя първоначално молят фараона да пусне евреите в пустинята само за три дни, за да извършат жертвоприношение на своя Бог, но владетелят още повече се ожесточава и наказва поробения народ с по-тежък труд. Започва битка между Мойсей и магьосниците на фараона, в която Бог наказва Египет с десет поредни опустошения, първото от които е превръщането на водите на Нил в кръв,

а последното – смърт на всичко първородно – „от първородния син на фараона, който седи на престола си, до първородния син на робинята, която е на мелницата, и всичко първородно от добитъка“ (Изход 11:5). Едва след последното бедствие, владетелят не само разрешава, но и настоява народът на Израил да напусне Египет със цялото си имущество. В пресъздаденото противопоставяне Бог непрестанно помага на Мойсей, като едновременно с това внушава неотстъпчивост и жестокост на фараона, защото има цел да възвеличи своя пророк и да докаже силата си пред египтяните.

По божия воля всяко семейство принася в жертва агне без недостатък, белязва с кръвта му вратата на къщата си, за да ги отмени Ангелът на смъртта, и си изяжда изпеченото месо с безквасен хляб. Рано сутринта всички „шестстотин хиляди пешаци мъже освен децата“ потеглят към обещаната земя, „дето тече мед и мляко“.

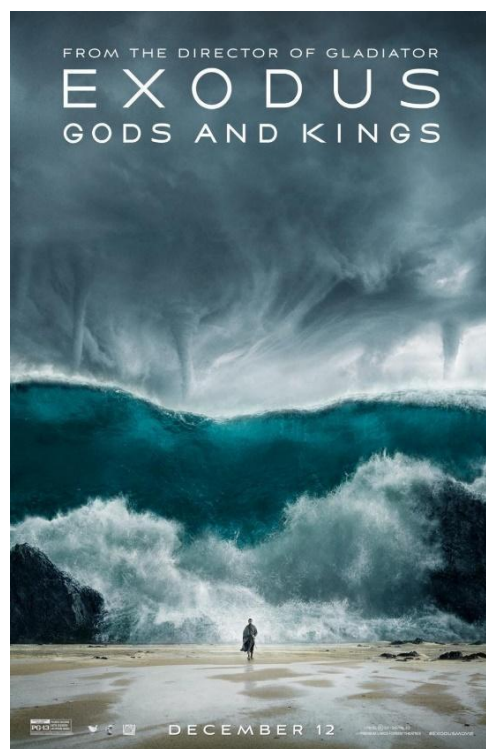
„Смъртта на първородния син на фараона“ (1872) от Лоренс Алма-Тадема.

Спешното бягство от Египет се припомня всяка година на еврейската Пасха (Песах), когато на трапезата се слага хляб от неквасено (заради бързането за похода) тесто, наречен „маца“. С думата „песах“ евреите

означават отминаването на ангела, дошъл да унищожи всичко първородно, покрай еврейските домове, белязани с жертвената кръв на агнето (Изход 12:7:14). Ритуален характер в празника имат и самото печено агне, припомнящо първата жертва на Бога в пустинята, горчивите билки и купата със солена вода, които символизират тежкия живот и много изплакани сълзи по време на дългото египетско робство.

С тръгването на евреите по пътя към Обетованата земя започва процесът на изграждане на тяхната религия, в която Мойсей е посредник между Бога и избрания народ. Той посвещава целия си останал живот на превръщането на едно поробено племе в „царство от свещеници и народ свят“ (Изход 19:6).

Официалната обложка на базирания върху книга Изход филм „Изход: Богове и царе“ (2014) на режисьора Ридли Скот, създател на суперпродукциите „Гладиатор“ и „Прометей“. За своя главен герой режисьорът заявява: „Животът на Мойсей е едно от най-великите приключения и духовни търсения на всички времена“.

Мойсей взема костите на Йосиф и повежда синовете Израилеви, а Господ им показва пътя, като върви пред тях през деня във вид на облачен стълб, а през нощта като стълб от огън (Изход 13:21). Фараонът обаче скоро се разкайва, че ги е пуснал, и изпраща след тях войска. Египетската армия ги настига край брега на Червено море. Тогава Мойсей простира ръка над морето и по божия воля силен вятър го разцепва, така че евреите минават по сухото дъно между две стени от вода.

Мойсей разделя водите на Червено море – кадър от анимационния филм на режисьорката Бренда Чапман „Принцът на Египет“ (1998).

Когато преследвачите им се втурват след тях, Мойсей отново протяга ръка, водите се затварят и издавят египтяните (Изход 14:21–31). Радостните евреи отпразнуват спасението и изпяват благодарствена песен, която започва с думите: „да възпея Господа, защото се славно прослави; коня и ездача му хвърли в морето. Господ е моя сила и моя слава. Той ми стана спасение. Той е мой Бог, и ще Го прославя; Бог на баща ми, и ще Го превъзнеса. Господ е силен воин. Йехова Му е името“ (Изход 15:1–3).

5. Из пустинята

След успешното преминаване на синайския бряг Израилевото племе окончателно се откъсва от преследвачите си. Пред Мойсей обаче предстоят множество битки – както с външните врагове, така и с малодушието и колебанието на предвождания от него народ. Още щом се спасяват от армията на фараона, евреите започват да се оплакват, че водата, която откриват в пустинята, е горчива. Мойсей с помощта на Бог я превръща в сладка. След като водата е осигурена, евреите започват да роптаят от глад: „о, да бяхме умрели от ръката Господня в Египетската земя, когато седяхме при котлите с месо, когато ядохме хляб до насита, защото вие ни доведохте в тая пустиня, за да уморите от глад цялото това множество“. Тогава Бог отново се погрижва за своя народ и го нахранва с манна небесна и пъдпъдъци. Евреите трябва да се справят и с множество противници, първи от които е народът на Амалик. В битката се откроява Исус Навин, бъдещият приемник на Мойсей и военен предводител в завладяването на Ханаан. Изходът обаче се решава от Мойсей – докато той стои с вдигнати ръце, евреите надделяват, когато ги отпусне, в боя надвиват

амаликитците. Накрая заради умората се налага Аарон и Ор да подпират ръцете му и така на залез слънце Исус Навин побеждава.

На третия месец от своя път народът на Израил достига до планината Синай. На нея Мойсей се среща с Бога, който го кара да извести на евреите, че са избраният народ: „вие видяхте, що направих Аз на египтяни и как ви носих (като) на орлови криле, и ви доведох при Себе Си; и тъй, ако слушате гласа Ми и пазите завета Ми, ще бъдете Мой избран народ измежду всички народи, защото цялата земя е Моя, и вие ще Ми бъдете царство от свещеници и народ свет“ (Изход 19:4–6). След тридневни пречистващи ритуали на евреите Бог слиза на планината сред гъст облак, гръм и светкавици и заговаря на Мойсей с тръбен глас, така че да го чуят всички. Единствен Мойсей се изправя пред лицето на Господа и той му дава Закона – Десетте заповеди и много други правила, които народът на Израил трябва отсега нататък да следва. Накрая Мойсей получава и две каменни плочи, изписани с пръста божий.

Предводителят прекарва на планината четиридесет дни и нощи, по време на които евреите са поискали от брат му Аарон да им направи от накитите им бог – Златен телец и са започнали да му се покланят.

„Преклонението пред Златния телец“ (1634), картина на Никола Пусен (1594–1665).

В гнева си, че е извършен непростим грях и е нарушена втората божия заповед, слезният от планината Мойсей хвърля плочите и ги счупва. След като сурово наказва разбунтувалите се и нарежда да бъдат убити 3000 идолопоклонници, той отново се качва на планината и измолва от Господа да прости на народа му и да изпише две нови плочи.

По божия воля Мойсей нарежда да бъде построена скиния – подвижен храм, в който да се съхранява ковчегът (кивот) с каменните плочи (скрижали).

Мойсей отново слиза от Синай със сияещо от божествена светлина лице и народът се страхува да се доближи до него (от този момент след всеки разговор с Бога при появяването му пред народа лицето му е закрито с покривало). Той записва всичко казано от Бога и го прочита на евреите. Потресеното множество възкликва: „всичко, каквото е казал Господ, ще сторим и ще бъдем послушни“ (Исход 24:7). Мойсей извършва и тържествена церемония за сключването на Завета между Йехова и еврейския народ. Даването на Закона и сключването на Завета са кулминацията на „изхода“ и на дейността на Мойсей. След нея обаче следва бързо падение.

6. Срещу неверието на богоизбраните

„Исус Навин прекосява река Йордан с кивота на Завета“ (1800), рисунка на американския живописец Бенджамин Уест (1738–1820). След като поема водачеството от Мойсей, Исус Навин преминава Йордан и въвежда избрания народ в Обетованата земя. На картината са изобразени процесията, носеща ковчеза със скрижалите, и Бог, който под формата на облачен стълб предвожда евреите.

Освен в книга Изход тежката битка на Мойсей за душите на чедата Израилеви е представена и в Числа и Второзаконие. Пътят на евреите през пустинята се проточва и негодите ги карат все по-често да съжаляват, че са напуснали Египет. Те роптаят, че още не са стигнали в страната, където текат мед и мляко. При един от бутовете Бог прибъгва до чудо, което да послужи като знамение и предупреждение – земята поглъща

подбудителите, а техните привърженици са изгорени (Числа 16). Против Мойсей се опълчват дори брат му Аарон и сестра му Мириам (Числа 12:1–3). Бог подпомага водача с много чудеса, но и се гневи заради липсата на вяра у народа, който е спасил от робство и е избрал да бъде негов. Почти във всички случаи Мойсей се стреми да смекчи или да отклони божия гняв от хората си, но дори сам е застигнат от него. Когато в оазиса Кадес, на границата на Синайския полуостров и Ханаан, евреите роптаят, защото отново са жадни, Бог заповядва на Мойсей да свика всички и пред очите им да накара с думи една скала да даде вода. Мойсей обаче я удря с жезъла си. Вода потича изобилно и всички утоляват жаждата си. Бог обаче наказва Мойсей, защото е употребил сила и така е проявил съмнение във всемогъществото на Господа (Числа 1:13). На Мойсей е съдено да умре на граница на Обетованата земя, към която води народа си. Книга Второзаконие е своеобразен епilog на неговия живот. В нея е изобразена трагедията на еврейския предводител – да не стъпи в Обетованата земя и да не види завършека на великото си дело. След като 40 години е водил народа си из пустинята, докато не измре цялото поколение на родените в робство, на патриаршеска 120-годишна възраст той се качва на планината Нево сред „равнините Моавски“ и оттам, от връх Фасга, Господ му показва цялата земя на Израил. Едва съзрял мечтаната цел на пътуването си, водачът умира (Второзаконие 34:1–5). Евреите го погребват в Моавската земя, оплакват го трийсет дни и Мойсей остава някъде там: „и дори днес никой не знае къде е погребан [...] и в Израила нямаше вече такъв пророк, като Моисея, когото Господ знаеше лице с лице“ (Второзаконие 34:6&10). Испитанията на четиридесетгодишното скитане в пустинята обаче превръщат израилтяните в народ със силен дух и дълбока вяра в Бога.

7. Десетте Божии заповеди – упражнение

Едно от най-важните събития в живота на Мойсей, а и в целия старозаветен разказ е моментът, в който Бог дава на Мойсей Десетте заповеди (Декалог или Десетослов). Това се случва на планината Синай, на петдесетия ден след изхода на евреите от Египет. След срещата си с Йехова, който обещава на Израилевите синове, че ще бъдат негов „избран народ“ (Изход 19:3–6), Мойсей нарежда на хората си да се подготвят, да изперат дрехите си и да постят три дни, за да се представят достойно пред божие лице. На третия ден той извежда народа от лагера да посрещне Господа, подрежда всички в подножието на святата планина, очертава линия и забранява тя бъде преминавана, защото, който го стори, ще умре. После сам се качва на върха. Ето как старозаветният разказвач предава този епизод:

„И изведе Мойсей народа от стана да посрещне Господа, и се спряха при полите на планината. А планина Синай беше цяла в дим, защото Господ бе слязъл върху нея в огън; и се издигаше от нея дим като дим от пещ, и цялата планина силно се тресеше; и тръбният глас ставаше все по-силен и по-силен. Мойсей говореше, и Бог му отговаряше с глас. И слезе Господ на Синай планина, наврѣх планината, и повика Господ Моисея наврѣх планината, и Мойсей се качи. И рече Господ на Моисея: слез и порѣчай на народа, да се не втурват към Господа да Го видят, за да не паднат мнозина от тях; а свещениците, които се приближават към Господа (Бога), трябва да осветят себе си, за да ги не поразят Господ. Тогава Мойсей отговори на Господа: не може народът да се качи на Синай планина, понеже Ти ни изрично забрани, като каза: тегли черта около планината и я

освети. И Господ му каза: иди, слез, после възлез заедно с Аарона; свещениците пък и народът да се не втурват да се качват при Господа, за да ги не порази (Господ). И слезе Мойсей при народа и му разказа“ (Изход 19:17–25).

„Тогава Бог изрече (към Моисея) всички тия думи, като каза: (I.) Аз съм Господ, Бог твой. Който те изведох от Египетската земя, от дома на робството; да нямаш други богове, освен Мене. (II.) Не си прави кумир и никакво изображение на онова, що е горе на небето, що е долу на земята, и що е във водата под земята; не им се кланяй и не им служи, защото Аз съм Господ, Бог твой. Бог ревнител, Който за греха на бащи наказвам до трета и четвърта рода децата, които Ме мразят, и Който показва милост до хилядно коляно към ония, които Ме обичат и пазят Моите заповеди. (III.) Не изговаряй напразно името на Господа, твоя Бог, защото Господ няма да остави ненаказан оногова, който изговаря името Му напразно. (IV.) Помни съботния ден, за да го светиш; шест дена работи и върши (в тях) всичките си работи; а седмият ден е събота на Господа, твоя Бог: недей върши в него никаква работа ни ти, ни син ти, ни дъщеря ти, ни робът ти, ни робинята ти, ни (волът ти, ни оселът ти, нито какъвто и да е) твой добитък, нито пришълецът ти, който се намира в жилищата ти; защото в шест дена създаде Господ небето и земята, морето и всичко, що е в тях, а в седмия ден си почива; затова Господ благослови съботния ден и го освети. (V.) Почитай баща си и майка си, (за да ти бъде добре и) за да живееш дълго на земята, която Господ, Бог твой, ти дава. (VI.) Не убивай. (VII.) Не прелюбодействуй. (VIII.) Не кради. (IX.) Не лъжесвидетелствуй против ближния си. (X.) Не пожелавай дома на ближния си; не пожелавай жената на ближния си, (нито нивата му) нито роба му, ни робинята му, ни вола му, ни осела му, (нито никакъв негов добитък) – нищо, което е на ближния ти. Целият народ чуваше гърмовете и тръбния глас и гледаше пламъка и планината, която се димеше; като видя това, целият народ отстъпи и стоеше надалеч. И казаха на Моисея: говори ти с нас, и ние ще слушаме, но да не говори с нас Бог, за да не умрем. И каза Мойсей на народа: не бойте се; Бог дойде (при вас), за да ви изпита и за да бъде страхът от Него пред лицето ви, та да не грешите“ (Изход 20:1–20).

Освен в приведения по-горе откъс от Изход (20:2–17) версия на Декалога присъства и в книга Второзаконие (5:6–21). Като сбор от религиозни и нравствени принципи Десетословът е общ и основополагащ за юдаизма и християнството, макар и в разделянето на отделни заповеди и в номерацията им да има известна разлика. Християните наричат Десетте заповеди „външен божи закон“ (в отличие от по-важния „вътрешен божи закон“ – съвестта). Според православното тълкуване Декалогът се разделя на две, така както са две и плочите (скрижалите), които Бог дава на Мойсей. Първата група заповеди (от I до IV) съдържат задълженията към Бога, а останалите шест – задълженията към ближните.

- ✓ Открийте в текста Десетте божи заповеди и ги запишете. Какви задължения към Бога вменяват първите четири от тях?
- ✓ Какви задължителни норми в отношенията между хората налага втората група заповеди (от пета до десета вкл.)?
- ✓ Съвместими ли са нравствените принципи от Декалога с днешния ден? Аргументирайте становището си.
- ✓ Възможен ли е свят, в който се спазват Десетте божи заповеди?

8. Из Псалм 105 – упражнение

Из Псалм 105

Алилуя

... Съгрешихме ние с бащите си, сторихме беззаконие, извършихме неправда.

7. Нашите бащи в Египет не разбраха Твоите чудеса, не помнеха многото Твои милости и се разбунтуваха при морето, при Червено море.

8. Но Той ги спаси заради името Си, за да покаже Своето могъщество.

9. Сърдито извика на Червено море, и то пресъхна; и ги преведе по бездните като по сухо,

10. и ги спаси от ръката на ненавистника и ги избави от ръката на врага.

11. Водите покриха техните врагове: не остана ни един от тях.

12. И те повярваха на думите Му (и) изпяха Нему хвала.

13. Но скоро забравиха делата Му, не Дочакаха Неговото решение;

14. увлякоха се от похотливост в пустинята, и изкусиха Бога в необитаемата местност.

15. И Той изпълни тяхното искане, но прати язва на душите им.

16. И в стана завидяха на Моисея и Аарона, светия Господен.

17. Разтвори се земята, погълна Датана и покри сбирщината Авиронова.

18. И пламна огън в тяхното сборище, пламък изгори нечестивците.

19. Направиха телец на Хорив и се поклониха на истукана;

20. и замениха своята слава с образ на вол, който яде трева.

21. Забравиха Бога, своя Спасител, Който извърши велики дела в Египет,

22. дивни в Хамовата земя, страшни при Червено море.

23. И щеше да ги изтреби, ако Мойсей, Неговият избраник, не бе застанал пред Него в пролома, да отклони яростта Му, та да (ги) не погуби.

24. И те презряха желаната земя, не вярваха на словото Му;

25. и роптаеха в шатрите си, не слуша гласа Господен.

...И разгневиха Бога при водите на Мерива, и Мойсей пострада заради тях,

33. защото те огорчиха духа му, и той сгреши с устата си.

...и принасяха синовете си и дъщерите си жертва на бесовете;

38. проливаха невинна кръв, кръвта на синовете си и дъщерите си, които принасяха жертва на ханаанските идоли, и земята се оскверни с кръв;

39. оскверняваха се с делата си, блудствуваха с постъпките си.

40. И разпали се гневът на Господа против Неговия народ, погнуса се Той от Своето наследие

41. и ги предаде в ръцете на езичниците, и ония, които ги мразеха, почнаха да ги владеят.

42. Враговете им ги притесняваха, и те се смиряваха под тяхната ръка.

43. Много пъти Той ги избавяше, но те (Го) сърдеха с упорството си, и бяха унизявани за беззаконието си.

44. Но Той милостно поглеждаше към тяхната скръб, колчем чуваше техните вопли,

45. и си спомняше Своя завет с тях, и се разкайваше по голямата Си милост;

46. и възбуждаше към тях състрадание у всички, които ги вземаха в плен.

47. Спаси ни, Господи, Боже наш, и ни събери измежду народите, за да славим Твоето свето име, да се хвалим с Твоята слава!

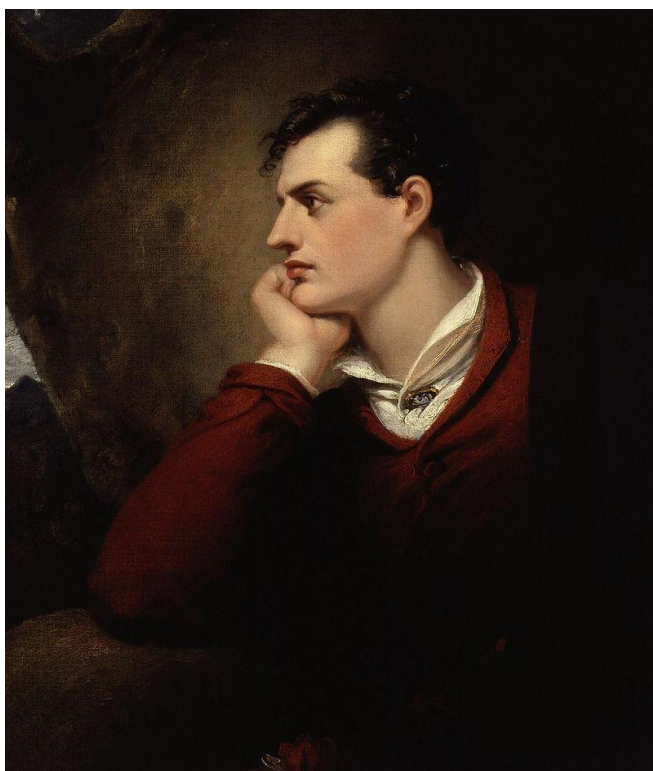
48. Благословен Господ, Бог Израилев, отвек и до века! И цял народ да каже: Амин!
Алилуя!

Въпроси:

- ✓ Псалм 105 предава разказа на еврейската история ретроспективно – като покаяние за сторени грешки. Открийте кои познати вече събития е подбрал псалмописецът и ги запишете. Помислете защо точно на тях се е спрял.
- ✓ Как Бог „възпитава“ своя избран народ? Посочете стиховете, в които Бог наказва евреите заради техните прегрешения.
- ✓ В какво се изразяват милостта и привързаността на Бог към евреите? Посочете примери.

9. Стихотворението на Джордж Байрон „Край Йордан“ – упражнение

Лорд Джордж Гордън Байрон (1788–1824) е най-известният представител на английския литературен романтизъм. Надарен с изключителен талант, с физическа красота и високо обществено положение, той се превръща в celebrity (англ. –знаменитост) близо два века преди това название да придобие популярност. Младият барон е пристрастен към приключенията и пътешествията. Той е екстравагантен, смел, но често изпада в меланхолия, а личният му живот е изпълнен със скандални преживявания. Предприема пътувания из цялото Средиземноморие, като посещава Португалия, Испания, Италия, Албания, Гърция, Мала Азия. Той е особено привлечен от Ориента, който го мами с историята, екзотиката и тайнствената си красота. Лорд Байрон симпатизира на борбата на балканските народи за освобождение от Османската империя. Отзовавайки се на молбата на Александър Маврокордатос, един от предводителите на Гръцката война за независимост, той на собствени разноски въоръжава военен кораб и се присъединява към въстаниците. В навечерието на атаката на крепостта Лепанто той се разболява и умира. Гръцкият народ до днес го почита като национален герой.

„Джордж Гордън Байрон“ (1813), портрет от английския художник Ричард Уестол (1765–1836).

През 1814 г. в Лондон излиза от печат вдъхновената от старозаветни събития и герои песнопойка „Еврейски мелодии“ („Hebrew melodies“), в която текстовете са написани от Байрон, а автор на музиката е неговият приятел Исак Натан. На следващата година (1815) е отпечатана и стихосбирка със същото заглавие, включваща само стиховете на Байрон. Песните от цикъла „Еврейски мелодии“ стават

много популярни сред британската публика, а тиражът на стихосбирката достига 10 000 екземпляра.

Стихотворението на Байрон „On the Jordan’s banks“ е създадено векове след завоюването на Палестина от арабите. В него поетът дава израз на мъката и носталгията си по отминалите времена. Откривате ли алюзии с познати от старозаветния сюжет събития? Възможно ли е съдържанието на творбата да бъде осмислено без познаването на библейския текст?

Към кой епизод от живота на Мойсей ни връща стихът „но, Боже, твоя гръм дълбоко е заспал“?

Откривате ли съответствие на реторичното обръщение „о, Боже на Авраам“ в английския текст? Каква е според вас причината то да бъде използвано от преводача?

Самостоятелно или с помощта на учител по английски език прочете оригинала на творбата. Помислете в каква степен си съответстват оригиналът и преводът. Допуснал ли е преводачът компромиси със смисъла?

Потърсете в интернет повече информация за живота и творчество на Байрон. Има ли сред творбите му още произведения на библейска и антична тематика?

Тук можете да чуete песента „On the Jordan’s banks“ по музика на Исак Натан:

<http://www.sjsu.edu/faculty/douglass/music/JordanBanks.mp3>

Край Йордан

Арабските камили скитат край Йордан,
от хълма на Сион бог славят самозван.

По склона на Синай се кланят на Ваал,
но, Боже, твоят гръм дълбоко е заспал.

Тук, де скрижалите написа твоят пръст
и пред народа си ти вдигна огнен ръст.

Тук, дето се яви сред пламъка червен,
и който те видя, бе смъртно покосен.

О, в мълния сега открий ни своя лик
и копието враже пречупи във миг.

Тиранин властва тук и пуст е твоят храм.

Защо търпиш това, о, Боже на Авраам?

1814

On the Jordan's Banks

On Jordan's banks the Arab's camels stray,
On Sion's hill the False One's votaries pray.

The Baal-adorer bows on Sinai's steep –

Yet there even there – oh God! they thunder
sleep:

There – where thy finger scorch'd the tablet
stone!

There – where thy shadow to they people
shone!

Thy glory shrouded in its garb of fire:

Thyself – none living see and not expire!

Oh! in the lightning let thy glance appear,

Sweep from his shiver'd hand the
oppressor's spear!

How long by tyrants shall thy land be trod?

How long thy temple worshipless, Oh God?

1814

Тема 3. Новозаветни библейски сюжети

Методическо упътване към темата

Цели, задачи, целева група

Цели

Основните цели на ТГУЕ са следните:

1. Изясняване на мястото на евангелския сюжет в цялостния библейски макроразказ и открояване на връзките между Стария и Новия завет.

1. Изясняване на структурата и съдържанието на евангелския сюжет.

2. Проследяване и осмисляне на главните елементи от сюжетите за Богородица и Исус.

Задачи

1. Запознаване със съхранените в религиозната памет факти от живота на Богородица и Исус.

2. Осмисляне на значението на Богородица и Исус в християнството и в европейската култура.

3. Проследяване и интерпретация на сюжетите за Богородица и Исус в произведения на различните изкуства.

Целева група

Целевата група на ТГУЕ са на първо място ученици VIII клас, както и ученици от останалите класове на гимназиалната степен. ТГУЕ може да подпомогне учителите в тяхната преподавателска работа, а също и да представлява интерес за по-широка общественост.

Учебни програми, ДОС, знания и умения

I. Методическа основа (ДОИ и учебни програми)

ТГУЕ е разработена въз основа на Учебната програма по български език и литература за VIII клас – компонент литература (общообразователна подготовка).

II. Знания

ТГУЕ предоставя знания за четирите евангелия и за евангелския сюжет.

III. Умения

ТГУЕ е насочена към изграждане на предвидените в ДОИ умения, а именно:

1. Умение за подбор, извличане и обработване на информация, относяща се до изучените старозаветни и новозаветни сюжети, от различни източници по предварително зададени критерии.

2. Умение за използване на библейския текст като културен код за идентифициране на сюжети, образи и мотиви в произведенията на различни изкуства от различни епохи.

IV. Вътрешнопредметни и междупредметни връзки

В рамките на цялостния курс на средното образование ТГУЕ се намира в система от вътрешнопредметни и междупредметни връзки, сред които се открояват:

1. Литература за V клас – библейски разказ за началото на света.
2. Литература за XI клас – миналото и паметта в литературата („Паусий“ от Ив. Вазов).
3. Литература за XII клас – любовта, вярата и надеждата в литературата.
4. Литература – профилирана подготовка за XI и XII клас.

Модул „Диалогични прочити“ (примери):

„Даровете на вълхвите“ (О. Хенри) – „О, Хенри“ (Г. Господинов)

„Веселият монах“ (Е. Пелин) – „Антихрист“ (Ем. Станев)

Книга Йов (1–3) – „Вълкадин говори с Бога“ (Й. Йовков)

Модул „Критическо четене“ (примери):

„Гетсиманската градина“ (Р.М. Рилке)

„Смърт, често те наричат адска паст“ (Дж. Дън)

5. Български език (профилирана подготовка) за XI и XII клас – социокултурни и политически измерения на мисията на Кирил и Методий и на делото на техните ученици.

6. История за V клас: Църква и вяра по българските земи.

7. История за VI клас: Църквата и религията в живота на средновековния човек.

8. История за X клас: Делото на Кирил и Методий и техните ученици; Църквата в живота на средновековния човек и др.

Основна информация и контекст (ключови събития, дати, имена, твърдения, свързани с темата)

От Стария към Новия завет. Евангелията

1. Евангелията като събдване на пророчествата.
2. Явяването на четиримата евангелисти.
3. Съгласуване на евангелията.
4. Евангелията от Матей и Йоан.

Съдържание на темата и план на уроците

Урок 1 – От Стария към Новия завет. Евангелията

- Евангелията като събдване на пророчествата
- Явяването на четиримата евангелисти
- Съгласуване на евангелията
- Евангелията от Матей и Йоан

Урок 2 – Исус Христос Син Божи Спасител

- Уводни думи
- Пролог. Чудото на непорочното зачатие
- Раждането и детството на Исус
- Проповедите на Йоан Предтеча. Кръщение на Исус и Богоявление
- Време на служение
- По пътя към Голгота. Страстната седмица
- Възнесение Господне
- Проповедта на планината – упражнение
- Одата „Левски“ от Иван Вазов – упражнение

Урок 3 – Мария – Приснодева и Богородица

- Уводни думи
- Детството на Богородица според Протоевангелието от Яков
- Евангелският разказ за Богородица. Благовестие и непорочно зачатие
- Раждането на Сина Божи и бягството в Египет
- По-късни събития
- Успение Богородично според Свещеното предание
- След смъртта
- Разказът „Занемелите камбани“ от Елин Пелин – упражнение
- „Молитва към Богородица“ от Димитър Кантакузин – упражнение
- Евангелските сюжети и църковният празничен календар
- Евангелските сюжети в литературата и киното
- Сюжетите за Исус и Богородица – обобщение

Урок 1. От Стария към Новия завет. Евангелията

1. Евангелията като сбъждане на пророчествата

Слушайте, възлюбени Мои, говори Господ: ето, пред вас са скръбни дни, и от тях Аз ще ви избавя. Не бойте се и не се съмнявайте, защото вашият вожд е Бог. Ако изпълнявате Моите заповеди и повели, казва Господ Бог, греховете ви не ще бъдат бремене, което да ви смазва, и беззаконията ви не ще ви надделяят.

(III Ездра 16:75–77)

Затова Сам Господ ще ви даде личба: ето, Девицата ще зачене и ще роди Син, и ще Му нарекат името Емануил.

(Исая 7:14)

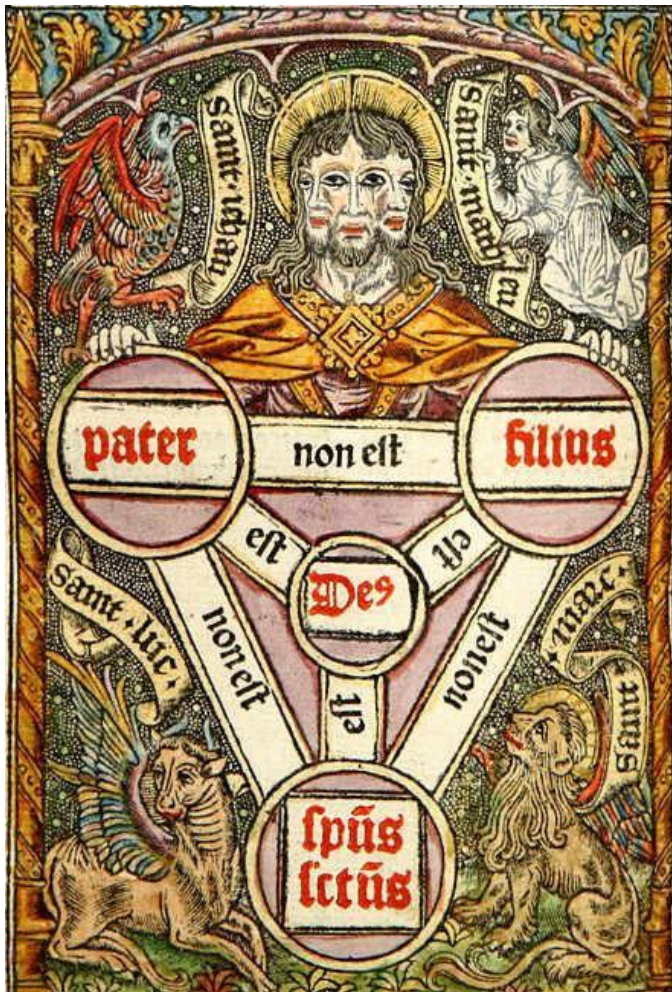
В самия край на Стария завет стои апокалиптичeskата (пророческа) Трета книга на Ездра. В нея архангел Уриил (евр. – Божия светлина) разкрива пред свещеника Ездра бъдещата съдбата на евреите. В цитираните по-горе финални стихове на книгата Бог

окуражава своя верен народ да понася твърдо мъченията, които предстоят, обещавайки му скорошно избавление от всички изпитания. Този завършек на Стария завет не е случаен – в следващия втори дял на Библията е представено сбъдването на старозаветните пророчества.

С Новия завет историята започва отново. Чрез раждането Месията (Христос) не само богоизбраният народ, а цялото човечество получава отново шанс за спасение. Първите четири книги на Новия завет описват едни и същи събития: раждането на Исус, неговите чудеса и проповеди, смъртта му на кръста, възкресението и възнесението му. Тези книги са наречени евангелия (букв. – благовестия), защото съобщават благата вест (добрата новина), че Божият син се е въплътил (приел е човешка плът) и е изпратен от Бога на земята, за да изкупи със страданията си греховете на човечеството и да възвести идването на Божието царство. От изобилната раннохристиянска литература, включваща над 60 подобни повествования, посветени на живота и учението на Исус Христос, църквата признава за истинни и съответно за канонически само евангелията от Матей, Марк, Лука и Йоан. Извън канона остават т. нар. протоевангелия (наречени така, защото разказват за събития, предхождащи тези от каноническите евангелия), както и всички евангелия, възникнали сред ранните еврейски и нееврейски (езически) християнски общности. Примери за такива неодобри от официалната църква книги са Протоевангелието на Яков, Еврейското евангелие, евангелията от Тома, Петър и Юда, гностическите евангелия и др.

Четири канонически евангелия са основополагащите свещени книги на християнството. За да осъзнаем въздействието на описаните в тях събития, трябва да се помъчим да ги видим през очите на техните съвременници. Когато Исус се ражда, светът е друг. За съвременниците на това събитие дори историческото време протича по различен начин. Римските управници на Юдея отчитат броя на годините от основаването на Рим, гърците мерят времето според провеждането на олимпиадите, а евреите използват свой древен календар. По времето на Исус Обетованата земя на Израилевото племе, в която богоизбраният народ очаква идването на предречения от старозаветните пророци Месия, е периферна провинция на огромната Римска империя. Последователите на Исус са убедени, че той е Божи помазаник, съвършен цар, изпратен от Бога да освободи народа на Израил от потисниците му, защото с явяването му се осъществяват цяла поредица от древни пророчества. Ето малка част от тях: според старозаветните книги Месията трябва да е потомък на Авраам, Исаак и Яков и да произхожда от рода на най-малкия син на Яков – Юда; трябва да се роди в строго определено време; раждането му трябва да стане във Витлеем; трябва да бъде роден от дева; трябва да влезе в Йерусалим, възседнал ослица; трябва да бъде оценен на 30 сребърника, които да бъдат хвърлени на пода на Храма; трябва да пострада заради човешките грехове и да бъде прикован. Месията трябва да възкръсне от мъртвите; да оправдае грешниците и да поеме греховете им върху себе си. Всички тези и още много други предсказания точно се сбъдват в евангелския разказ.

2. Явяването на четиримата евангелисти

„Щитът на св. Троица“. Френска, оцветена дърворезба от началото на XVI в. Т. нар. „Щит на св. Троица“ е популярно в Католическата църква изображение на св. Троица. В четирите ъгъла на дърворезбата са поместени символите на четиримата евангелисти (орел, човек, лъв, телец) заедно с техните имена. Самият „щит“ има формата на обърнат надолу триъгълник и се намира под изображението на Бога с трите лица. В центъра на триъгълника в кръг пише „Бог“ (лат. – Deus). На редовете, които свързват централния кръг с върховете на триъгълника стои глаголят „е“ (est). Във външните кръгове са изброени: Отец (Pater), Син (Filius) и Свети Дух (Spiritus Sanctus). На редовете, които свързват външните кръгове, стои глаголят „не е“ (non est).

Явяването на четиримата евангелисти също се свързва с пророчество. В самото начало на своята книга старозаветният пророк Йезекиил описва страховитото видение: в облак от огън и светлина пред него застават четири същества, всяко от които има четири лица – на човек (ангел), лъв, бик и орел. Над тях е се издига престол от сапфир, а на него седи човешка фигура, обляна в огнено сияние (Йезекиил 1:1–28). В християнството видението на Йезекиил се тълкува като пророчество за четиримата евангелисти. Човешкото лице символизира Матей, защото той започва изложението си с човешкото родословие на Исус и обръща особено внимание неговата човешка природа. Марк се представя като лъв, тъй като начева повествованието си с глас, който вика в пустинята, и говори за Исус като за цар. Бикът (телецът) е Лука, понеже в началото на неговия текст стои жертвоприношението в Храма, а бикът е жертвено животно. Орелът пък е Йоан заради възвишения и духовен характер на евангелието му. Съществуват други тълкования – папа Григорий Велики (540–604) свързва четирите лица с четирите фази в земния живот на Христос – въплъщение, страдание, възкресение и възнесение. Исус се ражда като човек, приема смъртта като жертвен бик, при възкресението си е като лъв и се възнася като орел. Самото същество с четири лица (гр. – тетраморф) пък се схваща като символ на единното Евангелие (Слово Божие), записано от четирима евангелисти.

3. Съгласуване на евангелията

Начална страница на Евангелието от Марк в Зографското четириевангелие, старобългарски глаголически ръкопис от X–XI в., една от най-старите запазени български книги. Наречено е така по името на Зографския манастир на Атон, където е открито. Днес се съхранява в Руската национална библиотека в Санкт Петербург.

Съгласуване на евангелията. Първите три евангелия (от Матей, Марк и Лука) съвпадат в голяма степен, заради което са наречени синоптически (букв. – гледащи в една и съща посока), а това на Йоан се отличава от тях в много отношения. В таблицата по-долу са представени някои от разликите между синоптическите евангелия и текста на Йоан.

	Матей, Марк, Лука	Йоан
Място на дейността на Исус	Предимно на север – в Галилея.	Основно на юг – в Юдея и в столицата Йерусалим.
Основно съдържание	Външни събития от живота на Исус, притчи, чудеса.	Проповеди върху възвишени и абстрактни проблеми на вярата.
Начин на говорене на Исус	Просто и достъпно.	Задълбочено и тайнствено.
Публика	Обикновени невежи жители на Галилея.	Образовани юдеи, „книжници и фарисеи“.
Преобладаваща природа на Исус	Човешка.	Божествена.

Взети поотделно четирите евангелия също се отличават помежду си. Матей, който е евреин и пише главно за своите сънародници, си поставя за главна цел да им докаже, че именно Исус е Месията, чието идване е предсказано от старозаветните пророци. За него от особено значение да изведе неговия произход от Авраам и да приведе огромен брой доказателства за сбъдването на старозаветните предсказания. От своя страна Марк представя Исус преди всичко като Син Божи, Владика и Цар на Вселената.

За разлика от Матей и Марк Лука е езичник или прозелит (езичник, приел юдаизма). Той пише евангелието и по молба на „достопочтения Теофил“, негов съгражданин от сирийския град Антиохия. За Лука е важно да изведе родословието на Исус до Адам. Така той подчертава, че Христос е дошъл на земята не само заради юдеите, а и заради целия човешки род и че той е Спасителят на целия свят и всички хора. Четвъртият евангелист – Йоан е възлюбеният ученик на Христос. Той е имал възможността да придружава Исус в най-важните и тържествени моменти в неговия живот. Йоан написва своето евангелие най-късно и с желание да допълни предходните три, като постави акцент върху божествеността на Исус Христос.

Отделните евангелски повествувания обаче не влизат в противоречие, а се допълват и взети заедно изграждат цялостния образ на Сина Божи.

4. Евангелията от Матей и Йоан

Начална страница на Евангелие от Матей в Четириевангелието на цар Иван Александър (1355–1356), съхранявано в Британския музей в Лондон. В центъра на заставката е изобразен св. евангелист Матей. Под св. Матей са Авраам и Исаак, а над него – шестокрили серафими, които славят Бога с песен: „Около Него стояха серафими; всякой от тях имаше по шест крила: с две всеки закриваше лицето си, и с две закриваше нозете си, и с две летеше. И викаха един към други и думаха: свет, свет, свет е Господ Саваот! цяла земя е пълна с Неговата слава!“ (Исаия, 6:2–3).

Евангелието от Матей е първата книга на Новия завет. Църквата приема, че е написано най-рано, около средата на първи век. Разделено е на 28 глави. В евангелието липсват свидетелства за автора, а свързването на текста с Матей дължим на Свещеното предание. Тази книгата е единствената, написана на арамейски език и по-късно преведена от автора си на гръцки.

Св. апостол и евангелист Матей. Икона на Димитър Молеров от църквата „Св. Троица“ в гр. Банско (ок. 1850 г.).

Смята се, че Матей (наречен още Левий) е роден в гр. Капенарум, където бил събирач на данъци за управителя на Галилея Ирод. Според евангелието веднъж, докато изпълнявал службата си, той бил повикан от Исус (Матей 9:9) и го последвал, като станал един от дванадесетте му най-близки ученици (апостоли). След като бива избран, Матей кани Исус в дома си. Заради съгласието да седне на трапезата му Исус е критикуван от книжниците и фарисеите, които го упрекват, че се е унижил да „яде и пие с митарите и грешниците“. На тези обвинения Христос отговоря – „здравите

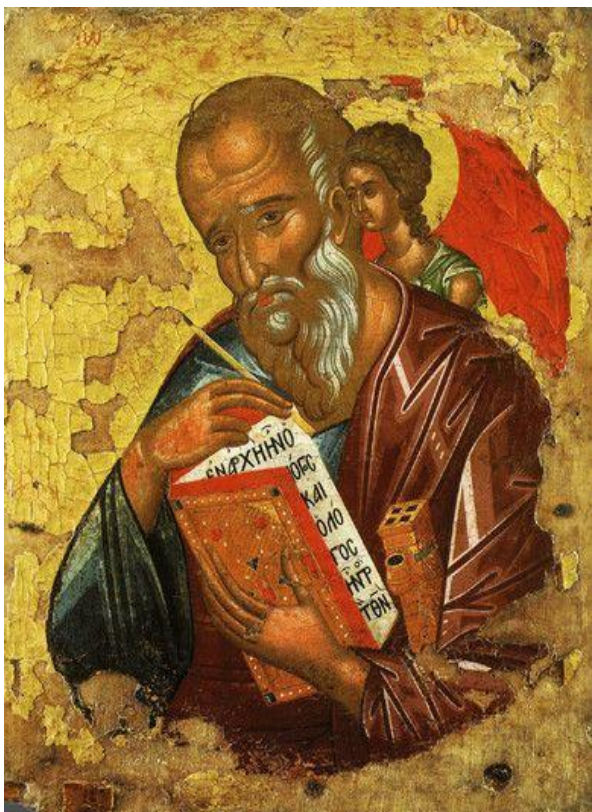
нямат нужда от лекар, а болните“ и добавя – „не съм дошъл да призова праведници, а грешници към покаяние“ (Матей 9:12–13). За евреите събирачите на данъци (митарите) били особено презрени, тъй като служели на омразната римска власт, а и често превишавали правата си. В този контекст изборът на Матей е показателен за мисията на Спасителя, който опрощава прегрешенията на всички грешници. Като един от дванадесетте апостоли Матей следва Исус и става свидетел на неговото възкресение и възнесение. Сведенията за по-късните години от живота му са противоречиви. Вероятно първоначално проповядва в Палестина, а после се отправя към други страни, където завършва живота си с мъченическа смърт.

Ето основните периоди от живота на Исус според Евангелието от Матей с посочване на съответните глави:

1. Рождество (1–2).
2. Кръщение и начало на служението (3–4).
3. Проповед на планината (5–7).
4. Изцеления и чудеса (8–9).
5. Призоваване и наставление на 12-те апостоли (10).
6. Чудеса и притчи. Проповеди в Галилея и околностите (11–16).
7. Преображение (17:1–9).
8. Още притчи и изцеления (17:10–18).
9. Пристигане от Галилея в Юдея. Притчи и чудеса (19–20).
10. Влизане в Йерусалим. Проповед в Йерусалим (21–22).
11. Разобличаване на фарисеите (23).
12. Малък Апокалипсис – предсказание за разрушаването на Йерусалим и Второто пришествие (24).
13. Притчи (25).

14. Помазване на Исус с миро (26:1–13).
15. Тайната (последната) вечеря (26:14–35).
16. Молитва в Гетсиманската градина, арестуване и съд (26:36–27:26).
17. Разпъване на кръста и погребение (27:27–66).
18. Възкресение и явяване на Исус (28).

Евангелието от Йоан (Св. Йоан Богослов). За авторството на тази книга има много повече доказателства както от страна на останалите евангелисти, така и в самия ѝ текст. Евангелието е написано в края на първи век. Разделено е на 21 глави. Освен него апостол Йоан (получил още в раннохристиянската епоха прозвището Богослов) е написал още четири новозаветни творби – три съборни послания и последната книга на Библията – Откровение (Апокалипсис).

Икона на св. Йоан Богослов от XV в. По традиция на заден план се изобразява ангел, който напиева апостола думите на евангелието.

Апостол Йоан се ражда в семейството на Заведей и Саломия. Майка му според преданието е дъщеря на Йосиф Праведни – бъдещия съпруг на Дева Мария. Саломия се споменава между жените, послужили на Исус с имуществото си. Тя го придружава в Галилея, по-късно и в Йерусалим и участва заедно с останалите жени-мироносици в помазването с миро на тялото му след смъртта на кръста. Бащата на Йоан – Заведей вероятно бил рибар, но заможен, тъй като имал свои работници, а синът му познавал първосвещеника.

Отначало Йоан Богослов е ученик на Йоан Кръстител (или Предтеча), от когото научава, че Христос е Агнец Божи, който взима върху себе си греховете на света. Постоянен следовник на Исус той става, когато бива призван от него заедно с брат си Яков, докато двамата ловят риба в Галилейското езеро (Матей 4:21). Двамата братя веднага изоставят кораба на баща си и тръгват с Христос. От този момент Йоан следва неотклонно Месията и става свидетел на повечето от важните събития в неговия земен живот – преobraжението му на планината, молитвата му в Гетсиманската градина, пророчеството му за Второто пришествие, Тайната вечеря и др.

След възнесението на Исус Йоан остава да проповядва в Йерусалим, а след разрушаването му през 70 г. се установява в малоазийския град Ефес. По времето на император Домициан (81–96) е заточен на о. Патмос, където пише книгата Апокалипсис.

След завръщането си от заточение обратно в Ефес на преклонна възраст той написва своето евангелие.

По-долу са представени по-важните моменти от живота на Исус, които са включени в Евангелието от Йоан, но отсъстват от синоптичните евангелия:

1. Пролог за Христос като възплъщение на Божието Слово (1:1–18).
2. Свидетелства на Йоан Предтеча за Исус Христос като Агнец Божи (1:1–19:36).
3. Чудото с превръщането на водата във вино на сватбата гр. Кана в Галилея (2:1–11).
4. Изгонването на търговците от храма (2:13–25).
5. Беседа със самарянката при кладенеца (4:4–42).
6. Откровение на Исус за това, че е Син Божий (5:17–47).
7. Беседа за небесния хляб (6:22–71).
8. Опрощение на жената, хваната в прелюбодеяние (8:1–11).
9. Перикопа „Аз съм добрият пастир“ (10:1–21).
10. Възкресяването на Лазар и заговорът на юдейските началници (11).
11. Речта пред елините и юдеите (12:20–50).
12. Явяване пред учениците при Тивериадско море (21:1–25).

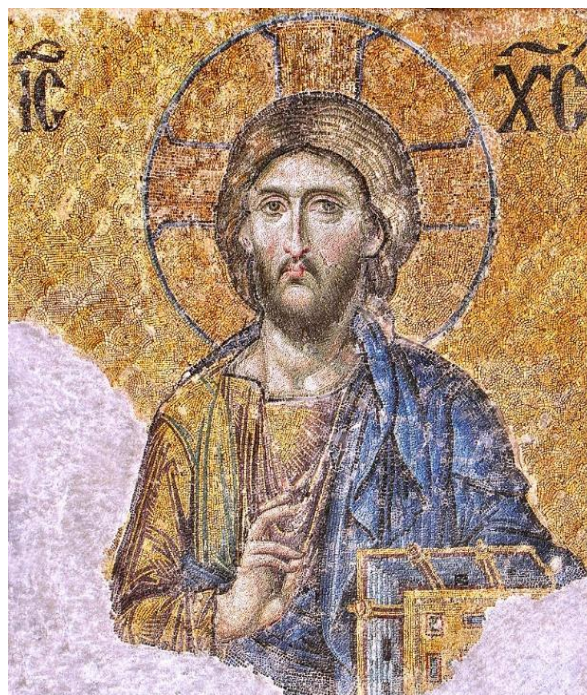
Урок 2. Исус Христос Син Божи Спасите

1. Уводни думи

*Има и много други работи, които извърши Исус и за които, ако би се писало подробно, чини ми се, и цял свят не би побрал написаните книги. Амин.
(Йоан 21:25)*

Исус Христос Пантократор (Вседържител или Вседържец). Мозаечно изображение от църквата св. София в Константинопол (днес Истанбул).

Основните източници за живота на Исус са четирите евангелия. Те се допълват от останалите новозаветни книги (апостолски деяния и послания), както и от Свещеното предание. Тъй като биографията на Месията не е обикновен разказ на едно човешко съществуване, а повествование за най-значимото събитие в историята на човека и света след Сътворението, фактите от нея намират отражение във всички сфери

на културата. Началото на тази биография (раждането на Христос) става начало на нова ера и на ново летоброене. В рамките на църковната година събитията от нея се превръщат в система от празници (т. нар. Господски празници), които представляват средоточия на паметта за чудото на сливането на Спасителя сред хората. Дори протичането на отделната седмица от месеца се подчинява на припомнянето на последните дни от живота на Исус. Още от втори век денят на предаването на Христос – сряда и денят на разпятието му – петък се определят като дни за пост. Неделята, денят на възкресението, на гръцки и латински получава името „господен ден“ (гр. – Κυριακή, лат. – Dies Domini, Dominica, на руски – воскресение) и в началото на IV в. император Константин Велики го обявява да празничен и почивен ден в цялата Римска империя.

За християните Исус напълно съвместява две природи, той е единна личност, изцяло Бог и изцяло човек. Това уникално качество го превръща в архетип за всички форми на святост (апостолска, мъченическа, отшелническа) и във върхна точка на всички йерархии (той е царят на царете, съвършеният свещеник, учител, лечител, утешител, проповедник и т. н.). Съгласно с тринитарната догма (догмата за св. Троица) като Бог Син Христос е едно от трите лица на единния, всъдесъщ и вечен Бог. Безпрецедентното чудо на раждането, смъртта и възкресението на Богочовека, взел върху себе си греховете на цялото човечество и възвърнал загубената с грехопадението невинност, ляга в основата както на християнското богослужение, така и на множество форми на църковното и светското изкуство от епохата на Средновековието и Новото време. Евангелският разказ се превръща в един от основните културни кодове на европейската литература, театър, живопис, скулптура, архитектура, оперно изкуство, а в по-късна епоха и на киното. Ето основните моменти, от които се състои този сюжет:

2. Пролог. Чудото на непорочното зачатие

Благовещение. Картина от Леонадо да Винчи (1452–1519). На преден план е изобразен коленичилият архангел Гавриил, който дължи в лявата ръка бяла лилия (символ на непорочността и на Флоренция), а с дясната благославя седящата пред дома си Мария, която чете Библията.

В началото на евангелския разказ стои събитие, предхождащо с около година раждането на Исус. В благочестивото семейство на вече възрастните и бездетни Захария и Елисавета се случва чудо. Пред свещеника Захария се явява ангел, който известява, че жена му ще роди дете и ще го нарекат Йоан. Синът ще обърне много синове Израилеви към техния Бог и ще „върви пред него“ (Лука 1:5–25). Това дете е Йоан, който ще бъде назован Предтеча („който тича пред Господа“, на гр. – Продромос). С раждането на Йоан Предтеча човешката история се подготвя за идването на Исус. Затова и следващото събитие в евангелските разкази е ново благовестие – на шестия месец от бременността на Елисавета Бог изпраща архангел Гавриил в Назарет да съобщи на девицата Мариам (Мария), сгодена за възрастния Йосиф, че е благословена измежду жените да зачене, да роди син и да го нарече Исус. Божият вестител добавя: „Той ще бъде велик и ще се нарече Син на Всевишния“ (Лука 1:32). На смутения въпрос на девойката как е възможно това, като още никога не познала мъж, архангелът отговаря с описание на чудото на непорочното зачатие: „Дух Светий ще слезе върху ти, и силата на Всевишния ще те осени; затова и Светото, Коего ще се роди от тебе, ще се нарече Син Божий“. (Лука 1:35). Според по-късното църковно предание, моментът, в който Мария приема предопределената си съдба е мигът на непорочното зачатие. Така тя се превръща в „нова Ева“, която обаче, за разлика от прародителката, изпълнява със смирение божията воля и по този начин изкупва греха на първата жена. В християнския календар този епизод се чества на празника Благовещение (25 март), а сама сцена е обект на множество интерпретации в иконописа и в по-късната европейска живопис.

Един от най-поетичните моменти в пролога на евангелския разказ е срещата между двете избрани жени: когато Мария отива да навести своята сродница Елисавета и влиза в дома ѝ, тя за първи път бива поздравена като Богородица с думите: „благословена си ти между жените, и благословен е плодът на твоята утроба! И откъде ми е това – да дойде при мене майката на моя Господ?“ (Лука 1:42–43). В отговор Мария изрича възторжена възхвала на Господа, която по-късно става част от утринната служба в православната църква (Лука 1:46–55).

ЗАДАЧА: Отворете линка, за да чуете песента на Богородица *Душата ми величае Господа:*

<https://youtu.be/NQQ38eNpy0Y?si=DoULLJkPIDp2RFc>

От този момент насетне Дева Мария се превръща във вместилище на самата святост и свръхестественост, тя носи в себе си Божия син. Затова и нейни символи стават кивотът и неопалимата къпина.

Когато Мария се оказва бременна („непразна“) от Светия Дух, първата реакция на сгодения за нея праведник Йосиф е да я напусне, но той също получава откровение. На съм му се явява ангел, който му известява чудото: „не бой се да приемеш Мария, жена си; защото заченалото се в нея е от Духа Светаго; тя ще роди Син, и ще Му наречеш името Исус; защото Той ще спаси народа Си от греховете му“ (Матей 1:20–21). Първата глава от Евангелието от Матей завършва с обобщението, че всичко това се е случило, за да се осъществи пророчеството на Исаия (7:14): „ето, девицата ще зачене в утробата си и ще роди Син, и ще Му нарекат името Емануил“, което ще рече: с нас е Бог.“

3. Раждането и детството на Исус

*„Поклонението на пастирите“ (1645).
Картина на испанския художник
Бартоломе Естебан Мурильо
(1617–1682), ярък представител на
испанската барокова живопис и
основател на Севилската школа.*

Йосиф и Мария живеят в Назарет (Галилея). По времето, когато на Мария предстои да роди, излиза заповед за преброяване на населението в империята, при което всеки трябва да се запише там, където е роден. Затова семейството се отправя на път към Витлеем (Юдея), откъдето е Йосиф. Тъй като страноприемницата в града е препълнена, двамата се настаняват да пренощуват в една пещера, която се използва за кошара. Там през нощта се ражда Спасителят. След като го повива, Мария го полага в ясли. Нощуващите наблизко пастири, които пазят стадата си, стават първите, които научават благата вест. Внезапно пред тях се явява Ангел Господен, който им я съобщава с думите: „благовестя ви голяма радост, която ще бъде за всички човечи; защото днес ви се роди в града Давидов Спасител, Който е Христос Господ“ (Лука 2:10–11). След това небесата се изпълват с ангелско войнство, което пее „слава във висините Богу, и на земята мир, между човечите благоволение!“ (Лука 2:14). След като научават новината, пастирите веднага отиват в пещерата, за да се поклонят на Сина Божи.

Като родители Мария и Йосиф следват старозаветния закон – на осмия ден след раждането Младенецът е обрязан и получава името Исус „наречено от Ангела, преди да

се зачене Той в утробата“ (Лука 2:21). На четирийсети ден след раждането те го отнасят в Йерусалим, за да го представят в Храма и да посветят на Господа, както се прави с всяка мъжка рожба.

*„Сретение (посрещане) Господне“
(ок. 1304). Стенопис от частния
параклис на семейство Скровени в
Падуа (известен като Капела дел
Арена) от италианския ренесансов
художник Джото ди Бондоне (1267–
1337). В центъра на композицията е
дето Исус в ръцете на Симеон.
Сюжетът „Сретение Господне“
в западната традиция се нарича
„Представяне на Исус в Храма“.*

Там се явява по божия воля благочестивият Симеон, на когото е предсказано, че няма да умре, докато не види Христа. Възрастният мъж прегръща младенца и предсказва съдбата му пред учудените лица на Мария и Йосиф. В тези ранни дни от земния живот на Спасителя на Изток изгрява звезда и след нея тръгва мъдреци и звездобройци, за да се поклонят на родилия се „Цар Юдейски“ и да му поднесат скъпи подаръци. Уплашен за властта си, владетелят на Юдея Ирод заповядва да бъдат избити всички младенци, родени в последните две години. Ангел Господен обаче се явява на сън на Йосиф и го накарва веднага да избяга в Египет с Младенеца и Мария. Така Светото семейство се отправя към чуждата земя и остава там до смъртта на цар Ирод.

Като цяло евангелският разказ за детството на Исус е оскъден. Споменават се завръщането от Египет и учудващият му диспут с учителите и книжниците в Храма, когато е едва дванадесетгодишен.

4. Проповедите на Йоан Предтеча. Кръщение на Исус и Богоявление

„Кръщение Христово“ (1475). Картина на италианския ренесансов художник Андреа дел Верокио (1435–1488) и неговия ученик Леонардо да Винчи (1452–1519). Сюжетът „Кръщение Христово“ е известен също като „Богоявление“, понеже в него Бог се явява със своите три лица: Исус, който се кръщава, Св. Дух във формата на гълъб над главата му и Бог Отец, който присъства като глас от небесата.

Значителен период от живота на Исус, между ранното детство и тридесетата му годишнина, не е засвидетелстван. Това е време, в което почвата за неговата мисия се подготвя от сродника му Йоан Предтеча. Йоан събира ученици и призовава към покаяние. В своите проповеди обаче ясно подчертава, че не той Месията: „Идещият след мене ме изпревари, защото съществуваше по-напред от мене... защото Законът бе даден чрез Моисея, а благодатта и истината произлезе чрез Исуса Христа“ (Йоан 1:15–17). Йоан води аскетичен живот в пустинята и призовава хората да се разкаят за греховете, защото се е приближило времето на „царството небесно“. Своите последователи той кръщава във водите на река Йордан, като заявява: „аз ви кръщавам с вода за покаяние; но Оня, Който иде подире ми, е по-силен от мене; аз не съм достоен да Му понеса обувката; Той ще ви кръсти с Дух Светий и с огън“ (Матей 3:11). Когато Исус е тридесетгодишен и идва моментът за начало на неговото служение, той сам отива при Йоан, за да бъде кръстен от него. Проповедникът е смутен и се опитва да го възпре с думите: „аз имам нужда да се кръстя от Тебе, а Ти ли идеш при мене?“ (Матей 3:14). Исус обаче настоява, че трябва да се изпълни „всяка правда“ и влиза

във водите на реката. Този момент е съпътстван от Богоявление – когато Исус излиза от водата, небесата се отварят и Духът Божи във вид на гълъб се спуска върху него. Едновременно с това отвисоко се чува глас, който казва: „Този е Моят възлюбен Син, в Когото е Моето благоволение“ (Матей 3:17). В православие се счита, че в този момент Бог се проявява в своята триединна същност: Синът – Христос, Св. Дух – гълъбът и Отецът – гласът от небесата.

След кръщението идва ред на изпитанието. Светият Дух отвежда Исус в пустинята, за да бъде изкушен от дявола. Там Христос прекарва 40 дни в пост. Накрая, когато огладнява, пред него се явява нечестивият и започва да го съблазнява. Целта му е да накара Исус да се усъмни в любовта на своя Отец и да се откаже от него. За разлика от прародителите Исус не се поддава. Напротив, в словесния двубой той надделява и оборва позициите на злото, използвайки цитати от Стария завет. Както навсякъде в евангелския разказ двете природи на Исус проличават в думите му. Те са както конкретни и по човешки адекватни на ситуацията, така и алегорични, заредени с подтекст, произтичащ от неговата божественост. Когато дяволът подигравателно го кара, щом като се зове Син Божи, да каже на камъка да стане хляб, Христос спокойно отговаря, позовавайки се на книга Второзаконие (8:3): „писано е, че не само с хляб ще живее човек, но с всяко слово Божие“ (Матей 4:4). Сатаната иска да привлече Сина Божи на своя страна. Затова го отвежда на върха на висока планина да види „всички земни царства и тяхната слава“. Предлага му всичко това, ако му се поклони. Но Исус го прогонва с думите: „махни се от Мене, сатана! защото писано е: „Господу, Богу твоему, ще се поклониш и Нему одному ще служиш“ (Матей 4:10).

5. Време на служение

„Възкресението на Лазар“ (VIII в.).
Фрагмент от триптих от манастира
„Св. Екатерина“ на Синайския полуостров.

След като приема кръщение и преминава през изкушенията Исус вече напълно готов за мисията си. Богословите разделят времето на неговата проповедническа дейност на четири периода, като използват като ориентир празника Пасха: от изкушението до т. нар. Първа (след кръщението на Исус) Пасха; от Първа до Втора Пасха; от Втора до Трета Пасха и от Трета до Четвърта Пасха (Пасхата на Христовите страдания).

След кръщението Йоан Предтеча започва публично да свидетелства, че Исус е Агнецът Божи (Йоан 1:29, 36), да разказва как е видял над него да слиза Светият Дух (Йоан 1:32–33)

и без колебание да го нарича Син Божи (Йоан 1:34). По същото време Христос призовава първите си дванадесет ученици. Според Матей апостолите са: Симон Петър, неговият брат Андрей, Яков и брат му Йоан (Богослов), Филип, Вартоломей, Тома, самият евангелист Матей, Яков Алфеев, Тадей, Симон Зилот и Юда Искарот. С тях Месията започва да проповядва из градовете на Галилея добрата вест, че пророчествата са се изпълнили и Божието царство е победило злото.

В началото повечето юдеи приемат Исус с възторг, впечатлени от чудесата, които извършва. Първото от тях е на сватбата в галилейския град Кана (Йоан 2:1–11), където той превръща водата във вино. В православие то ва събитие се тълкува като освещаване на брака между мъжа и жената. Следва цяла поредица от чудодейни лечителства, в които се проявяват човеколюбието и милосърдието на Христос. Ето някои от тях: изцеление на сина на царедвореца (Йоан 4:43–54), на обладания от бяс в синагогата (Лука 4:31–37), на прокажения и на мнозина други болни (Матей 8:2–17), на човека с изсъхналата ръка (Матей 12:9–14), на немия слепец (Матей 12:22–23), на обладания от нечист дух в Гадаринската страна (Лука 8:26–37), на дъщерята на Яир и на страдащата от кръвотечение (Марк 5:22–43), на двамата слепци и немия (Матей 9:27–34) и др. Исус не само лекува, но и възкресява мъртъвци. Така се случва със сина на вдовицата от град Наин (Лука 7:11–17) и с Лазар от Витания, за когото подробно разказва евангелист Йоан (11:1–46). При почти всички случаи Исус изтъква, че именно вярата е силата, която спасява страдащия.

*„Възкресението на Лазар“ (1870).
Картина от датския художник Карл
Хенрих Блох (1834–1890).*

Друга група чудеса на Исус не са свързани с лечение, а непосредствено разкриват неговата свръхестествена природа. Той укротява бурята в Генисаретското езеро (Матей 8:23–27) и в морето (Матей 14:22–36), ходи по вода (Матей 14:22–34), нахранва петхилядно множество с пет хляба и две риби (Йоан 6:1–15), а по-късно други 4000 души със седем хляба и няколко риби (Марк 8:1–9).

„Исус ходи по вода“ (1890). Картина на представителя на руския романтизъм Иван Айвазовски, роден Онванес Айвазян (1817–1900). Големият руски художник посвещава няколко живописни платна на този библиейски сюжет.

Едновременно с това Исус проповядва. Веднага след изкушението той се връща в Галилея и започва да поучава в синагогите. Веднъж влиза в синагогата в Назарет, града, в който е израснал и е възпитан, и се изправя да чете. Подават му Книгата на пророк Исаия и той отваря на мястото, където се казва: „Дух Господен е върху Мене; затова Ме помаза да благовестя на бедните, прати Ме да лекувам ония, които имат сърца

съкрушени, да проповядвам на пленените освобождение, на слепите прогледване, да пусна на свобода измъчените“. След това затваря книгата и добавя: „днес се изпълни това писание, което чухте“ (Лука 4:17–21). Това е и първата засвидетелствана в евангелията проповед. В нея Исус се обявява за Божи Помазаник, дошъл да изпълни предсказаното от старозаветните пророци. Изумлението на съгражданите му постепенно преминава в гняв, защото проповедта му преобръща представите им за вярата и за богоизбраността на народа им. Затова те изгонват Христос от храма. Отвеждат до върха на хълма, на който е построен Назарет, желаяйки да го бутнат надолу, но той преминава посред тях необезпокоявано и си отива. Сбъдват се обаче думите, които е изрекъл току-що в синагогата: „никой пророк не е приет в отечеството си“ (Лука 4:24).

Проповедите на Исус докосват умовете и сърцата на мнозина, но едновременно с това му спечелват и много неприятели. Христос не зачита превърнатите в консервативни догми предписания на Мойсеевия закон, които за юдейските свещеници са гаранция за спасение. Те се чувстват застрашени, защото Исус се противопоставя на фалшивата им набожност, на загубилите смисъла си ритуали, на буквалното тълкуване на свещените книги. Христос не отхвърля старозаветния закон, а се стреми да го върне към неговата първооснова и едновременно с това го обновява с тълкуванията си. Най-голяма омраза събужда Исус у книжниците и фарисеите. Те не могат да понесат факта, че този проповедник подкопава авторитета им и установения ред. В основата на неговата проповед е любовта към всяко човешко същество, без разлика от народност, произход, пол, богатство и обществено положение. Нещо повече – Исус обръща особено внимание на най-онеправданите – на бедните, на болните, на грешниците. Важен в тази нова етика е акцентът върху смирението, искреността на изповедта и покаянието. В притчата за митаря и фарисея (Лука 18:10–14) Исус рисува два образа: на гордия (и затова надменен) юдей фарисей, който стриктно спазва всяка буква от Мойсеевия закон и на обхванатия от угризения, срам и разкаяние грешник, който не смее дори да погледне към небето.

Присъдата на Христос е категорична – митарят ще си отиде у дома „оправдан повече“, отколкото фарисеят, „понеже всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унижен; а който се смирява, ще бъде въздигнат“.

Централно място в моралното учение на Исус заема Проповедта на планината (наричана също Нагорна проповед), произнесена във времето между Втората и Третата Пасха, скоро след като Исус разкрива, че е Син Божи. В нея той преосмисля Мойсеевия закон и дава нови морални принципи (Матей 5–7).

Глеещият и периодично разгарящ се конфликт с фарисеите преминава през различни етапи. Във времето след Втората Пасха те го следят да видят дали ще си позволи да изцели човека с изсъхналата ръка в съботен ден, за да го обвинят в нарушаване четвъртата Божя заповед. Веднага след като той извършва чудото, фарисеите започват да кроят заговор с иродианите как да го погубят (Матей 12:14). Обвиняват го, че лекува обладаните от бяс с помощта на княза на демоните Веелзевул (Матей 12:24). Това е един от редките моменти, в който Исус се разгневява. Той заявява, че ако някой говори против „Сина Човечески“ (т. е. против него), „ще му се прости“, но ако се изричат думи против Св. Дух, с помощта на когото гони бесовете, „няма да му се прости ни на този, ни на онзи свят“: „Който не е с Мене, е против Мене; и който не събира с Мене, разпилява. Затова казвам ви: всеки грях и хула ще се прости на човеците; но хулата против Духа няма да се прости на човеците; и ако някой каже дума против Сина Човечески, ще му се прости; но ако някой каже против Духа Светаго, няма да му се прости ни на този, ни на онзи свят. Или признайте дървото за добро и плода му за добър, или признайте дървото за лошо и плода му за лош; защото по плода се познава дървото. Рожби ехиднини! Как може да говорите добро, когато сте зли? Защото от препълнено сърце говорят устата. Добрият човек от доброто съкровище на сърцето си изнася добро; а лошият човек от лошото съкровище изнася лошо. И казвам ви, че за всяка празна дума, която кажат човеците, ще отговарят в съдния ден“ (Матей 12:24–36). Често, когато се срещат с Исус, фарисеите настояват да им покаже знамение от небето, за да потвърди думите си, че е Син Божи. В такива моменти Христос отговаря, че само лукавите и изпълнените с грях търсят знаци, за да повярват, и подкрепя думите си с образен пример: „вечер казвате: ще бъде ведро, защото небето е червено; а сутрин - днес ще има буря, защото небето е тъмно-багрено. Лицемерци, вида на небето умеете да разпознавате, а личбите на времената не можете ли?“ (Матей 16:1–4).

Във времето преди последната (четвърта) Пасха, когато за пореден път се сблъсква със сребролюбието на фарисеите, Исус разказва притчата за богаташа и бедния Лазар. Богатият се облича в скъпи дрехи и всеки ден пирува бляскаво, а беднякът, покрит с рани, лежи пред вратата му и се надява на трохите от трапезата му. Но идва смъртта и за двамата. Беднякът е отнесен от ангели в лоното Авраамово, а богаташът попада в ада, където е подложен на огнени мъки. Тогава богатият съзира Авраам и го моли да накара Лазар да намокри пръста с вода, за да разхлади езика му, но патриархът му отговаря: „чедо, спомни си, че ти получи вече доброто си приживе, а Лазар – злото: сега пък той тук се утешава, а ти се мъчиш “ (Лука 16:25). Когато богаташът го умолява поне да изпрати Лазар в бащината му къща, за да предупреди петимата му братя да не вървят по стъпките му, Авраам отново му отказва с думите „имат Моисея и пророците: нека ги слушат“ и добавя „ако Моисея и пророците не слушат, то и да възкръсне някой от мъртвите, няма да се убедят“ (Лука 16:29–31).

Така както в Исус се съчетават съвършено две природи, божествена и човешка, така и всичко казано и извършено от него има два плана: по един начин то се възприема от хората, които гледат на него като на човек, по друг – от тези, които осъзнават, че той е Син Божи и самият Бог. Красноречив пример за тази двойственост е превърналото се в нарицателно изгонване на търговците от Храма. Непосредствено преди последната Четвърта Пасха (Възкресение Господне) Исус влиза в Храма и преобръща масите на обменителите на пари и на търговците на животни, казвайки: „писано е: „домът Ми дом за молитва ще се нарече“, а вие го направихте разбойнишки вертеп“ (Матей 21:13).

„Изгонване на търговците от храма“ (ок. 1585). Картина на италианския ренесансов художник Франческо Басано – Младия (1549–1592). Съхранява се в музея „Прадо“ в испанската столица Мадрид.

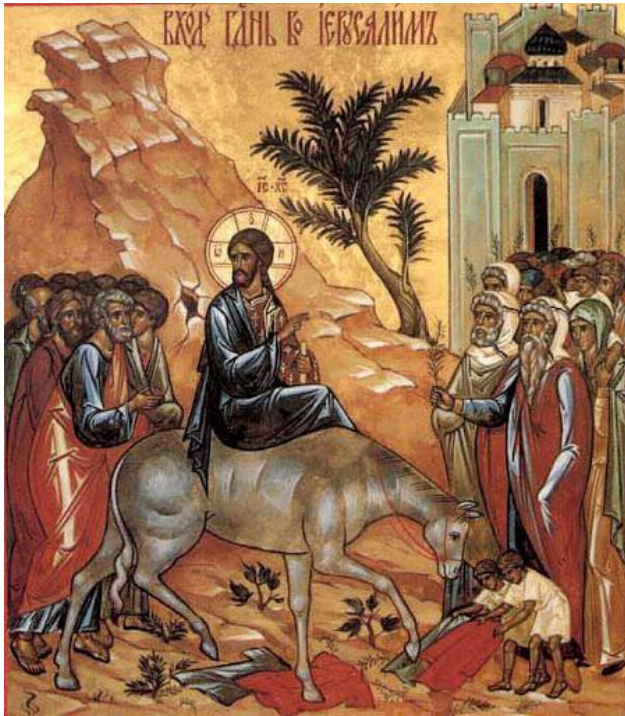
Погледната отстрани, ситуацията сякаш представя един прекалено разпален проповедник, който смуцава мирното всекидневие на гражданите на Йерусалим. Случилото се обаче има и коренно различен прочит – за миг сякаш прозвучава гласът на строгия и гневлив старозаветен Бог, който е разлютен, че безверниците са превърнали Дома му (Храма) в тържище.

6. По пътя към Голгота. Страстната седмица

Наближаваше Пасха иудейска, и мнозина от цялата страна отидоха в Йерусалим пред Пасха, за да се очистят. Тогава диреха Исуса и стоейки в храма, думаха си един другиму: как ви се струва? Дали не ще дойде на празника? А първосвещениците и фарисеите бяха дали заповед, ако някой узнае де е, да обади, за да Го уловят. (Йоан 11:55–57)

В евангелските текстове има многобройни свидетелства за това, че Исус знае каква е Божията воля и че доброволно приема да се пожертва за човечеството (Лука 13:31–35; Матей 20:17–19, Марк 8:31–38 и др.). В дните преди последната Пасха времето сякаш забързва своя ход. Ето събитията, които се случват в тяхната последователност.

Велики понеделник – влизането в Йерусалим

„Вход Господен“, т.е. влизане на Исус в Йерусалим. Православна икона.

Когато приближава Елеонската планина, Исус изпраща двама свои ученици до близкото село, за да му доведат ослица с осле, които ще намерят там. След това възсяда ослицата и тръгва към града. Посрещат го ликуващи хора, които постилат пътя с дрехите си с прясно отсечени палмови клонове и викат: „Осана! Благословен Идещият в име Господне, Царят Израилев“ (Йоан 12:13). Съпроводен от множеството той влиза в града. Сетне посещава Храма, разгонва търговците, изцелява сакати и слепци и отново говори с притчи.

Велики вторник – ден за нравствени наставления

На следващия ден Исус отново посещава храма и там изобличава еврейските старейшини и свещеници, които го питат с каква власт си позволява всичко, което върши. В този ден той произнася реч пред елини и юдеи и с пророчества и притчи говори за Йерусалим и Второто пришествие. Един от най-запомнящите се нравствени примери, представени на този ден, е коментарът на Христос за дарението на бедната вдовица за съкровищницата на Храма: „а една бедна вдовица, като дойде, пусна две лепти, сиреч, един кодрант. Като повика учениците Си, Исус им рече: истина ви казвам, че тая бедна вдовица тури повече от всички, които пуснаха в съкровищницата; защото всички пуснаха от излишъка си, а тя от своята немотия тури всичко, що имаше, цялата си прехрана“ (Марк 12:41–44).

Велика сряда – заговорът и предателството на Юда

На третия ден, докато Исус седи в дома на прокажения Симон, към него се приближава жена със съд, пълен със скъпо струващо миро, и го излива на главата му. Христос, който подготвя последователите си за предстоящото, отново изрича пророчество: „като изля това миро върху тялото Ми, тя Ме пригответи за погребение“ (Матей 26:12). Същия ден в дома на първосвещеника Каяфа се крои заговор. Еврейски свещеници, книжници и старейшини се събират и решават да убият Исус, но не на празника, защото се боят от гнева на народа, който го следва. Тогава при тях пристига един от апостолите – Юда Искариот. Той се договаря със заговорниците да предаде Исус, ако му заплатят 30 сребърника.

Велики четвъртък – последната вечеря

„Тайната (последната) вечеря“ (1495–1497). Стенопис на прочутия италиански ренесансов художник Леонардо да Винчи (1452–1519). Една от най-известните и най-коментирани картини в историята на човечеството. Намира се на стената на трапезарията на манастира Санта Мария деле Грацие в Милано.

Евангелист Йоан свидетелства, че в годината на Христовата кръстна жертва Пасхата се падала в предназначения за пълен покой шабат (събота) – последния ден в еврейската седмица, осветен като празник в четвъртата заповед от Декалога. За начало на новия ден евреите смятали появата на първите три звезди на нощното небе на предходната вечер, т. е. шабат е трябвало за започне в петъчната вечер. По тази причина заколването и приготвянето на пасхалното жертвено агне било пренесено за предната вечер – в четвъртък. Същата вечер Христос свиква своите ученици. Докато се хранят, той предсказва предателството, предстоящата си гибел и възкресението си и поставя началото на християнското тайнство евхаристия (лат. – *communio*), в което вярващите се причастяват (приобщават) към Христа. Исус разчупва хляба, благославя го и го раздава на апостолите с думите „яжте: това е Моето тяло“. След това подава чашата с вино на всички и отново казва: „пийте от нея всички; защото това е Моята кръв на новия завет, която за мнозина се пролива за опрощаване на грехове“ (Матей 26:26–28). С тези думи той показва на апостолите, че предстоящата му жертва е изкупление на човешките грехове и с нея се ражда Нов завет с Бога на мястото на прекъснатия заради натрупаните грехове Стар завет.

Истинският жертвен Агнец на Тайната вечеря е самият Исус. Той е напълно наясно със съдбата, която го очаква, и след вечерята се оттегля за молитва в Гетсиманската градина.

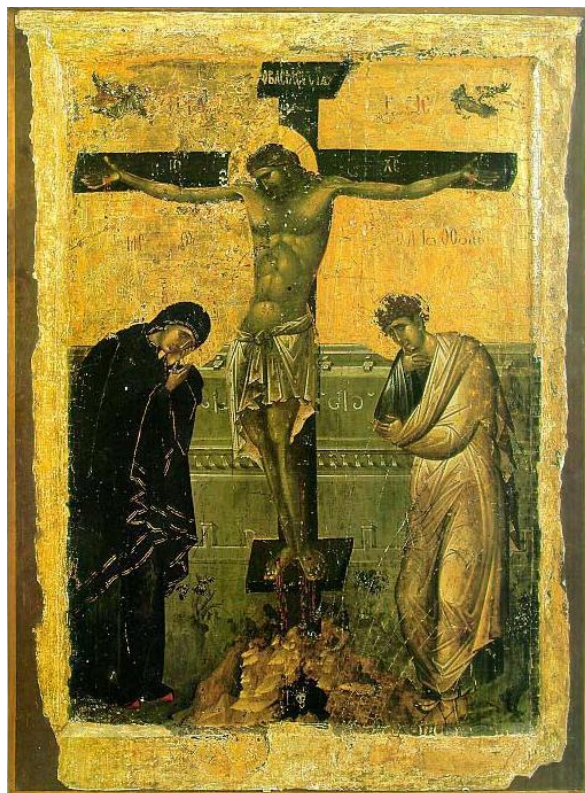
„Молитвата на Исус в Гетсиманската градина“ (XV в.). Картина от италианския ренесансов художник и представител на Падуанската школа Андреа Мантенья (1431–1506). В западноевропейската традиция сюжетът е познат като „агония“.

Това е и един от най-затрогващите моменти в евангелския разказ, в който се борят човешката слабост и божественото предопределение. „Душата ми е прескръбна до смърт, останете тук и бъдете будни с Мене“ (Матей 26:38) – с тези думи се обръща Христос към Петър, Йоан и Яков, които го придружават. Но сънят ги оборва и той остава сам с молитвата си да го отмине „горчивата чаша“ на изтезанията и смъртта: „Отче, да щеше да отклониш от Мене тая чаша!“ (Лука 22:42). Вътрешната му борба е драматична, потта от челото на Христос пада „като кървави капки“ по земята. Явява се Ангел Господен, който го подкрепя. Духът на Сина Божи възтържествува и Исус кротко и смирено се отправя към съдбата си: „Отче... нека бъде не Моята воля, а Твоята.“

Разпети петък

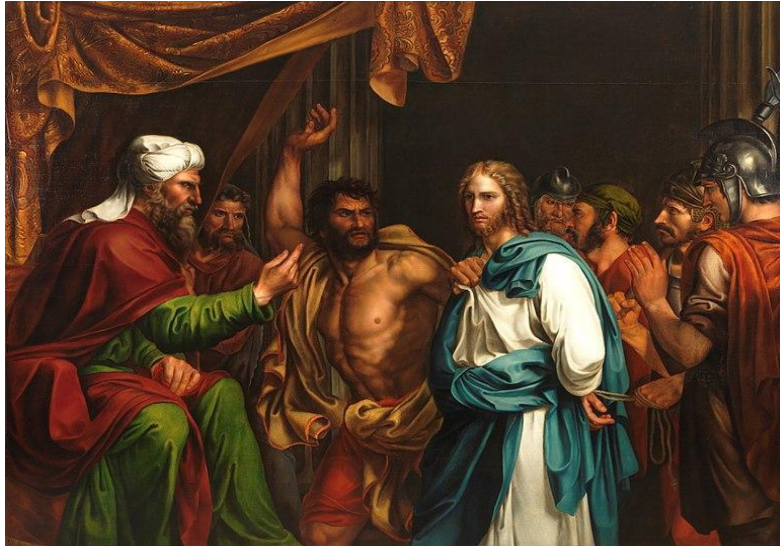
„Разпятие Христово“ (XIV в.). Литийна икона от църквата „Света Богородица Перивлента“ (наричана „Св. Климент“) в гр. Охрид. На обратната страна е изобразена Богородица.

Нощта отминава и Исус събужда спътниците си: „Ето, наближи часът и Син Човеческий се предава в ръцете на грешници; ставайте, да вървим! Ето, приближи се оня, който Ме предава“ (Матей 26:45–46). Още докато изрича това, идва Юда заедно с тълпа, въоръжена с „ножове и колове“, изпратена от заговорниците. Според уговорката предателят го прегръща, целува го и с това го издава. Петър замахва с ножа си да го защити, но Христос го възпира: „върни ножа си на мястото му; защото всички, които се залавят за нож, от нож ще погинат“. Синът Божи заявява, че

може да поиска от своя Отец да му изпрати „двадесет легиона ангели“, но не го прави, защото трябва да се сбъднат пророчествата (Матей 26: 51–54).

Исус е заловен под стража, обвинен е в религиозно престъпление и изправен пред съда на синедриона, ръководен от йерусалимските жреци Ана и Каяфа.

„Исус на съд пред първосвещеника Ана“ (1803). Картина на испанския художник Хосе Мадразо (1781–1859).

Там той е подложен на хули, унижения и насилие. Присъстващите го плюят, зашлевяват го, разкъсват дрехите му и му се подиграват: „проречи ни, Христе, кой Те удари?“ Накрая осъждат Исус на смърт за богохулство, защото признава, че е Месията (Христос). Когато вижда това, Юда се разкайва, хвърля 30-те сребърника на пода на Храма, излиза навън и се обесва. Религиозната присъда трябва да бъде потвърдена и от светската власт – затова отвеждат Исус при римския наместник Пилат. Пред него свещениците и старейшините обвиняват Христос, че се представя за юдейски цар и така заплашва властта на императора. Пилат осъзнава, че Исус е невинен и търси начин да го спаси. Но свещениците и насъбралата се тълпа настояват за присъда. Според евангелист Матей римският управител символично измива ръцете си и казва на жреците: „невинен съм за кръвта на Тоя Праведник; вие му мислете“. На това тълпата отговаря с викове: „кръвта Му нека бъде върху нас и върху чедата ни“ (Матей 27:24–25). Под натиска на разбеснялото се множество и на еврейските първенци Пилат осъжда Исус на най-жестокото наказание – бичуване и разпъване на кръст.

Следва повеждането на Христос към мястото на разпятието – хълма Голгота. По пътя римските войници и озверялата тълпа унижават и измъчват Сина Божи. Увенчават го с венец от тръни, карат го да държи тръстика вместо жезъл, дават му да пие оцет, смесен с жлъчка, и подигравателно коленичат пред него, казвайки: „радвай се, Царю Иудейски!“.

След това го приковават на кръста, разделят си дрехите му и остават да се наслаждават на страданията му. Над главата му закачат надпис, на който на латински е изписано: Исус Назарянина Цар на юдеите (Jesus Nasarenius Rex Iudaeorum. Съкращението INRI присъства в повечето изображения на Разпятието.). От гъмжилото от зяпачи, сред което стоят и юдейските жреци, долитат злостни присмехи: „Ако си Син Божий, слез от кръста!“, „Ако Той е Цар Израилев, нека сега слезе от кръста, и ще повярваме в Него“.

Около пладне (на шестия час) се спуска мрак и покрива цялата земя. Малко по-късно (на деветия час) Исус извиква: „Боже Мой, Боже Мой! Защо си Ме оставил?“ и издъхва. Смъртта на Сина Божи е страшен катаклизъм: завесата в Храма, която отделя Светая светих, където стои кивотът, се раздира на две, става земетресение, скалите се разпукват, отварят се много гробове и от тях излизат починали светии. Войниците от римската стража в ужаса си признават: „наистина Божий Син е бил Тоя Човек!“. Според евангелист Йоан случващото се отдалеч гледат няколко жени – майка му Мария, сестра ѝ Мария Клеопова и Мария Магдалина. Матей добавя към тях и Саломия, майката на апостолите Йоан и Яков. Един от Христовите ученици, Йосиф Ариматейски, измолва от Пилат да снесе тялото на Исус от кръста и го полага в изсечен в скалата гроб, който затиска с голям камък.

Велика събота

Велика събота е ден на траур. По настояване на свещениците Пилат поставя стража пред гроба и го запечатва – да не би учениците да откраднат тялото и започнат да лъжат народа, че са се изпълнили думите на Христос, че на третия ден ще възкръсне от мъртвите. За мислите и преживяванията на апостолите и учениците през този ден евангелията мълчат. Сякаш всички са обхванати от пълно отчаяние. Единствено жените чакат да отmine съботния ден, за да изпълнят с любов дълга си – да помажат тялото на умрелия.

Тържеството на Възкресението

Рано сутринта в неделя присъствалите на погребението жени тръгват с благовонни масла да помажат тялото на Христа, като се питат кой ли ще им помогне да отместят плочата. В този момент става земетръс, от небето се спуска Ангел Господен и отмества камъка от входа. Избързалата напред Мария Магдалина първа вижда, че плочата е отместена и гробът е отворен. Тичайки, тя отива при апостолите Петър и Йоан (с които е и Богородица) и задъхано им съобщава: „дигнали Господа от гроба, и не знаем, де са Го турили“. Двамата Христови ученици бързо изтичват обратно. Първо Йоан, после Петър и вижда, че там са само „повивките“, с които е било загърнато тялото. Сръбната Мария Магдалина стои отвън и плаче безутешно. Сетне отново наднича в гроба и вижда „два Ангела в бяло облекло да седят – единият при главата, а другият при нозете, дето беше лежало тялото Иисусово“. Те я питат защо плаче и Мария повтаря: „дигнали Господа моего, и не зная, де са Го турили“. Когато се обръща назад, тя изведнъж вижда Исус, който я утешава и ѝ заръчва: „не се допирай До Мене, защото още не съм възлязъл при Отца Си; но иди при братята Ми и им кажи: възлизам при Моя Отец и при вашия Отец, и при Моя Бог и вашия Бог“. Така се затваря един голям цикъл в човешката история: след като чрез жената в света влиза скръбта, отново чрез жената в света идва радостта. Според Евангелието от Йоан вечерта на същия ден Христос се явява на учениците си, които са се събрали в една къща и са се заключили заради страха си от юдеите. Изведнъж той застава сред тях с думите „мир вам!“, показва им раните по ръцете, нозете и ребрата си и им заръчва: „Както Ме Отец прати, тъй и Аз ви пращам“. Единствен апостол Тома не е там и когато чува разказа им, не може да повярва: „ако не видя на ръцете Му белега от гвоздеите, и не туря пръста си в раните от гвоздеите, и не туря ръката си в ребрата Му, няма да повярва“. Осем дни по-късно, когато всички отново са заедно в заключената къща, Исус отново се явява и нарежда на Тома: „дай си пръста тук, и виж ръцете Ми; дай

си ръката и тури в ребрата Ми; и не бъди невярващ, а вярващ“. Потресен от чудото, Тома отвърща: „Господ мой и Бог мой!“. Тогава възкръсналият Син Божи изрича знаменателни за християните думи: „Тома, ти повярва, защото Ме видя; блажени, които не са видели, и са повярвали“ (Йоан 20:19–29). Исус се явява и на двама свои ученици, които отиват град Емаус, отново се появява пред учениците си на брега на Тивериадско море и на планината в Галилея. Евангелието от Матей завършва със заръката на Сина Божи: „идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа, и като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал, и ето, Аз съм с вас през всички дни до свършека на света“ (Матей 28:19–20).

Чудото на Възкресението е основополагащо в християнската религия. То е победа над смъртта и злото в света и радостна надежда за вечен живот. Затова и празнината песен, която звучи в храмовете на Великден гласи:

*Христос възкръсна от мъртвите,
със смъртта си смъртта победи
и на тия, които са в гробовете,
дарува живот!*

*Христос воскрес из мертвих,
смертию смерт поправ
и суцим во гробех
живот даровав!*

ЗАДАЧА: Отворете линка за да чуете *Тропар на Пасха Господня*:

https://youtu.be/U06_sVQ448M

7. Възнесение Господне

„Възнесение Господне“ (1775). Картина от англо-американския художник Джон Копли (1738–1815), талантлив портретист и исторически живописец.

Последното събитие от евангелския сюжет – Възнесението е представено най-подробно в от апостол Лука в книгата Деяния на светите апостоли (Деяния 1:1–12). След като дава важни наставления на учениците и предрича, че върху тях ще слезе Св. Дух, който ще им даде способност да говорят и да проповядват на всички езици, Исус вдига ръце да ги благослови и докато прави това, започва да се издига в небесата, стъпил на облак. Тогава при удивените ученици се явяват

„двама мъже в бели дрехи“, които им казват: „Мъже галилейци, какво стоите и гледате към небето? Този Иисус, Който се възнесе от вас на небето, ще дойде по същия начин, както Го видяхте да отива на небето“.

8. Проповедта на планината – упражнение

Синтезиран израз на новия нравствен закон на християнството е Проповедта на Исус на планината (т. нар. Нагорна проповед), предадена най-подробно в Евангелието от Матей (гл. 5–7). Малко след като е кръстен от Йоан Предтеча, Христос, като нов Мойсей, се възкачва на планината, за да даде на народа си Нов завет. В този най-обемен в евангелията непрекъснат текст най-ярко се откроява две обособени смислови ядра – т. нар. Блаженства (Матей 5:1–12) и Тълкувание на закона (Матей 5:17–48).

Блаженства

1. Като видя народа, Той се възкачи на планината; и когато седна, учениците Му се приближиха до Него.
2. И Той, като отвори устата Си, поучаваше ги и казваше:
3. блажени бедните духом, защото тяхно е царството небесно.
4. Блажени плачещите, защото те ще се утешат.
5. Блажени кротките, защото те ще наследят земята.
6. Блажени гладните и жадните за правда, защото те ще се наситят.
7. Блажени милостивите, защото те ще бъдат помилувани.
8. Блажени чистите по сърце, защото те ще видят Бога.
9. Блажени миротворците, защото те ще се нарекат синове Божи.
10. Блажени изгонените заради правда, защото тяхно е царството небесно.
11. Блажени сте вие, когато ви похулят и изгонят, и кажат против вас лъжовно каква и да е лоша дума заради Мене.
12. Радвайте се и се веселете, защото голяма е наградата ви на небесата; тъй бяха гонени и пророците, които бяха преди вас.

Тълкувание на закона

Не мислете, че съм дошъл да наруша закона или пророците: не да наруша съм дошъл, а да изпълня. Защото, истина ви казвам: докле премине небето и земята, ни една йота, или една чертица от закона няма да премине, докато всичко не се сбъдне...

И тъй, който наруши една от най-малките тия заповеди и тъй поучи човеците, той най-малък ще се нарече в царството небесно; а който изпълни и поучи, той велик ще се нарече в царството небесно. Защото, казвам ви, ако вашата праведност не надмине праведността на книжниците и фарисеите, няма да влезете в царството небесно.

(1.) Слушали сте, че бе казано на древните: „не убивай; а който убие, виновен е пред съда“. Аз пък ви казвам, че всеки, който се гневи на брата си без причина, виновен ще бъде пред съда... И тъй, ако принасяш дара си на жертвеника, и там си спомниш, че брат ти има нещо против тебе, остави дара си там пред жертвеника и иди първом се помири с брата си, и тогава дойди и принеси дара си...

(2.) Слушали сте, че бе казано на древните: „не прелюбодействуй“. Аз пък ви казвам, че всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си. И ако дясното ти око те съблазнява, извади го и хвърли от себе си; защото по-добре е за тебе да погине един твой уд, а не цялото ти тяло да бъде хвърлено в геената огнена. И ако дясната ти ръка те съблазнява, отсечи я и я хвърли от себе си; защото по-добре е за тебе да погине един твой уд, а не цялото ти тяло да бъде хвърлено в геената.

(3.) Казано бе също: „ако някой напусне жена си, нека ѝ даде разводно писмо“. Аз пък ви казвам: който напусне жена си, не поради прелюбодеяние, той я прави да прелюбодействува; и който се ожени за напуснатата, той прелюбодействува.

(4.) Слушали сте още, че бе казано на древните: „клетва не престъпвай, а изпълнявай пред Господа клетвите си“. Аз пък ви казвам: да се не кълнете никак: ни в небето, защото е престол Божий; ни в земята, защото е подножие на нозете Му; ни в Иерусалим, защото е град на великия Цар; ни в главата си се кълни, защото не можеш направи ни един косъм бял или черен. Но думата ви да бъде: да, да; не, не; а каквото е повече от това, то е от лукавия.

(5.) Слушали сте, че бе казано: „око за око, и зъб за зъб“. Аз пък ви казвам: да се не противите на злото. Но, ако някой ти удари плесница по дясната страна, обърни му и другата. И на тоя, който поиска да се съди с тебе и да ти вземе ризата, дай му и горната дреха. И който те принуди да вървиш с него една миля, върви с него две. Томува, който ти проси, давай, и не се отвърщай от оногова, който ти иска назаем.

(6.) Слушали сте, че бе казано: „обичай ближния си, и мрази врага си“. Аз пък ви казвам: обичайте враговете си, благославяйте ония, които ви проклинат, добро правете на ония, които ви мразят, и молете се за ония, които ви обиждат и гонят, за да бъдете синове на вашия Отец Небесен; защото Той оставя Своето слънце да грее над лоши и добри, и праща дъжд на праведни и неправедни. Защото, ако обикнете ония, които вас обичат, каква вам награда? Не правят ли същото и митарите? И ако поздравявате само братята си, какво особено правите? Не постъпват ли тъй и езичниците? И тъй, бъдете свършени, както е свършен и Небесният ваш Отец.

Въпроси за дискусия

Кои според Проповедта на планината ще получат най-големия дар и най-висшето благо и ще се нарекат „блажени“? Избройте ти и преценете за какви обществени групи и за какви качества говори Исус? Защо Блаженствата носят на вярващите надежда и вяра в справедливото възмездие?

Каква стилистична фигура е използвана при изграждането на текста на блаженствата? Какво е нейното въздействие върху читателя или слушателя?

Защо според вас в богословите често наричат Тълкуванието на закона „Антитези“. Открийте какъв принцип е използван при изграждането на текста на Тълкуванието.

Противопоставя ли се Исус на старозаветния закон? Или го тълкува и надгражда? Разделете се на групи в зависимост от позицията си и проведете дискусия.

Къде в Тълкуванието откривате християнския принцип на любовта и опрощението. Потърсете самостоятелно информация дали изискване да обичаш и врага си и да благославяш тези, които те проклинат, съществува в друга религия.

9. Одата „Левски“ от Иван Вазов – упражнение

Шест години след Освобождението, през 1884 г., Иван Вазов завършва поетическия цикъл „Епопея на забравените“. В него творецът се връща към забележителните личности и събития от възрожденската история, за да ги пресътвори със средствата на художественото слово във високи епически образи на националната митология. Подобно на религиозните общности нацията също се нуждае от пантеон, от свои „божества“ и „светци“, които да възплъщават нейните ценности. Вазовата „Епопея на забравените“ отговаря именно на тази нужда. Цикълът съдържа дванадесет оди, като в десет от тях са изобразени исторически личности (В. Левски, Г. Бенковски, Кочо Честименски, братя Жекови, Т. Каблешков, Паисий Хилендарски, братя Миладинови, Г. Раковски, Ст. Караджа и П. Волов), а в две – исторически събития (Априлското въстание от 1876 и защитата на връх Шипка). В българския език терминът епопея има две основни значения: (1) литературна творба за историческо събитие с изключително значение за даден народ и (2) значителни исторически събития, изпълнени с героизъм и величие. Вазовата „Епопея“ художествено „превежда“ историческите събития от Българското възраждане на езика на високата европейска литература, в който първостепенно място заемат образи и представи, свързани с античността и християнството. По този модел на художествена трансформация името на връх Шипка се оказва име „голямо, антично,/ като Термопили, славно, безгранично“, а самите опълченски стават „шъпа спартанци под сганта на Ксеркса“. На подобна образна трансформация бива подложен и историческият образ на Васил Левски. Тя обаче е подчинена на евангелския сюжет.

ЗАДАЧА: Запознайте се с текста на одата „Левски“ в този линк:

<https://chitanka.info/text/3849-levski>

- ✓ След като прочетохте одата „Левски“, опитайте се да откриете паралели с основните събития от сюжета за Исус. В кои моменти най-ярко се откроява приликата между двата образа?
- ✓ В евангелския разказ Исус многократно отрича превърналите се в консервативни догми предписания на традиционна религия. Намерете в текста на одата примери за подобно отхвърляне от страна на Левски.
- ✓ Както Христос, така и Левски проповядва нови морални принципи. Потърсете ги в текста на одата.
- ✓ Важен детайл в евангелския разказ събирането на множество различни последователи около Исус. Присъства ли подобна картина във Вазовото стихотворение?
- ✓ Вече знаем, че в сюжета за Исус се открояват като отделни епизоди преследването от страна на властта, предателството, залавянето, съдът, мъченията, разпятието и възкресението. Кой от тези моменти имат паралели в одата „Левски“?
- ✓ За християните кръстът от знак за наказанието и позора се превръща символ на вярата, надеждата и любовта. Откривате ли подобна образна трансформация в творбата на Вазов?
- ✓ Кой траурен ден от българския национален календар съответства на християнския Разпети петък? А съществува ли национално „лобно място“? Какви са съвременните форми на почитта към Левски?

Урок 3. Мария – Приснодева и Богородица

1. Уводни думи

*Който не изповядва, че Мария е Богородица, е чужд на Бога.
св. Григорий Богослов*

*Който отрича, че Мария е родила Бога, той няма да види славата на
Неговата Божественост.
св. Ефрем Сирин*

„Богородица с младенец“ (IX в.). Мозаечно изображение от абсидата на църквата „Св. София“ в Константинопол (Истанбул).

Няма човешка личност в евангелския разказ, която да е влязла в по-близко общение с Бога от девойката Мариам от Назарет, наричана от гърците и римляните Мария. С нея е свързано едно от основополагащите за християнството чудеса – раждането на единосъщния с Отца Син Божи. В античната митология съществуват множество примери за съчетаване на божество със земна жена, в резултат на което се на света се появяват полубогове – полухора (Херакъл, Елена, Язон, Тезей и др.). Раждането на Исус обаче коренно се различава от тези сюжети. Зачеването на Сина Божи не е следствие на породен от любов или привличане сексуален акт между божество и жена. Мария е

благочестива и праведна девица, което е избрана за вместилище от Бог, за да може неговият Син да се воплъти. Както зачатие, така и раждането ѝ е непорочно, не променя девството ѝ и тя остава „приснодева“. Тайнството на воплъщението става възможно благодарение на Майката на Воплъщилия се. Чрез Мария Предвечния Син Божи добива и човешка природа, става и човек. Според традиционното богословско тълкуване Синът се ражда от Мария не „по божество“, понеже той като едно лицата на Бога е вечно съществуващ, а „по човечество“, т. е. придобива своята втора природа – човешката и се превръща в богочовек.

2. Детството на Богородица според Протоевангелието от Яков

По отношение на родословието на на Дева Мария каноническите евангелията са лаконични. Споменава се, че тя е родственица на Елисавета, която е потомка на рода на патриарсите Левий и Аарон. По-подробно за произхода на девойката се говори в апокрифното Протоевангелие от Яков. Творбата е създадена около средата на II в. и се приписва на Яков Йерусалмски, смятан за най-младия от синовете на Йосиф и затова

наричан „брат господен“. По-вероятно е обаче авторът да юдеин-християнин от Египет. Протоевангелието от Яков се числи към т. нар. квазиканонически апокрифи – т. е. схваща се от масовото съзнание като официална литература и се включва в много ръкописи наравно с официално признати съчинения. Книгата е сред най-ярките свидетелства за ранното възникване на култа към св. Богородица с неговите най-важни елементи – непорочното зачатие, раждането на Спасителя и вечното ѝ девство. Според Протоевангелието от Яков Мария е дъщеря на праведни родители. Баща ѝ Йоаким е богат и благочестив гражданин, който принася на Бога „двойни дарове“. Голямата мъка на Йоаким е, че неговата съпруга Анна е безплодна. Веднъж по време на празничния господен ден не му разрешават пръв да принесе дарове, понеже „семето му не е родило Израилево чедо“. Тогава Йоаким решава да не се прибере у дома си, а да се усамоти в пустинята за 40 дни. Там той се отдава на пост и молитви. По същото време Анна ридае и оплаква своето бездетство и загубата на съпруга си. Когато идва на себе си, решава да измоли Бог да отключи утробата ѝ снематраурните одежди, обрича булчинска рокля, сядат в градината под едни лавров храст, като се обръща към Бог с думите: „Боже на нашите бащи, благослови ме и чуй молитвата ми, както благослови утробата на Сара и даде ѝ син Исаак“. По време на молитвата пред нея се явява Ангел Господен, който ѝ предсказва, че ще роди („Анна, Анна, Бог чу молитвата ти и ти ще заченеш и ще родиш и за потомството твое по цял свят ще говорят“), а Анна се зарича да посвети рожбата си на Господа. Йоаким също получава откровение от ангелите и се завръща у дома си. Сред християнските богослови дълго се водят спорове за зачатие на Анна. Чак през 1854 Католическата църква приема, че то е непорочно, т. е. Дева Мария е зачената от родителите си Йоаким и Анна, но върху нея не е преминал първородния грях. В булата на папа Пий IX се посочва, че Богородица е дарена от Бога от първия миг на зачатие си със сияеща и уникална святост заради заслугата, която ще има към Христа.

„Срещата на Йоаким и Анна при Златната порта“ (1475). Картината на флорентинския ренесансов художник Филипо Липи (1406–1469) изобразява момента, в който Йоаким и Анна, след като са научили от ангели, че молитвите на семейството им за дете са чути, тръгват един към друг и се срещат щастливи при Златната порта на Йерусалим.

След девет месеца Анна ражда дъщеря и ѝ дава името Мария. За малкото дете майката устройва в спалнята специално чисто място и не допуска край него да мине нищо омърсено. При малката Мария влизат само непорочни девии. Когато детето навършва една година, щастливият баща устройва голямо празненство, на което свещениците изричат благословии. Щом момичето става на три години, следвайки обета, който са дали, родителите го отвеждат да се възпитава в Храма. Това събитие се чества на църковния празник Въведение на св. Богородица в Храма.

„Въвеждане на Дева Мария в Храма“ (1534–1538). Картина от късния ренесансов художник и представител на Венецианската школа Тициан (1490–1576).

Пътят на Мария към Храма е осветен от „непорочни дъщери юдейски“, всяка от които държи в ръцете си светилник: „та детето назад да не се върне, а в сърцето си да обикне храма Господен“. Църковното предание допълва този момент с епизод, според който тригодишната Мария като по чудо изкачва сама петнадесетте стъпала, водещи към йерусалимския Храм. Там свещеникът приема малката Мария, като я целува и благославя, и я поставя на третото стъпало на олтара с думите: „Господ възвеличи твоего име над всички родове: чрез тебе в последните дни Бог ще яви своето изкупление за израилевите чеда“. В този миг Господ спуска над нея благодатта си и тя започва да танцува от радост.

До дванадесетата си година Мария расте в Храма, където я възпитават и отглеждат „като гълъбица“. Там тя получава храна от ръцете на ангели. Когато девойката достига брачна възраст, първосвещеник Захария влиза в Светая Светих, за да измоли знамение как да постъпят с нея. В отговор пред него се явява Ангел Господен, който казва, че от народа на Израил трябва да бъде избран вдовец, който да се грижи за нея и да съхранява девството ѝ: „Захария, Захария, излез и сбри сред народа онези, що вдовци са, и нека всеки мъж прът да вземе, и комуто Бог знак яви, негова съпруга тя ще е“. С божествено знамение бива посочен Йосиф – от пръта, който държи той, излита гълъбица. Според някои версии на легендата прътът в ръцете на Йосиф цъфва. Затова иконографските изображения на прът, цъфнал прът или цвете са сред задължителните атрибути на св. Йосиф Обручник.

„Гълъбица излита от пръта на св. Йосиф Обручник“ (XVI в.). Картина от неизвестен италиански художник, представител на Ломбардската школа.

Йосиф има синове и е на преклонна възраст, затова първоначално отказва („Аз синове имам и стар съм, а тя е момиче: ще стана за смях сред израилевите чеда“), но свещеникът му припомня съдбата на тези които се противят на Бога с примера за Датан и Авирон и вдовецът се съгласява да се грижи за Девата. Разказът продължава с избирането на Мария да изтъче завесата на Храма. Богословите тълкуват този епизод като предобраз на износването на Исус – както девойката тъче с

пурпурна нишка завесата, която отделя Светая Светих, така в утробата ѝ ще се изтъче младенческото тяло на Исус от материнската ѝ кръв.

По-нататъшните събития вече имат паралел в каноничните евангелия. Важен допълнителен детайл в Протоевангелието е свидетелството на акушерката, че Мария е съхранила девството си и след раждането. Една жена на име Саломия отказва да повярва и веднага е наказана от Бог – ръката ѝ изсъхва.

3. Евангелският разказ за Богородица. Благовестие и непорочно зачатие

Източниците за живота на Дева Мария са толкова оскъдни, че св. Йероним възкликва: „Ако някой ме попита как е прекарала времето на младините си Пресветата Дева, аз ще отговоря: това е известно само на Едничкия Бог и на Нейния неотстъпен хранител – архангел Гавриил“. Според каноничните евангелия девойката живее в Назарет, където се сгодява за мъж на име Йосиф, който е от цар Давидовия род. На шестия месец от бременността на нейната сродница Елисавета пред Мария се явява архангел Гавриил с благовестието, че ще зачене и роди Син Божи: „не бой се, Мариам, понеже ти намери благодат у Бога; и ето, ти ще заченеш в утробата, ще родиш Син и ще Го наречеш с името Исус. Той ще бъде велик и ще се нарече Син на Всевишния; и ще Му даде Господ Бог престола на отца Му Давида; и ще царува над дома Иаковов довеки, и царството Му не ще има край“ (Лука 1:30–33). Ангелът обяснява на девойката, че „Дух Светий ще слезе“ върху нея и „силата на Всевишния“ ще я осени. Така тя ще зачене, а „Светото, Което ще се роди“, ще се нарече „Син Божи“ (Лука 1:34–35). Мария приема с покорство отредената ѝ роля и това е моментът на зачатие.

Следващото свидетелство е за посещението на Девата при сродницата ѝ Елисавета. Щом Богородица пристъпя прага на дома ѝ я поздравява, младенецът в утробата на Елисавета се разиграва. В този момент тя се изпълва със Светия Дух и на висок глас изрича към

Мария: „благословена си ти между жените, и благословен е плодът на твоята утроба! И откъде ми е това – да дойде при мене майката на моя Господ?“ (Лука 1:42–43). Това е първото признание, че Мария е Богородица. В отговор Девата произнася вдъхновено хвалебствие на Бога: „душата ми величае Господа, и духът ми се зарадва в Бога, Спасителя мой, защото Той милостно погледна унижеността на рабинята Си; защото, ето, отсега ще ме облажават всички родове; защото Силният ми стори велико нещо, и свето е името Му; и Неговата милост е из рода в род за ония, които Му се боят; Той показа сила с мишцата Си; разпръсна ония, които се гордеят с мислите на сърцето си; свали силни от престоли и въздигна смирени; гладни изпълни с блага, а богати отпрати без нищо; взе под закрила Израиля, Своя отрок, като си спомни милостта, – както говори на нашите отци, – към Авраама и семето му довека“ (Лука 1:46:55). Това изречено от Мария славословие, по-късно става кулминация на вечернята в католическата църква под името *Магнификат*.

ЗАДАЧА: Изслушайте *Магнификат*, с композитор Клаудио Монтеверди.

<https://youtu.be/RajAq0Yd-s4>

В православното богослужение песнопението е познато като *Химн на св. Богородица* и се изпълнява в рамките на утрента. Чуйте и него:

<https://youtu.be/cBnClT5eaIc>

В думите на Богородица присъства същото преобръщането на стойностите, за което ще по-късно ще проповядват първо Йоан Предтеча, а после и самият Исус: силните падат от власт, а слабите се въздигат, бедните получават блага, а богатите остават с празни ръце.

Изглежда, че събитията, свързани със забременяването на Дева Мария, са били известни само на евангелист Лука, тъй като само той ги предава. Неговият разказ проследява привидно близките съдби на две жени – Елисавета и Мария: те са сродници, зачеват в резултат на свръхестествена намеса, едната предстои да роди Спасителя на света, а другата – неговия Предтеча. Между бъдещите майки обаче има съществена разлика – юдеите приемат, че детето на Елисавета е рожба на чудо. Но то е заченато по естествен начин, след като Елисавета цял живот е била неплодна. Съдбата на Захария и Елисавета в очите на съгражданите им напомня на случилото се с Авраам и Сара, чийто първороден син Исаак се ражда по подобен начин. В очите им Захария и Елисавета са наградени от Господа. Елисавета несъмнено ражда в дома си под грижите на близките си. Пред Мария обаче предстоят много изпитания. Днес можем само да гадаем на какви унижения и подигравки е била обект една бременна млада жена, заченала без съпруг, в консервативното юдейско общество. За разлика от зачеването на Елисавета, което се известява на Захария публично, докато цялото множество се моли отвън пред храма, за непорочното си зачатие знае само Мария. Тя трудно може да го обясни и още по-трудно е някой да приеме обяснението ѝ. Съдбата на тази майка е да бъде разбираана само от хора, които имат вяра. Нейните добродетели остават скрити за околните, а евангелията загатват, че злословията и клеветите около раждането на Исус никога не затихват.

4. Раждането на Сина Божи и бягството в Египет

Трагичното и възвишеното се преплитат във всеки епизод от живота на Богородица. Заради обявеното от римляните преброяване младата жена, която носи в утробата си Сина Божи и Спасителя на човечеството, трябва да тръгне на уморителен път от Назарет към Витлеем въпреки напредналата си бременност. За нея не се намира дори място в странноприемницата. Родилните мъки я заварват в кошара, тя добива дете сред добитъка и го полага в ясли. До нея е само възрастният Йосиф. Евангелският текст отново мълчи за чувствата на жената, която дава начало на нов живот в миришещия на тор обор, пълен с животни. Като ярък контраст високо в небесата над майката и младенеца се носи ангелският химн: „слава във висините Богу, и на земята мир, между човечите благоволение“. Случило се е събитие с космическа значимост – избраната е родила Месията. Угнетяващата и тъжна картина изведнъж се превръща в тържество – кошарата, в която лежат родилката и бебето, става светилище, в което идват първите поклонници – пастирите, които разказват как са били посетени и напътени от ангели. След тях пристигат да се поклонят и мъдреците от Изтока. Само една реплика в Евангелието от Лука разкрива преживяванията на Мария, но тя е достатъчна да изобрази трепетните преживявания на майката: „А Мариам спазваше всички тия думи, като ги слагаше в сърцето си“. Но моментът на радост е кратък.

На осмия ден, според еврейския обичай, младенецът е обрязан, а Мария му дава името Исус, наречено от Ангела при благовестието. На четиридесетия ден от раждането, след като е минал изискваният от традицията срок за очистване на майката, Мария и Йосиф отвеждат Исус в Храма в Йерусалим. Там благочестивият Симеон, след като прегръща и благославя младенеца, се обръща с предсказание пряко към Богородица: „Тоя лежи за падане и ставане на мнозина в Израила и за предмет на противоречия, – и на сама тебе меч ще пронизе душата, – за да се открият мислите на много сърца“. След тържественото благовестие идва ред на трагичното предсказание. С меч ще бъде пронизана душата на Богородица, но тя не унива. Приела веднъж мисията си при благовестието, Дева Мария упорито следва пътя си.

Във времето след раждането Ангел Господен се явява насън на Йосиф и го предупреждава: „вземи Младенеца и майка Му, и бягай в Египет, и остани там, докле ти кажа; защото Ирод ще търси Младенеца, за да Го погуби“ (Матей 2:13). Родилката трябва стане и да тръгне на дълго пътуване, за да спаси живота на детето си.

*„Бягството в Египет“ (1304–1306).
Фреска в Капела дел Скровени (Капела
дел Арена) в гр. Падуа, изпълнена от
художника Джото ди Бондоне (1266–
1337), основоположник на италианския
Предренесанс.*

Когато опасността отминава, отново Ангел Господен възвестява на Йосиф да отведе обратно „Младенеца и майка Му в земята Израилева“.

Отново само евангелист Лука разказва за неволите на любящата и грижовна майка, която не винаги може да разбере същността и мисията на своя син. Когато Исус е дванадесетгодишен, според обичая семейството отива в Йерусалим за празника Пасха. На връщане обаче детето изчезва и след три дни родителите го откриват в Храма, където седи и беседва с учителите.

„Намирането на Исус в Храма“ (1854–1860). Картина на английския живописец Уилям Холман Хънт (1827–1910), един от основателите на Братството на прерафаелитите.

На смаяния въпрос на Мария – „Чедо, защо ни направи тъй? Ето, баща Ти и аз твърде много се измъчихме да Те търсим“ – Христос спокойно отговаря: „Защо сте Ме търсили? Не знаехте ли, че Аз трябва да съм в онова, що принадлежи на Отца Ми?“ . В коментара си след репликата евангелистът отбелязва: „Но те не разбраха казаните от Него думи“ (Лука 2:48–50). Подобен епизод предава и евангелист Матей – докато Исус говори на фарисеите и книжниците, които искат от него „личба“, някой от тълпата решава да го уязви с думите: „ето, майка Ти и братята Ти стоят вън и искат да говорят с Тебе“. На този упрек Исус отговаря: „който изпълни волята на Моя Отец Небесен, той Ми е брат, и сестра, и майка“ (Матей 12:45–46). Дори и в такива моменти на неразбиране Мария продължава да е съсъд за Божието слово: „А майка Му спазваше всички тия думи в сърцето си“ (Лука 2:51).

5. По-късни събития

По-късните събития от живота на Мария са само инцидентно споменати в новозаветните книги. По всяка вероятност тя следва сина си при много от неговите пътувания. Виждаме я с Христос на сватбата в Кана Галилейска, по време на която Исус превръща водата във вино (Йоан 2:1–11).

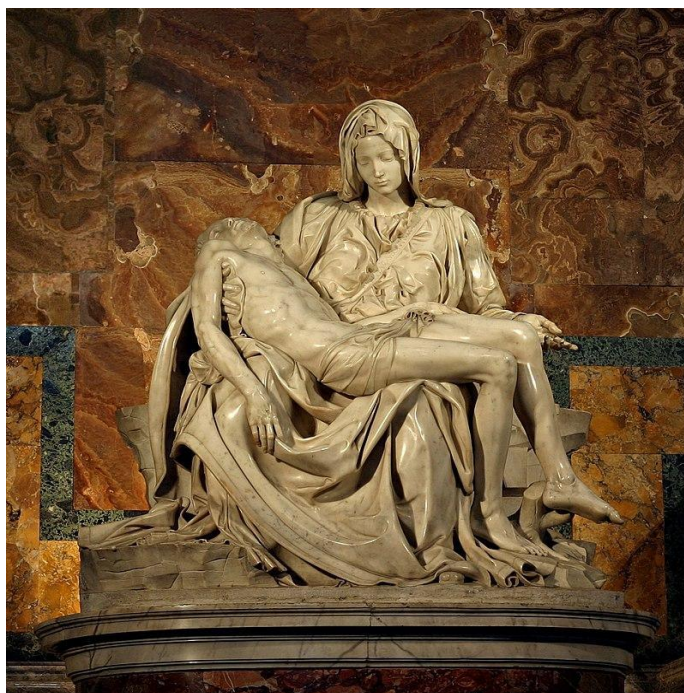

„Сватбата в Кана Галилейска“
(1596–1597). Картина на нидерландския живописец Мартен де Вос (1532–1603), оставил множество платна с библейски и митологически сцени.

Ето как евангелист Йоан описва събитието:

1. На третия ден имаше сватба в Кана Галилейска, и Иисусовата майка беше там.
2. Поканен беше на сватбата също Иисус и учениците Му.
3. И като се привърши виното, казва Иисусу майка Му: вино нямат.
4. Иисус ѝ казва: какво имаш ти с Мене, жено? Още не е дошъл часът Ми.
5. Майка Му рече на служителите: каквото ви каже, сторете.
6. Имаше там шест каменни делви, поставени за миене по иудейския обичай, побиращи по две или по три мерни.
7. Иисус им казва: напълнете делвите с вода. И напълниха ги догоре.
8. Тогава им казва: налейте сега и занесете на стария сват. И занесоха.
9. А когато старият сват кусна от водата, що се бе превърнала на вино (и той не знаеше отде е това вино, а служителите, които бяха донесли водата, знаеха), той повика младоженеца.
10. и му каза: всеки човек слага първом доброто вино и когато се понапият, тогава по-долното, а ти си запазил доброто вино досега.
11. Така Иисус тури начало на чудесата Си в Кана Галилейска и яви славата Си; и учениците Му повярваха в Него.

Сетне идва моментът, в който мечът на страданието ще пронизва душата ѝ. В Евангелието от Йоан Богородица стои пред разпънатия си син на хълма Голгота. Това един от редките моменти, в който чуваме Иисус да се обръща пряко към земната си майка. „Жено, ето син ти!“ – изрича Спасителят, а после се поглежда към Йоан – „ето майка ти!“. Апостолът разбира лаконичната заръка да поеме грижата за Божията майка: „И от оня час ученикът я прибра при себе си“. Мария е свидетелка на най-страшното за една майка събитие – тя наблюдава отдалеч смъртта на сина си. Вероятно присъства и при снемането му от кръста, погребението и откриването на отворения гроб.

„Пиета“ или „Оплакването на Христос“ (1498–1499). Шедьовър на ренесансовата скулптура, изработен от италианския художник, скулптор, поет и архитект Микеланджело Буонароти (1475–1564). Композицията изобразява мъртвия Христос в ръцете на страдащата Дева Мария.

Богородица е сред апостолите при възнесението на Христос на четиридесетия ден (Деяния 1:12–14). Смята се, че тя заедно с апостолите е осенена от св. Дух при сливането му на петдесетия ден (Деяния 2:1–18). Тогава всички те получават дара да говорят различни чужди езици, за да могат да проповядват благовестието по всички краища на света.

6. Успение Богородично според Свещеното предание

Православна икона, изобразяваща сцената „Успение Богородично“

За по-нататъшната съдба на Дева Мария говори само Църковното предание. Според него след слизането на Св. Дух Богородица остава в Йерусалим и често посещава Елеонския хълм, Голгота, гроба Господен. Предполага се, че от нея първите християни възприемат почитта към тези свети места. Когато Ирод започва да преследва Божията Църква, Богородица заминава за Ефес, където по това време проповядва Йоан Богослов. Съществува легенда, че тя посетила Атон и Кипър, където възкресеният от мъртвите Лазар бил епископ. След като гоненията срещу християните намаляват, Дева Мария се завръща в Йерусалим, където нейната слава нараства. Често в дома ѝ идват поклонници от далечни страни, за да я видят и да засвидетелстват почитта си. Ето какво се казва за този период от живота ѝ в едно послание, приписвано на св. Игнатий Антиохийски (ок. 50 – ок. 107): „Много са у нас жените, които желаят да видят Майката Иисусова. Чуваме, че тая девствуваша Майка Божия е изпълнена с всякаква благодат: в гоненията тя е благодушна, при сиромашия и лишения не скърби, на оскърбяващите я не се гневи, но им прави добро, в щастие е кротка, към бедни е милосърдна и им помага, колкото може. Но не търпи въставащите против нашата вяра; тя е блавестница на нашето благочестие и наставница на верните във всяко добро дело. А особено обича смирените, защото сама във всичко е смирена“. Тази почит гневи юдеите и езичниците и те започват да търсят начин да убият Дева Мария, но Бог винаги я предпазва.

Веднъж, когато вече е на възраст (64-годишна), докато се моли на Елеонския хълм, пред нея се явява архангел Гавриил и ѝ съобщава, че след три дни ще се пресели отвъд. Той дава на Богородица палмово клонче, което носи от Райската градина с думите: „Твоят Син и Бог наш ще те вземе в Своето горно царство, за да живееш и царствуваш с Него вечно!“. Божата майка с радост приема вестта за близката си смърт. Когато се връща у дома, Йоан Богослов учудено забелязва, че лицето ѝ е окръжено от сияние. Богородица украсява дома си като за тържество и завещава дрехите си на две бедни вдовици. Уведоменият от апостол Йоан йерусалимски епископ апостол Яков известява за предстоящата смърт всички нейни сродници и много ярваци. Всички те се събират около Мария, опечалени от предстоящата раздяла. Тя обаче ги успокоява, показвайки им клонката от Рая и им обещава винаги да се моли за тях. Последното желание на Богородица е да види още веднъж събрани заедно всички апостоли, които по това време са се пръснали по цели свят да проповядват Евангелието. Случва се чудо и желанието ѝ се изпълнява – смаяните Христови ученици (с изключение на Тома) изведнъж се оказват заедно пред вратите на дома ѝ. Те се натъжават, като разбират, че за последен път виждат Божата майка, но тя ги утешава: „Не плачете, приятели и ученици Христови, и не помрачавайте радостта ми с вашата скръб! А радвайте се с мене, задето отивам при моя Син и Бог. А като погребете тялото ми, върнете се всеки на своята работа!“.

Когато идва моментът на смъртта ѝ, Дева Мария с радостно очакване ляга на украсен одър. Около нея звучат молитви и славословия към Бога. Внезапно небесна светлина озарява стаята, покривът на къщата сякаш се разтваря и сам Господ Исус Христос, окръжен от ангели и светци, слиза от небесата за душата на Богородица. Според преданието Мария изрича отново думите, които е казала при срещата си с Елисавета, които обаче придобиват нов смисъл: „Душата ми величае Господа и духът ми се зарадва в Бога, Спасителя мой, задето Той милостно погледна смирението на рабинята Си“ (Лука 1:46–48). Лицето на Богородица засиява като слънце, в стаята се разнася благоухание и Исус отвежда своята пречиста майка към вечния живот, докато ангелски хор пее казаното

някога от архангел Гавриил: „Радвай се, благодатна, Господ е с тебе, благословена си ти между жените!“ (Лука 1:28).

ЗАДАЧА: Изгледайте кратък филм за църковния празник „Успение Богородично“: <https://www.youtube.com/watch?v=CjN7Ewe5RAE&t=16s>

7. След смъртта

Храмът „Успение на Пресвета Богородица“ в Гетсимания – изглед от 48-те стъпала, водещи към подземната църква. Храмът е една от най-важните християнски светини в Светите земи. В него се намира Гробницата на Богородица.

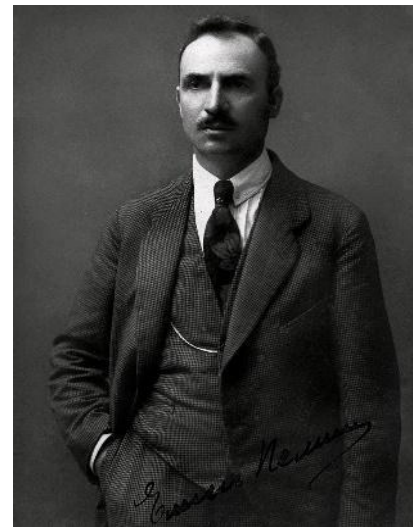
След смъртта на Богородица процесия от вярващи понася одъра и с песнопения преминава през Йерусалим на път към селището Гетсимания. Отпред върви апостол Йоан с райското клонче в ръка, а над шествието се носи сияещ кръгъл облак. Много удивени граждани се присъединяват, но юдейските свещеници и властите изпращат войници да разгонят тълпата, да вземат тялото и да го изгорят. Тогава кръглият облак се спуска и огражда като стена процесията, при което много от войниците биват ослепени. Когато стигат в Гетсимания, апостолите погребват тялото в пещера, затварят с камък входа ѝ и остават три дни да се молят под съпровода на ангелски песни. На третия ден пристига апостол Тома, който е много огорчен, че не успял да се прости с Божата майка. Апостолите му предлагат да отворят гробницата, за да може да ѝ се поклони. Когато влизат обаче, откриват, че тя е празна. На мястото, където са положили тялото, лежи само плащаницата. Тайната на това чудо им се разкрива още същия ден, докато вечерят и разговарят за успението на св. Богородица. Когато стават, за да разделят помежду си хляба, който всеки път слагали на масата за Христос, от небесата се чува ангелска песен и те виждат високо горе сияещата и окръжена от ангели Дева Мария, която им казва: „Радвайте се! – защото с вас съм през всички дни!“. Така апостолите разбират, че Божата майка е възкръснала на третия ден след успението си и с тялото е взета на небесата. Днес предполагаемият гроб на св. Богородица (според католическата легенда Богородица умира и е погребана в гр. Ефес – в днешна Турция) е една от християнските светини в Светите земи. Намира се в Източен Йерусалим, а над него е построен храмът „Успение на пресвета Богородица“.

Гробът на св. Богородица в храма „Успение Богородично“ в Гетсимания.

8. Разказът „Занемелите камбани“ от Елин Пелин – упражнение

През 1934 г. от печат излиза сборникът на Елин Пелин (1877–1949) „Под манастирската лоза“, над който писателят е работил в продължение на четвърт век. Във включените в книгата единадесет разказа българският белетрист се отклонява от традиционната за неговите творби социална тематика, свързана със света на селото, за да насочи поглед към нравствени и философски проблеми. Елин Пелин изгражда художествения свят на сборника с помощта на множество библейски и средновековни образи, чрез които рисува сблъсъци между доброто и злото, праведното и грешното, желанието и забраните.

Писателят Елин Пелин (1877–1949)

ЗАДАЧА: Запознайте се с текста на разказа „Занемелите камбани“ (1928) и отговорете на въпросите. Разказът може да намерите тук: <https://chitanka.info/text/5418>

- ✓ На кой момент от живота на Богородица е посветена църквата на Жрелинския манастир? Защо богомолците „от деветте села на широката котловина“ се стичат в манастира на храмовия празник?
- ✓ Припомнете си събитията от Велики вторник. Кое от тях има паралел в сюжета на разказа? Намирате ли други паралели с евангелския разказ?
- ✓ Открийте кои са двете чудеса, които рамкират сюжета на разказа.
- ✓ На кои противници на Исус напомня отец Йоаким със страстта си към външна показност на религията? Какви християнски принципи нарушава игуменът?

- ✓ Защо занемяват камбаните на Жрелинския манастир? Отговорете въз основа на изучените евангелски сюжети.
- ✓ Открийте момента в разказа, в който две майки с деца на ръце са застанали една срещу друга. Какъв е смисълът на тази картина?
- ✓ В какво се състои грехът на отец Йоаким? Чист ли е „чистият старец“? Игуменът желае да очисти напълно манастира, храма и себе си. Успява ли да го постигне? Аргументирайте отговора си.
- ✓ Преди да се качи да бие камбаните, отец Йоаким измива ръцете си. На кой епизод от евангелския сюжет напомня това?
- ✓ Какво съобщение изпраща Бог на игумена с чудото на занемелите камбани. Как въздейства то на духовника?
- ✓ Разгълкувайте смисъла на второто чудо.
- ✓ Защо малката игличка на вдовицата се оказва по-ценна от златния ореол, дарен от богаташа?
- ✓ Запознайте се самостоятелно с други разкази на Елин Пелин от сборника „Под манастирската лоза“ и потърсете в тях библейски образи и мотиви.

Литийно шествие със считаната за чудотворна икона на св. Богородица от Бачковския манастир „Успение Богородично“, намиращ се край Асеновград. Църковното предание разказва, че първият иконописец бил евангелист Лука, а неговата първа икона била на св. Богородица. Според манастирската легенда св. Богородица Бачковска е копие иконата на Богородица от св. Лука. Тя „долетяла“ от един грузински манастир заради проявено към нея небрежно отношение и „кацнала“ в местността „Клувията“ до Бачковския манастир. На мястото лумнал неопалващ огън, който превръщал нощта в ден. Там я намерили брат и сестра пастири, които съобщили на монасите в Бачковската обител.

ЗАДАЧА: Потърсете самостоятелно легенди за чудотворни икони, свързани с църкви в селището, където живеете, и ги запишете. Представете ги пред съучениците си.

9. „Молитва към Богородица“ от Димитър Кантакузин – упражнение

Годината е 1492 г. Почти четири десетилетия са изминали от падането на Константинопол и края на Християнското царство – хилядолетната Източна Римска империя. През тази година плаващите под испански флаг кораби на генуезеца Христофор Колумб достигат до Новия свят. Открита е Америка. Европейския запад тръгва по нов път – към Великите географски открития, териториални придобивки и сблъсък с непознати култури. С приближаването на същата 1492 година живеещият в завладяната от османците крепост Ново бърдо благородник Димитър Кантакузин е обзет от мрачни чувства. Кантакузин е от славянизирания клон на известен ромейски аристократичен род, от който произлизат, военачалници, деспоти и дори император Йоан VI Кантакузин (1347–1354). Родът е сред най-богатите във Византия, с множество разклонения в балканските държави и Русия.

Герб на руския клон на знатната фамилия Кантакузини.

Самият Димитър е вероятно е родственик съпругата на владетеля на Ново бърдо – сръбския деспот Георги Бранкович (1427–1456) и брат на управителя на града Яни Кантакузин, чието семейство през 1477 г. е избито от султан Мехмед II. Димитър Кантакузин е високообразован писател, запознат както с византийската литература, така и с наследството на средновековната българска Търновска книжовна школа. Този късен ромейски и балкански интелектуалец обаче е обхванат от песимизъм, защото византийско-славянската цивилизация рухва пред очите му. Според възприетото в Константинопол летоброене светът е създаден 5508 г. преди раждането на Христос, а това означава, че през 1492 г. се

изпълват 7000 години. В своето „Послание до доместик Исай“ Кантакузин е обзет от предчувствие за идващия Съден ден: „Понеже се умножи злобата при свършването на света и оскъдня добродетелта, за което, като изпреварихме отнапред, казахме малко, но и тука нека да разкажа,... на кръмчиите гибелта е за корабите потопяване, на пастирите заминаването е пагуба за овцете, на орачите ленността е за нивите запустение, така и оскъдняването от преподобни за света е разсипване. И нищо повече от това, казвам аз, но мисля, че краят на света дойде... Защото преподобните и благочестивите наистина намаляха на земята, затова е и близо краят и при портите е Съдът и се приближи отсега векът на невечерния Осми ден... И прочии божествени мъже и учители нас ни учат, че с преминаването на седемхилядната година на сегашното тленно житие ще се премине към оня [отвъдния] нетленен и безкраен свят...“.

В тази атмосфера на отчаяние, когато на земята не са останали „преподобни“ и „застъпници пред Бога“ единствената надежда за вярващия остава Богородица. Тя е най-вярната застъпница на човешкия род пред престола на Господа. Затова вероятно по същото време, когато пише своето изпълнено с мрачни предчувствие „Послание“, Димитър Кантакузин създава и своята поетическа „Молитва към Богородица“. Творбата се състои от 77 четиристишия и съдържа три основни смислови дяла: изповед, същинска молитва и похвала. Най-обемна е изповедта, в която лирическият герой поема върху себе

си греховете на всички хора. В същинската молитва разкаянието се заменя от вяра във всепрощаващата добрина на Богородица.

ЗАДАЧА: Прочетете внимателно поместения по-долу откъс от третата част (похвалата) и отговорете на въпросите:

59. Кое слово може всичко да каже.
Кое ли първо да изброя.
Коя изповед в началото да поставя.
Коя ли похвала достойна да отправя.

61. Тя е стълбата, която и Яков видя,
Тая, по която Бог дойде на земята.
Тя е неопалима синайска къпина,
Тя божествения огън в утробата си приела.

62. Тя стана гедеоново руно,
Тя, която прие словото на Отца.
Тя се яви свитък запечатан,
Тя от всички възхвалявана.

63. За нея пророците пророкуваха.
За нея апостолите поучаваха.
За нея йерарсите ясно проповядваха.
За нея мъчениците страдаха.

64. Чрез нея преподобните блаженстват.
Чрез нея девствената чистота се спаси.
Чрез нея сила доби женската слабост.
Чрез нея девите и майките се прославиха.

65. Тя е одушевен Божи престол.
Тя несъвместимото в себе си вмести.
Тя избави Адама от прегрешението.
Тя Ева освободи от древното проклятие.

68. Ти, властителко, си моя надежда.
Ти си ми упование и и убежище. Ти си ми
застъпница, покров и помощ.
Ти си ми предводителка и спасителка.

72. На теб, моя царице, всичко възложих.
На теб, Дево, цял се предадох.
На твоя промисъл се уповавам.
На теб се надявам да не бъда посрамен.

74. Тази изповед сега ти поднасям,
Тези молитви възгласи,
Тази малка похвала също.
Това, което е по силите ми.

75. Приеми, о царице, всичко приеми.
Приеми и не отхвърляй, не гнуси се.
Приеми, както прие Бога в утробата си.
Приеми, както прие двете лепти на вдовицата.

76. Дарувай ми дар, какъвто можеш.
Дарувай ми дар, достоен за благостта си.
Дарувай ми милостта на моя Бог.
Дарувай ми свобода от злините и сладост
за добрините.

77. Радвай се, за да зова винаги радостно.
Радвай се с небесните и земни радости,
Радвай се, прерадостно чиста,
Радвай се, защото Господ е с теб.

„Молитва към Богородица“.

ВЪПРОСИ:

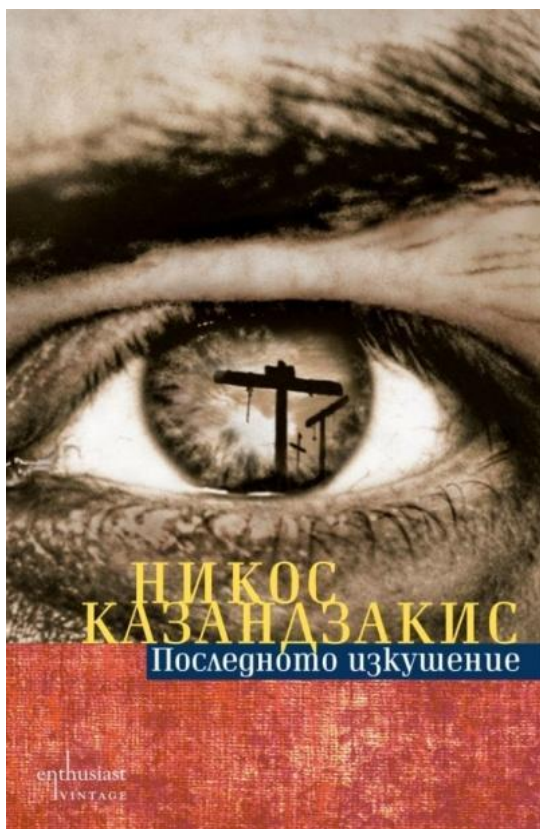
- ✓ Като книжовник от Късното средновековие Димитър Кантакузин изгражда творбата си с помощта на библейски образи и реминисценции. Какви препратки към познати моменти от Стария и Новия завет откривате в текста на „Молитва към Богородица“?
- ✓ Помислете защо Богородица е назована „стълбата, която Яков видя“ и „Гедеоново руно“. Запишете разсъжденията си.
- ✓ Кой епизод от библейския разказ за Мойсей се е превърнал в предобраз на Богородица?
- ✓ Опитайте се да разтълкувате стиховете „Тя, която прие словото на Отца./ Тя се яви свитък запечатан...“.
- ✓ В кои стихове Димитър Кантакузин говори за непорочното зачатие и за свързването на човешката и божествената природа в Богородица?
- ✓ Открийте стихове, в които поетът споменава първородния грях. Защо според Кантакузин Богородица избавя прародителите от него?
- ✓ В текста на творбата е вплетен част от поздрава на архангел Гавриил към Богородица. Намерете го и помислете защо поетът го включил в творбата си.
- ✓ Разгледайте финалните четири строфи на стихотворението. Защо според вас Кантакузин възлага всички свои надежди на Богородица?
- ✓ Потърсете самостоятелно информация за рода Кантакузини и за ролята му в балканската история.

10. Евангелските сюжети и църковният празничен календар – упражнение

Събитията от живота на Исус и Богородица стоят в основата на църковния празничен календар. Разпределени са в две групи, т. нар. Господски и Богородични празници. Към първата група се числят Рождество Христово, Сретение Господне (представяне на малкия Исус в Храма), Кръщение Господне (Богоявление), Преображение Господне, Вход Господен в Йерусалим, дните на Страстната седмица, Възкресение и Възнесение. Богородични празници са Рождество Богородично (Малка Богородица), Въведение и Успение Богородично (Голяма Богородица). Към тях по традиция се добавят Зачатие на св. Анна и Събор на Пресвета Богородица (събиране на вярващите в деня след Рождество Христово за прослава св. Дева).

- ✓ Припомнете си сюжетите за Исус и Богородица и посочете на кои моменти от тях съответстват Господските и Богородичните празници. Проверете на кои дати се честват. Запишете празниците, датите им и съответстващите им събития.
- ✓ Разпределете помежду си Господските и Богородичните празници и проучете самостоятелно как се честват. Потърсете за допълнителна информация свещеник от църква във вашето селище. Запишете наблюденията си и ги представете пред съучениците си.
- ✓ Кои от изброените празници се честват във вашето селище? А във вашето семейство? Откривате ли в празнуването някакви нехристиянски (народни) черти?
- ✓ Проучете дали в родното ви място или в близост до него има храм, посветен на някой от Господските или Богородичните празници. Проучете историята му и я представете на съучениците си.
- ✓ Православната църква има и пет празника, посветени на кръста Господен. Потърсете самостоятелно информация за тях, обобщете я и я запишете.

11. Евангелските сюжети в литературата и киното

Евангелският сюжет пряко или косвено е вплетен в хиляди литературни произведения. Тъй като този сюжет стои в основата на една от световните религии – християнството, всички негови интерпретации, които се отклоняват от официалните църковни догми или им противоречат, дори и в наши дни предизвикват сериозни публични конфликти. Знаменитият гръцки писател Никос Казандзакис (1883–1957), автор на романите „Алексис Зорбас“, „Капитан Михалис“ и „Христос отново разпнат“, бива порицан от множество духовници, защото в романа си „Последното изкушение“ (1951) твърде свободно се отнася към евангелския разказ.

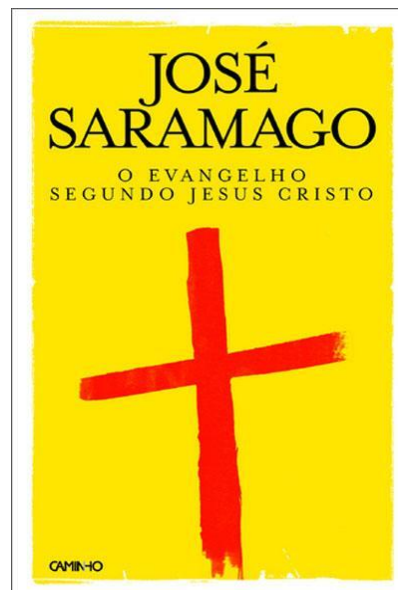

*Автопортрет на Николай Райнов
(1889–1954), български писател,
художник и учен.*

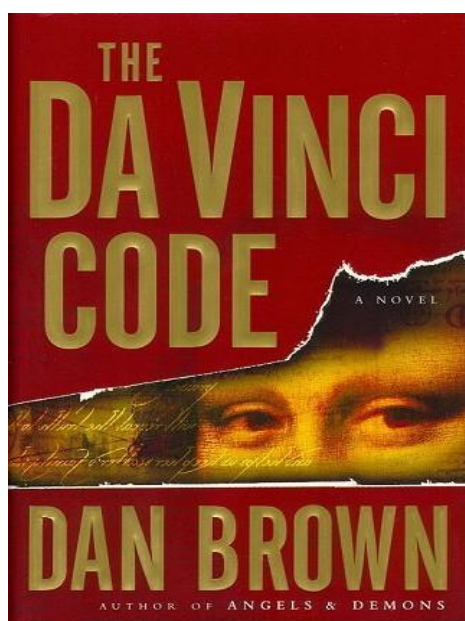
В творбата си гръцкият белетрист подробно и реалистично рисува битката между божествената и човешката природа на Исус, между поривите на духа и желанията на плътта. В едно мащабно видение, докато умира на кръста, Исус вижда спокоен и щастлив човешки живот, в който се е оженил, народили са му се деца, остарял е и се радва на уважението на хората. Това видение е последното изкушение, което Христос в края на романа отхвърля. През 1954 г. романът „Последното изкушение“ е включен в Индекса на забранените книги на Католическата църква, а Светият синод на Гръцката православна църква обсъжда отлъчването на писателя. С подобен проблем се сблъсква и българският модернист Николай Райнов (1889–1954), който в романа си за Христос „Между пустинята и живота“ (1919) провокативно преобръща основни догми на християнството, сред които и тази за непорочното зачатие. Заради това той става и първият български писател, отлъчен от Православната църква.

През 1991 г. португалският писател Жозе Сарамаго (1922–2010) публикува романа си „Евангелието по Исуса Христа“, който веднага получава наградата на Асоциацията на португалските писатели.

Творбата обаче предизвиква такъв смут, че правителство забранява тя бъде представена на конкурса за Европейска литературна награда през 1992 г. Обиден, писателят напуска страната и се заселва на испанските Канарски острови. Когато през 1998 г. Шведската академия го удостоява с Нобелова награда за литература, в официално изявление Католическата църква оспорва избора и определя Сарамаго като „старомоден писател“ с подчертано „антирелигиозни позиции“.

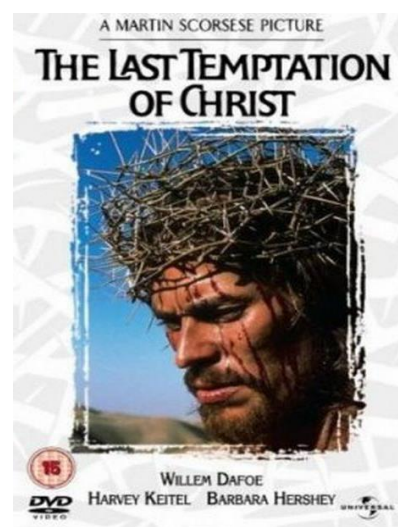
Корица на португалското издание на романа на Ж. Сарамаго.

Заради голямата популярност на евангелския сюжет в наши дни той много често бива експлоатиран от създателите на масовата комерсиална литература. Такъв е случаят с нашумелия роман „Шифърът на Леонардо“ (2003) на американеца Дан Браун.

Корица на американското издание на „Шифърът на Леонардо“ („The Da Vinci Code“).

Както в споменатите вече творби в криминалния трилър на Дан Браун се разработва един скандален от религиозна гледна точка мотив – за любовта между Исус и блудницата Мария Магдалена и тяхното потомство. Романът се продава в тираж от над 60 милиона екземпляра на повече от 40 езика. Популярността му нараства още повече, когато през 2006 г. режисьорът Рон Хауърд заснема по него едноименния филм. Скандалът около романа се разраства дотам, че през 2006 г. историците Пол Майер и Ханк Ханеграф публикуват изследването си „Дан Браун и „Шифърът на Леонардо“ – историческите факти“ („Da Vinci Code: fact or Fiction?“), в която аргументирано оспорват историческата достоверност на сюжета. Тяхната книга е част от поредица публикации, в които от

Обложка на филма „Последното изкушение на Христос“ на режисьора Мартин Скорсезе

исторически или религиозни позиции се критикува романът на Дан Браун. С остри становища по отношение на творбата излизат представители на почти всички християнски църкви. При премиерите на филма се чуват призови за бойкот и дори отмяна на прожекциите. В деня преди българската премиера на филма на Рон Хауърд Българската православна църква също призовава прожекциите да бъдат спрени: „Светият синод е дълбоко обезпокоен и възмутен от този богохулен и лъжеисторически филм, защото, ако за сериозния учен богослов това е куп от лъжи и измислици, то за масовия зрител и читател, лишен десетилетия от исторически обосновано православно християнско вероучение, този филм е зловреден, оскърбителен за вярващите християни и руши нравствените устои на обществото и държавата... Обръщаме се настоятелно с отеческа загриженост към всички институции, от които зависи да бъде предотвратено прожектирането на този кощунствен и зловреден филм“. През ХХІ век това е вторият филм, срещу който Църквата застава. Първият е „Последното изкушение на Христос“ (1988) на големия италиански режисьор Мартин Скорсезе (1942–), който през 2002 г. е свален от програмата на БНТ по настояване на Синода.

✓ **ЗАДАЧИ:**

Разделете класа на екипи и самостоятелно издирете повече информация за романите „Последното изкушение“, „Между пустинята и живота“, „Евангелието по Исуса Христа“ и „Шифърът на Леонардо“ и за техните автори.

- ✓ Въз основа на познанията си за сюжетите за Исус Христос и Богородица преценете в какво тези художествени творби се отклоняват от официалния евангелски разказ и защо предизвикват остри реакции от страна на официалните църковни институции.
- ✓ Организирайте в класа си дискусия на тема „Литература и религия“ и изразете становището си по въпроса дали е допустимо художествената литература свободно да интерпретира религиозни сюжети.
- ✓ Запознайте се с филмите „Последното изкушение на Христос“ и „Шифърът на Леонардо“ и обсъдете в клас тяхното отношение към евангелския разказ.

Евангелският сюжет стои в основата и на множество други класически кинотворби в различни жанрове на седмото изкуство. Сред най-известните са първият пълнометражен филм за Исус „Цар на царете“ (1927) на Сесил Де Мил, „Евангелие по Матей“ (1964) на Пиер Паоло Пазолини, „Син на човек“ (1966) на Гарет Дейвис, рок операта „Исус Христос – суперзвезда“ (1973) на Норман Джуисън (по музиката на Адрю Лойд Уебър), „Месията“ (1975) на Роберто Роселини, „Исус от Назарет“ (1977) на Франко Дзефирели, „Разследването“ (1986) на Дамиано Дамиани, „Страстите Христови“ (2004) на Мел Гибсън.

- ✓ Разпределете филмите помежду си в класа. Запознайте се с тях и проследете как се отнасят към евангелския сюжет. Проучете биографиите на режисьорите, актьорския състав, наградите, които са получили и споровете, които са предизвикали. Изгответе презентации и ги представете пред съучениците си.

12. Сюжетите за Исус и Богородица – обобщение

За християните евангелският разказ е основа на религиозната вяра. Той представлява осъществяване на божествения замисъл, закономерно продължение на историята и сбъждане на старозаветните пророчества. Събитията, свързани с Исус и Богородица, са в основата на евангелския сюжет, а четирите евангелия представляват своеобразни „биографии“ на Христос.

Специално внимание евангелистите отделят на онези моменти от живота на Месията, които го представят като Син Божи, съчетаващ в себе си човешката и божествената природа и възвестяващ на човечеството Новия завет на любовта и опрощението. Най-важни сред тези събития са непорочното зачатие на Дева Мария, раждането на Исус, неговото кръщение, изкушаването му от дявола, събирането на ученици и последователи, поученията и чудесата, Проповедта на планината и новият завет, преследването от страна на еврейските духовници и римските власти, предателството, залавянето, съдът, мъченията, разпятието и възкресението.

Култът към Дева Мария е по-късен, фактите от нейния живот в каноничните евангелия са по-малобройни, а празниците са запълнени от апокрифни творби и от Свещеното предание. По отношение на майката на Исус Свещеното писание и Свещеното предание утвърждават няколко основни постулата: тя е Богородица (т. е. родила е Бога), тя е Приснодева (вечна дева), тя превъзхожда всички човешки и небесни същества (само и единствено тя е избрана за вместилище на Бога) и е първа и най-висша застъпница на човешкия род пред Бога.

Като основа на евангелския разказ сюжетите за Исус и Богородица оказват огромно влияние на европейската култура от Средновековието и Новото време. Те стоят в основата на християнското богослужение, на празничния календар, стават обект на богословски и философски интерпретации, вдъхновяват писатели, поети, художници, скулптури, композитори, режисьори.

А

Аболиционизъм

Обществено движение в САЩ от края на XVIII в. за отмяна на търговията с африкански роби и робството.

Апсида

Сводеста част на постройка, арка, сводеста ниша.

Авиронова

Датан и Авирон са участници в бунта срещу Мойсей и Аарон, които упреквали Мойсей, че ги е отвел от богатия Египет в пустинята, а не в Обетованата земя.

Авраам роди Исаака

X роди У – библейска езикова формула при проследяване на родство и изброяване на поколения.

Акушерка

Жена, която помага при раждане, в миналото наричана баба.

Алилуя

Halleluiah – славете Бога (Яхве или Йехова); възгласът съдържа еврейския глагол hallal (прославям) и името на Бог (Yah).

Алюзии

Мн. ч. от алюзия – загатване, намек.

Алюзия

Загатване, намек.

Амалик

Правнук на Исав, най-големия син на Исаак; амаликитците са древно арабско племе, обитавало земите на юг от Палестина.

Антагонизъм

Непримиримо противоречие.

Арамейски език

Древен семитски език, на който се предполага, че е говорил Исус.

Арена

Посипана с пясък кръгла площадка за провеждане на боеве.

Атрибут

Характерен белег, свойство, качество.

Б

Бедуин

Представител на арабски номадски племена, обитаващи пустинята.

Безропотно

Примилено, покорно.

Благодат

Изобилие от природни блага, полезни за човека.

Богиньо людска

Богиньо човешка – ласкателно обръщение на змията към Ева.

Була

Папско разпореждане; документ, подпечатан със специален оловен (рядко със златен) печат.

В

Ваал

Древно езическо божество на народите, обитаващи древна Финикия (днешните земи на Сирия, Израел и Йордания).

Вавилонско преселение

Вавилонски плен

Веелзевул

Баал-Зевув, един от подчинените на дявола зли демони, често отъждествяван с него; името означава „повелител на мухите“.

Вестготи

Букв. западни готи, германско варварско племе

Вечерня

Първата служба от денонощното православно богослужение, която се извършва вечерта (около закат слънце).

Владика

Висш духовник, епископ.

Въплъщение

Превръщането на Бог в човек в лицето на Исус.

Г

Гедеоново руно

Руното, което смелият юдейски войн Гедеон, прочул се в битките против мадиамците и амаликитците, постила на земята в пустинята, за да получи поличба от Бога – ако на сутринта има роса само по руното, а останалата земя е суха, Гедеон с Божия помощ ще победи (Съдии 6:36–40).

Геена

Ад, пъкъл.

Генисаретско езеро

Галилейско езеро или Тивериадско море, сладководно езеро в североизточен Израел.

Генуезец

Жител на италианския град Генуа.

Гетсиманска градина

Местност, засадена с маслини в подножието на Елеонската планина.

Гностици

Последователи на гностицизма, учение, което смесва християнството, античната философия и източните култове.

Голгота

Хълм, където е бил разпънат Исус; на арамейски означава череп, откъдето идва и названието лобно място (от остар. лоб – череп); според легендата на това място е погребан Адам и там лежи неговият череп.

Грозя

Заплашвам, застрашавам.

Д

Датан и Авирон

Участници в бунта срещу Мойсей и Аарон, които упреквали Мойсей, че ги е отвел от богатия Египет в пустинята, а не в Обетованата земя.

Датана

Датан и Авирон са участници в бунта срещу Мойсей и Аарон, които упреквали Мойсей, че ги е отвел от богатия Египет в пустинята, а не в Обетованата земя.

Декрет

Разпоредба на върховната власт със силата на закон.

Деспот

Господар, тиран.

Дивен

Чуден, прелестен.

Дидактичен

Свързан с обучението, обучителен, поучителен.

Доблест

Мъжество, смелост.

Догма

Принцип, който се възприема безрезервно за абсолютна истина и се прилага без промяна.

Дойка

Наскоро родила жена, която кърми чуждо дете; кърмачка.

Доместик

Средновековна титла.

Дръзвам

Осмелявам се, позволявам си.

Е**Египетски плен**

Пребиваването на евреите под властта на фараоните от преселението по времето на Йосиф до бягството при Мойсей.

Едем

Рай, свързва се с еврейската дума със значение „наслада“.

Едомови синове (едомити или идумеи)

Родствен на евреите народ, обитавал Юдея, участвал на страната на вавилонския цар Навуходоносор (605–562) при завземането на Йерусалим и разрушаването на Храма през 586 г. пр.н.е.

Ек

Ехо, отзвук.

Елеонска планина

Хълм на изток от Йерусалим; на хълма е имало маслинови гори, откъдето идва името му.

Епоним

Реална или легендарна личност, с името на която се назовава географски обект, народ, период от време или друго понятие (напр. месец „секстилий“ е назван „август“ от римския сенат в чест на император Октавиан Август).

Етика

Сбор от норми и правила за поведение.

Ехиднин

Прил. от ехидна – в гр. митология полужена, полузмия, майка на много чудовища; прен. – дяволът.

З

Запрет

Забрана.

Заставка

Орнамент или рисунка в началото на дял от ръкописна книга.

И

Игумен

Управител на манастир.

Идентичност

Сбор от определящи характеристики, без които индивидът или групата не биха били такива, каквито са.

Идилия

Литературен жанр, в който се представя идеализирано описание на живота на човек сред природата; прен. – спокоен и щастлив живот.

Измаилтяни

Потомци на Измаил (или Исмаил, евр. – Ишмаел), син на Авраам и наложницата му – египтянката Агар; бедуински племена, обитаващи Арабската пустиня между Ханаан и Египет. В Средновековието – название на арабите и мюсюлманите.

Иконостас

Преграда между олтара и останалата част от православната църква, украсена с икони и дърворезба; поставка за икони.

Илия

Старозаветен пророк, живял през IX в. пр. Христа.

Иродиани

Привърженици на Ирод.

Истукан

Статуя на божество.

Й

Йерусалим

Древен еврейски град в Палестина, считан за религиозен център на юдаизма, християнството и исляма.

К

Кандилце

Малко кандило (подобен на чаша малък съд, в който има мазнина и потопен в нея фитил и който се поставя да свети пред икона или на гроб).

Канон

Закон, правило; в изрази като „библейски канон“, „старозаветен/новозаветен канон“ и др. означава узаконен (правилен) списък от книги.

Катаклизъм

Рязка промяна, природно бедствие, стихия.

Квазиканонически

Лъжеканонически, псевдоканонически.

Книжници

Тълкуватели на Мойсеевия закон; законници.

Кодрант

Римска монета със стойност две лепти.

Кърмчия

Кормчия, водач.

Л

Левити

Представители на коляното (племето) на третия син на Яков (Израил) – Левий, от което са набирали свещеници и служители в Храма.

Легализация

Узаконяване.

Лепта

Дребна гръцка монета; прен. – скромно дарение.

Литургически

Свързан с християнската църковна служба (литургия).

Личба

Знамение, предсказание, знак.

Лоно Авраамово

Място в отвъдния свят, където душите на праведниците очакват Деня на Съда.

Лукавство

Коварство, хитрост

М**Мадиянци**

Потомци на Мадиям, син на Авраам от третата му жена Хетура; номадско племе, обитаващо Синайския полуостров; номадски народ от идолопоклонници, които често нападат и грабят израилтяните.

Манихеи

Последователи на манихейството, дуалистична религия, създадена през III в. от персийския проповедник Мани.

Манна небесна

Храна, с която Бог изпраца на евреите в пустинята, когато им свършва хлябът, който носят от Египет; прен. – неочаквана благодат.

Марионетка

Театрална кукла, движена с конци.

Матерински

Майчински.

Мерива

Мястото между Червено море и Синай, където евреите разполагат стана си и възроптават срещу Бог, а той прави така, че от скалата да бликне вода.

Мигар

Нима.

Миро

Благовонно масло, използвано в религиозните обреди.

Н

Невечерен осми ден

Денят (векът) след възкресението на мъртвите, който е извън съществуването досега време на седемте дни на творението и „невечерен“, т.е. безкраен.

Нево

Още „Небо“ – планина на североизток от Мъртво море, от чийто връх Фасга Бог разрешава на Мойсей да зърне Обетованата земя

Невям

Може би, вероятно.

Непразна

Бременна.

О

Обетованата земя

Земята, която Бог обещава на Мойсей и неговия народ и в която „тече мед и мляко“; прародината на еврейския народ; прен. – място или идеал, към който човек е устремен.

Обручник

Остар. Годеник. Традиционно прозвище на съпруга на Дева Мария Йосиф.

Ожидание

Очакване.

Ореол

Златисто сияние около главите на изобразени на икони светци; нимб.

Ослица

Магарица.

П

Пагуба

Загуба.

Папство

Папската религиозна и политическа институция, стояща начело на всички католици.

Партенон

Храм на Атина Палада в Атина.

Патриарх

Родоначалник, праотец; най-високият сан в православната църква.

Патриций

Представител на аристокрацията в Древен Рим.

Пергамент

Специално обработена тънка кожа за писане.

Перикопа

Смислово завършен откъс от текст (най-често от Светото писание).

Пешкир

Кърпа.

Плащаница

Покривало на мъртвец, покров.

Постулат

Норма, принцип, който се приема без доказателства.

Предобраз

В християнството – лице или събитие от Стария завет, което е пророчески или по-ранен образ на лице или събитие от Новия завет.

Прелюбодействам

Развратнича, блудствам.

Премеждие

Изпитание, опасност, злополука.

Преподобен

Благочестив, свят.

Провокация

Подстрекателство, предизвикване, дразнене.

Пролог

Встъпителна част на художествена творба.

Прочий

Друг, останал.

Първосвещеник

Висшата религиозна длъжност в юдаизма.

Р**Рационализъм**

Философско схващане, че разумът е единствен път към познанието.

Реминисценции

Вж. реминисценция.

Реминисценция

Въвеждане на елемент от чужда творба, скрит цитат.

Риторика

Също „реторика“ – ораторско изкуство, красноречие; науката за ораторското изкуство.

С

Сапфир

Скъпоценен прозрачен камък със син цвят.

Сатана

Враг, противник на Бога; същество от висш ранг, сътворено от Бог първоначално с добра природа; предводител на разбунтуваните от него ангели, превърнали се в демони.

Св. Троица

Название на трите лица на Бога: Отец, Син и св. Дух

Светая светих

Вътрешното светилище, най-святото място в Храма, където се съхраняват скрижалите.

Свети земи

Земите между р. Йордан и Средиземно море, свързани с най-важните библейски събития.

Селение

Място за живеене, жилище, обиталище.

Синагога

Еврейски храм.

Синедрион

Събрание на еврейските старейшини с религиозни и съдебни функции.

Сион

Хълм в Йерусалим, на който се намирала градската крепост; използва се като синоним на Йерусалим и на целия Израел.

Скот

Животно.

Скотовъдец

Животновъд.

Спиричуъл

Spiritual – религиозен песенен жанр на африканските роби в САЩ.

Стълбата, която Яков видя

Стълба, която Яков (внукът на Авраам и баща на Йосиф) вижда на сън да стои изправена от земята до небето; на върха ѝ стои Бог и обещава на Яков, че ще умножи и благослови потомството му (Битие 28:12–15).

Съсъд

Съд, вместилище.

Т

Текстология

Наука за текстовете и промените, които настъпват в тях.

Теология

Богословие, системно излагане и изучаване на определена религия.

Тивериадско море

Галилейско или Генисаретско езеро; сладководно езеро в североизточен Израел.

Тление

Гниене, разлагане, унищожение.

Томува

Остар. – на този.

Троснато

Ядосано, сопнато, сърдито.

У

Угроза

Заплаха, опасност.

Уд

Част на тялото, крайник.

Утреня

Утринна служба.

Ф

Фарисей

Представител на религиозно и обществено направление в юдаизма, настояващо за строго спазване на Мойсеевия закон и противопоставящо се на елинизацията на евреите. Прен. – лицемер.

Х

Хамовата земя

Земята на потомците на Хам, т. е. Египет.

Ханаан

Плодородните земи на източния средиземноморски бряг, които днес са включени в Сирия, Ливан, Израел и Йордания; Обетованата земя.

Ханаанските идоли

Езическите богове, които евреите заварват в Ханаан.

Ханза

Съюз на търговски гилдии и градове от Северна Европа.

Хорив

Планина в южния край на Синайския полуостров, известна също като Синай или „Мойсеева планина“ (араб. – Джабал Муса).

Ц

Царице на вселената

Ласкателно обръщение на змията към Ева.

Ч

Чардак

Висока покрита тераса на къща.

Чини ми се

Струва ми се.

Ю

Юдея

Историческа област в Израел, название на римска провинция.

Я

Ясли

Също и ед. ч. – ясла: Подобно на корито приспособление, в което се поставя храна за селскостопански животни

Кирилометодиевистика за малки и големи

Анотация

Този курс предлага идеи за образователни игри и упражнения, чрез които учащите ще се запознаят с историята на писмените системи на български език. Занимателните задачи са обединени под наслов „Кирилометодиевистика за малки и големи“, чиято цел е да популяризира Кирило-Методиевото наследство и традиции в България от най-ранна възраст.

Всеки раздел съдържа методическо упътване за учителя.

Автор на курса, преподавател

доц. д-р Татяна Илиева

Съдържание на курса

РАЗДЕЛ 1. Образователни игри и материали за начален курс

РАЗДЕЛ 2. Образователни игри и материали за среден курс

РАЗДЕЛ 3. Интерактивни карти

РАЗДЕЛ 4. Тематични образователни игри

РАЗДЕЛ 5. Тематични сувенири

Filmotheca Cyrillomethodiana

Галерия „Детски скрипториум“

Уводни думи

Несъмнено сред най-висшите ценности на всеки социум е съхраняването и усвояването на неговото културно наследство. В условията на днешната агресивна глобализация това се превръща в насъщна необходимост за оцеляването на нациите като уникален цивилизационен феномен. В този исторически контекст изграждането у отделния индивид на съзнание за народностна идентичност и приобщеност към българската история и цивилизация трябва да се издигне повече от всякога в кауза на съвременното българско общество срещу все по-настъпателно глобализиращия се свят, за да продължи да съществува и занапред като неповторим исторически субект.

Безспорно, значим дял от българската дан в европейското нематериално културно наследство се пада на заслугата на средновековна България за опазване на Кирило-Методиевото дело, от една страна, чрез съхраняване на славянската писменост и предаването ѝ на бъдещите поколения, а от друга, чрез изграждането и развитието на

първия литературен език на славяните в създадените от Кирил и Методий и техните ученици художествени образци на старобългарски език, обслужващи векове наред книжовната традиция на Slavia Orthodoxa.

Популяризирането на Кирило-Методиевото дело и традиции в полза на българската общественост като част от изграждането на новото европейско общество на знанието е един от основните приоритети в дейността на Кирило-Методиевския научен център при БАН. В отговор на неотложните потребности на обществото и като средство за осъществяване на националната кауза за съхраняване и поддържане на будно съзнание за културна идентичност и приобщеност към българската история и цивилизация учени от звеното създадоха иновативна система за изучаване на Кирило-Методиевото наследство и традиции в България чрез използване на съвременни педагогически подходи и методи в обучението по различни предмети на деца и учаци се от всички възрасти и образователни равнища. През юбилейната 2019 година, когато бяха отбелязани 1150 години от кончината на светия равноапостолен Кирил Славянобългарски, в рамките на големия Европейски проект „Наследство bg” нашата академична институция започва издаването и разпространението на образователни игри и материали за средното училище, обединени под наслов „Старобългаристика в игри за малки и големи“, чието намерение е да бъде популяризирано Кирило-Методиевото наследство и традиции в България от най-ранна възраст. На образователните институции от всички равнища се предлагат учебни материали за учащите се от различни целеви групи.

Системата от занимателни игри и упражнения „Кирилометодиевистика за малки и големи“ се подчинява на следните принципи:

- Всеобхватност в подхода – материалите са достъпни за всички в съответната целева група, за която са създадени;
- Добавена стойност – предлагат осезаеми подобрения в приобщаващото образование, докато въвеждат подобрена методика и средства;
- Иновативност – оригинални са, креативни и подходящи за целевите групи, като същевременно надграждат и доразвиват вече съществуващи методи на обучение;
- Мотивация – мотивират педагогическите специалисти и техните обучаеми да усъвършенстват своите компетенции;
- Транзактивност – приложими са в различни условия – могат да се възпроизвеждат в различен обстоятелствен контекст, с потенциални подобрения и по-добри резултати;
- Приобщаваща среда – изграждат образователна среда, в която се създават условия за развитие на положителни емоции и социални преживявания;
- Подкрепяща атмосфера – учат на взаимна подкрепа и екипна работа.

Надяваме се, че системата ще намери добър прием сред всички, за които съхраняването и овладяването на българското културно наследство е сред най-висшите ценности.

Увод

Съотносим със системата за изпреварващо развитие на познавателните способности на учениците и базиран върху опита на най-добрите педагогически методики, предлаганият набор от занимателни игри и задачи предоставя големи възможности за творческа изява и интелектуално развитие на детската личност и ще бъде в полза на обучението по различни предмети. Разработената система е съобразена със съвременните психолого-педагогически изисквания за развитието на личността във и чрез подходяща игрово-учебна дейност, подпомагайки формирането, от една страна, на общите когнитивни и практически способности на индивида, от друга, на неговите базови компетенции в конкретната област на знанието, и не на последно място, на чувство за народностна идентичност и приобщеност към българската история и цивилизация – неотменимо условие за съхраняване на националното културно наследство в глобализацията се свят.

Модулната структура на постепенно усложняващи се игри и упражнения е синхронизирана с развитието на познавателните способности на учащите се, които стъпка по стъпка, чрез групово или индивидуално решаване на предвидените задачи под ръководството на педагог или родител при по-малките и самостоятелно при големите, преминават от нагледно-образно мислене, характерно за 4–7-годишните, към конкретно-операционно мислене, характерно за 8–9-годишните, и към напълно абстрактно при старшите възрасти.

Методическо упътване

Образователните пособия и задачите за предучилищната и началната училищна целева група са съобразени с нагледно-образното мислене, характерно за 4–8-годишните. Целта в тази възраст е изображенията на глаголическите букви да се въведат предварително като графични мотиви без да се натоварва детето с друга информация. Така то ще усвои техния облик и изписване още преди да е научило, че това са буквени знаци и това неусетно ще го подготви за следващия етап на усвояването им. Някои от разработените за тази възраст материали могат да бъдат успешно използвани и в прогимназиалния курс.

При тази целева група са подходящи упражнения с изображенията на глаголически букви за:

- **Зрително-моторна координация** – При това упражнение в мрежа от точки децата трябва да прерисуват по образец формата на определена глаголическа буква, като свързват точки и следват зададената големина, форма и разположение;
- **Графично и огледално възпроизвеждане** – Тук в мрежа от точки децата трябва да продължат по образец линеарен мотив, базиран на формата на определена глаголическа буква, като спазват зададената в началото ѝ огледална симетрия и като контролират големината и формата на отделните елементи;

- **Визуален контрол** – При това упражнение детето трябва да очертае контура на буквата с непрекъсната линия, без да излиза от очертанията и да вдига молива от листа;
- **Украсяване на рамка** с безкраен мотив, базиран на формата на определена глаголическа буква – децата трябва да продължат по образец линеарен мотив, като спазват зададения ритъм, форма и големина на отделните елементи на украсата. Особено внимание изисква оформянето на ъглите на рамката;
- **Огледално конструиране.**

За тази целева група са разработени особено атрактивните за всички хлапета магнитни букви, в нашия случай глаголически (може да ги видите в пакета с материалите, достъпен на електронната платформа). За по-голямо въздействие те са „оживотворени“ с личица и очички, което улеснява възприятието им от малчуганите, снемайки прекалената абстрактност на техните форми. Като помагала за възпроизвеждането на глаголическите и старите кирилски букви в тази възраст са подходящи за използване тематични печатчета с буквички в различни цветове, стикери и формички за пластилин и моделин, които ще позволят на най-малките да репродуцират буквите отново и отново чрез различни техники.

Междупредметни връзки:

- Български език и литература I – IV клас
- Човекът и обществото III – IV клас
- Музика I – IV клас
- Изобразително изкуство I – IV клас
- Технологии и предприемачество I – IV клас

Съдържание на раздела

ВИДЕОЖИТИЯ

От видеотеката на сайта „Православно християнче“ са заимствани видеожитията на св. Кирил и Методий и техните ученици Климент и Наум.

- Св. св. Кирил и Методий - видеожитие

<https://www.youtube.com/watch?v=NjJee1yVmlw&list=PL81B593AE7947BD49&index=38>

- Св. Климент Охридски - видеожитие

<https://youtu.be/-c3F3RDDfV8>

- Св. Наум Плисковско-Охридски – видеожитие

<https://youtu.be/3XFQhK7fZvg>

МАТЕРИАЛИ ЗА РАЗПЕЧАТВАНЕ И ОЦВЕТЯВАНЕ

Папката съдържа няколко цикъла от картинки за оцветяване, в т.ч. реплики на: миниатюри, инициали и други елементи от украсата на средновековната ръкописна книга; известни изображения (икони и фрески) на св. Седмочисленици; илюстрации към

Житието на св. Константин-Кирил. По-голямата част от материалите в този раздел са изработени от художничката Екатерина Коруджиева. Други са издирени и за удобство събрани на едно място от различни сайтове в Интернет.

- Житието на Константин-Кирил Славянобългарски в картинки – илюстрациите, дело на художничката Екатерина Коруджиева, са създадени по миниатюри от средновековни ръкописи и изобразителната програма в храма при Араповския манастир;
- Ръкописна книга – заставки, инициали, миниатюри;
- Св. Седмочисленици – материали за оцветяване;
- Старобългарските азбуки – шаблони на глаголически и кирилски букви за изрязване и оцветяване;

Из галерия „Инициали“:

Из галерия „Житие на Константин-Кирил Славянобългарски в картинки“

Из галерия „Детски скрипториум“ - букви, оцветени по шаблон

☐ УЧЕБНИ ТАБЛА

Широко застъпени като формат в представяния курс са учебните табла. Те са предназначени за ползване както през интерактивна учебна дъска по време на груповите занимания в клас, която предоставя отлична видимост, без отражения на светлината, така и на индивидуалното работно място на всеки ученик през персоналния му компютър или таблет.

Чуйте на този адрес как звучат имената на буквите на старобългарски език:

<https://www.youtube.com/watch?v=PgNPiDNAhG8>

☐ МАЙСТОР СРЪЧКО

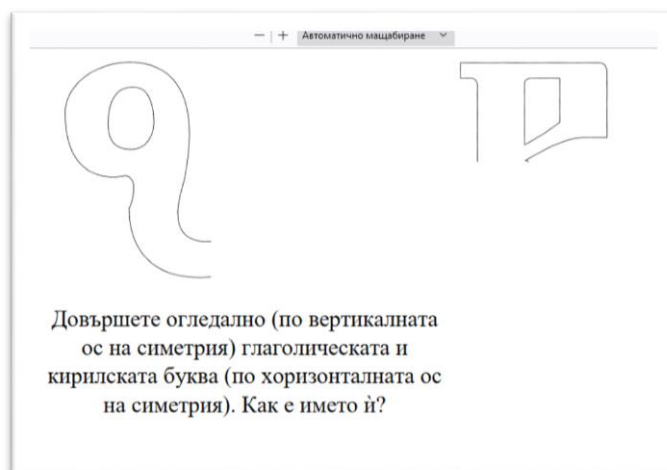
Папката съдържа задания за часовете по Технологии и предприемачество, тематично ориентирани към изучаване на старобългарските азбуки. В серия от снимки или под формата на клип са показани стъпките на изработката на различни артикули.

- Как да направим саморъчно оригинална поздравителна картичка с инициал кирилска или глаголическа буква?
- Я виж, и простикият книгоразделител, нашарен с тези чудни букви, колко стана хубав!
- Букви за закуска, букви за обяд...

📁 ЗАБАВНИ ЗАДАЧИ

Папката съдържа развиващи игри и задачи, подходящи за предучилищна и начална училищна възраст, насочени освен към тренинг на различни способности и умения като памет, внимание, логическо мислене, също и тематично към усвояване на старобългарските азбуки. Ето няколко примера:

Мислене по аналогия- Аналогови матрици

На празното място в таблото съответства една от четирите фигури вдясно. Открийте коя е тя. Коя глаголическа буква е написана. Подчертайте правилно разположените в пространството букви.

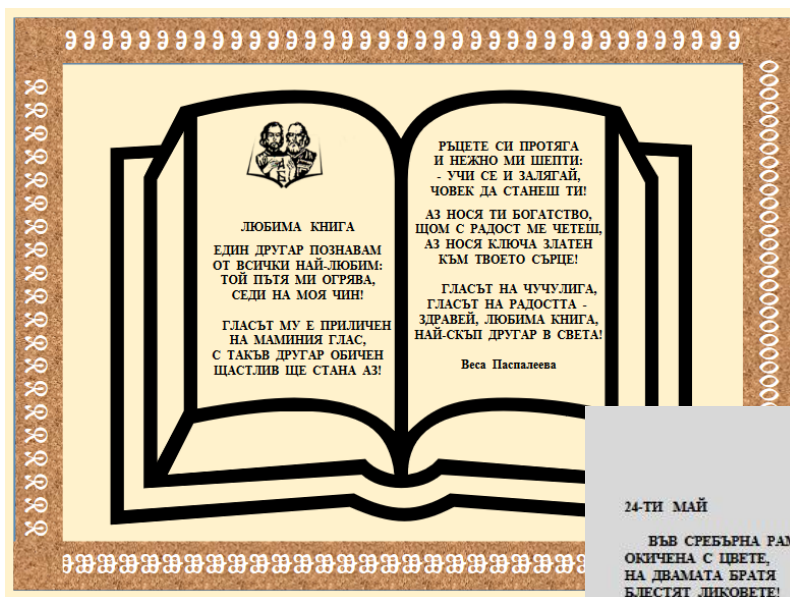
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ	Ɱ
Ɱ	?			Ɱ	?		

📁 ХУДОЖЕСТВЕНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЗА ДЕЦА, ПОСВЕТЕНИ НА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ И БЪЛГАРСКАТА АЗБУКА

Папката включва творби от съкровищницата на класическата българска детска литература. Антологията се комбинира със задачи, свързани с изучаване на глаголическите букви (обикновено представени под формата на повтарящ се рамков мотив, който децата трябва да повторят и оцветят).

- В. Паспалеева_24 МАЙ
- В. Паспалеева_КИРИЛ И МЕТОДИЙ
- В. Паспалеева_ЛЮБИМА КНИГА
- В. Паспалеева_ОБИЧ КЪМ КНИГАТА
- В. Паспалеева_ПРАЗНИК

Е. Вълкова_ЗА БУКВИТЕ
 Ив. Давидков_ВЕНЕЦ НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ
 Ив. Давидков_НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ
 Й. Друмников_АБВ
 Калина Малина_ЗВУЦИ И БУКВИ
 М. Тачков_БУКВИТЕ ОБИЧАЙ
 Мл. Исаев_КИРИЛ И МЕТОДИЙ
 Н. Фурнаджиев КИРИЛ И МЕТОДИЙ
 Р. Станимиров_КИРИЛ И МЕТОДИЙ
 Ц. Гинчев_КИРИЛ И МЕТОДИЙ

📁 ПЕСНИ ЗА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ И ЗА БЪЛГАРСКИТЕ БУКВИ

Папката съдържа записи на училищни химни в прослава на славянските просветители – с текст и инструментал, както и нотирани.

- Върви, народе възродени! (Химн на българската просвета)
- На Кирил и Методий (Слава, слава пеем днес)
- Днес ден славен, ден тържествен
- Тоя празник нам дарява

- 24-ти май
- Химн балада за Кирил и Методий
- Златни букви
- Свещени Букви
- Моя е тая земя
- Буквички
- Родна реч
- Книжка сладкодумна
- Българската азбука
- Азбуката - буквички вълшебни
- Гимн святым Кириллу и Мефодию

ВИДЕОКЛИП: Кирил и Методий – създатели на нашата азбука

<https://youtu.be/R68wKo9uZfw?si=ciljoZ2N9yRO8K5i>

Видеоклипът е предназначен за предучилищното и началното образование.

Може да се използва и в час на класа.

Автор Х. Милена.

Арт работилница „Буквите „оживяват“ в рисунки на асфалт“

Представените материали и образователни ресурси в този раздел са илюстративни. На електронната платформа ще намерите още разнообразни и интересни материали, пособия, игри, подходящи за деца в предучилищна възраст и ученици в начален образователен етап.

Образователна платформа на КМНЦ: <https://lms.kmnc.bg/course/view.php?id=16>

РАЗДЕЛ 2. Образователни игри и материали за среден курс

Увод

Модулната структура на постепенно усложняващи се игри и упражнения при по-големите ученици преминава от нагледно-образно мислене, характерно за 4–7 годишните, към конкретно-операционно мислене, характерно за 8–9 годишните, и към напълно абстрактно при старшите възрасти.

Методическо упътване

След като в предходния етап на началния курс старите букви са въведени само като графични мотиви без натоварване на детето с друга информация, при по-големите ученици от прогимназията и гимназията знанието за писмената се надгражда с допълнителни фактологични сведения, свързани с историята на езика и културата. При тази целева група се въвеждат задачи за прекодиране и дешифриране на глаголически букви с кирилски и обратно, дават се задания за идентифициране на знаци, прилагат се методи и техники от типа „мозъчна атака“. Целта е разширяване и задълбочаване у подрастващите на уменията и компетентностите, засягащи пряко или косвено българската история, език, култура и национална идентичност.

Междупредметни връзки:

- Български език и литература V – X клас
- Човекът и обществото V – X клас
- Музика V – X клас
- Изобразително изкуство V – X клас
- Технологии и предприемачество V – VII клас

Съдържание на раздела

Въвеждащи видеоматериали

КИРИЛ И МЕТОДИЙ - ВИДЕОРАЗКАЗ

<https://youtu.be/SFMr4BBCggQ>

СВЕЩЕНАТА АЗБУКА - ЗАВЕТЪТ НА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ

<https://www.youtube.com/watch?v=C0PxbwcNfoI>

2.1. Материали по история

РОЛЯТА НА БЪЛГАРИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ ДЕЛОТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Онлайн поредица „Историята оживява“ - съвместната рубрика на сдружение „Българска история“ и телевизия ViT

<https://www.youtube.com/watch?v=yQU3kHWjDwY>

Как се пише ъглеста глаголица, [линк](#)

📄 ПРЕЗЕНТАЦИИ

Презентацията „Старобългарски азбуки“ разглежда състава на старобългарските азбуки, последователността, названията и числовата стойност на буквените знаци в тях, старобългарската графика и най-старите писмени паметници на старобългарски език.

Българските исторически азбуки. Глаголица

- През 886 г. България приема **глаголическата азбука**, създадена от св. Кирил и св. Методий през 60-те години на IX век.
- Единственият книжовен източник, в който се посочва годината, в която е създадена глаголическата писменост, е съчинението „За буквите“ („О писменѣхъ“) на старобългарския писател Черноризец Храбър, а именно 6363 г. по александрийското летоброене, или 863 г. по сегашното летоброене.

Българските исторически азбуки. Кирилица

- Глаголицата постепенно е заменена с кирилица – азбука, създадена в Преславската книжовна школа в началото на X век. Тя представлява гръцката азбука с добавени опростени варианти на глаголическите букви, които нямали гръцки съответствия. Глаголически произход имат съществуващите и до днес в азбуката ни букви:

Б, Ж, Ў, Ш, Ц, Ъ, Ь, Ю

- От отпадналите вече букви такива са:

Ѣ, А, Ѧ, ѧ, Ѩ

Глаголически пергаментни книги и листове

Зографско евангелие

Маринско евангелие

Асеманево евангелие

Синайски молитвеник

Синайски псалтир

Киевски листове

Още игри и занимания с глаголическата азбука може да намерите на следния адрес:

<https://slovum.com/glagolitic/>

☐ ТЕМАТА ЗА СЛАВЯНСКИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ И БУКВИТЕ В СТАРОБЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Пространно житие на св. Кирил

- Пространно житие на св. Кирил, аудиозапис. Изпълнява Богдан Дуков.

<https://www.youtube.com/watch?v=9YwRLjNsnNc>

- Пространно житие на св. Кирил от св. Климент Охридски – видеолекция на доц. Мая Иванова и гл. ас Люба Илиева от КМНЦ–БАН.

<https://youtu.be/Fe35cH02kzU>

- Пространно житие на св. Кирил - тест.

<https://quizizz.com/admin/quiz/6014f2b1c5a3bf001bf592c9/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB-%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84>

Черноризец Храбър „За буквите“

- Черноризец Храбър „За буквите“, аудиозапис. Изпълнява Богдан Дуков.

<https://www.youtube.com/watch?v=121q5tVIWy0>

- Черноризец Храбър „За буквите“ - видеолекция на проф. Веселка Желязкова от КМНЦ–БАН.

<https://youtu.be/61k-URUh-6c>

- Красимира Вџева, Педагогическа практика. Играта „Съдебен спор“ – един атрактивен начин за преподаване и изучаване на „За буквите“ от Черноризец Храбър Вж. повече на адрес: <https://diuu.bg/emag/6150/>
При разглеждането на темата „За буквите“ от Черноризец Храбър – страстна защита и пламенна възхвала на славянската писменост и култура“ учениците са разделени на две групи – петнайсет от тях са включени в играта „Съдебен спор“, а останалите са публика, която трябва не само да наблюдава съдебния спор, но и да даде в края на часа своята оценка за изпълненията на актьорите.

Азбучна молитва

- Азбучна молитва от Константин Преславски на старобългарски език, НГДЕК.

<https://www.youtube.com/watch?v=IzDJW9D0YCw>

- Азбучна молитва от Константин Преславски на старобългарски език– изпълнява в превод на съвременен български език Богдан Дуков.

<https://www.youtube.com/watch?v=YpWJTBFBRFI>

- Азбучна молитва - тест:
https://www.prosveta.bg/uploads/files/Trenirovachni_testove_1-12kl/Tekushta_podgotovka/8kl/8kl_LIT_test1-tek.pdf

☐ СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ В ТВОРЧЕСТВОТО НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ КНИЖОВНИЦИ

- Вместо предговор: Донка Петканова. Кирил и Методий и българското Възраждане
http://macedonia.kroraina.com/dp/dp_11.htm
- Паисий Хилендарски. За славянските учители
<https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=15&WorkID=99&Level=2>
 - Любен Каравелов. Кирилу и Методию
<https://vestnikpriatel.com/%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BB%D1%8E%D0%B1/>
 - Христо Ботев. Празнуването на Кирил и Методий
http://litclub.bg/library/bg/botev/publ/kiril_i_metodii.htm
 - Иван Вазов. Спомени. Големият ден
<https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=17567&Level=2>
 - Иван Вазов. Ода на 11-ий майя
<https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=16083&Level=3>
 - Иван Вазов. Родната реч
<https://litenet.bg/publish/vazov/lirika/liuleka/rodnata.htm>
 - Иван Вазов. Българският език
https://litenet.bg/publish/vazov/lirika/polia/bylgarskiiat_ezik.htm
 - Тодор Г. Влайков. Из "Преживяното". XXX. Свети Кирил и Методия
https://pravoslavie.bulgarian-orthodox-church.org/15/todor_vlajkov/prezivjanoto/1-30.html
 - Константин Н. Петканов. Слово за светите братя Кирил и Методий
<https://literaturesviat.com/?p=147455>

☐ ТЕМАТА ЗА СЛАВЯНСКИТЕ ПРОСВЕТИТЕЛИ В НОВАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА.

Блага Димитрова. Още не сме прозрели цялата дълбочина и красота на този чудесен наш език.

<https://webstage.bg/li-ri-chni-otkloneniya/6543-oshte-ne-sme-prozreli-tsyalata-dalbochina-i-krasota-na-tozi-chudesen-nash-ezik-blaga-dimitrova.html>

Георги Господинов "ЗА ЧУДОТО НА ЕЗИКА"

https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&sca_esv=562220161&q=%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8+%D0%93%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2+%22%D0%97%D0%90+%D0%A7%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%A2%D0%9E+%D0%9D%D0%90+%D0%95%D0%97%D0%98%D0%9A%D0%90%22&tbm=vid&source=lnms&sa=X&ved=2ahUKEwjRxP-fzoyBAxU1Q_EDHUhEAGMQ0pQJegQIDBAB&biw=797&bih=375&dpr=1.71#fpstate=ive&vld=cid:98581c53,vid:7cnBYxzBhRA

2.3. Материали за часовете по музика

☐ СТИХ И ПЕСЕН ЗА СВЕТИТЕ БРАТЯ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ

Сборник с песни и песнопения. Автор(и): Славка Петкова-Марчевска

ISMN: 979-0-707690-06-2

<http://ph.uni-vt.bg/bookinfo.aspx?bid=70>

„Какви трепети тоя ден възбужда във всяка българска душа, каква зариста, чиста, мила радост лъхва въз нас от тоя майски ден, заедно с миризмите на люлеките и здравеца! Има някаква великденска тържественост в тоя ден, светъл и благодатен. Защото и 24 май (11 май стар стил) е един Великден, Великден на духа и на просветата, на възкресението на новите надежди и през векове заспалите сили на един народ, лишен от велики традиции и жаден за тях“ – пише в спомените си Иван Вазов.

За първи път празник в чест на светите братя Кирил и Методий е организиран в Пловдив на 11 май 1851 г. в епархийското училище „Св. Св. Кирил и Методий“ по инициатива на Найден Геров. През 1857 г. празникът е почетен в българската църква „Св. Стефан“ в Цариград заедно със служба за Св. Иван Рилски. Следващата година в Пловдив денят е празнуван с тържествена служба в църквата „Св. Богородица“ и с вълнуващо слово на учителя Йоаким Груев за живота и делото на Кирил и Методий.

В следващите години празникът е отбелязван в Шумен, Лом, Скопие, Варна. От 1863 г. 11 май се установява като църковен празник на светите равноапостоли Кирил и Методий. След Освобождението 11 май става общоучилищен празник в прослава на славянските първоучители. Празникът се изразява в църковна служба, продължена и допълнена от културнопросветни прояви – произнасяне на слова за значението на празника от културно-просветни деятели, общественици, будни български учители. Учениците вземат участие с хорово изпълнявани песнопения в чест на светите братя, декламации на стихотворни творби с подходяща тематика и шествия из населените места.

В празнуването на най-българския празник са включени всички родове музика, които по онова време имат място в живота на българите. Сред тях са православните църковни песнопения, „нарочно наредени песни“ за св. св. Кирил и Методий, изпълнявани в училище, и народните песни, свирни и хора. Най-разпространен е тропарът на славянските апостоли и учители заедно с други традиционни песнопения. Някъде са изпълнявани и по-нови тропари, съчинявани за тях през Възраждането. При

празнуването в училище присъстват и царски маршове за възхвала на султана и песни за светите братя.

Една от най-ранните училищни песни от този период е „И след тисяща годин“ по текст на Йоаким Груев, която присъства и в училищните спомени на Иван Вазов. От тогава датират и песните „Тоя празник нам дарява“ и „Кирилу и Методию“ по текст на Любен Каравелов, „Днес ден славен“, „Химн на Кирил и Методий“ и „Да прославим паметта“, които са дело на Добри Войников. Така се формира значителна група от песни на тази тема, принадлежащи към жанра „училищна песен“. Мелодиите им са от различни интонационни стилове: селски и градски фолклор или в т. нар. общ тон, подражаващ на европейската маршова и детска песен. Общото, което ги обединява, освен функцията им, е, че имат ярко изявена мелодика и до известна степен са съобразени с вокално-изпълнителските възможности на учениците.

След Освобождението Денят на солунските братя започва да се чества във всички селища на свободна България като израз на радостта от свободата. Тогава се появяват нови песни за празника, за светите равноапостоли и тяхното дело, голяма част от които не са достигнали до нас, тъй като не са записвани и издавани. Много от тях са дело на учителите, които продължават да работят с възрожденски плам, и като част от просветителската си мисия създават както стихове, така и мелодии. Някои от тях остават ненадминати до днес – като „Химн на Св. Св. Кирил и Методий“ от учителя-композитор Панайот Пипков.

Стиховете на Стоян Михайловски са написани още през 1882 г., когато той учителства в Русе, и са публикувани в сп. „Мисъл“ от 1892 година. Музиката е създадена през 1901 г. в Ловеч, където тогава Панайот Пипков е учител. В края на XIX век и особено в началото на XX век вече има професионални музиканти – Емануил Манолов, Добри Христов, Александър Кръстев и др. Те се отзовават на необходимостта от празнични песни и създават нови творби, не принадлежащи към училищните песни. Това са хорови песни за концертно изпълнение, предназначени за 4-гласен и 5-гласен смесен хор.

В средата на XX век празникът на създателите на писмеността постепенно се преобразува в празник на българската просвета и култура. След 1969 г. църковното честване на светите равноапостоли протича отделно. На 11 май се празнува само в църквата. 24 май остава само училищен празник – тържество на славянската писменост, българската просвета и култура. Като традиционни форми за честване се утвърждават тържественият концерт в навечерието и манифестацията на учениците в деня на празника. На тези концерти, освен другите изпълнения, присъстват и многогласни хорови песни, посветени на славянските първоучители. Празничното шествие с плакати и цветя задължително включва музика – инструментални маршове, изпълнявани от фанфарни или духови оркестри, и песни, между които на първо място е химнът с автори Панайот Пипков и Стоян Михайловски. В този период нови песни за св. св. Кирил и Методий не са сътворени, а по-рано създадените липсват от учебниците и песенните сборници. В учебниците по музика и в празнуването остава само познатият и до днес „Химн на Св. Кирил и Методий“.

В края на 80-те години на XX век творците в България отново се насочват към тази тема. Създадени са и публикувани в отделни сборници няколко нови песни за двамата просветители. През 1981 г. е издаден албумът две грамофонни плочи на „Балкнтон“ под наслов „Вам, о, Кирил и Методий“ и сборник с песни от XIX и началото на XX век,

аранжирани за различни хорови състави – смесен, женски и детски хор в поредицата „Родна песен“.

Важно е да се отбележи, че и големият руски композитор Пьотр Илич Чайковски също създава химн за светите братя Кирил и Методий – през 1885 г., когато в Русия тържествено отбелязват 1000 години от смъртта на Методий. Творбата на Чайковски е изпълнена от възпитаниците на духовните училища в Русия на 6 април, преди да започне всенощното бдение за светите братя. През 1863 г. се отбелязва друга важна годишнина – 1000 години от Моравската мисия на Кирил и Методий. Освен в Прага и Виена, тържества по този повод има в Рим и Бърно. В Рим прозвучава тържественият химн на най-известния унгарски композитор и пианист Ференц Лист „Славимо славно, славени“ („Възпяваме славно, славяни“), композиран специално за случая.

Въпреки многото стихове и песни в прослава на светите братя Кирил и Методий, химнът „Върви, народе възродени“ си остава най-възторженият и любим на всички ни химн, който пеем вече 116 години.

Църковни песнопения

Тропар на св. св. Кирил и Методий, български напев
Тропар на св. св. Кирил и Методий, музика Петър Динев
Тропар на св. св. Кирил и Методий, атонски напев
Тропар на св. св. Кирил и Методий, музика Добри Христов

Училищни песни

Химн на св. св. Кирил и Методий, музика Панайот Пипков, текст Стоян Михайловски
Днес ден славен, музика Димитър Бойчев, текст неизвестен
Тоя празник нам дарява, популярна песен
Да прославим паметта, музика и текст Добри Войников
Да прославим паметта (двугласна), музика и текст Добри Войников
Кирилу и Методию, мелодия народна, текст Любен Каравелов
Днес ден славен, популярна песен
Химн на Кирил и Методий, музика Добри Христов, текст Йоаким Груев
И след хиляда години, музика неизвестна, текст Йоаким Груев
Слава вам, творци велики, музика Щурец-свирец, текст Надя Трендафилова
Нашата азбука, музика Парашкев Хаджиев, текст Калина Малина
Златни семена, музика Веса Берова, текст Надя Трендафилова
Кирил и Методий, музика Борис Карадимчев, текст Младен Исаев
Св. св. Кирил и Методий, музика Борис Ибришимов, текст Александър Земни
Св. св. Кирил и Методий, музика Тодор Пъндев, текст Стоян Попов
Химн на св. Кирил и Методий, музика и текст Добри Войников
Възпев, музика и текст Атанас Божинов
Хей Божурко, музика Славка Петкова-Марчевска, текст Димитър Спасов
Кирил и Методий, музика Васил Лолов, текст Младен Исаев
Кирил и Методий, музика Стоян Димитров, текст Младен Исаев
Кирил и Методий, учители благи, музика Димитър Петков, текст Николай Зидаров
Ден на Кирил и Методий, музика Георги Костов, текст Атанас Душков

Хорови песни

Св. св. Кирил и Методий, музика Борис Ибришимов, текст Александър Земни
Химн на Кирил и Методий, музика Александър Кръстев, текст Васил Попович

Песен за Кирил и Методий, музика Емануил Манолов, текст Петко Р. Славейков
 Букви, музика Евгени Чешмеджиев, текст Цветан Ангелов
 Ден на Кирил и Методий,, музика Георги Костов, текст Атанас Душков
 Химн на Кирил и Методий, музика и текст Добри Войников, обработил Георги Робев
 Да прославим паметта, музика Добри Войников, текст Добри Войников, Асен Разцветников, обработил Георги Робев
 Вам, о Кирил и Методий, музика и текст неизвестни, обработил Методи Матакиев
 Химн на Кирил и Методий, музика Добри Христов, текст неизвестен, обработил Георги Робев
 Днес ден славен, популярна песен, обработил Георги Робев
 Химн на Кирил и Методий, музика Добри Христов, текст Йоаким Груев, обработил Георги Робев
 Кирил и Методий (Химн), музика Стефан Вапорджиев, текст Асен Разцветников, обработил Георги Робев
 Слава на св. св. Кирил и Методий, музика Димитър Петков, текст неизвестен
 Песен за Кирил Философ, музика Лили Лисичкова, текст Ламар

Други

Химн в чест на Кирил и Методий / Пьотър Чайковски
 Славимо, славно Словени / Ференц Лист
 Кирил и Методий / Димитър Хаджигеоргиев
 О, Будители народни / Добри Христов
 Кирил и Методий / Петър Бояджиев
 Химн на Кирил и Методий / Атанас Божинов, Стоян Михайловски
 Слава на Кирил и Методий / Димитър Петков, Б. Балабанов
 Кирил и Методий / Тодор Пъндев, Ст. Попов
 Химн на славянските просветители Кирил и Методий / Войтех Главач
<https://www.amazon.com/%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB-%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B8/dp/B09F1GY3LS>

2.4. Идеи за занимания по изобразително и приложно изкуство

Папката съдържа богати галерии с изображения, обединени от следните теми:

- Българските азбуки в творчеството на съвременните художници
- Българските азбуки – вдъхновение за приложници и дизайнери
- Българските букви и кирило-методиевската идея в съвременната градска култура
- Да направим свое авторско училищно лого
- Празникът 24 май

Българските азбуки в творчеството на съвременните художници

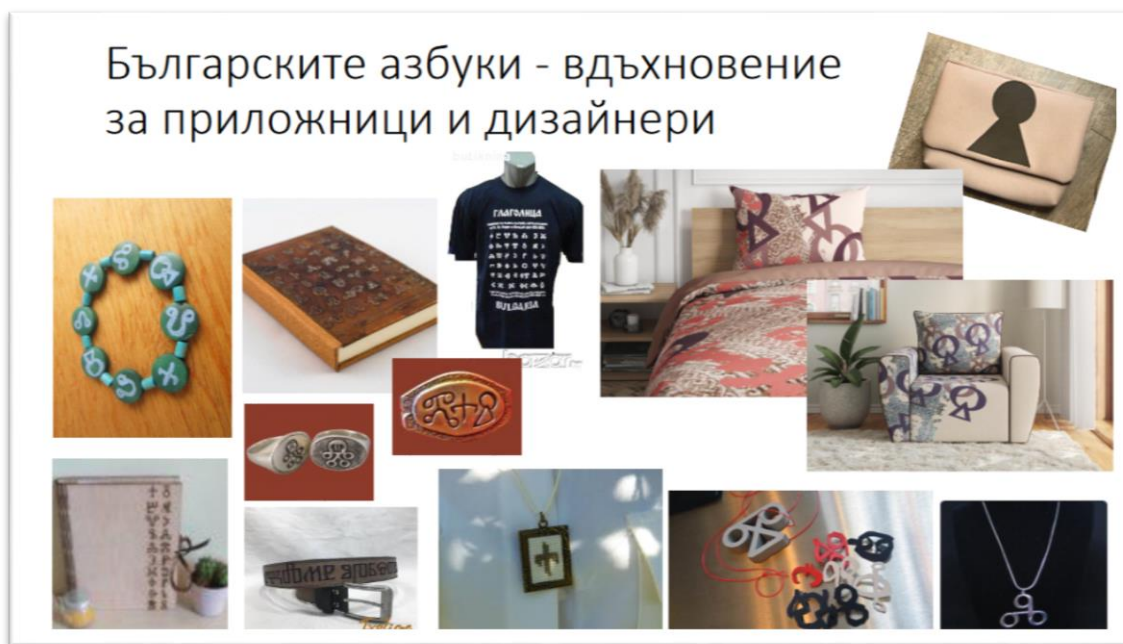
Разгледайте в галерията на платформата приложените видеозаписи и снимковия материал от различни изложби, посветени на българските азбуки. Обсъдете художествените решения на авторите и изразните средства, с които са си служили. Върху лист 70x100 см визуализирайте своята идея и предложете вашата интерпретация на стара кирилска и/ или глаголическа буква. Съберете най-сполучливите материали в изложба за 14 февруари (Успение на св. Кирил) или 24 май.

Българските букви и Кирилометодиевската идея в съвременната градска култура

Разгледайте в галерията на платформата снимковия материал от градския пейзаж на различни български селища, запечатал елементи от Кирило-Методиевото наследство и

памет в съвременната ни стрийткултура. Помогнете ни да обогатим галерията с нови фотографии на тази тема, като заснемете и вие такива кадри и ни ги изпратите. Какъв извод можете да извлечете от това? Вплътете в рисунка своята идея за градски изглед, подчинен на концепцията за словото и книжовността като основа на народността ни идентичност.

Разгледайте в галерията снимковия материал с различни артикули на приложенияци и дизайнери, вдъхновени от красотата на старите български азбуки. Предложете ваш проект за утилитарен предмет, декориран с писмените знаци на св. Кирил и Методий.

➤ ДА НАПРАВИМ СВОЕ УЧИЛИЩНО ЛОГО

Разгледайте на платформата логограмите на различни български учебни и културни институции, изградени върху стилистиката на българските букви и подчинени на символиката на кирило-методиевската идея. Синтезирайте основните мотиви, които се срещат в тях. Коментирайте тяхната образност и концепция. Открийте кои от тях съдържат скрита картинка и я посочете. Направете свое предложение за училищно лого на базата на българските азбуки.

➤ ПРАЗНИКЪТ 24 МАЙ

- Няколко думи за историята на празника – текст
 - Въпроси за преговор към тема “Празникът 24 май“
- Откога датира култът към св. братя Кирил и Методий и на техните ученици?
 - Кога за пръв път е отбелязан денят на славянската писменост и просвета в съвременната ни история и с името на кой български книжовен деец се свързва тази инициатива? (1851, Н. Геров)
 - Кога празникът е обявен за официален в България? (1990-та г.)
 - Къде още се отбелязва Празникът на славянската писменост?
 - Кога и от кого е създаден химнът „Върви, народе възродени!“?
 - Кой са символите на празника 24 май?

Ключ

- Откога датира култът към св. братя Кирил и Методий и на техните ученици? Най-ранните данни за отбелязване на 11 май като ден на Светите равноапостоли и славянобългарски просветители Кирил и Методи датират от XII век, като те са признати за светци още в края на IX век.
- Кога за пръв път е отбелязан денят на славянската писменост и просвета в съвременната ни история и с името на кой български книжовен деец се свързва тази инициатива? (1851, Н. Геров)
- Кога празникът е обявен за официален в България? (1990-та г.)
- Къде още се отбелязва Празникът на славянската писменост? Празникът се чества във всички православни славянски страни.
- Кога и от кого е създаден химнът „Върви, народе възродени!“? През 1892 г. Стоян Михайловски написва текста на всеучилищния химн, познат на всеки българин с първия си стих `Върви, народе възродени`. Композитора Панайот Пипков създава на 11.05.1900 г. музиката към химна.
- Кой са символите на празника 24 май? Слънце, книга, свитък, цветя и венци.

- Стенвестник на тема 24 май

Знаете ли какво е стенвестник? Това е вестник, който се окача на стената на обществено място, където може всеки да го види и прочете. Преди да възникнат блоговете и социалните мрежи в интернет, стенвестниците бяха обикнат формат за училищни и учреденски новини. Обединете усилия и направете „класически“ стенвестник по случай 24 май. Върху голям лист кадастрон, разграфен на равни по големина секции, всеки да напише, нарисова или залепи нещо, свързано с празника – репортаж за училищното тържество, придружен със снимки, любопитен факт от историята на честването, свое стихотворение за отбелязваната памет, тематични илюстрации, мъдри мисли за знанието и книгите, поздравление за любимия учител и т. под. Окачете на видно място в училище, така че всички да могат да го прочетат. Разбира се това може да направите и в интернет по модерния начин или да изработите под формата на постер, който да разпечатате и също да закачите.

- Поздравителна картичка или покана за 24 май

Разгледайте поздравителните картички и покани за 24 май в галерията на платформата и синтезирайте основните мотиви, които се срещат в тях. Коментирайте тяхната стилистика и символика. Нарисувайте своята поздравителна картичка или покана за празника на буквите.

Разгледайте на платформата също:

Инструкции за рисуване на книга
Инструкции за рисуване на перо
Инструкции за рисуване на свитък

- Плакат или афиш за 24 май

Разгледайте в галерията на платформата плакатите на тема „24 май“. Обобщете образите, които са използвали художниците, и анализирайте тяхната символика и вложената идея. Създайте своята интерпретация на плакат за празника или на афиш за тържеството на буквите.

Галерия „Плакати за 24 май“

Пленер «Паметникът на св. св. Кирил и Методий в родния ми край»

Разгледайте в приложения на платформата албум паметниците на св. братя Кирил и Методий, които признателните потомци са издигнали в знак на почит към непреходното им дело у нас и по света. В хубав слънчев майски ден организирайте градски пленер и нарисуйте паметника на просветителите в родния си край.

- Флашмоб за 24 май

Знаете ли какво е флашмоб? Това е вид модерно улично изкуство, което представлява организирана масова акция, в която голяма група хора се появява внезапно на публично място и в продължение на броени минути изпълнява някакво действие, с което предава някакво послание на случайната публика. Организирайте за 24 май патриотичен флашмоб. Ето няколко идеи:

- С поставени на земята запалени свещи, като се притъмни в навечерието на празника, напишете неговото име, за да оповестите настъпването му. Снимайте отгоре.
- В деня на празника с бели, зелени и червени хелиеви балони, на всеки от които е изписана глаголическа и съответната ѝ кирилска буква, се съберете в парка и запейте хором химна на св. св. Кирил и Методий. После пуснете балоните да отлетят.
- Постройте се във фигура, възсъздаваща композицията **862**, показвайки годината на създаването на глаголицата. Оцветете трите цифри в цветовете на българското знаме с мажоретни помпони, чадъри или балони. Направете снимка отвисоко (с дрон или от висок етаж).
- Престроявайте се във формата на буквите от глаголическата азбука. Заснемете видео от птичи поглед.
- Под наслов „Ние четем българска литература!“ участвайте в общо мероприятие да се фотографирате със своята любима българска книга. Подредете в училището стенд със снимките на всички участници и организирайте четене на откъси от любимата си книга.
- Под наслов „Богатството на българския език“ всеки на своята страница в социалните мрежи нека публикува със знак # интересна рядка дума от творчеството на българските писатели, която го е впечатлила, като даде и нейното значение и посочи източника. Целта на този флашмоб е да съдейства за съхранение и популяризация на уникалното културно наследство на родната ни реч, като стимулира у обществото интерес към словното богатство на българския език и по този начин подпомага развитието му.
- В продължение на месец май всеки желаещ може да се включи във флашмоба „Четем българска поезия“, като качи свое видео с четене на стихове от български поети на личната си страница или страницата на групата в социалните мрежи. Стиховете, прочетени от участниците във флашмоба, със сигурност няма да оставят никого безразличен. Най-добрите видеофрагменти от рецитациите ще качим на нашата платформа.
- Всеки желаещ може да се включи във флашмоба „Ние сме България. Ние сме обединени“, като публикува на личната си страница или страницата на групата в социалните мрежи кратък откровен разказ за Родината, нейния народ, нейната култура, нейната хилядолетна история. Така ще се получи една пъстра, ярка мозайка от лични откровения, изграждащи образа на родната страна.

2.5. Предложения за часовете по технологии и предприемачество

Направи си сам: моливник с декорация от старобългарски кирилски и глаголически букви:

Направи си сам моливник с декорация от старобългарски кирилски и глаголически букви:

<<<<<<

Надпиши своята любима чашка с тайнствените писмена, завещани ни от Първоучителите: >>>>>

Как да сменим типовия фабричен изглед на нашето тефтерче или тетрадка с уникален дизайн, включващ глаголически и кирилски инициали:

<<<<<<

Защо да не изпишем с букви и яйцата за Великден?

2.6. Една кирило-методиевска идея за часа по биология

АГАРАРТ – БИО-БУКВИ С БОЯ ОТ БАКТЕРИАЛНА КУЛТУРА

Как се правят бои от бактерии и как да напишем глаголически букви с тях, ни показва гл. ас. д-р Румяна Енева, микробиолог в Института по микробиология „Стефан Ангелов“ към БАН, ръководител на Лаборатория „Микробна биохимия“.

2.7. Проверка на знанията

📁 ВЪПРОСИ ЗА ПРЕГОВОР

ТЕМА „СВ. СЛАВЯНСКИ ПЪРВОУЧИТЕЛИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

1. Какви са историческите предпоставки за създаването на славянската писменост и книжнина?
2. Кой са основните извори, от които научаваме за живота на двамата братя?
3. Какво знаете за произхода и ранните години на св. св. Кирил и Методий?
4. При кои народи мисионерстват Просветителите преди пратеничеството им при славяните? Какви са целите на техните мисии?
5. Къде пребивават двамата братя, когато Константин създава славянската азбука, и как според житиеписеца се случва това?
6. На коя азбука е създател Константин?
7. С какво свързвате името Брегалница?
8. Какви са данните за Великоморавската мисия на Първоучителите? (863, Велеград, Ростислав)
9. Какво ви говори името Коцел? (867 г., Панония)
10. Каква е дейността на братята във Венеция? (триезична ерес)
11. Как протича визитата на св. св. Кирил и Методий в Рим (папа Николай I, папа Адриан II)?
12. В коя година умира Кирил. Къде е гробът му?
13. Каква е дейността на Методий след смъртта на Кирил? (архиепископ на Панония и Моравия, Коцел, Светополк, Блатноград)?
14. Какво знаете за събора в Регенсбург през 870 г.? (затвор в Елванген)
15. Какво е книжовното наследство на двамата братя?

Ключ

1. Трайно утвърждаване на славянските племена върху обширни територии на европейския континент; политическо и икономическо укрепване на славянските държави; приобщаване на славяните към християнската религия и нейните центрове Рим и Константинопол.
2. Пространните им жития.
3. Има различни хипотези – гръцки етнос, славянски етнос, смесено гръцко-славянско семейство.
4. Сарацини, хазари.
5. В манастира Полихрон, Мала Азия.
6. Глаголицата.
7. С Краткото житие на Кирил.
8. 863, Велеград, Ростислав.
9. 867 г., Панония.
10. Триезичната ерес.
11. Папа Николай I, папа Адриан II.
12. 14 февруари 869 г. В базиликата „Сан Клементе“ в Рим.
13. Архиепископ на Панония и Моравия, Коцел, Светополк, Блатноград.
14. Затвор в Елванген.
15. Преводи на библейски и богослужебни книги, оригинални творби.

ВЪПРОСИ ЗА ПРЕГОВОР КЪМ ТЕМА „СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ АЗБУКИ“

1. Кой е най-важният извор, от който черпим ценни сведения за славянската писменост?
2. Каква писменост се е ползвала преди създаването на славянските букви?
3. Коя писменост са създали св. св. Кирил и Методий? Кога?
4. Какъв е произходът на най-старата ни писменост?
5. От колко букви се състои глаголицата?
6. От какви графични елементи са съставени глаголическите букви?
7. Назовете имената на буквите? Какво означават и какво е тяхното предназначение?
8. Откъде идва думата *азбука*?
9. Кой, кога и на каква база е създал кирилицата?
10. Кой съществуващи и до днес в азбуката ни букви са с глаголически произход?
11. Посочете отпадналите вече от съвременната българска азбука стари кирилски букви.
12. Кой са доказателствата, че глаголицата е първото славянско писмо?
13. Откога датират най-ранните оцелели старобългарски писмени паметници?
14. Какви видове биват достигналите до нас старобългарски писмени паметници?
15. Кой древнобългарски глаголически паметници познавате?
16. А кои са най-старите кирилски паметници?
17. Кой е най-древният кирилски надпис?
18. Кой народи днес използват кирилицата като официална писменост? За да отговорите на въпроса, може да използвате Интерактивната карта „Светите седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“. Вижте и видеоурока ПЪТЯТ НА КИРИЛИЦАТА ОТ БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОПА И СВЕТА на адрес <https://lms.kmnc.bg/course/view.php?id=31>
19. Защо според вас **славянските букви са определяни като свещени**?

Ключ

1. Съчинението О писменех на Черноризец Храбър.
2. Руническа.
3. Глаголическата. Между 855 и 862 година.
4. Глаголическата азбука е оригинално авторско писмо на Константин-Кирил, съчетаващо по неповторим начин елементи от различни по-стари графични системи: византийски минускул, източни писмености (еврейски, самаритански, коптски), грузински, арменски, разкривайки високата начетеност и гениалността на своя създател.
5. 40 букви, с дублетните начертания за някои графемите 44.
6. Графичните елементи, от които са изградени глаголическите букви, са три: кръгче (петлица), права черта и триъгълник.
7. † азъ = аз; ѱ бѣкы = буква; ѿ вѣдѣ = зная; ѿ глаголъ = дума; ѿ добро = добро; э ксть = е; ѿ животъ/живѣте = живот/живейте; ѿ зѣло = много; ѿ зѣмля = земя; ѿ [и], ѿ ж [й] иже = който; ѿ гервь, † како = как; ѿ людѣе = човеци; хора, ѿ мѣклитѣ = мислите; † нашъ = наш; э онъ = онзи, той; † покои = покой; ѿ рци = кажи; э слово = слово; ѿ тврьдо = твърдо; ѿ ѣкъ = наука; † фрѣтъ; ѿ хѣръ = херувим; ѿ ѿ = от; ѿ ца; ч ци, съкращение от црькы = църква; † чрьвь = червей; ш ша; † крь = голям ер; † крь = малък ер; † тѣтъ = я, променливо я/е; † [ы] крьы = ери; † ю; † [е^н] ѣсь = малка носовка; † [йе^н] ѣсь = йотувана малка носовка; † [о^н] ѣсь =

голяма носовка; ѿ [йо^н] ѿжсь = йотувана голяма носовка; † [th] - тита; † [y] ижица (гръцки букви).

Буквените названия са били средство за запомняне – подпомагали са и са облекчавали научаването на буквите и наизустяването на тяхната последователност. Затова на някои места те образуват малки свързани изрази, напр. Азь боуки вѣдѣ – аз зная буквите; Глаголи добро юсть – думите са (нещо) добро и т.н.

8. От имената на първите две букви в старобългарските азбуки.

9. Традиционно кирилицата е приписвана на Климент Охридски, а името ѿ – в чест на св. Кирил – Константин Философ, на когото Климент Охридски е ученик. Тази хипотеза е отхвърлена през 90-те години на миналия век предвид факта, че първите надписи на кирилица са открити около Преслав, а не в Охридско, където работи Климент. Ето защо днес учените приемат, че кирилицата е дело на книжовниците от Преславската книжовна школа, които я създават в края на IX – началото на X век на базата на гръцката азбука с добавени опростени варианти на глаголическите букви, които нямали гръцки съответствия.

10. б, ж, ч, ш, щ, ъ, ѳ, ю.

11. ѿ, ѿ, ѿ, ѿ, ѿ.

12. Доказателствата, че глаголицата е първото славянско писмо могат да се обобщят по следния начин:

- на първо място, най-старите български писмени паметници, като Зографското евангелие, Мариинското евангелие, Синайският молитвеник и др., са написани с глаголица;
- на второ място, глаголическите писмени паметници притежават по-старинни езикови черти;
- на трето място, практиката при палимпсестите е била да се използват глаголически оригинали, върху които се е писало на кирилица, а не обратното.

13. От IX–XI в.

14. Какви видове биват достигналите до нас старобългарски писмени паметници?

- Според материала, върху който са написани:
 - ✓ Пергаментни книги или отделни листове от пергаментни книги
 - ✓ Надписи върху камък
- Според писмото, на което са написани:
 - ✓ Глаголически
 - ✓ Кирилски
- По съдържание старобългарските писмени паметници представляват богослужебни книги (евангелия, апостол, псалтир, молитвеник) или сборници с жития на светии и проповеди за църковни празници.

15. Зографско, Мариинско, Асеманиево евангелие; Синайски псалтир, Синайски молитвеник, Киевски листове.

16. Савина книга, Енински апостол, Супрасълски сборник.

17. Няма консенсус по отношение на това кой е най-старият надпис с кирилица. Някои учени смятат, че това е епиграфският паметник от скалния манастир край село Крепча – 921-ва година. Други обаче са склонни да приемат, че най-старият надпис е от 893 година, от църква във Велики Преслав, който по това време е столица на българската държава.

18. За да отговорите на въпроса, може да използвате и Интерактивната карта „Светите седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“? Освен в България,

кирилицата е официална писменост в още 23 държави в Европа и Азия. Сред тях са Русия, Украйна, Р. С. Македония, Сърбия, Беларус, Хърватска, Босна и Херцеговина и дори Монголия. Още много страни, част от бившия СССР, също попадат в списъка. Сред тях са Казахстан, Киргизстан, Молдова, Азербайджан, Туркменистан, Таджикистан, Узбекистан и други. Част от тези републики с времето, по политически причини, заменят кирилицата с латиница. Въпреки това и до днес кирилицата се използва от 70 езика и 300 милиона души в целия свят.

19. Защото това е християнска азбука. Те са създадени, за да може с тях да се напише **Библията**. Затова те са свещени, свети. Създадени са от двама светци – Кирил и Методий, и разпространени от още петима: Климент, Наум, Ангеларий, Сава, Горазд (Св. Седмочисленици). И като добавим и цар Борис, стават 8 светци. Преп. Паисий Хилендарски казва: „*Латиницата създадоха езичници, а кирилицата – светци.*“

☐ ТЕСТОВИ ЗАДАЧИ ПО ТЕМИ:

- ТЕМА „СВ. СЛАВЯНСКИ ПЪРВОУЧИТЕЛИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
- ТЕМА „УЧЕНИЦИТЕ НА СВ. БРАТЯ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
- ТЕМА „СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ АЗБУКИ“

ТЕМА „СВ. СЛАВЯНСКИ ПЪРВОУЧИТЕЛИ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

1. На кой ред са изброени само извори за живота и дейността на св. Кирил и Методий:

А) Панонски легенди, Проглас към Евангелието, Служба за Кл. Охридски, Сказание за буквите (К. Костенечки)

Б) Похвално слово за Кирил от Климент Охридски, О писменех на Черноризец Храбър, Херсонска легенда, Историкии.

В) Прологът на ЙоЕ към Небеса, Служба за св. Седмочисленици, Солунска легенда, Български апокрифен летопис.

Г) Служби за Кирил и Методий, Пространно и Кратко житие на Климент Охридски, Италианска легенда, Хроника на Йоан Малала.

2. Какви хипотези са изказани за произхода на двамата братя:

А) Принадлежат към гръцката народност.

Б) Представители са на славянския етнос.

В) Прабългари са.

Г) Произлизат от смесено гръцко-славянско семейство.

3. Какви важни сведения ни дава пасажът от ЖК:

И така почина в Господа, бидейки на 42г. , в 14-ия ден на м. Февруари, втори индикт, а от сътворението на този свят в 6377г. (869). (Че е роден 826–827 г.)

4. В кой византийски манастир е игумен Методий, преди да започне мисионерската си дейност през 50 г. на IX в.

- А) Полихрон в Мала Азия.
- Б) Зограф на Атон.
- В) Елванген/ Райхенау (Германия).
- Г) Патлейна (Преслав).

5. В кой ред събитията от живота и дейността на братята Кирил и Методий са записани в хронологическа последователност?

А) Прение с патриарх Йоан VII за иконопочитанието; мисия при сарацините, първа мисия при хазарите, в Херсон; пренасяне мощите на Св. Климент; втора мисия при хазарите; в Моравия при Ростислав, в Панония при Коцел; във Венеция (прение с триезичниците), в Рим при папа Адриан.

Б) Прение с патриарх Йоан VII за иконопочитанието; първа мисия при хазарите, мисия при сарацините, втора мисия при хазарите; Херсон, пренасяне мощите на Св. Климент, папа Римски; в Панония при Коцел; в Моравия при Ростислав; във Венеция (прение с триезичниците); в Рим.

В) Първа мисия при хазарите; мисия при сарацините; пренасяне мощите на Св. Климент; в Херсон; втора мисия при хазарите прение с патриарх Йоан VII за иконопочитанието; в Моравия при Ростислав, в Панония при Коцел; в Рим при папа Адриан; във Венеция (прение с триезичниците).

Г) В Херсон (859-861); пренасяне мощите на Св. Климент, папа Римски; първа мисия при хазарите; мисия при сарацините; прение с патриарх Йоан VII за иконопочитанието (834-843); в Моравия при Ростислав (863-867), в Панония при Коцел (867); във Венеция (прение с триезичниците); в Рим при папа Адриан II.

6. Свържете съотнасящите се една с друга реалии:

Признаване на глаголицата и написаните на нея богослужбни книги	859-861, диспут с привържениците на юдаизма, Пренасяне мощите на Св. Климент Римски, рушки писмена
Прение с патриарх Йоан VII Първа мисия при хазарите	867 г. , Коцел, Блатноград Прение с триезичниците
Панония	Спорни въпроси между християнство и мохамеданство
Ростислав, славянска азбука и първи преводи Херсон	Иконопочитание Догмат за св. Троица, освобождаване на грц. Пленници и покръстване
Мисия при сарацините Втора мисия при хазарите	В Моравия 863-867 Защита на християнството срещу юдаизма
Венеция	Рим, папа Адриан II

7. За кого се отнасят думите:

Прелитайки като орел на всички страни – от изток на запад и от север до юг, при хазарите и при сарацините, – взе участие в съборите за святата вяра и светна като слънце с трисветлите зари и разпръсна всички техни бледословия. У фулския народ опроверга безбожната измама и възсия с трибезначалната светлина. А на славянския народ, който тънеше в невежество и греховен мрак, поради милостта и човеколюбието на Господа нашего Иисуса Христа, стана пастир и учител. И затвори

устата на вълците триезични еретици, развърза езика на гъгнивите и чрез словото направляваше по пътя на спасението.

От кой паметник е този пасаж?

8. Каква е същностната разлика между двете изображения на св. св. Кирил и Методий и отражение на какво е:

Ключ:

1. А
2. В – невярно
3. Че е роден 826-827 г.
4. А
5. А
6. Свържете съотнасящите се една с друга реалии:

Признаване на глаголицата и написаните на нея богослужбни книги

Прение с патриарх Йоан VII
Първа мисия при хазарите

Панония

Ростислав, славянска азбука и първи преводи
Херсон

Мисия при сарацините
Втора мисия при хазарите

Венеция

859-861, диспут с привържениците на юдаизма, Пренасяне мощите на Св. Климент Римски, рушки писмена
867 г. , Коцел, Блатноград
Прение с триезичниците

Спорни въпроси между християнство и мохамеданство

Иконопочитание
Догмат за св. Троица, освобождаване на грц. пленници и покръстване
В Моравия 863-867
Защита на християнството срещу юдаизма

Рим, папа Адриан II

7. Похвално слово за Кирил от Климент Охридски
8. Свитька с буквите – на едното кирилски, на другото – глаголически. Причина: През Възраждането, откогато е първото изображение, се разпространява идеята, че св. братя са автори на кирилицата.

ТЕМА „УЧЕНИЦИТЕ НА СВ. БРАТЯ КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

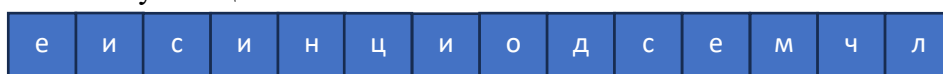
1. Колко са учениците на св. братя Кирил и Методий?

- а) трима
- б) петима
- в) седем
- г) четирима

2. Отбележете на кой ред са дадени само имена на ученици на св. братя Кирил и Методий:

- а) Горазд, Сава, Климент, Наум, Ангеларий
- б) Климент, Наум, Константин Преславски, Йоан Екзарх
- в) Климент, Наум, Ангеларий, Докс, Черноризец Храбър
- г) Горазд, Сава, Климент, Наум, Презвитер Козма

3. Подредете правилно буквите и ще получите общото название на Просветителите и техните ученици:

4. Кои са основните източници за живота на Климент?

- а) „Пространно житие“ от Теофилакт, Охридски архиепископ (1084–1107)
- б) „Панонски легенди“
- в) „Кратко житие“, или т.нар. „Охридска легенда“ от Димитрий Хоматиан (1216–1234).
- г) „Херсонска легенда“

5. Какво сведение ни дава следният пасаж от „Кратко житие“ на Димитрий Хоматиан? *Този наш отец и светилник на България бил по род от европейските мизи, които народът обикновено знае като българи.*

6. Името на кой отец на Църквата приема при монашеското си пострижение Климент и защо тъкмо на него?

- а) Климент Александрийски
- б) Климент Римски
- в) Климент Анкирски
- г) Климент Търновски

7. Къде Климент е изпратен като мисионер от княз Борис през 886 г.?

- а) Мизия
- б) Кутмичевица
- в) Плиска
- г) Преслав

8. Как се тълкува от учените следният пасаж от „Кратко житие на Климент Охридски“: *Изобретил и други форми на буквите за по-голяма яснота от ония, които изнамерил мъдрият Кирил.*

9. Разгледайте внимателно иконата „Св. Климент Охридски със свв. Кирил и Методий“ от ср. на XIX век в църквата "Св. Богородица Перивлепта" (Св. Климент") в Охрид. Какво традиционно становище е отразено на нея? Свържете идеята на изображението с цитираното в предходната точка сведение от Краткото житие на Климент и коментирайте.

10. Кои звания се отнасят до личността на Климент Охридски?
- а) Пръв епископ на български език.
 - б) Черноризец Храбър.
 - в) Екзарх Български.
 - г) Епископ Велички.
11. Какво НЕ включва творчеството на Климент Охридски?
- а) жития
 - б) похвални слова
 - в) църковни химни
 - г) летописи
12. Къде се съхраняват мощите на Св. Климент Охридски?
- а) В „Златната църква“ в Преслав.
 - б) В манастирската църква „Св. Пантелеймон“ в Охрид.
 - в) В Охридския манастир „Св. Архангел Михаил“
 - г) В манастира „Св. Пантелеймон“ в местността Патлейна близо до Преслав.
13. Как тълкувате думите на Теофилакт Охридски, който нарича св. Климент "новият апостол Павел на новите коринтяни – българите“, и на друг песнописец от XIV в., който го определя като „тринадесети апостол на България“?
14. Кое висше учебно заведение носи името на св. Климент Охридски?
15. С какво още се свързва празникът на св. Климент Охридски, честван на 25.XI – 08. XII.?
16. Как може да се тълкува известието на житиеписеца: *Братя, нека да не остане без помен и презвитер Наум, този брат, другар и състрадалец на блажения Климент...* (из Най-старото житие на св. Наум, първа четвърт на X в.)?
17. Какво трябва да знаем за Наум Плисковско-Охридски?
18. Свържете всяка снимка с нейния надпис:

Св. Наум Охридски, икона от XIV–XV в. от църквата „Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“). Днес в Галерията на икони в Охрид. На обратната ѝ страна е изобразен св. Климент Охридски.

Орелеф на св. Климент Охридски, XIII в. Дърво. Оригиналът се съхранява в Галерия за икони, Охрид, Северна Македония.

Възстановената църква „Св. Пантелеймон“ в Охрид, където се съхраняват мощите на Св. Климент Охридски.

Основания от св. Наум Плисковско-Охридски манастир на Охридското езеро, който по-късно носи името му.

КЛЮЧ

1. б
2. а
3. Седмочисленици
4. а, в
5. Споменава националността на Климент.
6. б – В чест на откриване мощите на този светец от Кирил и Методий в Херсон.
7. б
8. В това сведение всъщност се казва, че Климент Охридски е разработил по-опростен и удобен глаголически шрифт, а не, както някои смятат, кирилицата. Затова с това название „кирилица“ би трябвало да се нарича азбуката, която създава Константин Философ – Кирил, а с „климентица“ – глаголическият шрифт, разработен и въведен от Климент Охридски.
9. Иконата „Св. Климент Охридски със св. Кирил и Методий“ от ср. на XIX век отразява традиционното становище, че Климент е съставил кирилската азбука, почиващо на погрешно тълкуване на цитирания по-горе пасаж от Краткото житие на Климент.
10. а, г
11. г
12. б
13. Наричат го апостол, защото също като Христовите ученици и Климент проповядва словото Божие сред новопокръстените.
14. Софийският университет.
15. С празника на академичната общност.
16. Известието на житиеписеца, че Наум е брат на Климент Охридски, повечето изследвачи приемат в духовен смисъл – че двамата са били най-близки съратници в голямата и продължителна борба за утвърждаване на славянобългарската просвета и книжнина. Изглежда истината е друга. Внимателният анализ на достигналите до нас факти не може да не доведе до убеждението, че може би действително Наум и Климент са били родни братя.
17. Наум е сред основоположниците на Преславската книжовна школа (първоначално в Плиска), където работи между 886 и 893 година. След като Климент Охридски е назначен за епископ на Дремица през 893 година, Наум продължава работата му в Охридската книжовна школа. През този период той основава манастир на Охридското езеро, посветен на св. Архангел Михаил, който по-късно носи неговото име.
18. Свържете всяка снимка с нейния надпис:

Основания от св. Наум Плисковско-Охридски манастир на Охридското езеро, който по-късно носи името му.

Възстановената църква „Св. Пантелеймон“ в Охрид, където се съхраняват мощите на Св. Климент Охридски

Орелеф на св. Климент Охридски, XIII в. Дърво. Оригиналят се съхранява в Галерия за икони, Охрид, Северна Македония.

Св. Наум Охридски, икона от XIV–XV в. от църквата „Богородица Перивлепта“ („Св. Климент“). Днес в Галерията на икони в Охрид. На обратната ѝ страна е изобразен св. Климент Охридски.

ТЕМА „СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ АЗБУКИ“

1. Какви са историческите предпоставки за създаването на славянската писменост и книжнина. Посочете невярното твърдение.

А) Трайно утвърждаване на славянските племена върху обширни територии на Европейския континент.

Б) Политическо и икономическо укрепване на славянските държави.

В) Приобщаване на славяните към християнската религия и нейните центрове Рим и Константинопол.

Г) Постепенно преодоляване на племенната раздробеност на славяните и тяхното политическо обединяване; премахване различията между славяни и прабългари.

2. С какви хипотези се свързва следният пасаж от Краткото житие на Кирил. Посочете невярното твърдение.

След това отиде на р. Брегалница и там намери няколко от славянското племе покръстени. А които пък намери непокръстени, той ги покръсти и ги обърна в православната вяра. И създаде им букви на славянски език. Тези, които обърна в християнската вяра, бяха 54000.

А) Славянската азбука е създадена от св. Кирил преди искането на Ростислав за нуждите на славяните в Северна Македония (Ив. Дуйчев).

Б) През VII в. Кирил Кападокийски се е опитал да даде писменост на славяните в Северна Македония, като е използвал за основа гр. азбука. По-късно поради смесване на имената това дело се приписва на Кирил Славянобългарски (Й. Иванов).

В) Константин Преславски е работил в Солун и Брегалнишката епархия. По-късно поради смесване на имената това дело е приписва на Константин Кирил-Философ (А.И. Соболевски).

Г) Момент от дейността на св. Климент Охридски в областта Кутмичевица, дн. Македония.

3. Къде пребивават двамата братя, когато Константин създава славянската азбука, и как според Житието на Кирил се случва това?

А) Във Велеград, Велика Моравия.

Б) В манастира Полихрон, Мала Азия.

В) По време на Брегалнишката мисия.

Г) В Блатненското княжество на Коцел.

4. С каква цел е създадена новата писменост? Ще разберете, като поставите следните думи и изрази на съответните им места в текста: Великоморавска школа, Климент Охридски, Наум Преславски, Горазд, Сава и Ангеларий, глаголицата, византийския император Михаил III, Великоморавия, 863 г., великоморавския княз Ростислав, Методий, немските духовници, Източнофранкското кралство, Кирил.

През Константин-Кирил Философ и брат му Методий са изпратени от да покръстят западните славяни и да организират богослужение във Това е станало по молба на, за да бъде отслабено влиянието на, чиито свещеници проповядват на латински език. За тази цел Константин-Кирил Философ създаде една нова азбука – Тя е била използвана за държавни и религиозни документи и книги, а също и в създадената от двамата мисионери, където са били обучавани учениците на Константин Философ и Методий. След смъртта на (..... умира по-рано) просветното дело на двамата братя е унищожено от, а, ученици на братята, са прокудени.

5. Какво означава названието *глаголица*?

6. Кой български владетел осъществява културната и религиозната реформа (приемане на християнството) и посреща прокудените ученици на светите братя в двора си?

7. Какви сведения за славянската писменост ни дава съчинението *О писменех* на Черноризец Храбър?

8. Каква е историята на названието *кирилица*?

9. Доказателства за какво са следните факти:

- Следите от глаголическа писмена дейност в Моравия и Панония. В ранни глаголически ръкописи и в текстове, преписи на старинни произведения, се срещат думи и форми, които са явни следи от дейността на светите Кирил и Методий в западнославянските говорни области.

- Глаголицата е оригинална азбука. Нейният създател е бил добре подготвен „граматик“, който е познавал отлично византийската писменост, но същевременно е имал познания за различни други графични системи. Писмената система, която е успял да създаде, почива на добре премислена езикова организация.

- В глаголицата могат да се проследят звукови особености, някои от които се срещат в т. нар. рупски български говори.

- Практиката при палимпсестите е била да се използват глаголически оригинали, върху които се е писало на кирилица, а не обратното.

10. Каква друга стойност имат старите славянски букви освен звукова?

11. Кои букви имат различни цифрови стойности в двете старобългарски азбуки?

12. Кои букви в едната азбука имат цифрова стойност, а в другата не са засвидетелствани като число?

13. Кои букви нямат цифрова стойност?

14. Как ще изпишете числото 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 700, 800, 900 с кирилска буква? А как ще изпишете същото число с глаголически знак? Каква е причината за разминаването в числовите стойности на буквените знаци при двете азбуки?

15. Какви са основните положения на проведената правописна реформа от 1945 г., която установява съвременния облик и състав на българската азбука?

16. През коя година кирилицата става третата официална азбука на Европейския съюз след латиницата и гръцката азбука?

17. Кому принадлежат думите: *„Спасявайки делото на Св.св. Кирил и Методий, България е заслужила признателността и уважението не само на славянските народи, но и на света. И това ще бъде така, докато човечеството влага истинско съдържание в думите напредък, култура и човечност...“* ?

18. Откъде е снимката:

19. Къде другаде освен в България има издигнати паметници на кирилицата?

Ключ:

1. Г –

Не, това са фактори за етногенетичния процес, който е следствие, а не предпоставка за въвеждането на своя писменост.

2. Г

3. Б

4. През 863 г. Константин-Кирил Философ и брат му Методий са изпратени от византийския император Михаил III да покръстят западните славяни и да организират богослужение във Великоморавия. Това е станало по молба на великоморавския княз Ростислав, за да бъде отслабено влиянието на Източнофранкското кралство, чиито свещеници проповядват на латински език. За тази цел Константин-Кирил Философ създава една нова азбука – глаголицата. Тя е била използвана за държавни и религиозни документи и книги, а също и в създадената от двамата мисионери Великоморавска школа, където са били обучавани учениците на Константин Философ и Методий. След смъртта на Методий (Кирил умира по-рано) просветното дело на двамата братя е унищожено от немските духовници, а Климент Охридски, Наум Преславски, Горазд, Сава и Ангеларий, ученици на братята, са прокудени.

5. Названието глаголица идва от думата глаголь, означаваща „дума“ (такова е и названието на буквата Г). Тъй като глаголати означава *говоря*, глаголицата поетично е наричана „*знаците, които говорят*“.

6. Княз Борис I (Михаил) Покръстител е българският владетел, който налага християнството през 866 г., а през 886 г. приема радушно учениците на Кирил и Методий – Наум, Ангеларий и Климент в столицата Плиска, възлагайки им задачата да въведат славянската писменост в България и да обучат бъдещите свещеници на старобългарски език. През 893 г. обявява кирилицата за официална азбука.

7.

- „Сказание за буквите“ на Черноризец Храбър свидетелства, че първата славянска азбука е била създадена от Константин-Кирил Философ.
- Това е единственият книжовен източник, в който се посочва годината, в която е създадена глаголическата писменост, а именно 6363 г. по александрийското летоброене, или 863 г. по сегашното летоброене.

- Свидетелство за ранното оформяне на азбучния ред имаме в началото на съчинението. Списъкът на буквите в това произведение, който може да се възстанови по архаични по текст преписи, съпада в състава си с най-ранните абецедари (списъци на букви) – Преславския, Мюнхенския, Парижкия Abecedarium Bulgaricum, както и със запазените старобългарски творби с азбучен акростих.

- В трактата са документирани названията на буквите, което удостоверява тяхната древност. Съществуващите различия свидетелстват за настъпили с времето промени и преосмисляне.

8. Въпреки названието си, кирилицата не е изобретена от св. Кирил, тя е дело на учениците му. За св. Кирил се казва, че е създава азбука, каквато преди не е имало, т.е. глаголицата, която се отличава ярко от всички съществуващи писмености. Названието *кирилица* не е древно. Изобщо в нито един български средновековен извор не е открито собствено название на базираната на гръцкото унциално писмо старобългарска азбука. Наименованието *кирилица* е регистрирано за пръв път през 1563 г. в превода на Новия завет на хърватски, издаден от хърватски протестанти в Тюбинген, в чието заглавие се казва: „с *цирулическими* *словами* *наипрво* *сада* *штампани*“.

9. За първичността на глаголицата спрямо кирилицата.

10. Преди въвеждането на специални знаци за числата, обикновените букви са изпълнявали и ролята на цифри. Използва се десетичната бройна система, като буквите се делят на 3 групи по девет: първата група от девет букви означава единиците, втората - десетиците, третата – стотиците. Няма означение за 0 и 1000. Тъй като в старобългарските азбуки има повече букви, отколкото са необходими за означаване на единиците, десетиците и стотиците, има букви без числова стойност.

11. Всички букви, означаващи единици без + а (до ѿ з вкл.), всички десетици без десетерично Ѡ ѡ І, а от стотиците Ѡ⁷⁰⁰ Ѡ⁸⁰⁰ (отъ), както и Ѡ¹⁰⁰⁰ Ѡ⁹⁰.

12. Ъ Б, ѡ Ж, Ш.

13. Ѓ, щ, еровете, йотуваните и носовите гласни, ятовата гласна’

14. 2 = Ё, В; 3 = Ѡ, Г; 4 = Ѣ, Д; 5 = Ѥ, Ѓ; 6 = Э, С; 7 = Ѧ, З; 8 = Ѩ, И; 9 = Ѡ, ѡ; 20 = Ѣ, К; 30 = Ѡ, Л; 40 = Ѓ, М; 50 = Ѥ, Н; 60 = Ѧ, ѧ; 70 = Ѣ, О; 80 = Э, П; 90 = Ѣ, Ч; 700 = Ѣ, Ѥ; 800 = Ѧ, Ѩ; 900 = Ѡ, Ц.

Причината за разминаването е в това, че при глаголицата редът на буквите в азбуката върви по реда на числата, докато при кирилицата следва порядъка в гръцката азбука, поради което специфичните славянски буквени означения остават без цифрова стойност, нарушавайки по този начин последователността на числата.

15.

- Изхвърля се от употреба буквата **ят** (ѣ) и се заменя с **я**, **е** или по-рядко **а**, според ятовото правило. Така например вместо **бѣлъ** вече се пише **бял**, а за останалите форми се ползва буквата **е**: **бели**.

- Изхвърля се от употреба буквата **голям юс** (ѣ) и се замества с **ъ** или **а** (по-рядко). **Пример.** Вместо **бѣда**, където големият юс се изписва по исторически причини, защото в миналото е отразявал специфичен звук, се замества с големия ер и става **бѣда**.

- Прекратява се изписването на краесловен **ѣ**, където няма звукова стойност.
- Прекратява се изписването на краесловен **ѣ**, но се запазва пред буквата **о** за означаване на мекост (пример: *миньор*).

- Остава в сила синтактичното правило за употреба на пълен и кратък член при съществителните от мъжки род, единствено число.

16. 2007.

17. На френския лингвист и голям приятел на България Роже Бернар.

18. Двора на Кирилицата във Велики Преслав.

19. Освен в Преслав и София по българска инициатива са издигнати два паметника на кирилицата и в чужбина – в монголската столица Улан Батор и в близост до изследователската база „Св. Климент Охридски“ на остров Ливингстън, Антарктида.

Представените материали и образователни ресурси в този раздел са илюстративни. На електронната платформа ще намерите още образователни материали, групирани по съответните учебни предмети, преподавани в среден образователен етап.

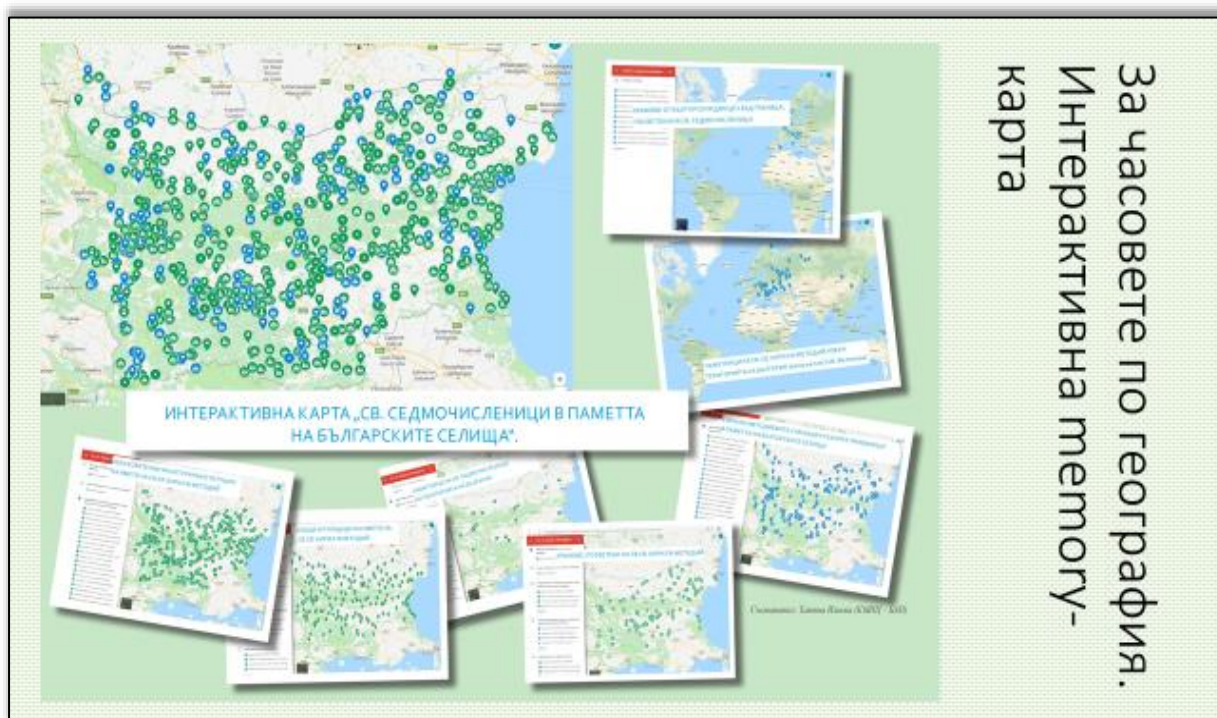
Образователна платформа на КМНЦ <https://lms.kmnc.bg/course/view.php?id=16>

РАЗДЕЛ 3. Интерактивни карти

Интерактивна карта „Св. Седмочисленици в паметта на българските селища“

Линк към картата:

https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1Xe3iHPWAYnFwyY91UuuvXgromfZV4_EK&usp=sharing

Описание на интерактивната карта „Св. седмочисленици в паметта на българските селища“

Предлаганата карта „Св. Седмочисленици в паметта на българските селища“ представлява извадка от online интерактивната карта на територията на България, съдържаща точното разположение върху нея на обекти, свързани с паметта или носещи името на св. Първоучителите и техните ученици. Същата е изработена с помощта на демоверсията на програмата „Google my maps“ на принципа на запамятване и визуализация върху картата на местоположението на обект по зададен в браузъра на Google maps адрес.

Към момента картата съдържа 991 обекта с перспектива постепенно да бъде допълвана с още картографски единици. Съставена е от 6 пласта, както следва:

- Храмове в България, посветени на св. св. Кирил и Методий
- Улици и площади на името на св. св. Кирил и Методий
- Учебни заведения на името на св. св. Кирил и Методий
- Културни институции на името на св. св. Кирил и Методий
- Кирило-Методиевите ученици и техните приемници в паметта на българските селища
- Паметници на св. Седмочисленици в България

Първият пласт „Храмове, посветени на св. св. Кирил и Методий“ към този момент съдържа 103 единици. Като източник за данните са използвани следните сайтове:

Национален публичен регистър на храмовете в Република България (<http://www.hramove.bg/>); Епархии - Българска Патриаршия (<https://bg-patriarshia.bg/index.php?file=dioceses.xml>)
https://bg.wikipedia.org/wiki/Списък_с_манастири_на_Българската_православна_църква

Поради липса на публична информация за храмовете в част от епархиите на БПЦ (Неврокопска, покриваща територията на Благоевградска адм. област; Врачанска, съвпадаща с Врачанска и Монтанска адм. области; Плевенска, съответстваща с Плевенска адм. област) данните за интересоващите ни храмове на тяхна територия са непълни. В Софийска епархия (София-град и София-област) са представени храмовете само от Софийската духовна околия и отсъстват повечето от останалите духовни околии – отново поради непълния обем на подадената в Националния публичен регистър на храмовете в Република България информация от Софийска Св. Митрополия.

От 4092 записа, включващи храмове на всички вероизповедания в Националния публичен регистър на храмовете в Република България, 2543 са православните храмове, а от тях 103 са на името на св. св. Кирил и Методий и още 5 на техни ученици (ок. 4.25 %). Тук е интересно да отбележим църквата във Велико Търново, дело на Майстор Колю Фичето, Катедралния храм на Ловчанския митрополит, храма в София на ул. „Г. Вашингтон“, църквата в Монтана – паметник на културата от местно значение, а от инославните - Католическите енории „Св. св. Кирил и Методий“ в Свищов, Стара Загора, Ямбол.

Вторият пласт на картата засега съдържа 197 записа на улици и др. селищни пространства, носещи името на св. св. Кирил и Методий. Като основни източници се използват списъците на улици, качени на сайта на Google maps: <https://geographic.org/streetview/bulgaria>. Отбелязани са улиците само в градовете. Информация за селата не е налична. Като по-интересен обект от този пласт на картата ще посоча ул. „Св. св. Кирил и Методий“ в столицата – една от най-дългите улици на София. Исторически тя е средище на занаяти, работилници, магазини и пазари, а много, много отдавна и на мостарите – привилегированите пазачи на мостове още по турско време. През сателита посетителят на картата може да си направи виртуална разходка из избраната дестинация. Пластът е в процес на изграждане.

Третият пласт на картата съдържа 359 записа на образователни заведения, носещи името на св. св. Кирил и Методий, между които много читалища, средни, основни и начални училища. Като особено открояващи се трябва да отбележим НГДЕК, Пловдивската хуманитарна гимназия, Пловдивската духовна семинария, а от вузовете ВТУ „Св. св.

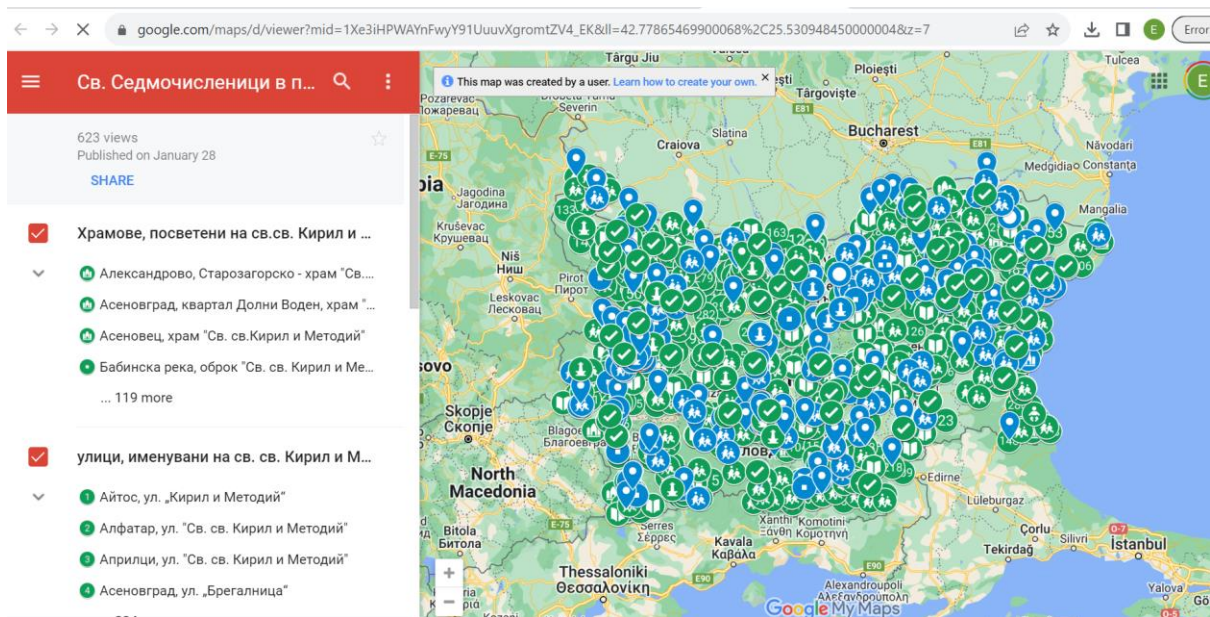
Кирил и Методий“. За съставянето на този дял от картата са използвани Националният регистър на училищата и университетите в България (<https://registarnauchilishtata.com/>) и Публичния регистър на народните читалища и читалищни сдружения (<https://chitalishta.com>). В този отдел на картата попада и Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – най-старият културен институт на следосвобожденска България и най-голямата обществена библиотека в страната.

Четвъртият пласт „Кирило-Методиевите ученици и приемници в паметта на българските селища“ (със сини означения, за разлика от тези за св. Кирил и Методий, които са в зелен цвят) съдържа 262 картографски единици, в т.ч. храмове, улици и площади, образователни и културни институции, четири села, едно медицинско заведение и един язовир, именувани на някой от петимата следовници на Първоучителите или на други изтъкнати старобългарски книжовници.

Петият пласт съдържа 24 записа на паметници от различен характер – паметни плочи, скулптури, свободно стоящи паметни знаци, декоративни елементи в екстериор и интериор. Като основни източници се използват електронният регистър на паметниците в София (<https://registersofia.bg/registar>) и любезно предоставената ми от В. Желязкова карта на паметниците на Кирил и Методий в България, към които съм прибавила и такива на техните ученици.

Шестият пласт съдържа 26 картографски единици. Представя населените места, чийто празник е на датите 11 или 24 май.

Направената memoгу-карта на св. Седмочисленици дава ясна визуализация на продължаващата и до ден днешен повсеместност и виталност на култа към Просветителите и техните ученици в цяла България. Отделните ѝ слоеве свързват в своеобразни изопластовете картографски единици, означаващи обекти с различно реално предназначение, същевременно принадлежащи по един или друг начин към актуалните пространства на паметта на българския народ. Богатият илюстративен и фактологически материал, съпровождащ картографските единици, предлага чрез модерния инструментариум на приложенията на Google maps едно невероятно виртуално пътуване към българската ни идентичност. Той доставя сведения за времепоявата и моментното състояние на картографираните обекти – данни, които също красноречиво говорят за състоянието на изследваната памет. Изготвянето и на други такива пособия ще даде възможност за в бъдеще да се направят съпоставителни наблюдения с memoгу-картите на други велики личности на българската история, както и с паметта на славянските просветители в др. държави.

Интерактивна карта „Св. Седмочисленици в паметта на българите зад граница“

Линк към картата "Св. Седмочисленици в паметта на българите зад граница":

<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1o7mL181EjRXbF12z4zH6EQEmhTbcsc0&usp=sharing>

Описание на интерактивната карта „Св. Седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“

Картата „Св. Седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“ съдържа 3 пласта, както следва:

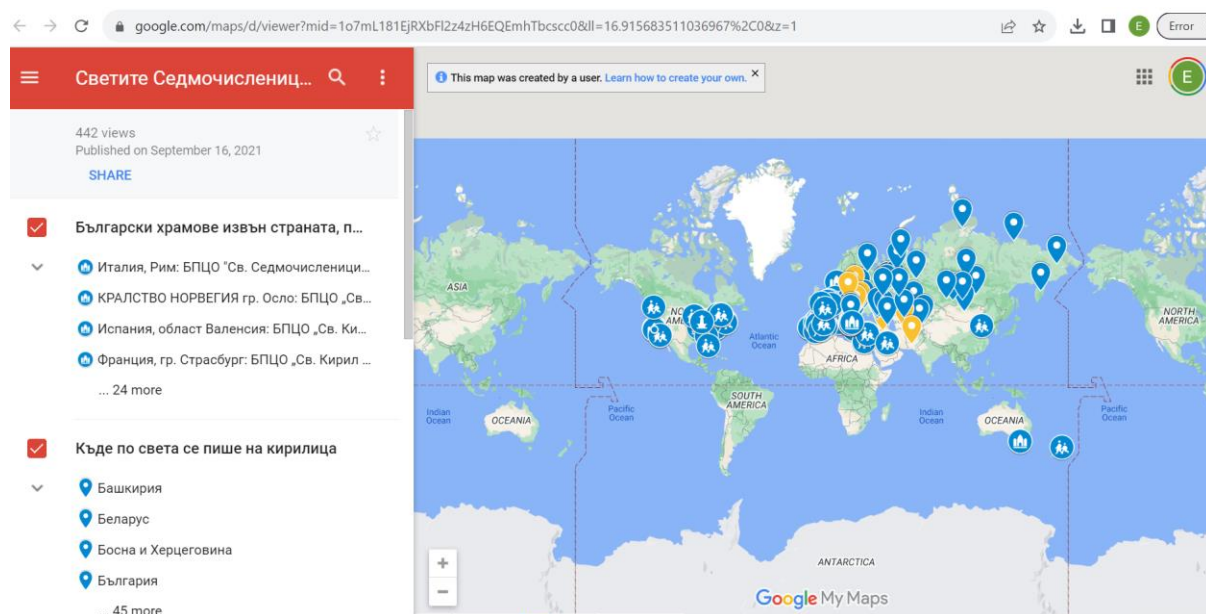
- Храмове от българския диоцез в чужбина, посветени на св. Седмочисленици. Български училища зад граница на името на св. св. Кирил и Методий
- Къде по света се пише на кирилица
- Паметници на св. Кирил и Методий и техните ученици по света

Първият пласт на картата „Св. Седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“ съдържа 11 записа на обекти в чужбина (училища и храмове) на името на св. братя Кирил и Методий и техните ученици.

Вторият пласт на картата представя държавите които днес използват кирилицата като официална азбука. Съдържа 23 записа. Кирилицата е официална писменост в държавите: България, Башкирия, Беларус, Босна и Херцеговина, Бурятия, Дагестан, Ингушетия, Кабардино-Балкарската република, Казахстан, Киргизстан, Македония, Марийската република, Монголия, Мордовската република, Русия, Сърбия, Татарстан, Тува, Черна гора, Таджикистан, Удмуртската република, Украйна, Чечня, Чувашката република.

За пълнота съм привела и данните от Картата „Паметници на св. св. Кирил и Методий по света“, любезно предоставена ми от нейната съставителка проф. д-р В. Желязкова. Тя

съдържа към момента 83 картографски единици, разпределени в 17 държави, както следва: България (14), Словакия (14), Русия (25), Украйна (8), Чехия (7), Сърбия (1), Австрия (1), Германия (1), Унгария (2), Португалия (1), Македония (2), Китай (1), Италия (1), Гърция (2), Монголия (1), Съединени щати (1), Антарктика (1).

И двете карти са в процес на изграждане. Молим всеки, който види, че училището, или читалището, или храмът и улицата в неговото родно място, които носят името на св. св. Кирил и Методий или на някой от техните ученици, не са отразени върху нея, да ги допълни заедно със снимков и фактологичен материал. Ще се радваме да добавите още фотоси и видеа и към наличните в момента записи. Благодарим ви предварително!

Как се работи с картите

С картите „Св. Седмочисленици в паметта на българските селища“ и „Св. Седмочисленици в паметта на българската диаспора зад граница“ се работи като с всяка друга карта, съставена чрез програмата „Google my maps“. За получаване на допълнителна информация за конкретен обект мишката се поставя върху неговия символ на картите и се щраква върху мястото му. В появилата се „визитка“ вляво на екрана може да се прочете информация за обекта, както и да се разгледа снимков материал, свален от интернет пространството (за храмовете и др. забележителности са използвани основно сайтовете Опознай.bg, <https://www.btsbg.org/nacionalni-dvizheniya/100-nacionalni-turisticheski-obekta>, <https://bg.wikipedia.org>, <http://wikimapia.org> и др.). Алтернативен начин за отваряне на визитката е през списъка на обектите, който се показва в карето на легендата на картите чрез падащото меню към всеки пласт. В някои случаи до информацията се стига чрез линк към една или повече страници, които съдържат сведения за съответния обект.

Има допълнителен режим за разглеждане на сателитни изображения и HD изглед към избраните обекти, както и различни приложения: за маршрут, за упътване – навигация отсечка по отсечка до набеязаните места (през опцията Преглед в Google Карти), за измерване на разстояния между междинни и крайни точки и др. С въвеждане на името

2. Насочени към подобряване на уменията за запаметяване и базова обработка на информация. Избрахме активните карти като форма на дидактични игри, за да поднесем на малките ученици основни знания за живота и дейността на св. братя Кирил и Методий и техните ученици, както и за книжовното ни наследство и историята на българския език и неговите графични системи.

3. ДИДАКТИЧЕСКИ (АКТИВНИ) КАРТИ „УЧА СТАРОБЪЛГАРСКИ ЕЗИК“

Предвижда се комплектът дидактически (активни) карти „Уча старобългарски език“ да съдържа 100 карти лице + опako. Първите 70 карти включват от едната си страна колаж от изображения и думи на стб., означаващи изобразеното и започващи със съответната буква. Подбрана е лексика, високо честотна в старите писмени паметници (за чийто подбор ми послужиха заниманията по лингвостатистика), както и словни единици с конкретна предметна семантика и запазена външна и вътрешна форма в историята на езика. Кръгът от думи се разширява от лексика, асоциативно свързана с основните понятия напр. при буква Б към думата богъ са изброени различни апофатически определения на Бога с представка без-. На страна б (карта 2) има упражнения за писане на съответната глаголическа буква и основните думи от картата на буквата с изображенията. Така за всяка буква са предвидени 2 карти, от които първата въвежда знанието, а втората цели неговото затвърждаване (на екрана виждате двете карти – лице и гръб - на буква б .

Страна А на останалите 26 карти (13 а + б) ще представлява колаж от изображения, включени в колажите към различни букви от първите 70 карти, с поле за изписване на прилежащите им думи. На страна Б ще има различни комбинирани задачи. На картите ще може да се пише с маркер за бяла дъска, който лесно се изтрива, така че да могат да се използват отново и отново.

Така концептуализиран, този набор карти може да се използва и за запознаване на учениците със сюжетите и образността на средновековната литература, както и с образци на църковната живопис и ръкописната художествена украса.

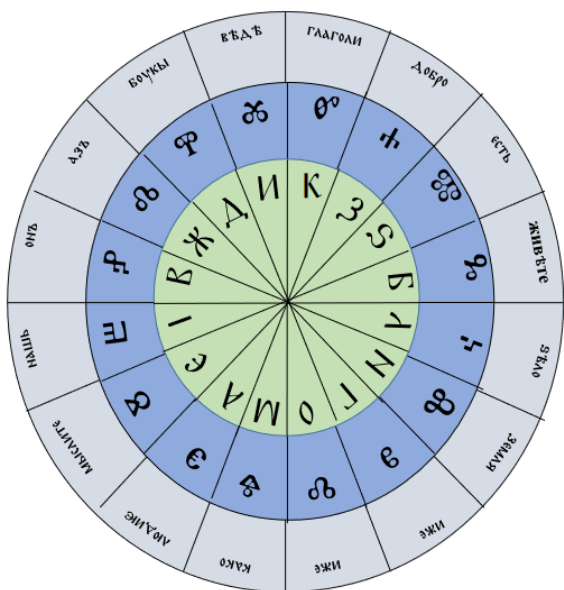
Дидактически (активни) карти „Уча старобългарски език“

4. РУБИК КУБ "СТАРОБЪЛГАРСКИТЕ АЗБУКИ"

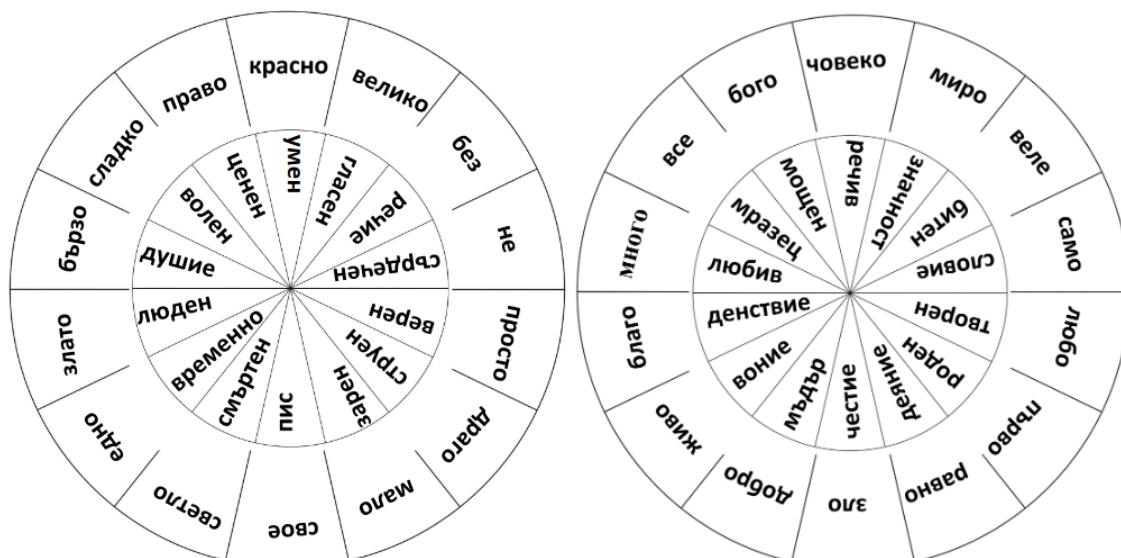
Докато усвоява алгоритъма на магическия куб и упражнява пространственото си мислене, детето ще се запознае със старобългарските азбуки и последователността на буквите в тях, ще научи кои писмени знаци са отпаднали от съвременната ни графична система, ще нареди мозайката с образите на св. братя.

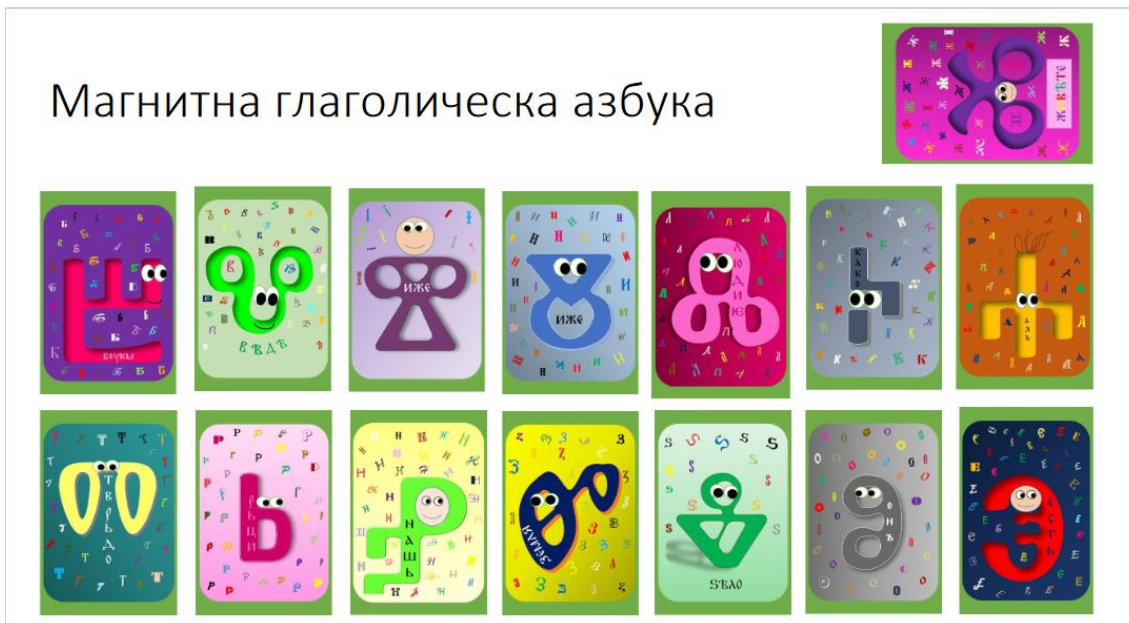
- Магическият кръг на старобългарските букви е автодидактична игра, която подпомага усвояването на глаголицата и кирилицата в съпоставка, свързването на аналогичните знаци в двете графични системи и съответстващите им числови стойности. Той предлага лесен начин за самопроверка и може да се използва за индивидуална и групов работа в свободно избираемите занимания по история на българския език.

Магически кръг на думите

6. Магическият кръг на Кирило-Методиевите думи е автодидактична игра, която подпомага усвояването на унаследеното от старата българска книжнина речево богатство, разбирането му чрез свързването и разлагането на словесни композиции, разпознаването на названия по градивните им съставки, овладяване комбинативните възможности на езика за ново речепроизводство чрез различни елементи. Той предлага лесен начин за самопроверка и може да се използва за индивидуална и групов работа в обучението по български език и литература.

Магнитна глаголическа азбука

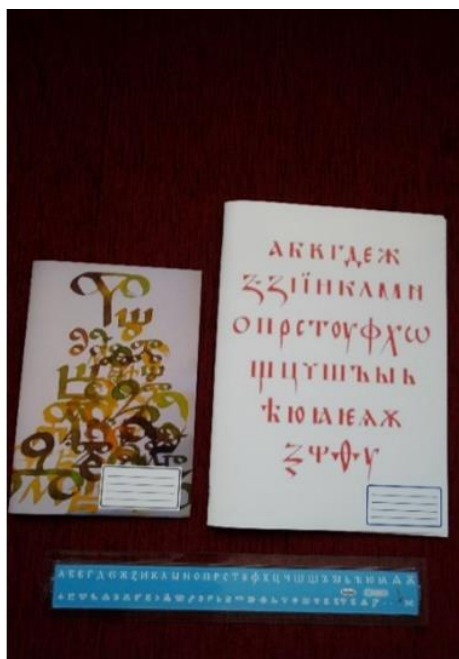

Веселата цветна магнитна глаголическа азбука има 30 усмихнати личица! Чрез нея трудните и сложни букви на св. Кирил ще оживеят пред мъниците. Хладилникът е перфектната обучаваща повърхност за най-малките, а нашите усмихнати буквички ще усмихват цялото семейство!

РАЗДЕЛ 5. Тематични сувенири

ТЕМАТИЧНИ СУВЕНИРИ

Разделът съдържа разработени прототипи на тематични сувенири и рекламни материали за наградния фонд на ученически състезания и викторини.

За картичките са използвани рисунки от изложбата „Кирило-Методиевото дело – знание за всички“, в която участваха деца от различни институции за ученици със специални образователни потребности, както и курсисти от иконописната школа при храм „Покров Богородичен“ с ръководител М. Ланджева.

Папката съдържа линкове към игрални и документални исторически филми, посветени на темата за Кирило-Методиевото наследство.

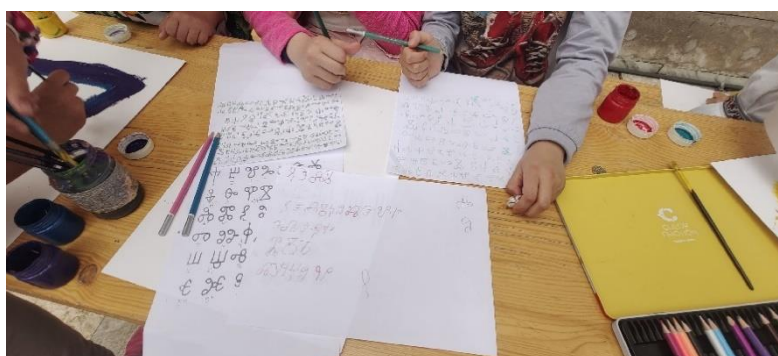
Изгледайте видеоматериалите и историческите документални и игрални филми, свързани с темата за Кирил и Методий и тяхното дело. Обсъдете ги в дискусия.

- БОРИС I, историческа драма (1985 г.). Режисьор: Борислав Шаралиев, сценарий: Анжел Вагенщайн.
- ПЪТЯТ НА БУКВИТЕ, документален филм. Сценаристи: Д. Найденова, Р. Димитрова, режисьор: Р. Димитрова, оператор: Пламен Герасимов
- КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ, историческа драма. Сценарий: Никола Русев; режисьор: Георги Стоянов; оператор: Христо Тотев; музика: Симеон Пиронков
- ГРАФИТИ ОТ ЗЛАТНИЯ ВЕК, документален филм на Б. Василев
- МАНАСТИРЪТ "СВ. ПАНТЕЛЕЙМОН" ПРИ ПЛИСКА
- ВЛАДЕТЕЛИ НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО, 1 част (с проф. Пл. Павлов)
- СИМЕОН – ВЕЛИКИЯТ МЕЖДУ ЦАРЕТЕ: Документална поредица, 11 епизода. Сценарист и режисьор: д-р Кирил Ненов.

Галерия „Детски скрипториум“

Папката съдържа галерии от изображения на стари кирилски и глаголически букви, изработени с различна техника от деца в Неделното училище към храм „Св. София“, от ЧОУ „Проф. Николай Райнов“ и от летни занимания с деца в Кирило-Методиевския научен център при БАН. Ето няколко примера:

Ателие по писане и рисуване на глаголически букви в ЧОУ „Проф. Николай Райнов“

Изложба на глаголически писмена в ЧОУ „Проф. Николай Райнов“

Творческа работилница за деца в предучилищна възраст „Кирилометодиевистика за най-малките“ на 6 юли 2022 г. в КМНЦ – БАН

